JACOB VAN MAERLANT'S

STROPHISCHE GEDICHTEN,

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

D^R^. EELCO VERWIJS.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1880.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

Dr. H. E. MOLTZER
Hoogleeraar te Groningen;

EN

Dr. JAN TE WINKEL
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

MET MEDEWERKING VAN

Prof. W. G. BRILL, Prof. J. F. J. HEREMANS, Prof. W. J. A. JONCKBLOET,
Prof. J. VERDAM, Dr. EELCO VERWIJS en Prof. M. DE VRIES.

VIERENTWINTIGSTE AFLEVERING.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1879.

BIBLIOTHEEK

VAN

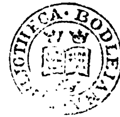
MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

Dr. H. E. MOLTZER
Hoogleeraar te Groningen,

EN

Dr. JAN TE WINKEL
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

MET MEDEWERKING VAN

Prof. W. G. BRILL, Prof. J. F. J. HEREMANS, Prof. W. J. A. JONCKBLOET,
Prof. J. VERDAM, Dr. EELCO VERWIJS en Prof. M. DE VRIES.

....

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1879.

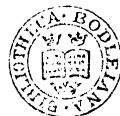
Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

JACOB VAN MAERLANT'S

STROPHISCHE GEDICHTEN,

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

Dr. EELCO VERWIJS.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1879.

VOORBERICHT.

Bij de uitgave van mijn Academisch Proefschrift, Jacob van Maerlant's Wapene Martijn met de vervolgen, nu voor ruim 20 jaren, drukte ik den wensch uit, dat eens alle strophische gedichten van Maerlant mochten bijeenverzameld worden, opdat deze zoo hoogst gedenkwaardige gewrochten van onzen middeleeuwschen dichter niet langer in de werken van geleerde maatschapppijen verscholen, of in grootere verzamelingen verspreid, en daardoor aan velen onbekend zouden blijven.

Na jaren mag ik de voldoening smaken thans zoodanige volledige verzameling aan de beoefenaars onzer Dietsche letteren aan te bieden. Dat eindelijk mijn wensch tot vervulling kwam, en deze uitgave het licht ziet, daartoe bestond eene tweevoudige reden.

Reeds sedert geruimen tijd waren de destijds in den handel gebrachte exemplaren van mijn Proefschrift uitverkocht, en bij de steeds meer aanwakkerende belangstelling in onze Middeleeuwsche taal- en letterkunde kwam het mij niet ongewenscht voor van de Martijns eene tweede uitgave te bezorgen. Herziening en verbetering van den tekst was hier en daar noodig, de inleiding was in vele opzichten verouderd en eischte eene omwerking, daar veel als onnutte ballast over boord kon worden geworpen. Niemand betwist thans meer het vaderschap van de Martijns aan Maerlant, zoodat de

geheele polemiek tegen Halbertsma in een nieuwe uitgave een anachronisme zoude zijn. Ook in het Glossarium zou thans veel overtollig zijn, wat toen eene plaats verdiende, terwijl weder andere woorden niet mogen gemist worden, die toen aan de aandacht ontsnapten.

De tweede aanleidende oorzaak is de nu voor omstreeks twee jaren verschenen uitgave der Kleine Gedichten van Jacob van Maerlant, door Dr. J. Van Vloten. Ook na die uitgave scheen het niet overbodig die gedichten nogmaals tot het onderwerp eener ernstige en opzettelijke studie te maken, en te trachten het vele duistere tot klaarheid te brengen, dat schier op elke bladzijde voorkomt. Ongesteldheid vertraagde het werk, doch gedurende eene maandenlange afwezigheid in het buitenland waren die gedichten een aangename prikkel tot werkzaamheid, en bleef ik voortdurend mijne aandacht er aan wijden, althans voor zooverre mij dit mogelijk was met de geringe hulpbronnen, die mij in den vreemde ten dienste stonden.

Met hoevele zwarigheden toch heeft men bij deze gedichten niet te worstelen, waarvan slechts één enkel in twee Hss. tot ons is gekomen! Waren wij enkel in het bezit van den tekst der *Disputacie* naar het Groninger Hs., het gedicht zou op vele plaatsen volkomen onverstaanbaar zijn: zoo deerlijk en hopeloos bedorven is het daarin tot ons gekomen, dat zelfs de fijnste criticus in wanhoop zijne machteloosheid zou moeten erkennen, om dien onzin tot klaarheid te brengen. Evenzoo, zoo niet erger, is het gesteld met *Ons Heren wonden*, waarvan ik gelukkigerwijs het oorspronkelijke Latijnsche gedicht heb ontdekt. Zonder behulp van dat gedicht hadden wij hopeloos in het duister moeten blijven rondtasten; met behulp er van heeft onze tekst eene ware gedaanteverwisseling ondergaan, die het onkenbaar maakt. Maar, helaas! niet overal stonden ons dergelijke hulpmiddelen ten dienste, en is het ons op vele duistere plaatsen niet gelukt een helderder licht te ontsteken.

Doch behalve de bedorvenheid van den tekst leveren deze gedichten nog andere moeilijkheden op, die evenwel met minder moeite zijn op te lossen. Eene menigte van de onze geheel afwijkende en ons vreemde denkbeelden en

—

voorstellingen ontmoeten ons, die toen zeker voor elken beschaafden en ontwikkelden lezer verstaanbaar .waren. Wil de lezer werkelijk deze stukken begrijpen en genieten, dan moet hij niet vreemd zijn in den kring der Middeleeuwsche kerkelijke leerstukken, waarin Maerlant zich beweegt, der mystieke beelden en voorstellingen, die de dichter telkens bezigt, niet willekeurig, als bloot dichterlijke sieraden, maar als geijkte termen, aan gezaghebbende schrijvers ontleend, in dicht en ondicht alom gebruikelijk. Zooveel mij doenlijk was heb ik die beelden, voorstellingen en vergelijkingen bij middeleeuwsche godgeleerden van naam, in de kerkliederen en elders zoeken op te sporen, of wel uit onze Mnl. schrijvers, die soortgelijke onderwerpen behandelen, Maerlant's bedoeling trachten op te helderen of te verklaren. Zoo was mij b.v. voor de *Clausule van der Bible* de *Rijmbijbel* een uitstekende commentaar.

Bij mijne achter den tekst geplaatste aanteekeningen heb ik mij niet beperkt tot eene bloote verwijzing naar de ter vergelijking of verklaring noodige plaatsen, maar deze veelal in haar geheel medegedeeld. Verscheidene der door mij aangehaalde werken worden bijna alleen op onze groote openbare Boekerijen aangetroffen, zoodat slechts enkelen in staat zouden zijn die werken te raadplegen. Eene enkele verwijzing naar zoodanig werk zou dus voor de meesten hoegenaamd geene waarde hebben, en dergelijke verklaring met volstrekt geene gelijk staan. Die aanteekeningen konden alleen van nut zijn, zoo ik de betreffende plaats in haar geheel mededeelde, opdat zij iederen lezer dadelijk zoude ten dienste staan.

Maar ook bij onze Mnl. schrijvers meende ik in de meeste gevallen niet met de bloote aanhaling der plaats te moeten volstaan, en achtte ik de mededeeling in haar geheel wenschelijk. Velen, inzonderheid de jongere beoefenaars onzer Dietsche letterkunde, zijn nog niet in het bezit van een boekenschat, waarin zij dadelijk de aangehaalde plaats kunnen naslaan; en vaak verstoken van het genot der nabijheid van eene of andere Bibliotheek, die hun dat gemis kan vergoeden. Meen ik dus aan een aantal lezers geen

ondienst te hebben bewezen met iets meer dan een enkele verwijzing te geven, ook voor anderen zal die wat grootere omhaal niet tot ongerief zijn.

Ter verklaring van de wijze van uitgave van dezen bundel achtte ik deze ophelderingen niet onnoodig bij het verschijnen der eerste aflevering, die binnen kort, hoop ik, door de tweede zal worden gevolgd, welke het overige van den tekst met de aanteekeningen zal behelzen. De derde zal de Inleiding en Woordenlijst bevatten.

Moge het mij niet gelukt zijn alle zwarigheden in deze vaak zoo moeilijke gedichten te hebben opgelost, moet ik meermalen mijne onmacht erkennen, ik hoop toch door deze uitgave veel van het duistere te hebben opgeklaard en eene betere waardeering dezer zoo schoone gedichten te hebben mogelijk gemaakt.

ARNHEM, Nov. '79. V.

De lezer verbetere een paar zinstorende drukfouten, t. w.:

bl. 36, vs. 873: *hulpe*, lees: *hulde.*

bl. 37, vs. 905: *plien*, lees: *spien.*

VAN JACOB ENDE VAN MARTINE.

I.

1.

A. 112 *b*, B. 1 *a*. »Wapene, Martijn! hoe salt gaen?
C. 234 *c*, D. 1 *a*. Sal die werelt iet lange staen
In dus cranken love,
So moet vrouwe ver Ere saen,
Sonder twivel ende waen,
Rumen heren hove.
Ic sie den valscen wel ontfaen,
Die de heren connen dwaen
Ende plucken van den stove;
Ende ic sie den rechten slaen,
Beede bespotten[1]) ende vaen,
Alse die mese in die clove,
Recht offene God verscrove.

2.

Hoe lange sal gedogen dit
God, die alle dinc besit
In sire heerscapie,
Dat die goede vleet ende bit,
Ende hem en doech no dat, no dit,

1. *A*. *B*. Waphene Martin. *D*. Wapen. — 2. *B*. de. *C*. *D*. dese. *B*. lang. *D*. iet *ontbr*. — 3. *D*. desen crancken ghelove. — 4. *C*. zal. *B*. *C*. *D*. mijn vrouwe E. *D*. eer. — 6. *D*. der heren. — 7. *B*. die valsche. *D*. d. scalcken. — 8. *D*. di h. *B*. dorstaen. — 9. *B*. plocken. — 10. *D*. Ic s. den gherechten. — 11. *C*. bescatten. *D*. scatten. *A*. bevaen. — 12. *B*. *D*. Als. *A*. in de. *D*. in den. — 13. *A*. Rechts. *B*. offen. *C*. of hen. *D*. of hem. *B*. *D*. verscove.
14. *A*. Joe. *B*. lang sal hi doghen. — 16. *A*. *D*. sine. *B*. sijn heerscepie. *C*. zijnre. — 17. *B*. guede fleut. *A*. vleeuwet. *D*. Wat d. g. smeect of b. — 18. *D*. Ende *ontbr*. *B*. en *ontbr*. *B*. *D*. no *ontbr*. *C*. noch — noch.

---

[1]) Dat de lezing *bespotten* de ware is, blijkt uit Bukelare's vertaling, vs. 10:
(Cerno) justum vapulare,
Derideri, mancipari.

Dat hi iet gedie?
D. 1 *b*. Recht man delvet onderspit[1];
Hine hevet te pointe niet gehit
In negeer baelgye.
A. 112 *c*. Al varet in den helscen pit:
Eist blau, grau, swart of wit[2],
Hets getrouwe als die zye.
Mi es leet dat ic waer lye.

3.

Laet ons, Martijn, over een
Hier af spreken onder ons tween
In dit dyaloge,
Wanen dat eerst quam die ween,
Dat die wilen so onwaert sceen
Nu sit also hoge.
Ic sal vragen ende vleen;
Berecht mi ja of neen
Van dat ic di betoge.
Ledichede es vrome negeen,
Aerbeit vint vier in den steen,
Daerbi ontsteect dat droge.
Nu sprec ende ic gedoge."

4.

»Spreken, Jacob, lieve compaen!
D. 2 *a*. Waer soudic dat hebben verstaen,

19. *B*. Zoedat. *D*. Dattet. — *Vs*. 20—22 *en* 23—26 *in omgekeerde volgorde bij A. B. D*. — 20. *B*. R. als een man d. sonder spit. *A*. *D*. sonder spit. — 20. *D*. heeftet. *B*. *D*. te punte. — 22. *B*. In ne ghene talie. *C*. enghene. *D*. gheender. — 23. *B*. wairtet. *C*. gaet. *D*. Het gaet al. — 24. *B*. *D*. graeu blaeu. *C*. Eest bl. eest gr. eest sw. eest w. — 25. *B*. Tes. *D*. Het es. *A*. eene z.

29. *D*. desen. — 30. *B*. W. eerst q. dese w. *C*. Wanne q. ons dese w. *D*. Van waen q. ons desen w. — 31. *A*. *B*. *D*. Dat *ontbr*. *D*. ter wijlen. *B*. ontwert. — 32. *A*. *B*. *D*. Ende nu s. so h. — 33. *A*. Ic vraghe hu. *B*. sal di. — 34. *B*. Ende antwert. *C*. Ende andworde. *D*. Antwoert mij nu. — 35. *A*. hu. *C*. di *ontbr*. — 36. *B*. *C*. *D*. Ledicheit. *C*. vroem. *D*. en is vr. gheen. — 37. *D*. Mer arbeit. *C*. vijnt. — 38. *C*. Waerbi. — 39. *A*. *B*. *D*. spreect.

40. *D*. Spreket. — 41. *C*. zoudict.

---

[1]) Verg. Buk. 23:

Fodit, sed nil fodietur,
Et ad centrum nil centretur
In ullo dominatu.
In Cochito submergetur
Omnis, color quî miscetur.
Fidelis in colatu
Non est, hinc fle, reatu.

Zie verder de breedere aant.

[2]) Zie de Aant. hier achter.

Dat ic daer toe dochte?
Te verclaerne dinen waen,
B. 1 *b.* Die in twivele ware bevaen,
Dats dat ic niene vermochte.
Doch en willix niet afstaen,
In wille dine bede ontfaen,
Die dit ane mi besochte.
God sende mi den hemelscen traen,
Ende moet mine zinne dwaen;
C. 204 *d.* Want Hi mi diere cochte,
Ende ict gerne vulbrochte."

5.

»Martijn, doe die werelt began
Man te verheffene boven man,
Doe sciet mijn vrouwe ver Ere
A. 112 *d.* Den dorper ende wijsdem den dan,
Ende daer trouwe ende doget was an,
Dien hiet soe sijn here.
Nu maken die heren een gespan,
Ende geven der Eren enen ban,
Ende willen niet dat soe kere.
D. 2 *b.* Sech mi, wanen tfenijn ran,
Toech mi redene daer van,
Want ic gerne lere,
Wies scout dattet were."

6.

»Jacop [1]), mi dinct overwaer,
Sint dat edelheit hadde vaer
Te pijnne om die ere,
Ende soe trac den scalken naer,
Die raden nu hier, nu daer,
Ende niet scelden den here,

42. *D.* hier toe. — 43. *B. C. D.* verclaren. — 44. *B.* mit tw. *C. D.* twivel is. — 45. *A. B. D.* niet en. *D.* icx. — 46. *B.* wille ic. *B. C. D.* ontgaen. — 47. *B.* Ic en w. d. beide. *D.* Ick en wil sine b. wel o. — 48. *D.* sochte. — 49. *C.* zeinde. *D.* sendt. — 50. *B.* moete. *B. D.* zinnen. — 52. *D.* soe gherne.

53. *B.* als de w. — 54. *B. C. D.* verheffen. — 55. *B.* So. *D.* Doen. *B. D.* ver *ontbr.* — 56. *B.* dorpere. *C.* wijsde hem. *D.* D. d. wijsde si. — 57. *B. C. D.* Ende *ontbr.* *D.* lach an. — 58. *D.* wesen h. — 59. *B.* een *ontbr.* — 61. *B. D.* E. en w. — 62. *B. D.* Segt. *B.* waen dit venijn. *C.* wanne dit v. *D.* waent fenijn. — 63. *B.* Toicht. *D.* Toecht mi reden. — 64. *D.* ict. — 65. *A. D.* scult. *A.* dat het. *C.* dat dit. — *Vs.* 64 *en* 65 *in omgekeerde volgorde bij* C.

66. *A. C.* Martin. *C. D.* dunct. — 67. *A.* dat *ontbr.* *C.* Zijnt. *D.* Sunt. — 68. *B.* pijne. *C. D.* pinen. *B. C. D.* om. — 69. *B.* de scalke. *C.* E. zi trecte. — 71. *D.* niet in sc.

1) In A. en C. verkeerdelijk: *Martijn.* Verg. Buk. 77:
Jacob, clare michi claret.

So es edelheit worden so swaer,
Dat soe te clemmene heeft ommaer,
Ende daelt in lanc so mere.
Dits nu al der werelt claer
Ende ogesien ende openbaer:
Dus es verbannen ere
Ende wederstaen ten kere.

7.

Nu merc bi der sonnen lecht,
Dat al der werelt ogen berecht
Bi sire edelre naturen:
Alse dat swerc daer jegen vecht
D. 3 *a.* Entie nevel met sire drecht [1]),
Sone can soe tier uren
Niet getogen haer scoenheit echt [2]);
Aldus verdonkert die scalke cnecht
B. 1 *c.* Edele creaturen,
Alse hi hem daer ane hecht
Ende hare edelheit verplecht,
Dat soe laet geduren
Bi hare den scalken suren.

8.

A. 113 *a.* Sint scalke droegen overeen,
Dat neen was ja, ende ja was neen,
Ende hem dat wijsheit dochte,
Ende edelheit daer omme green,
Wat [3]) daer wasdom ute sceen

72. *A.* So *ontbr.* — 73. *B.* tclemmen. *C.* climmen. *D.* te climmen. — 74. *A.* sinct. *B. D.* so lanc. *C.* je l. — 75. *B. C.* Dats. *B.* al ter. — 76. *C.* oeghscijn al o. *B.* oic zietment o. *D.* oeck soe sietment o. — 77. *B.* die ere.
79. *A. C.* merct. *D.* mercket. — 80. *A.* Die. *D.* oghe. — 81. *A.* edelre *ontbr.* *D.* By haer e. natuere. — 82. *D.* volc daer tseghen. — 83. *B. C. D.* Ende die. — 84. *D.* te dier. — 85. *A.* scone lecht. *B.* toghen hairre scoonheit echt. *C.* ghetonen haer sconeit e. *D.* scoenheit echt. — 86. *D.* Dus. — 87. *B. C. D.* Die edele. *D.* creatuere. — 88. *B. D.* Als. — 89. *A.* die e. *B.* ydelheit. — 91. *C. D.* haer. *B. C.* die scalke.
92. *C.* Zint dat. *D.* Sunt die sc. *B. D.* scalken. — 93. *A.* wart ja ende ja neen. *B.* ende ja neen. *D.* Ende neen was ja. — 96. *B.* Wanter w. *C.* Want d. *D.* Want d. wasdoeme.

---

[1]) Verg. Buk. 95:

Dum cum nube colluctatur
Et sub nubilo velatur,
Per horas has obscuras
Splendor ejus obfuscatur.

[2]) In de 1ste uitg. met A.: *scone lecht.* Doch deze lezing is te verwerpen, daar M. in zijne strophen zorgvuldig gelijke rijmen vermijdt.

[3]) In de andere teksten: *Want*; doch de lezing van A. verdient de voorkeur. Wij hebben hier een eigenaardige Mnl. constructie voor: Wanen dat comen mochte was-

Wanen dat comen mochte,
So es edel herte worden steen;
Want haer ontfaermet dinc engeen
Dan daer men gelt ute cnochte.
God geve hem den langen ween,
C. 205 *a.* Die te cnauwene gaf dit been
Den edelen gedochte,
D. 3 *b.* Want hire moert an wrochte.

9.

Wat sal segel ende was,
Ende brieven, die gewagen das
Van dat lantsheren geven?
Hets al niet, hets een gedwas:
Alse lief hat mi een wilt Sas
Oft een Vriese bescreven [1]).
Trouwe es broescer dan een glas;
Die hier te voren so sterc was,
Soe es tebroken bleven.
Ic wane noyt dies lantshere genas,
Die scalke te sinen rade las,
Hine moeste int ende sneven,
Ende sulc es slands verdreven."

10.

„Martijn, du berechts mi wel:
Hierbi sijn die heren fel

97. *B.* W. soet. *C.* Wane zoet. *D.* Van waen soet. — 98. *B.* ydelheit. *C.* edele. — 99. *A.* d. gheen. *C.* dinghe. *D.* Van haer en ontfermt dinck. — 100. *A.* Van daer. *C. D.* tghelt. — 101. *B.* Ay God. *C.* Ay G. ghef. — 102. *B. D.* cnauwen. *B.* ydelen. — 104. *D.* hier.

105. *B.* seighel. — 106. *D.* Of. *C.* brieve. — 107. *A.* Wat dese heeren. — 108. *B.* ende een g. *D.* Het en is anders niet dan g. — 110. *A.* Vreese. — 111. *A.* broscher. *B. C.* een *ontbr.* — 112. *B.* stark. *C.* starke. *D.* ter wijlen. — 113. *B. C.* es nu. *D.* ghebroken. — 114. *B.* waens noyt. *C.* Ic waen dies noyt here. *D.* waent noyt herte en. — 115. *B.* scalk mit hem te r. *C.* raden. *Vs.* 115 *ontbr. bij A.* — 117. *C.* zulke. *B. C. D.* sijns lands.

119. *D.* herten.

---

doem, dat daer ute sceen, d. i. vanwaar ook de voorspoed mocht voorkomen, die er uit bleek.

Een dergelijke constructie heeft Buk. 110:

Inter saxa se cor sevit
Nobile, seque replevit
Undecumque veniret,
Ac subridens acquievit
Lucro, nam nichil deflevit
Quam quod *ir* deliniret.

Ir voor *hir*, *concavitas manus*, palm van de hand.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

Ende wandel in die tale.
In weeter wat toe segghen el:
Die scalc hout boesheit over spel,
Hi pijnt hoe hi doget smale.
Caym sloech den edelen Abel,
D. 4 *a.* Dus soect die scalc sijns heren vel,
Hoe hine getrect te dale.
God, die ons noch doemen sel,
B. 1 *d.* Biddic dat hi den duvel
A. 113 *b.* In den joncsten male
Metten scalke betale.

11.

Martijn, nu berecht mi dies:
Berecht een God, die niene wies,
Alle creaturen,
Twi heeft die quade dan den kies,
Entie goede valt int verlies?
Wie saelt over recht curen?
Mijn sin seget mi, alse een ries[1]):
Hi, die Adame tlijf inblies,
Die meester der naturen,
Hevet bevolen (merc ende besies:
Es dese dinc waer, so gies)
Der blender aventuren,
Die verkeert telker uren."

120. *B.* wankele in de t. *D.* wankel. — 121. *B.* En w. *D.* Ic en. — 122. *D.* scalke. — 123. *A. C.* die d. *B. C. D.* versmale. — 124. *C.* Cayn. *D.* versloech. *B.* edel. *D.* goeden. — 125. *C.* scoert d. scalke. *D.* herten wel. — 126. *B.* bijt. — *D.* hi hem. *B. C. D.* trect. — 127. *B.* Gode d. o. domen s. — 128. *D.* Hem bid ick. — 129. *B. D.* laetsten. — 130. *A.* scalken. *B. C.* scalc. *D.* M. sulcke scalcken.

131. 132. *C.* bericht. — 132. *B.* noyt ne. *A.* noyten. *D.* nye en. — 133. *D.* Allen. — 134. *B.* den q. *B. C. D.* dan *ontbr. D.* sinen k. — 135. *B.* Ende de. *C.* Ende die. *A.* heeft al tverlies. — 136. *B.* sal voir recht. *C.* zalt voer rechte. *D.* salt voer r. nu c. — 137. *A.* als eenen r. *B. D.* seit. — 138. *B.* Hi di. *B. C.* Adaem. *D.* Adam. *C.* dlijf. — 139. *C.* meister. — 140. *D.* merct. — 141. *B.* Dese d. eist wair. *D.* Dese dinck ees w. — *Vs.* 141 *ontbr. bij A.* — 142. *C.* blijnder. *B.* avonture. — 143. *B.* ure.

---

[1]) Vs. 137—43, verg. Buk. 158, die dezelfde constructie heeft:

Sensus *hebes* sic dictavit:
Qui in Adam flatum flavit,
Imperator nature,
Confitere, rem mandavit
Hanc (si verum, quis negabit?)
Fortune perobscure,
Semper variature.

12.

„Jacop, sech, bestu verdoert?
Aventure es maer een woert
D. 4 *b.* Van geveinsder spraken.
Brincstu ongelove voert?
God siet alle dinc ende hoert:
Wiltu den duvel maken [1])?
Wie hevet dijn herte dus becoert,
Dattu helts aent lager boert?
Die papen sullent smaken.
C. 205 *b.* So wertstu verbrant of versmoert;
In gave om dine ziele niet een oert.
Men mach met sulken saken
Gode niet genaken.

13.

God en was nie moede no mat;
Int wout en es no loef, no blat
Buten sire hoede.
Al dat es in elke stat,
Dat behoet hi ende besat
Met godliker goede.
Al gehinget hi dan dat,
Dat die quade gewinnet scat,
Ende menne heet den vroeden,
A. 113 *c.* So hi hogere sit upt rat,
D. 5 *a.* So hoger val, so meerre plat
In der helscer gloede,
Onder der duvele roede.

14.

B. 2 *a.* Die rechtste wech ter hellen waert
Entie alre cortste vaert

144. *B. D.* segt. — 145. *A.* Daventure. *B.* es wair en w. *D.* Avontuer en is meer een w. — 146. *B.* ghepeynsden saken. — 147. *C.* Breingstu. — 149. *D.* Wilstu. — 150. *B. C. D.* Wat. *B.* dine. *B. D.* dus *ontbr. C.* versmoert. — 151. *C.* heldes. *B.* an leggher. *D.* houdes. — 152. *C.* zoelent. — 153. *C.* wordstu. *A.* ende v. *C.* vermoert. — 154. *B.* Inne en g. o. dijn ziel n. e. toirt. *C.* In g. niet om dijn ziel. *D.* Ic en g. om u siele. — 155. *A.* dusdanen. *D.* Men en m.

157. *A. B.* noyt. *D.* moe. *C.* noch. — 158. *A. D.* es loef. *B.* I. w. ries loof. *C.* noch — noch. — 159. *A.* hoeden. *B.* sine. *D.* sijn behoeden. — 161. *D.* besit hy. — 162. *A. B.* godliken. *D.* hoeden. — 163. *C.* gheheingt. — 165. *B.* men hem h. die vr. *C.* men heitet die vroede. *D.* men hem. — 166. *B. C. D.* hogher. — 167. *B.* hogher plat. *D.* swaerder pl. — 168. *A. D.* gloeden. *B.* hellen. — 169. *B. D.* duvelen. *C.* des duvels. *A. D.* roeden.

170. *D.* Den rechten. *A.* helen. — 171. *B. C. D.* Ende die.

---

[1]) **Buk.** 171:

Cuncta Deus scit, rebaris
In hoc barbarizare?

Dats geluc in sonden.
Alsmen geen mesdoen en spaert,
Ende men emmer vort verswaert
Die ziele gebonden[1]),
Ende dan gesciet alsmen begaert,
Ende menne roect wiere mesbaert[2]),
Nu noch te genen stonden,
So coemt die doet, diet al vertaert[3]),
Onversien, want hets haer aert,
Panden van den ponden,
Die niemen en can gegronden."

15.

»Martijn, du heves mi bekeert
Ende gewijst ende geleert
Van dies ic niet en wiste.
E. 1 *a.* Al sie ic meer den quaden geëert[4]),
Mijn herte en werdes niet verseert
D. 5 *b.* Noch in genen twiste.
Al hevet hi meer dan hi verteert,
Ende hi wint dat hi begeert
Met scalcheit ende met liste,
Ginder wert hi gedestruweert
Ende gebonden ende gemeert;

172. *D.* Dat is. — 173. *C.* Alsemen. — 174. *D.* wort v. *A.* beswaert. — 175. *A.* zielen. — 176. *A.* als hem b. *D.* datmen. *B.* gaert. — 177. *B.* E. niet en rouct wie misbairt. *C.* E. niene r. wie dats misbaert. *D.* E. niet en r. wie mesvaert. — 178. *D.* tot g. s. — 179. *C.* vervaert. *D.* die niemant en spaert. — 180. *D.* want *ontbr.* — 181. *A.* haren p. 182. *A.* niemene. *D.* nyemant. *B.* en *ontbr.*

183. *A.* Jacop. *B.* hebs. — 185. *B. C. D.* V. dat. — 186. *B.* mee. — 187. *B.* Mine; en *ontbr.* *C.* werdets. *D.* wert des. — 188. *C.* enghenen. — 189. *E.* heefti. — 190. *B. C. E.* ghewint. *D.* Ende ghewint. *A.* begaert. — 191. *B.* scalcheden. *C.* scalcheede. *E.* scalheden. — 192. *E. door Mone verkeerd gelezen:* gedestineert, *voor* gedestrueert. — 193. *D.* ghevanghen.

---

[1]) Buk. 200:

Quando nephas per veternum
Mens gravatur in eternum
Peccatis mancipata.

[2]) In de 1ste uitg., gedeeltelijk naar D.: *wies mesvaert*, doch geheel onnoodig (zie ald. de Aant. op bl. 98). Verg. Buk. 204: *Luctum* non curans fraternum.

[3]) Misschien met C. te lezen: *vervaert.* Verg. Buk. 206:

Tunc mors venit, cor internum
Terrens, non pensans supernum,
Auferre congregata,
Injuste cumulata.

[4]) Begin der Heidelbergsche fragmenten, waarvan het eerste gedeelte vs. 186—554 bevat.

Sine kindere gaen te quiste
Gelijc enen miste.

16.

Martijn, en waerstu niet so wreet,
Ene dinc, die ic niet en weet,
Soudic di gerne vragen:
Twi sijn die sonden Gode so leet,
Dat hi den sondare es so heet
In wraken ende in plagen?
A. 113 *d.* Want geen sondare langer steet
In sonden dan sijn lijf es breet,
C. 205 *c.* Twi torment hine met slagen
Ewelike, sonder versceet?
Dit en scijnt te pointe niet geleet
Tordeel, dorstics gewagen,
Al en weten wijs wien clagen [1])."

17.

D. 6 *b.* »Jacop, God, die herten kent [2]),
B. 2 *b.* Sent den sondare recht torment
Na der herten gedochte.
Omme dat hi wilde, alse een rent,
Altoes leven ende ongeënt,
Updat wesen mochte,
So es hi ter hellen gesent,
Daer hi ewelike es gescent,
Want sijn wille dat wrochte.
Besich dine herte al omtrent:

194. *D.* Sijn. *B. D.* kinderen. *C.* kijnder. — 195. *B.* bosen m. *D.* vuylen m.
196. *A. B. D.* en *ontbr.* — 197. *C.* Niene. *D.* Een d. dat ic niet. — 198. *A. E.* u. *C.* di *ontbr.* — 199. *D.* Hoe. — 200. *B.* D. hi es. *C.* zondaer. *D.* wreet. — 201. *B.* Met w. e. mit p. — 202. *B. C. D. E.* in sonden steet. — 203. *B. C. D. E.* langher dan. — 204. *B.* tormenten h. *D.* hi hem. *C.* plaghen. — 205. *D. E.* Ewelijc. — 206. *B. D.* en *ontbr.* *E.* Dit nes. *C.* te rechte. *E.* ghecleet. — 207. *E.* torsticx. — 208. *A.* en *ontbr.* — *B.* Alne wetten wi wiens c. *D.* weet icx. *E.* wetict.
209. *B. C. D. E.* alle herten. — 210. *E.* de s. *B.* menich. — 212. *D.* wille. *E.* wilt. — 213. *D.* ende *ontbr.* *E.* leven ombekent. — 214. *D.* Op dattet. — 216. *A. D. E.* eewelijc. *B.* nemmermeer en went. *C.* wort gh. *D.* blijft gh. — *Vs.* 217. *ontbr. bij A.* — 218. *A. B. C.* Besie. *E.* Besiet u. *B. C. D.* dijn.

---

[1]) Vs. 206—8, verg. Buk. 237:

Numquid non est justus herus,
Conditor animarum,
In causa querularum.

[2]) In de 1ste uitg. las ik op gezag der andere teksten: „*alle* herten", doch dan is het vers te lang. Wil men *alle* behouden, dan moet men »*Jacop* uit den tekst verwijderen, doch dit is minder waarschijnlijk, daar juist met deze strophe Martijn het woord weder opvat.

Dincti dese redene blent,
Die ic hier toebrochte?
Neent, diet wel besochte!"

18.

»Martijn, du seges wel ende waer,
Ende dine redene die es claer
Ende licht te verstane.
Al gepeins es openbaer
Voer hem, die tellet alle haer
Ende wat die hemel heeft ane;
Ja, lovere, gras, dach ende jaer,
Dropele, sant[1]) es hem niet swaer
D. 6 *b*. In telne te bevane.
Hi hevet ypocricie ommaer,
E. 1 *b*. Ende leget hem met wraken naer,
Die in hare bane
Plegen omme te gane.

19.

Soete Martijn, men leset dat:
Al gavic wech lijf ende scat,
Ende dogede grote coude,
A. 114 *a*. Ware ic in hoeftsonden mat,
Het en diedde mi niet een blat:

219. *C*. Duncti. *D*. Dunct u. *E*. Dinct u. *D*. reden. — 220. *E*. haer t. — 221. *B*. Neen so. *D*. Neen sy. *E*. Neense diese.

222. *E*. ghi segt. — 223. *C*. Ende *ontbr*. *B*. *E*. die *ontbr*. *C*. die zijn cl. *D*. Dine reden is wel cl. — 224. *D*. lichte. *B*. *D*. verstaen. — 225. *E*. Alle. *D*. Alle ghepeynse sijn. — 226. *D*. al haer. — 227. *B*. de. *D*. aen. — 228. *B*. loveren. *C*. *E*. lover. *D*. lovers. *E*. dach gras. — 229. *A*. zants. *D*. Dropels zant. *E*. Dropel sants nes. — 230. *B*. bevaen. *D*. tellen te bestaen. *E*. tellen te bestane. — 231. *C*. ypocriten. *D*. ypocrite. *E*. Ypocrise heeft hi o. — 232. *D*. volghet hier met. *E*. hen m. wrake ... — 233. *D*. haren baen. — 234. *D*. gaen.

235. *E*. siet.... — 236. *B*. *D*. goet. e. sc. *E*. goet.. — 237. *A*. *B*. *C*. ghedoghede. *B*. groot. *E*. doegh ... g ... te coude. — 238. *E*. Waric ... oftsonden . e .. — 239. *B*. Het en holpe. *C*. Hen vromede. *D*. Ten holpe. *E*. En vroede my niet een ... (*in het Hs. staat zeker* vroēde = vroemde).

---

[1]) Bij A. en E.: *Dropele sants*. Siegenbeek in zijne Aantt. merkte hierbij aan: „Dat *droepele zant* zoo veel beteekent als *korrels zand*, zal naauwelijks herinnering behoeven." Kausler verklaart: „ein Tröpflein des Sandes, d. h. im Sande, im Meeressande. Es möchte aber auch die Vermuthung erlaubt sein, dass *dropel* nicht wörtlich als Tröpflein, sondern überhaupt nur als ein *minimum*, ein Körnlein, ein Stäubchen genommen wurde." Wij meenen de lezing der 1ste uitg. op gezag van B. en D. te moeten behouden, en ook de vroegere verklaring. Verg. Buk. 259:

Deo cuncta revellari
Certum est, ac numerari
Quod polus quid (d. i. *quit* van *queo*) ambire;
Frondes, flores, dies clari,
Gutta cum arena (in) mari,
Nec ipsi grave scire.

Die nuwe wet spreect ende doude.
Die ons dus nauwe maken den pat [1])
Te hemele waert ende so glat,
Ic wilde, God selve woude,
Dat si portiers waren gesat
Ter hellen: si souden tgat
So hoeden met gewoude,
Datter cume iemen in soude."

20.

»Jacop, menich proeft ende coert
Der heleger scrifturen woert,
B. 2 *c*. Ende waentse wel gegronden.
D. 7 *a*. So clapt hijt leken lieden [2]) voert,
Die gerne niewe dinge hoert,
Wat hi hevet vonden.
Selve verstaet hijs niet een oert:
C. 205 *d*. Dits meerre misdaet dan moert,
Datsi Gods woert dus wonden.
Hier naeyen sijt, hier eest gescoert,
Hier breect een nagel, hier een boert.
Wapene van den honden,
Nu ende tallen stonden!

21.

Wanen si die wort gegronden saen,
Daer die wortele ave staen
Geplant in hemelrike?
Vele si jagen ende clene si vaen,

240. *A*. toude. *B*. seghet ende de oude. *C*. die oude. *D*. Spreect d. n. w. *E*. Sprect die niewe wet.... — 241. *E*. nauwe mak... — 242. *B*. Ten hemel. *C*. *D*. *E*. Te hemelwaert. *D*. ende oeck soe glat. *E*. gla... — 243. *D*. wildet G. selver. *E*. woude G. selve w.... — 244. *A*. porters. *C*. Dat ze. *E*. ghese.. — 246. *A*. *B*. *D*. *E*. houden. *E*. ghew.... — 247. *B*. comen yement. *D*. D. nau yemant. *E*. in sou...

248. *E*. proeft e.... — 249. *D*. heylighen. *E*. woert *ontbr*. — 250. *A*. waense. *B*. *D*. *E*. wanense. *B*. *C*. *D*. *E*. wel *ontbr*. — 251. *B*. Dan clappen zijt. *C*. clapt hi. *D*. Dan clapt hijt. *E*. Dan lappen sijt leeken li... — 252. *C*. *D*. Dat. *A*. *B*. *D*. *E*. dinghen. *E*. hoert *ontbr*. — 253. *B*. *E*. Wat si hebben. *D*. Van dat hy h. ghevonden. — 254. *B*. S. en verstaen zijs n. en woirt. *C*. Zelve en v. *D*. Selver en. *E*. verstaens sijs niet ee... — 255. *D*. meerder. *E*. dan m.... — 256. *E*. won.... — 257. *E*. eest ge... — 258. *D*. *E*. brect. *D*. daer een b. *E*. boert *ontbr*. *Vs*. 258 *ontbr*. *bij B*. — 259. *D*. *E*. Wapen over die h. — 260. *C*. en. *D*. tot allen.

261. *B*. de woort. *C*. woerde. *D*. dat woert. *E*. gegrond.... — 262. *A*. *C*. ane. *B*. te wortelen alle of st. *D*. wortelen af st. *E*. wortelen ane s.... — 264. *A*. *B*. *C*. *D*. Si jaghen v. *B*. maer cl. *C*. clein. *D*. vele tcleyne. *E*. V. si j. luttel si v...

---

[1]) Vs. 241—47 zijn bijna letterlijk overgenomen in Boendale's *Teest*. 2424 vlgg.

[2]) In de 1ste uitg. veranderde ik dit in: *leken diede*, tegen het gezag der teksten. Die verandering is onnoodig, daar achter een collectief begrip meermalen een afhankelijke bijzin in het enkelv. volgt.

So willen si te samen slaen
Gelike ende ongelike [1].
Dies latic mijn vragen staen;
Want het dinct mi bet gedaen
Dat ic hier af wike,
Dan ic viele in dommen waen.
Nutter eist dat vliet die naen [2],
D. 7 *b.* Dan hi te campe strike
Jegèn den kempe èerlike.

22.

A. 114 *b.* Of God ten joncsten dage sal
Gepeins ende wort berechten al,
Daer wi in oint mesdaden,
Soudi, alse eenen onwerden bal,
Weldaet werpen int helsce dal,
E. 1 *c.* So ware hi sonder genaden.
Neen hi! en es niet so smal
Van weldaden al dat getal,
Hen wert van grade te graden
Van Gode gedanct, die niene hal [3])
Wat men wel dede ofte stal:

265. *B. D. E.* Dan. *D.* sijt. *D. E.* te gader. — 266. *C. D. E.* Ghelijc. — 267. *C.* Des. *B.* dijn vr. *D.* Van dien l. *E.* s... — 268. *A. B. D. E.* best. *C. D.* dunct. *E.* ghe... — 269. *B.* icker. — 270. *A.* viel. *B.* Dan ic u v. *Vs.* 270 *ontbr. bij E.* — 271. *A.* Ende n. e. dat hi vl. de n. *B.* N. is dat hi vlie den aen. *C.* N. eest vlien den n. *D.* Beter ist d. ick vlie den n. *E.* Beter es d. vliet die na... — 272. *C. D.* ic. *D. E.* ten. — 273. *C.* Eghen. *D.* Teghen d. kemper. *E.* eerli...

274. *B.* Als. *E.* dagh... — 275. *C.* woerde. *E.* Wort e. ghepens berecht... — 276. *B.* ye in. *C. D.* oyt in. *E.* Wan dat wy ye. — 277. *B. C.* Soude hi. *B. C. D. E.* een onwaert b. — 278. *D.* worpen. *E.* hels... — 279. *C.* weer. *D.* waer. *E.* ... waer hi s. genade. — 280. *B.* hets. *C.* Neen het en is. *D.* Neen hi en is. *E.* ... hi en es. — 281. *A. B.* al *ontbr. D.* int ghetal. *E.* ... el... den d., t getal. — 282. *B.* Het. *C.* Ende werde. *D.* Ende wort. *E.* ... van gr. te grade. — 283. *A.* noyt en al. *B.* noyt ende al. *D.* nye en hal. *E.* ... Gode geloent die noyt en hal. — 284. *B. C. D.* Dat. *C.* wel *ontbr. E.* ... wel d

---

[1]) Buk. 305:

Frustra datur hiis venari;
Impari par coequari
Proportio nec data.

[2]) Verg. Buk. 311:

Cedat *nanus* dimicari
Et cum pugile luctari.

In het Latijnsche Hs. staat verkeerdelijk: *manus.*

[3]) Verg. Buk. 326:

Dei rerum conditio,
Quem non latet initio,
Hunc frustra flagitamus,
Si spernit quod rogamus.

Gerechtichede soude scaden,
En hoerde God niet die baden.

23.

Dat seget die gelove mijn:
God moet in hem selven sijn,
Hine mach el nieweren wesen.
Hi es gerechticheden fijn
Ende genadicheden, dats aenscijn
B. 2 *d.* Hets al één van desen.
D. 8 *a.* Die van den watre maecte wijn [1]),
Hi es sijns selves, niet eygijn,
Wat so die doren lesen.
Jacop, hout die gelove dijn;
Hets menich onbesceden swijn
Te priesterscap geresen,
Die niet en mach genesen."

24.

»Martijn, dijn gelove es goet,
Ic bem dies seker ende vroet:
Weldaet waert niet vergeten.
Laet hem begaen, diet gelden moet,
Ende diet al bi redene doet:
Nemmeer en willics weten.
C. 206 *a.* Hi es diet al maect ende hoet;
Alse die hinne haer kiekine broet,

285. *C.* zonder sc. *E.* ... hticheit sonder scade. — 286. *B. C.* En *ontbr. B.* de baden. *E.* ... dede God niet die bade.

287. *A. B.* D. seit dat g. *D.* Wat seyt dat. *E.* ... stu dat geloven mijn. — 288. *E.* ..od m. — 289. *B.* niewer. *C.* els nerghen. *D.* anders niewert. *E.* ... e maches nie waer w. — 290. *B. C.* God. *B. D.* gherechtich ende f. *E.* ... es genadich ende fijn (*bij Mone:* sijn). — 291. *A.* genadichede. *B. D.* ghenadich dat is. *E.* ... gherechtich. — 292. *B.* Hi es als een. *C.* Hi is allene. *D.* Hi is al een. *E.* ... al een v. d. *Bij E. vs.* 292 *op de plaats van* 295. — 293. *B.* van water. *C. D.* water. *E.* ... van den wattere m. w. — 294. *A.* Hine es. *B.* Nes zijns selves. *C.* Die en is zijns s. *D.* Hi is sijns selfs eyghijn. *E.* ... es s. s. n. e. — 295. *A.* dore. *D.* Soe wat. *E.* ... wat die doen (*in het Hs. waarschijnlijk:* do'en). — 296. *A.* dat g. *B.* tghelove. *C.* die gh. *D.* houtet ghelove. *E.* ... op hout tgelove d. — 297. *B.* onbesceldich. *E.* ... m. onbesneden zw. — 298. *C.* Ter. *D.* priesterschape. *E.* ... riesterscape. — 299. *A. D.* Dies. *B.* en *ontbr. C.* niene can. *D.* can. *E.* .... niet en can gh.

300. *D.* dyne. *C.* andworde. *E.* ... en dijn antworde. — 301. *B.* Dies bin ic. *E.* ... ben. — 302. *C. D.* en w. *C.* wert nie. *E.* ... aet wert nie v. — 303. *E.* ... hem becaem. — 304. *A.* redenen. *D.* reden. *E.* ... et also redenen d. — 305. *B.* Nemmer. *C. D.* Niet meer. *E.* ... eer en w. w. — 306. *A.* Hi es die ghene diet al behoet. *D.* behoet. *E.* ... diet al m. e. behoet. — 307. *A.* hare. *B.* Also die henne teye. *C.* die kiekene. *E.* ... ne hinne haer kieken.

---

[1]) Verg. Buk. 337:

Qui fecit, instar ludi,
Aquam vinum, obstupesce!
Se dat nobis totum esse.

Heeft hijt al beseten.
Hi gevet ons ziele, vleesc ende bloet;
A. 114 *c.* Hi hoet ons voer die helsce gloet,
Dat wi niet werden tesleten
Ten joncsten noch verbeten.

25.

D. 8 *b.* Martijn, die menige parlement
Ende seget: die minne es blent;
Oec eist een woert gemene[1]).
Omme dat ic bem een onwijs rent,
So mac mi dese dinc bekent;
Want en es niet clene[2]).
Es dat waer, so es minne torment,
Entie hare volget es gescent
Ende onteert alrene.
Nu seget elc wise al omtrent,
Dat minne, dat soete instrument,
Gode van Nazarene
E. 1 *d.* Brochte in desen wene."

26.

»Jacop, dijn vragen es swaer;
Doch proeftmen bi redene claer
Drierhande minne.
Deerste es caritate, dats waer,

308. *D.* Soe heeft. *E.* ... hijt. — 309. *C.* Wy gheven hem. *E.* ... even hem vleesch e. bl. — 310. *A.* den helscen. *B.* de h. *E.* ..et ons. — 311. *C.* niene w. tereten. *D.* niet en. *B.* *D.* verbeten. *E.* ... niet w. verbeten. — 312. *B.* *D.* T. j. daghe. *B.* ghesleten. *D.* versleten. *E.* ... nxsten noch versleten.

313. *A.* *C.* menich. *D.* meyninghe. *E.* ... en menich p. — 314. *B.* seit dat minne. *C.* Men zeeght dat. *D.* seyt dat. *E.* ... in segghen dat. — 315. *E.* ... est een tac gh. — 316. *E.* ...iet ic b. — 317. *A.* dese wort. *B.* Maec mi deser dijn. *C.* make mi dese redene. *D.* Maect mij dese dinck. *E.* ....t mi dese dinc. — 318. *A.* en nes. *B.* ens wijsheit n. cl. *D.* Ten is niet cl. *E.* ... es in wysheit cl. — 319. *D.* Eest w. soe is mine t. *E.* ...aer ... es m. t. — 320. *B.* *C.* Die h. volghede. *B.* ware. *C.* *D.* waer. *E.* ... v. ... de waer g. — 321. *C.* ondeert. *D.* alteene. *E.* ...rt ..l rene. — 322. *B.* seit. *D.* seyt. *C.* al *ontbr.* *E.* ... get ... wise a. o. — 323. *D.* Daer. *E.* ...nne d. s. i. *A.* dat edele i. *B.* tsoete. — 324. *B.* Jhesum. *D.* God. *E.* ... van N. — 325. *B.* Brochten. *C.* Bracht in dese w. *D.* dese.

327. *A.* in r. *B.* *E.* mit redenen. *D.* met reden. — 329. *A.* dats caritate. *C.* Die ierste heit.

---

1) Buk. 363:

inquit: „Amor cecus",
Quod quidem est vulgale.

2) In de 1ste uitg. met B., D. en E.:

Want en es *wijsheit* niet clene.

Daar *wijsheit* om den zin niet volstrekt noodig is, en de maat door die toevoeging verstoord wordt, is het beter dit weg te laten. Bukelare vertaalt dit vs. door: *est labor* (vs. 368).

Die es sonder pine ende vaer,
Ende daer woent God inne.
Dander trect die werelt naer;
Om ere, om goet staet al haer gaer:
D. 3 *a.* Dits ene bastaerdinne.
B. 9 *a.* Die derde eescht die bloyende jaer [1]),
Alse bi naturen elc kiest sijn paer:
Al noch sijn si dinne,
Die deser volgen bi sinne.

27.

Deerste minne es so groet,
Dat al, dat God ie geboet,
Vulprijsde niet haer werde.
Jane trac soe themelsce broet
Hier neder in der maget scoet,
Onder der Joden swerde?
Minne es God, dat merct al bloet:
A. 114 *d.* Wie mochte els bringen in der noet
Hem diet al ververde [2]),
Dan hi hem selven daer in besloet,
Ende dor ons sijn bloet roet

330. *A.* Dies. *D.* Si is. *C.* sonder vaer. — 332. *C.* Die ander. *B.* truct de. — 333. *D.* is. *B.* al *ontbr.* — 334. *D. E.* Dats. *B. E.* een. — 335. *B.* De. *A. B. C. D.* derde minne; bloyende *ontbr.* *B. D.* de j. — 336. *D.* natuere. *C.* kiest *ontbr.* *A. B. D.* elc doet. *E.* kiest. — 337. *C. D. E.* Aldoch. *B.* Als noch. *B.* die dinne. — 338. *E.* dese. *D. E.* met s.

339. *C.* Die ierste. *C.* goet. — 340. *A. B.* D. alleene dat G. g. *C.* alle die. — 341. *C.* Volprijsden. *B.* mit hairre wairde. *D.* V. hy met haer w. — 342. *C.* Ja en trecte. *D.* Ja sy track. *E.* Ja en. — 343. *A.* magheden. *B.* maichden. — 344. *E.* O. die goede warde. — 345. *B.* goet merc. *D.* God merctet. *E.* dat *ontbr.* — 346. *C. D. E.* mochten. *D.* els *ontbr.* *C.* breinghen. *B.* in de. *E.* in den. — 347. *A.* verwerde. *B.* vervairde. *C.* verveerde. *D.* verwaerde. *E.* vervarde. — 348. *A.* Dan die h. *B.* Dat h. h. s. d. in sloet. *D.* D. hi h. daer inne b. — 349. *B.* Die der minnen. *C.* Die doer die minne. *D.* Die doer minne.

---

[1]) Op gezag van E. is het in de overige teksten ontbrekende *bloyende* hier ingevoegd, en deze lezing wordt bevestigd door vs. 417. — Ook in vs. 336 heeft E. alleen een goede lezing, t. w. *kiest*, dat in C. geheel ontbreekt, en waarvoor in de drie andere teksten: *doet*, voorkomt, dat wel uit *soect* verknoeid zijn zal. Verg. Buk. 376:

Tercius temporum *jocosa*,
Ut natura generosa
Par *legit* per dulcorem:
Hunc rari legunt florem.

[2]) In de 1ste uitg. las ik met A. en D. *verwerde*. De lezing der andere Hss. komt mij echter beter voor. God is liefde en gaf zich prijs aan den dood juist om die liefde; wie toch zoude anders Hem, voor wien alles siddert, dien ieder vreest, in nood brengen? De vertaling geeft hier geen licht.

Storte hier up derde,
Ende in minnen hem openberde.

28.

Wien dat selke minne es cont
Alse caritate, hi es gesont:
Men machene niet verblenden.
D. 9 *b*. Al lage hi in der hellen gront,
Ware hi daer mede gewont,
C. 206 *b*. Hine ware niet in ellenden.
Maer God en wille den riken vont
Genen sondare, genen hont,
Nemmermere toesenden.
Die edele have, dat diere pont,
Smaect allene der vriende mont:
Men mach haer lijf doen enden,
Maer niet die siele scenden.

29.

Dander minne es onbehoet,
Want soe staet om terdsce goet
Ofte om der werelt ere.
Dits die minne, die dicke doet
Ridderscap wesen verwoet
Enten woekenere.
E. 2 *a*. Want die ridder niene geroet,
Hine verslijt vleesc ende bloet,
Updat sijn prijs mere.
B. 3 *b*. Dander, al ware al gelt de vloet[1])

350. *A*. *C*. hier neder. *B*. Sturte op die airde. — 351. *B*. *D*. E. minne openberde. *C*. *E*. hem *ontbr.*

352. *B*. Wie so. *C*. W. so. *D*. O dien. — 353. *E*. ghewont. — 354. *B*. *E*. machen. *D*. mach hem. — 355. *B*. *E*. ware hi. *D*. waer hi. — 356. *B*. W. hire. — 357. *B*. *D*. Hi en. *C*. *D*. waer. *D*. allenden. — 358. *B*. Mar G. wille niet. *C*. *D*. Mer G. en wil. — 359. *B*. sondair. *C*. *D*. zondaer. — 360. *B*. Nemmer. *C*. *D*. *E*. Nemmermeer. — 361. *B*. Den edele h. tdiere p. *C*. *D*. D. edel gave. *E*. gave. — 362. *C*. Het sm. *B*. de vremden m. *D*. *E*. vrienden. — 363. *C*. hoer dlijf. *E*. sinden. — 364. *A*. *B*. Ende. *B*. de.

365. *C*. *D*. Die ander. — 366. *B*. *D*. *E*. na. — 367. *A*. *E*. Ende. *B*. *D*. *E*. na. — 368. *D*. Dit is m. *B*. de. *A*. *B*. dicken. — 370. *B*. *C*. *D*. Ende den. *A*. woekre heere. *B*. wouker eere. — 371. *A*. niet. *B*. niet ghevroet. *D*. niet en bevroet. *E*. niet en doet. — 372. *B*. *D*. Hi. — 373. *B*. niet mere. *C*. ghemere. — 374. *A*. Tander. *C*. Die ander. *A*. *B*. ware ghelt. *C*. die vl. *D*. waer tghelt die v.

---

[1]) Verg. Buk. 421:

Si es foret flumen, granis
Animo fluens immanis,
Sitiret ardoribus
Alter et fenoribus.

De eerste regel naar de verbetering van Kausler. In den tekst staat: Si es (d. i. *aes*) *floret* flumen *ranis*.

Ende hem vloyede in sinen moet,
D. 10 *a*. Hem soude noch also sere
Dorsten alst dede ere.

30.

Dese minne heeft ondersceet
Van hem die om die ere steet,
Entie pijnt om den scatte.
Wiltu ere hebben, wes gereet
A. 115 *a*. Te latene dat Gode es leet;
Pijndi omme datte
Dat hem lief es ende hi di heet;
Wes vromech, omme die doget sweet,
Dat men di niene matte
Onder der ydelre glorien cleet,
Daer menestraudie mede ommegeet;
Want hare tonge platte
Smelten alse sneeclatte.

31.

Ere te minne dats ene dinc,
Daer noyt herte mede ommeginc,
Sone was van reinen aerde.
Bestu out of jongelinc,
Doe wel altoes ende bedwinc
Dijnre herten hovaerde.
D. 10 *b*. Prijs, die in lodders tonge hinc,
En was noyt wert ere ogen winc
Onder die goede waerde.
Onwerden lof vlie ende ontsprinc,
Die menigen vaet ende wilen vinc,
Die dat wort begaerde,
Ende dat weldoen spaerde.

375. *B*. vloeyende. *C*. vloyde hem. *D*. *E*. in den m. — 376. *E*. noch *ontbr*. — 377. *A*. dant. *E*. als.

379. *A*. om die om die. *B*. omme. *D*. *E*. na. — 380. *B*. Ende die dient den sc. *C*. Ende om die sc. *D*. Ende dient den sc. *E*. Ende pinen om den sc. — 381. *D*. Wilstu. — 382. *C*. *D*. laten. *D*. God. — 383. *A*. Pijnt di. *B*. Pijnt di te doen d. *C*. P. te doen. *D*. Pijnt u te doen al d. *E*. Pintti te doene d. — 384. *B*. lief sy. *A*. ende dat hi heet. *E*. di *ontbr*. *D*. Hem is lief ende hi dy heet. — 385. *B*. vrome ende. *C*. vroem ende om d. ere. *D*. Wes vrome om doghet zweet. *A*. ende omme die ere. *E*. ende om toget. *A*. sveet. — 386. *A*. Houtti dat m. di niet en m. *B*. niet. *D*. *E*. niet en. — 387. *E*. ydelder. — 388. *D*. Daer soe menighe. *E*. D. die meneghe. — 389. *D*. haer. — 390. *D*. Smeltet. *B*. snee clatten. *C*. sneclatte. *D*. een sn.

391. *D*. Seere. *C*. *D*. minnen. *B*. *C*. *D*. een d. *E*. E. te hebben es e. d. — 392. *E*. noy. *D*. om en g. — 392. *B*. Soe en. *C*. Zine. *D*. Sy en. *E*. Sine. — 394. *B*. out man of jongling. — 395. *B*. *D*. altois wel. *B*. dwing. *D*. dwinck. *E*. Doet altoes wel dwinc. *A*. ontsprinc. — 396. *A*. Die h. h. *B*. harte. *E*. hoverte. — 397. *D*. P. in die l. tonghen. — 398. *B*. *C*. *E*. En *ontbr*. *D*. En w. niet waert een oghewinc. *B*. *C*. eens oghen w. *E*. eender oghen w. — 399. *B*. goeden. — 400. *B*. loof. *E*. Onwaerdeghen l. vliet. — 401. *C*. menghen. *D*. menighe.

32.

Goet te hebbene ende scat,
Ende tamelike te nuttene dat,
Dats een salich leven.
Maer goets minne maect een gat,
C. 206 *c.* Dat nemmermeer mach werden sat,
Al wilde ment hem al geven.
Minne van goede es gehat
Vor Gode in die hoge stat,
Daer die ingele beven [1]).
Dese scuwet der eren pat,
Want soe moet int helsce vat;
B. 3. *c.* Salomoen hevet bescreven:
Ennes niet aergers bleven.

33.

E. 2 *b.* Die derde minne eeschet die tijt,
A. 115 *b.*, D. 11 *a.* Alse bi naturen elc ontbijt
Die bloyende jare.
Dat es tedelste delijt,
Alse hare scamelheit besnijt,
Ende men trouwe [2]) hevet mare,
Die men vint ter werelt wijt;
Want soe talre stont verblijt,
Rechts oft al hare ware.
Haer hope nemmermeer teglijt [3]):

404. *B. C. D. E.* hebben. — 405. *B.* zalichlike. *C.* temelijc. *D.* redelijck ghebruycken. *E.* met eren. *B. C. E.* nutten. — 406. *D.* Dat is e. heylich. — 407. *B. C. D. E.* gods. — 408. *B.* zijn zat. — 409. *D. E.* haer. — 410. *C.* Minnen. *B.* gode. *A.* wert. — 412. *A.* inghelen. *B. E.* inglen. *D.* ynghelen. *B.* leven. — 413. *A. C. E.* scuwen. *B.* heren. — 414. *B. D.* bat. — 415. *D.* heeftet. — 416. *B.* Het is n. argher. *C.* Het en is. *D.* Ten is n. achter ghebleven.

417. *C.* dorde. *A.* de t. *B.* te t. *E.* den t. — 418. *A. B. C. D.* Alse die natnre ontbijt. — 419. *D.* De. — 420. *B.* Dats. *C.* Dit is. *D.* Dat is die. *E.* Dats dat. *C. D.* jolijt. — 422. *A.* doghet. — *Bij E. vs.* 422 *en* 425 *in omgekeerde volgorde.* — 423. *C.* vijnt. — 424. *D. E.* talder tijt. — 425. *B.* Als of het. *C.* Alse oft haer al w. *D.* Als of het al haer w. *E.* Ghelijc oft al haer w. — 426. *A.* Haer *ontbr.* *C.* H. minne. *C. E.* glijt. *D.* ghelijt.

---

[1]) In de 1ste uitg.: *leven*, naar B., terwijl alle andere teksten *beven* hebben, dat wel de ware lezing zijn zal. Verg. Claus. 520. *Beven* is hier *sidderen van eerbied.* Zie Buk. 464:

In conspectu angelorum,
Quem non cessant *laudare*
Dominum celi celorum.

[2]) A. *doghet.* Doch verg. Buk. 475:

Dulcis amor delectatur
Quando rubor amplexatur
Amantium *fidas* mentes.

[3]) Verg. Buk. 481: Ejus numquam *spes* labatur.
Bij C. leest men *minne* in plaats van *hope.*

Die aldus sijn lijf verslijt
Maect sine sinne clare:
Hi nes geen futselare.

34.

Minne es, als men bescreven vint,
Cracht die twee herten tsamen bint
In een reene wanen.
Dattie minne hetet blint,
Doet dat menich es so kint,
Dat hi hem laet verspanen.
Sine connen minnen niet een twint,
Die wandel sijn alse die wint:
Si rollen buter banen.
D. 11 *d.* Ic waen mer also vele vint
Minres in trouwen gehint,
Alsmen doet swarter swanen:
Dus laet haer minne afplanen."

35.

»Martijn, ic bem des wel berecht;
Het seget al, eist here, eist knecht,
Vrouwen ende joncfrouwen,
In sange ende in rime slecht,
Dat si met minnen sijn verplecht,
Ende men cans niet gescouwen.
Mi dinke dat al die werelt vecht
Jegen der reinre minnen lecht,
Ende volgen ontrouwen.
Menich seget nu ende echt [1]):

Vs. 426 *en* 427 *in omgekeerde volgorde bij E.* — 428. *D.* sinnen. *E.* Maer m. sijn s. — 426. *A.* Want God en es g. f. *B. D.* Hi en es. *B.* ghene. *E.* Ende en es.
431. *A.* tsamen *ontbr. B.* te gader. — 432. *A.* Tsamen in. *B. D. E.* enen reinen wane. *C.* reinen. — 433. *A.* Datte. *B.* Dat de. *C.* Dat men. — 434. *B.* Dat comt. *C. D. E.* Coemt. — 435. *B.* ter spane. *E.* Dattie. — 436. *A.* conen. *C.* entwint. — 437. *B.* lozer zijn dan de w. *D.* wanckel s. also. — 438. *B. C.* al b. b. *B.* bane. *C.* buten der. *D.* buten die b. *E.* buten b. — 439. *D.* Ick waender men soe v. v. *E.* wane men. — 440. *C.* Minre. *D. E.* Minners. *D.* trouwe. — 441. *B.* zwane. — 442. *B.* off plane.
443. *B. C. D.* des *ontbr. E.* ghi hebt my b. — 444. *A.* heeren ende knecht. *B. D.* here ende knecht. *E.* Het segghen al heren ende k. — 445. *B.* Vrouwe. *C.* jonvrouwen. *E.* joffrouwen. — 446. *C.* rimen. — *Vs.* 446 *en* 447 *in omgekeerde volgorde bij A.* — 447. *B.* Dat si sijn. — 448. *B.* cant. n. *C.* canze n. *D.* can dat n. *E.* caent. *A. B.* bescouwen. — 449. *B. E.* dinct. *C. D.* dunct. *E.* dat *ontbr.* — 450. *A.* der *ontbr. D. E.* reynder. — 451. *D. E.* der o. — 452. *B.* seit.

---

[1]) Buk. 511:

Amans fraudis esto mutus,
Ferre noli: „sum *complutus*
Amoris *roramine.*"

»Mijn sin es so ane u gehecht
A. 115 *c.* Dat ic wane bedouwen."
Achter maecsi die mouwen.

36.

B. 3 *d.* »Jacop, du hebs mi oyt gevraecht,
Ende ic andwort ende verdraecht,
Nu willic, Martijn, vragen.
C. 206 *d.* Waenstu dat mi wel behaecht,
D. 12 *a.* Dattu mi dus heves gejaecht?
Neent! wistics wien clagen."
»Martijn, vrient, wat holpt geclaecht?
E. 2 *c.* Vrach dattu wils, ende ic gewaecht:
Ic wilt al verdragen.
God helpe mi, want hi vermaecht,
Dat mijn sin so werde gevaecht,
Dats di moete behagen:
Ic wille dandworde wagen."

37.

»Lieve Jacop, so berecht mi,
Of dat volc al comen si
Van den eersten Adame,
Twi es deen edel, dander vri,
Die derde eygijn man daer bi?
Wanen quam dese name?
Twi segemen ten dorpre: »Fi!
Ganc wech, God onnere di!
Du best der werelt scame!"
Die edele hevet al tgecri:
Men seget: »Willecome gi!"
Dits dies ic mi vergrame,
D. 12 *b.* Wantet dinct mi ontame."

453. *B. E.* es ane u. *C. D.* es aen u. — 454. *B. D. E.* So sere. *C.* Zo ic. *D.* waen te. *D. E.* verdouwen. — 455. *B.* Van achter. *E.* Maer a. *A. B. C. D. E.* maken si.

456. *C.* heefs. *D.* heves. *B. D. E.* oyt *ontbr.* *E.* ghi hebt. — 457. *D. E.* Ende *ontbr.* *B.* antworde. *C.* andwoerde. *D. E.* antwoert. *C.* ende ic verdraeght. — 459. *C.* dats. *D.* dattet. *E.* Waendi d. — 460. *C.* dus *ontbr.* *B.* hebs. *D.* hebste. *E.* D. ghi my d. hebt. *C.* verjaeght. — 461. *B. D.* Neen. *B. D. E.* wistict wien. *C.* wist ic wient. — 462. *B.* vrient *ontbr.* *C.* holpt. *D.* w. salt g. *E.* hulpt. — 463. *B. C.* Vraech. *D.* Vraecht wat du willet. *E.* Vraegt. *A. B. C.* wilt. *C. D. E.* ende *ontbr.* *B. D. E.* waghet. *C.* vaegt. — 464. *B.* Ic wille antwoirden waghen. — 465. *D.* help. *E.* hulpe. — 466. *B.* vervaghet. *D.* D. m. sinnen worden genaecht. — 467. *C.* mi. *E.* Dat u. *D.* moet. — 468. *B.* de antworde. *D.* Ick wil dan die woerden. *E.* danwoerde draghen.

469. *B.* Soete. *D. E.* Lieve *ontbr.* *C. E.* nu b. *B.* so *ontbr.* — 470. *E.* al *ontbr.* — 472. *E.* eest. *B.* eydel. *D.* Nu is. — 473. *B.* De d. *C.* Ende die dorde eyghen d. — 474. *B.* Wane quamen. *C.* Wane. *D.* Van waen. *A. E.* desen. — 475. *B. E.* seitmen. *C.* seghetmen. *D.* Nu seytmen totten. *C. D. E.* dorper. *E.* toten d. *A.* spi. — 476. *B. D.* oneere. — 477. *D.* biste. — 478. *B.* De e. *D.* D. edel. *C.* edele man heest. — 479. *B.* Me seit wel comen. *D. E.* Men seit. — 480. *B. D. E.* Dit doet dat ic. *C.* Dats daer ic om v. — 481. *C. D.* dunct.

38.

»Martijn, den menigen es bedect
Die dinc daer dijn sin up mect,
Ende du vrages wel verre.
Want hevet een persemier geblect
Enten lieden thare ontpect,
So wille hi, sonder merre,
Onder die edele sijn getrect;
Al ware hi dusentvout bevlect,
A. 115 *d.* Tgelt claerten van den terre.
Dits die dinc die liede wect,
Ende menich sin te winne trect,
Ende maecter Gode om erre
Entie siele in werre.

39.

Nu waent sulc, dat tfolc eygijn
Comen es van den quaden Caijn,
B. 4 *a.* Die vermorde Abelle,
Ende dien God verdoemt hiet sijn.
Dit en es niet waer, Martijn,
Bi redenen die ic telle;
Want al dat geslachte sijn,
D. 13 *a.* Bescrijft ons die bibele fijn,
Verdranc dilovie felle.
Maer tvalsc dorperlijc venijn
Dat Cayn droech, dats noch aenscijn
An menegen, die ic spelle
Van herten sijn geselle.

40.

Sulc waent dat van den quaden Cam,

482. *C. E.* menich. *D.* menighe. — 483. *B.* Dit d. *D.* dinct d. syne sinne. *E.* sijn sin. — 484. *E.* Maer. — 485. *D.* Waen. *E.* Al. *B.* personier. *E.* perse meer. *B. D. E.* gheplect. — 486. *C.* Ende den luden. *B. D.* Ende den. *C. D.* thaer. *D. E.* ontrect. — 487. *B.* Hi wille. *C.* Hi wil. *E.* Hi wilt. — 488. *B.* deydele. *D.* sijn *ontbr.* — 489. *A.* C fout. *C. D.* Waer. — 490. *B.* claerstene v. d. sterre. *D.* claert hem v. der t. — 491. *A. B. E.* lieden. *C.* de lude. *D.* Dit is dat dinck dat lieden wrect. — 492. *A.* menichsins. *B.* Dat m. zin. *C. D.* Dat m. tsijn. *E.* Dat elc tsine. *D. E.* winnen. — 493. *B.* God mede. *D.* maect daer God. — 494. *B. C. D.* Ende die. *D.* siel. *A.* in die w.

495. *B. C. D. E.* Sulc waent d. *B. C.* volc. *D.* dat volc. — 496. *A.* Cayhijn. *B. D.* Caym. — 498. *B.* Ende *ontbr.* *C. D. E.* die. — 499. *B.* Dits niet w. *E.* Dit nes. — 500. *C.* redene. *D.* reden. — 501. *B.* al *ontbr.* *E.* W. ons seit die bibele fijn. — 502. *B. D.* Scrivet ons. *C.* Alse ons scrijft. *E.* Dat al dat geslechte sijn. — 503. *A.* die lovie. *B.* die diluvie. *C.* in diluvie. *D.* diluvie. *E.* in die delovie. — 504. *A.* M. dat d. v. *B.* Mer tvalsche dorperlike v. *C.* Mer valsch. *D.* tfalsche dorpelic. *E.* dat valsce. — 505. *C.* is noch inscijn. *B. C.* dats *ontbr.* *D. E.* noch *ontbr.* — 506. *B.* Bi m. *C.* Aen zomen. *D.* menighe. *A. B. D. E.* telle. — 507. *B.* sine.

Bij C. str. 40 *en* 41 *in omgekeerde volgorde.*

E. 2 *d.* Dien Noë sijn vader was gram,
Want hine niet en decte,
Eygendoem van hem quam,
Want hem svader vloec mesquam:
Hi doelde diere up mecte.
Al vintmen dattie goede ram
Dicke wint dongave lam:
Dits der rudarise secte [1]).
Van den edelen Abraham [2])
Quam eygijn volc, alsict vernam,
Die oyt ter eren trecte
Ende hem nie bevlecte.

41.

Martijn, die Duutsce loy vertelt [3]),
Dat van onrechter gewelt
C. 207 *a.*, D. 13 *b.* Eygendoem es comen.
Alse een prince wan wijch upt velt,
Tfolc, datmen te live helt [4]),
A. 116 *a.* Dat hiet hi verdomen
Ende vercopen omme gelt:
Dits tfolc datmen noch eygijn scelt
Ende men scalc hoert nomen.

509. *A. B.* Doe. *D.* Daer N. s. v. op was. *E.* Want. — 510. *B.* Omme dat. *D.* Om dat hi hem. *E.* Omdat. — 511. *A. B. D. E.* Dat eyghin volc. *C.* Eyghendoeme. — 512. *C.* swaer vl. bequam. *A.* sijns vader vlouc. *D.* svaders. *E.* des vaders. — 513. *A.* dolde. *C.* die derop. *D.* die daer op. — 514. *C. D.* dat die quade r. *B.* de ongave r. — 515. *A. B.* Dicken. *B. D.* tongave. *C.* tongheve. — 516. *B.* de rudairsser. *C.* der ruder. *D.* der rudarius. — 518. *A. B. E.* als ic. — 519. *A. B. D.* Dat. — 520. *A.* Noch noit hem. *B.* Ende noyt hem. *D.* hem noyt en. *E.* noyt.

521. *A.* tduutsche. *B.* thoude. *C.* dietsche. *D.* die loy ons v. *E.* dat duudsce. — 523. *D.* Eyghendoeme is ghecomen. — 524. *A. C.* verwan. *C.* wijch *ontbr.* *D.* crijch. — 525 *A.* Ende sine viande hadde ghevelt. — 526. *B.* deide hi. *C. D.* dede hi. *E.* Dede men. — 527. *B. D.* om. — 528. *A. B.* volc. *D.* Dit is. *A.* noch eyghin telt. — 529. *C. D. E.* dat men.

---

1) Buk. 586:

Hinc *error* introivit.

2) Buk. 587:

Senex Abraham gentilis,
Gentis pater et herilis,
Mandata custodivit,
Que nunquam preterivit.

Door deze vertaling wordt de lezing van C. en E. in vs. 519: *Die*, in plaats van *Dat*, bevestigd.

3) Zie de Aant. hier achter.

4) Buk. 596:

Cum dux victor bellicorum
Campo fuit, occisorum
Superstes custoditur.

Nature gaet haren rechten telt,
Maer avonture wast ende swelt[1],
Menegen te vromen,
Ende tonneren hem somen.

42.

God gedoget om onse mesdaet,
Dat een geslachte nedergaet
B. 4 *b.* Ende een ander riset.
Wie mach weten sinen raet[2]?
Hi kent wiene mint of haet,
Die al die werelt spiset.
Die meest tsinen dienste staet,
Men siet dat sijn oýr ende sijn saet
Meest in die ere geriset.
Maer alst volc wert so quaet,
D. 14 *a.* Dat die wet Gods versmaet,
Werdet te valle gewiset
Ende van niemene gepriset.

43.

Mine roect wiene droech of wan,
Daer trouwe ende doget es an,
Ende reine es van seden,
Uut wat lande dat hi ran,
Dats dien ic der namen an
Van rechter edelheden.
Al vercocht men selken man,
Hens niemen diene geroven can[3])

530. *D.* rechten *ontbr.* — 531. *C.* Mer die aventure. *A.* suelt. *B. C. D. E.* smelt. — 532. *B.* Den m. te onvromen. *C.* Zomeghen. — 533. *C.* En. *D.* tonvromen.

534. *B.* ghehinghet omme de. *D.* ghehenghet doer die. — 535. *D.* deen. *D. E.* tonder gaet. — 536. *C.* Ende dat. *D.* rijsen. — 537. *D.* sine. *A. D. E.* staet. — 538. *A. D. E.* weet. *C.* wie hen. *D.* wie hem. — 539. *C.* alle de w. — 541. *C.* zijn eere. *D.* ende saet. *E.* M. seit d. s. oer sijn s. — 542. *D.* rijset. *E.* in eren riset. — 543. *A.* Dan alse tfolc. *B. C.* Ende als. *B.* dit volc. — 544. *B.* D. het de. *C.* Dattet d. wit. *D.* d. wete. — 545. *A.* Wert het. *B.* Wartet. *C. D.* Wordet. *B. D.* ten v. — 546. *E.* niemen. *D.* nyemant.

547. *A.* rouc. *D.* Mij en r. wien. *E.* of wan *ontbr.* — 548. *B. C.* Dair wijsheit. — 549. *D.* reyn. — 550. *E.* Noch uut w. l. d. hi quam. — 551. *B.* Dat is dien God der name jan. *D.* Dat is. *C. D.* den name. *D.* gan. *E.* der eren an. — 552. *A. C. E.* Van der e. (*bij* Mone *verkeerd gelezen* Dander). *D.* gherechter. — 553. *B.* Al vercochtene sulke enen man. — 554. *A. B.* die hem. *D.* Nyemant hem gherooven can.

---

[1]) In de 1ste uitg. naar de meeste teksten: *smelt.* Doch de ware lezing komt bij A. voor, t. w. *suelt*, d. i. *swelt.* Zie Gloss. op Swelten.

[2]) Verg. Buk. 610:

Deficit
Hoc *scrutinium* quis vatum?

[3]) Einde van het eerste gedeelte der Heidelbergsche fragmenten.

Siere dogedachticheden.
Mi dinke dat edelheit began
Uter reinre herten dan,
  Met dogeden besneden,
  Ende begint noch hēden.

44.

Martijn, oftu clemmen wout [1])
C. 207 *b.* Ter edelheit, drie pointe hout,
A. 116 *b.*   Die ic di sal leren:
Wes nerachtich, minne niet dat gout,
Wes erachtich menichfout:
D. 14 *b.*   Dese hout niet voer sceren.
Wes warachtich ende stout:
Dese drie poente vaste hout,
  So bestu vul eren.
Hennes niemen, jonc no out,
Dien du scalc dan dinken sout,
  Sonder die weldaet deren,
  Ende doget tondogeden keren."

45.

»Waerheit, Jacop, ic hebbe verstaen

555. *D.* doghetachtichede. — 556. *A.* *B.* dincke. *B.* eydelhede. *C.* dunct. *D.* My dunct. — 557. *A.* Huter. *B.* *C.* Ute. *D.* Wt suver ende reynder. — 559. *D.* Ende doet. — *Vs.* 557 *en* 559 *ontbr. bij B.*

561. *D.* Der edelheyt. *B.* *C.* *D.* pointen. — 562. *A.* ijc. *D.* u. — 563. *C.* naerechtich. *A.* ende minne. *A.* *B.* tgout. — *Vs.* 563—67 *bij D.:*

Wes warachtich ende stout:
Dese twee puncten, soe weest bout,
  Dese twee en hout niet voer scheren;
Wes neerachtich, minne niet dat gout,
Wes eerachtich menichfout,
  Die sijn al vol eeren.

565. *A.* Dese twee. *B.* D. twe pointen. — 566. *A.* *B.* werachtich. *C.* wareftich. — 567. *B.* punten. *C.* pointen. *B.* *C.* des wes bout. — 568. *B.* *C.* Die zijn al vul e. — 569. *B.* Het nes. *C.* nieman dan j. ende o. *D.* Ten is oeck nyemant jonck of o. — 570. *B.* *C.* *D.* dan *ontbr.* — 571. *B.* die *ontbr.* *D.* Dan die w. d. — 572. *B.* E. alle doecht verkeren. *C.* E. alle die d. verkeren. *D.* E. doecht tot ondoechden keeren.

573. *B.* Trauwen. *C.* Jacop *ontbr.* *D.* Jacop ick heb wel v.

---

[1]) Verg. Buk. 638:

Volens te nobilitare,
Duo debes observare,
  Que volo te docere:
Sis honestus, cumulare
Nolis aurum nec amare.
  Hec monita tenere
Debes: audax verum fare.
Tria cordi radicare
  Hec decet et complere.

Uut dinen monde redene gaen
Vul rechter waerheden.
Al spreect in sinen boeke Alaen [1]),
Dat edelheit quam sonder waen
B. 4 *c.* Van ouder rijcheden,
Die edelheit machmen afdwaen:
Wertmen aerm, so eest gedaen,
Men valt in doude steden.
Maer reine edelheit es een traen,
Die dorper herte nie conste ontfaen;
Die gevet, dor smenscen beden,
God in sire miltheden.

46.

D. 15 *a.* Jacop, ic hore an dine woert,
Dat alle menscelike geboert
Van Adame begonde:
Hoe es die maechscap so testoert,
Dat deen den andren vermoert?
Dits jamer ende sonde.
Nijt es weder ende voert
Meester int lant ende in die poert;
Tfolc es worden honde.
Te vragene ben ic becoert;
Sech mi, alse diet gerne hoert
A. 116 *c.* Ende diet gerne ondervonde,
Van beginne te gronde."

47.

»Martijn, hovaerde ende nijt
Entie alre eerste strijt
Begonste in hemelrike,

574. *B.* woirden. *C.* woert. *D.* Woerden wt dine m. g. — 575. *B.* gherechter. *A.* waerhede. — 576. *C.* zeit. *B.* sine boeken. *C.* zinen boeken. *A.* *D.* bouc. *B.* Alane. — 577. *B.* waene. — 578. *A.* verhouderder. — 579. *B.* edelhede. *D.* Sulcke. — 580. *B.* Wartmen. *C.* *D.* Wortmen. *D.* arme. — 581. *B.* de oude steiden. — 582. *C.* rein. *B.* eydelhede. *A.* *D.* dats e. tr. — 583. *B.* *D.* dorpers harte niet can. *C.* niene can. — 584. *B.* beiden. — 585. *D.* syne. *B.* rijcheden.

586. *D.* ick hoer wel aen dijn w. — 587. *D.* menschelijc. — 588. *B.* *C.* Adaem. *D.* Adam. — 589. *C.* Twi is d. manscap dus t. *B.* dat maescop. *D.* Nu is d. m. s. ghestoert. — 591. *B.* *D.* Dats. *A.* *B.* *D.* jammer. — 593. *B.* in dorpe e. in poort. *C.* Beide in die lande. *D.* Eest opt lant of in d. p. — 594. *D.* honden. — *Vs.* 595—97 *bij A:*

Sech mi alse diet gherne hort,
Te vraghene ben ic becoort,
Alse diet gherne ondervonde.

B. en D. gelijk A. behalve: Segt mi, *en vs.* 596 *bij D.*: Te vraghen b. ick nu b. — 596. *C.* als die. — 598. *A.* *D.* ten gr.

600. *B.* *C.* *D.* Ende die. *D.* alder. — 601. *B.* Begonde. *C.* *D.* Begonst.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

Alse Lucifer, te sire ontijt,
In den hemelscen delijt
Wilde sijn Gods gelike.
Daer viel hi in den helscen bijt,
Daer hi nemmermeer en slijt,
D. 15 *b.* Maer blivet ewelike.
Nu sent hi dor die werelt wijt
Sijn venijn ende sinen vlijt,
Ende wille dattet blike,
Alst doet jamerlike.

48.

C. 207 *c.* Twee worde in die werelt sijn,
Dats allene MIJN ende DIJN,
Mochtmen die verdriven,
Pays ende vrede bleve fijn,
Het ware al vri, niemen eygijn,
Manne metten wiven.
Het waer gemene tarwe ende wijn;
Over see noch upten Rijn
B. 4 *d.* Soudemen niemen ontliven.
Nu benemet dat venijn
Van giericheden dit, Martijn,
Ende doet al achterbliven,
Ende ander loy bescriven.

49.

God, diet al bi redene doet,
Gaf dit wandel aertsce goet
Der menscheit gemene,
D. 16 *a.* Dattere mede ware gevoet,
Ende gecleet ende gescoet,
Ende leven soude rene.
Nu es giericheit so verwoet,
Dat elc settet sinen moet
A. 116 *d.* Om al te hebbene allene.
Hieromme stortmen menscen bloet,

603. *D.* iolijt. — 605. *B. C. D.* int helsche. — 606. *B. C. D.* verslijt. — 607. *B.* M. hi blijfter. *C.* Ende zal bliven. *D.* Hi blijfter. — 608. *C.* zeint. *D.* seyndt. — 609. *A.* Mijn. *A. D.* sijn vl. — 610. *C. D.* wil. *D.* dat bl. — 611. *C.* Als het.

612. *D.* woerden. — 613. *B.* Dits a. m. eynde d. *C.* Dats al. — 614. *B.* Mochtemen dese. — 615. *D.* Payse. *C. D.* bleven. — 616. *B. C. D.* waer. *A.* ende n. e. — 617. *B.* Mannen. *D.* Die mannen. — 618. *D.* ghemeen. *C.* water e. w. — 619. *B. D.* ende opten R. — 620. *A.* Ne s. — 621. *B.* beneyment. *C.* tvenijn. — 622. *C.* dat. *D.* dit *ontbr.*

625. *A. B.* redenen. — 626. *A.* dat. *D.* dat wanckel. — 628. *B.* Datter de mensche mede. *C.* Dat daermede. *D.* Om dat hyer met soude sijn. — 630. *A.* souden. — 631. *B.* Maer nu es ghierichede. — 632. *B.* stellet. *D.* set. — 633. *A. B.* Omme. *C.* al *ontbr.* *B. C. D.* hebben. — 634. *B.* steurt men. *C.* smenschen.

Hieromme stichtmen metter spoet
Borge ende hoge stene,
Menegen te wene."

50.

»Jacop, ic hebbe wel verstaen,
Dat al waer es, sonder waen,
Dattu hier heves ontbonden.
Goets es genoech, lietment gaen
Int gemene, ende hem ontfaen
Die arem worden vonden.
Dus viele alle orloge saen,
Dus mochtmen die siele dwaen
Ende claren van den sonden.
Miltheit heeft hare macht gedaen,
Vrecheit leert die werelt vlaen:
D. 16 *b.* Dit proeven ende orconden
Die minres van den ponden.

51.

Jacop, ene dinc mac mi cont:
Alse die mensce es gewont
Van gerechter minne,
Doet der ogen wandel vont,
Of comet uter herten gront
Dit evel te beginne?
Ic liet mi costen wel een pont,
Ende ics vroet ware teser stont;
Mac mi dies in inne.'
Mine redene blivet ongesont,
B. 5 *a.* Mine bescede dit dijn mont:
Hennes wijsheit niet dinne,
C. 207 *d.* Naer dat ic redene kinne."

Vs. 634—37 *bij D.*:

Hier om strijtmen metter spoet.
Hier om stortmen smenschen bloet.
Borch ende hoghe steyne
Bringhen te weyne.

635. *B.* Hier omme so. — 636. *B.* Borghen e. stene. — 637. *B.* Den m.

638. *B.* Wairhede Jacop ic heb v. *C. D.* heb. — 639. *B. D.* Dattet. *A.* Dat het. *A. B. C.* al *ontbr.* — 640. *C.* hier *ontbr.* — 642. *B.* gheemeen. — 643. *B. C. D.* aerme. *D.* ghevonden. — 644. *B. D.* So v. *C.* viel al. — 645. *B. D.* So. *B.* de. *A.* zielen. — 646. *B.* claerse. — 647. *C. D.* hacr. — 648. *C.* vaen. — 649. *B C.* Dat. — 650. *C.* minners. *D.* minnaers.

651. *B.* ere. *C.* maec. *D.* een d. maect. — 652. *B.* minre. *B. C. D.* wort. — 653. *B. C. D.* Met. *C. D.* minnen. — 654. *C.* Doer. *B.* wandele. *D.* wanckel. — 655. *A.* Al c. *B.* comtet. *D.* wten h. g. — 656. *B. D.* ten b. *C.* beghinnen. — 657. *D.* lietet. — 658. *B. C. D.* Dat i. *C. D.* waer. *B. C. D.* te deser. — 659. *B. C.* Maec. *C.* innen. *D.* Maect my des een eynde. — 660. *C.* Mijn. *D.* Mijn reden. — 661. *E.* dat. — *Vs.* 661 *ontbr. bij A.* — 662. *B.* Hens. *C.* Hets w. n. dinnen. *D.* Ende is met w. d. — 663. *C. D.* Na. *D.* reden. *C.* kinnen.

52.

»Martijn, du best een vreemt druut,
Du spreecs recht alse een Vriese ruut
Die noch noyt en minde [1]).
Alrehande edele fruut
Comt van minnen uut ende uut,
Die noyt dorper en kinde.
D. 17 *a.* Die stille mint ofte overluut,
A. 117 *a.* Hem can gehelpen el geen cruut
Dan hem tevel toesinde [2]):
Der herten enter ogen virtuut
Willic dat hier mede si beduut.
Proef of ic dit ontbinde,
Entie redene bevinde.

53.

Een swaer orloge ende een groet strijt,
Ende daertoe een ewelijc nijt
Es tusscen herte ende ogen [3]).
Therte den oge verwijt:
»Du best, die mijns niene vermijt,
Bi di bem ic bedrogen.
Du best emmer open wijt [4])

664. *A.* eene vri d. *C.* vremde. *D.* biste. — 665. *B.* spreicts. *B. C. D.* recht *ontbr.* — 666. *B.* noyt noch. *D.* D. nu n. n. — 667. *C. D.* edel. — 668. *D.* wt e. vuyt. — 669. *B.* en *ontbr.* *D.* Dat nye. — *Vs.* 670 *en* 671 *in omgekeerde volgorde bij C.* — 671. *B.* H. en c. g. ander cr. *D.* H. en mach helpen ander cr. *C.* In can ghepeinsen els g. cr. — 672. *B. C. D.* Dan die. *D.* devel. *C.* toeseinde. — 673. *B. C. D.* ende der. *D.* hoger v. — 674. *D.* hier by. — 675. *A.* Prouf. *B.* Prouft off. *C.* P. wat ic o. *D.* Proeft hoe ick. — 676. *B. C. D.* Ende die. *D.* reden bewinde.

677. *B. C.* swaer strijt. *D.* ende strijt. — 678. *B.* verwijt. — 679. *A. B.* der herten enten o. *C. D.* therte ende oghen. — 680. *A.* Therten d. oghen. *B.* altois v. *C. D.* oghen. — 681. *A.* niet. ne. *B.* Du beste d. minnens niet vernijt. *C. D.* niet en. *D.* biste. — 682. *A.* bein. *C.* Bedi. — 683. *A.* Du b. open talre tijt. *B. D.* biste. *B.* hopen.

---

[1]) Buk. 758:

Ut extraneus ingratus,
Rudis, de Frisia natus,
Faris, qui non amavit.

[2]) Buk. 764:

Hoc amore vulneratus,
Nil hunc juvat ingustatus,
Amor, quem peroptavit.

[3]) In strijd met de verschillende teksten heb ik de lidwoorden weggelaten, daar dan het vers te lang is.

[4]) Buk. 778:

Apertus es ad vilia
Coram te transeuntia;
Fallor in te confisum.
Te precor, claudas hostia,

Elker sonden, die voer di lijt;
Du best vrient, dits gelogen!
Sluut dine dore teneger tijt,
Daer so menich dief doer tijt.
Bi di bem ic doervlogen:
Dies clagic den hogen [1]).

54.

D. 17 *b.* Wapene, vriendelijc viant,
Dor di dogic menigen brant
Ende menige coude.
Wapene, datti nature oyt vant!
Waer di verboden huus ende lant
Ende des menscen houde,
Sone bonde mi geen bant;
Lichter ware dan een sant
Algader mine scoude.
Men stake het uut metter hant
Ende versmorde alsulken pant
Onder donreine moude,
B. 5 *b.* Waert dat nature woude."

55.

Therte sweech, ende toge sprac:
„Mi dinct dat u sins gebrac,
A. 117 *b.* Vrouwe coninginne!
Dat gi mi tyet u ongemac;

684. *A.* Elken besonder. *B.* sonde. — 685. *B.* Ende vrient dit nes niet g. *D.* Du hetes vrient hets g. — 686. *D.* dijn herte. — 687. *A.* Daer menich d. voren lijt. *B. C. D.* voer lijt. — 688. *C.* Bedi. *A.* bedroghen. *D.* Daer by ben ick bedroghen. — 689. *D.* Dat claghe ick den hoghen. *A. B. C.* oghen.
690. *B. D.* Wapen. — 691. *D.* doech ic nu m. — 692. *B. C.* menich. — 693. *A.* Wach. *B.* dat n. dit vant. *C.* dat n. di v. *D.* Wapen dat dy natuer ye v. — 695. *B.* smenschen. — 697. *D.* waer ick dan. — 699. *B.* best. *D.* bat. — 700. *A. B. D.* sulken. — 701. *B.* de reyne. *C.* die onreine. — 702. *A. B. D.* Up dat.
703. *B. D.* ende *ontbr.* *B.* die tonghe. *D.* de oghe. — 704. *B.* dincke. *C.* dunct. *D.* duncke. *A. B.* sin. — 706. *D.* tijt.

Ne captent hostes spolia.
Heu! per te sum divisum,
Clamans ad *paradisum.*

In vs. 687 hebben alle teksten: *voren* (*voer*) *lijt*, welke lezing Kausler wil behouden, als zoude *lijt* van *liggen* zijn, en dus, hoezeer een gelijk rijm als *lijt* in vs. 684, in de Maerlantsche strophe geoorloofd, als zijnde van het ww. *liden.* Doch *lijt* kan onmogelijk de 3de pers. teg. tijd van *liggen* zijn, die *leit* is, samengetrokken uit *leget.* Ik behoud dus mijne verbeterde lezing der 1ste uitg.: *doer tijt*, d. i. door gaat. Het oog moet zijne deur sluiten, waardoor zoo menige dief tot het hart *doordringt*, *binnendringt.*

[1]) In de 1ste uitg. las ik: *den ogen*, doch in vs. 679 komt reeds dezelfde rijmklank voor, waarom ik het naar D. in *hogen* verbeter. In de Hss. is, als meermalen geschiedt, de aspiratie weggelaten. De lezing *hogen* wordt bevestigd door de vertaling.

Want noit van mi tuwaert lac
Een stof, al quaemt mi inne.
Alse men mi somwile uteslac,
Wat dochte daerna smenscen sac?
D. 18 *a.* Sijn welvaren was dinne.
Sonder noet maecti gecrac [1])
Ende werpt up mi uwen hac,
C. 208 *a.* Dat ic u vrouwe kinne
Ende mine godinne.

56.

Merket, vrouwe, ende besiet,
Dat gi over mi gebiet,
Alse over alle uwe lede.
Menne conde u gescaden niet,
Waert so dat gi van u sciet
Alle dorperhede.
Maer alse gi bi mi bespiet [2])
Dinge die gi ane u tyet,
Volgedijs gerne mede.
Gi sijt recht alse tcranke riet,
Dat metten winde volget ende vliet:
U ongestadichede
Maect u den onvrede."

57.

Dit orloge hevet gevelt,
Alse men hare den twist vertelt,
Vrouwe Redene bi bescede.

709. *B. C.* Als men. *D.* somwilen. — 710. *B.* doochde. *C.* docht d. des menschen. — 711. *B.* es dine. *D.* seer dinne. — 712. *D.* note. *B.* maict ghi. *D.* maecte hi. *C.* ghetrac. — 713. *C.* waerpt. *D.* worpt. — 714. *B. C. D.* Ende ic. — 715. *B. D.* Over m. g. *A.* coninghinne.

718. *B.* alle leyde. *D.* al u. — 719. *B. C.* Men. *D.* Men mochte u scaden. — 720. *D.* stiet. — 722. *B.* Mar. *C.* Mer a. gi met mi. — 723. *A.* Dinghen. *B. D.* Dinc. *B.* mi ane. *D.* ghi tuwaert. — 724. *C.* Volghedi. *D.* Volghe icx. — 725. *A. C. D.* recht *ontbr.* *B.* als cranc r. *C.* alse kranke r. *D.* als dat crancke r. — 726. *A. B.* Dat den w. — 727. *B. C.* Uwe.

729. *D.* bevelt. — 730. *B. C. D.* Alsmen. *C. D.* haer. *B.* telt. — 731. *D.* reden. *C.* gescede.

---

[1]) Buk. 811:

Frustra cor tumultuatur,
Contra visum dominatur
Sibi velut regina,
Nam probat hoc doctrina.

[2]) Buk. 823:

Sed cum per me nepharia
Cupis, trahis illicita,
Consenciendo visibus.

D. 18 *b.* Bedegader sise scelt,
Elken deelt si daer sijn gelt,
Niet gelike bede.
Baersculdich si die herte spelt,
Alse diese over voget helt
Ende vrouwe, bi haren ede [1]).
Maer des gevalles gewelt,
Dat bi siene therte dwelt,
Tyet soe des ogen gelede:
Dus delet soe die veede.

58.

A. 117 *c.* Martijn, hierbi mogestu sien,
B. 5 *c.* Weder die ogen therte tien,
So therte die ogen.
Alse therte wille vlien,
Om niet dan die ogen spien:
Daer nes geen gedogen.
Maer hets emmer der herten plien,
Alst dor dogen siet desen of dien,
Daert hem toe wille bogen,
So moet al sijn wille gescien:
Toge moet lien ende gien,
D. 19 *a.* Daer dore quam gevlogen
Minne int vertogen."

59.

»Jacop, dine redene es claer,
Al dinct soe den genen swaer
Die lettel gevroeden.

732. *B. D.* Bede te gader. — 733. *B.* Elke. — 734. *C.* Met g. b. *D.* Maer niet ghelijck als b. — 735. *B.* Baensculdich so de herte stelt. *D.* therte. — 736. *C.* die zi. *D.* Als die sij. — 738. *A.* onghevals. *D.* deses valsches. — 739. *B.* sine. *C.* lieve. *D.* sien. — 740. *C.* Tijt si. *D.* Tijt sy. *A.* oghes. — 741. *C.* deilt. *B.* de rede. *C.* die vrede.

742. *C.* machtu. *D.* mochstu. — 743. *B.* der herten. *A.* vlien. — 744. *B.* die herten de o. *C.* Of th. *D.* Soe th. doet. — 745. *B.* Als th. de oghen wille. *C.* Als dat herte wil. *A.* ontien. *D.* Als sy th. willen. — 746. *B. D.* dan *ontbr. C.* Om n. al d. o. — 747. *C.* Doer des oghen ghedoghen. *D.* Daertoe en is g. g. — 748. *B. C. D.* emmer *ontbr. C. D.* het is. — 749. *B.* Als doghen doirsien. *C.* doer oghen ziet dien of d. *D.* die oghen. — 750. *B.* Daer so hare. *C. D.* h. wil toe. — 751. *C.* al *ontbr. D.* alle. *B. D.* haer w. — 752. *C.* lijen. *D.* Die oghen moeten l. engien. — 753. *B.* Dair toe. *D.* Daert doer.

755. *D.* reden. — 756. *B.* dinct so d. oghen. *C. D.* dunct si.

---

[1]) Verg. Buk. 838:

Reum cor ab hoc culpatur,
Quod ut tutrix appellatur
Ab hera visionis.

Ic weet dat wel, over waer,
Die siele ware al sonder vaer
Ende in sekerre hoeden,
Wilde die herte maken ommaer [1])
Dat hare die ogen senden naer;
Niemen dorstem vermoeden,
Dat hi beven soude daer,
C. 208 *b.* Daer God sal doemen openbaer
Ende wisen ten gloeden
Die hier ten sonden spoeden.

60.

Berecht mi, Jacop, oftu wout:
Weder es sekerst int behout
Rijcheit, so aermoede.
Eest leec, clerc, jonc of out,
Het dinct mi wesen gadergout:
Al staet naer den goede.
D. 19 *b.* Aermoede prijstmen menichfout,
Men seghet: soe es seker ende bout,
Vor rovers sonder hoede;
Doch minnen si voer dwater smout,
Si scuwen honger ende cout.
Eist als ic mi bevroede [2]),
So dolen dese vroede."

61.

»Martijn, ic mete di vol dat vat.
B. 5 *d.* Upten stoel, daer Moyses sat [3]),

758. *C. D.* dat *ontbr.* — 759. *B.* Dat het ware der zielen gaer. *D.* Dattet waer der sielen gaer. *C.* Dat die ziele weer z. v. — 760. *C.* zeker. *B. D.* Dat wi ons wilden (willen) hoeden. — 761. *A. B.* therte. *D.* Woude dat herte. — 762. *B. D.* hem. *B.* de oghen. *A.* Daer hare. — 763. *B.* Hine dorste hem niet v. *C.* N. en dorfte v. *D.* Wi en dorsten niet v. — 764. *B.* leven. *D.* D. wi souden b. d. — *Vs.* 765 *ontbr. bij A.*
768. *D.* ofstu. — 769. *B.* sekerst est. *C.* zekerste is in b. *D.* Welck is seker in b. — 770. *C. D.* of. — 771. *B. D.* E. clerc leec. *C.* monic clerc. — 772. *B.* Al d. *C.* dunct. *D.* Al dunctet my gaderen gout. — 773. *D.* Ende st. *B. C. D.* na. — 774. *B.* prisic. *D.* prijs ick. — 775. *B.* so es sekerst int behout. *C.* hets zeker. *D.* Want sy es seker. — 776. *C.* Van rover. — 777. *B.* twater. *D.* water. *B. D.* tsmout. — 779. *C.* alse ics. *A.* gevroede. — 780. *C.* dezen. *D.* der werelt vr.
781. *D.* di *ontbr. B. D.* dijn v. *A.* dit v. — 782. *B.* Bi den st. *C.* Opten berch d. M. op s.

---

[1]) Buk. 871: Virtuti dum cor assuescit,
Spernens visum, non tabescit;
Tunc mala non timentur.

[2]) In de 1ste uitg., tegen het gezag der Hss., las ik: *bemoede*, „daar Maerl. meer een *vermoeden*, dan wel een *vast begrip* (wilde) uitdrukken." Die verandering is evenwel onnoodig.

[3]) Zie de Aant. hier achter.

Daer sitten die geleerde.
Wat si di heten doe al dat ,
Si wisen di den rechten pat:
Wel hem, diere hem an keerde!
Maer in weldoene sijn si lat,
Si heten vasten, si sijn sat [1]):
En volge niet sulken heerde.
Sine minnen niet voer den scat,
Haer hant es altoes sonder gat [2]);
Noit volc was boven der eerde,
Dat meer goets begeerde.

62.

Die meerre menege es dusdaen,
D. 20 *a*. Doch so vintmer, sonder waen,
Al sijn si selsiene,
Die den aertscen goede ontgaen,
Ende die aermoede anevaen
Bi helegen engiene.
Si laten hem blouwen ende slaen,
Tormenteren ende vaen,
Omme die helle tontfliene.
Hierin waert sekerst vulstaen;
Want die hem in dit doepsel dwaen
Sijn seker Gode te siene,
Ende hem niet te messciene.

63.

Die Gods sone toget ons dat,
Die evengeweldich sit ende sat
Den Vader in sijn rike;

783. *C. D.* Daer *ontbr.* *B.* saten. — 784. *A.* Dat si wisen. *B. D.* Dat si di raden. *D.* Doet. — 785. *A.* bi den r. p. — 786. *C.* Wel die daer hem toe keerde. — 787. *B.* weeldoene. *C.* int weldoen. *D.* in weldoen s. si soe l. — 788. *B.* ende si. *C.* Zy eten vast zy drinken zat. *D.* te vasten. — 791. *C.* sonder *ontbr.* — 792. *B.* N. was v. *C.* N. en was v. *D.* N. en quam volck opter e. *C.* die e. — 793. *B.* tgoet. *C.* Die. *D.* scats.

794. *B. D.* meeste. *A. B.* menechte. *D.* menicht. *C. D.* dus ghedaen. — 795. *A.* so *ontbr.* *C.* vijntmen. *D.* Nochtan v. — 798. *C.* Ende die. *B. C.* ontfaen. — 799. *B.* Di heleghe. *C.* Bi der heiligher. *D.* By h. engienen. — 800. *A.* lieten h. bluwen. — 802. *D.* te vliene. — 803. *B.* est. *C.* zekerste. — 804. *A.* W. dien. *D.* in die d. — 806. *A.* Noch niet te m.

807. *D.* toent o. selve. — 809. *B. C. D.* in den r.

---

[1]) Buk. 898:

Imple jussa que tibi
Jejuna dicunt saturi.

[2]) Buk. 905:

Sunt clause manus pauperi.

Hi beette in dese aerme stat [1])
In der reinre mageden vat
Harde omoedelike,
Daer hi cume soges wart sat,
Ende gedogede menigen gadsat
Van sinen ongelike:
C. 208 *c*. D. 20 *b*. Dat aermoede es die pat,
Die dor den hemel maect een gat,
Ende soe niene beswike
Die hare met trouwen wike.

64.

Waenstu, Martijn, weeldich, vet,
B. 6 *a*. Ende gecleet nu wel, nu bet,
Varen int lange leven,
Ende Jhesus, naect, int bloet besmet,
Ende sine rechter side gesplet,
Ant hout was verheven?
Of dat hovet van onser wet
Met scarpen dornen was beset,
Alst noch es bescreven,
Wiltu wesen een sijn let,
Magerlike drinc ende et,
Lere weelde begeven,
Oftu moets sware sneven.

810. *C. D.* in die a. s. — 811. *A.* Marien. *C.* maghede. *D.* maghet. — 813. *B.* cume oyt. *C.* Dat hi c. oyt. *D.* Daer hi bina s. *A. B.* was. — 814. *B. D.* doghede. *D.* meneghen hat. *B. C.* godsat. — 816. *B.* Die armoede es een p. *D.* een p. — 818. *B.* E. zoene niet. *A.* niet en betwike. *D.* si hem niet en. — 819. *B. C. D.* met herten.

821. *B. D.* Sijn g. — 822. *B.* Ende varen. — 823. *B.* hinc naect. *D.* met bloede. — 824. *D.* sijn. — 825. *A.* Ende ant h. verheven. *B.* Dair hi an thout was v. *D.* Aent houte was v. — 826. *A.* Of thovet. *D.* Oft dat hoeft. — 828. *C.* Also alst is b. *D.* Alsoe alst was b. — 829. *A.* Eist dattu wilt sijn sijn l. *B.* Eist dattu weisen wils zijn l. *D.* Eest datstu wilt wesen sijn l. — 830. *D.* Magherlijck drinct. — 831. *D.* Leert. — 832. *C. D.* Of du. *D.* swaerlijck.

---

[1]) Verg. Buk. 928:

Se nasci humiliavit
Ex Maria, quam sacravit,
Virgine humaniter;
Quem nutrivit et lactavit,
Judeus colaphizavit
Vituperabiliter.
Paupertas, que se ditavit
Juste, celum penetravit,
Sustinens pacienter:
Huic cede fidenter.

In het Hs. verkeerdelijk in het laatste vers: *fideliter*.

65.

Niet en seggic dat rijcheit sent
Die siele in den torment,
Updat ment nutte met rechte;
Maer sekerst es vlien tserpent
D. 20 *b.* Dan wandelen daer omtrent,
Dat di niet bevlechte.
Want rijcheit maect den mensce so blent,
Dat hi Gode niene kent:
Dus sceetmen van den lechte,
Ende wert van levene een rent;
Daer valtmen in den helscen scent.
Dus bringet in die echte
Die duvel sine knechte."

66.

»Jacop, du spreecs wel ende waer;
Maer die wech es nauwe ende swaer
Ende sere ongetreden,
Met aermoeden te clemmene daer,
Daer men levet sonder vaer
A. 118 *b.* In eweliker vreden."
»Martijn, so trec den aermen naer [1]),
Deele hem stille ende openbaer
Van dire weeldicheden.
Eere der kerken enten outaer:
Het wert ten joncsten dage claer,
Daer di God sal besteden
D. 21 *b.* Met sinen lieven leden.

833. *B.* Niet s. *C.* Niene s. — 834. *A.* zielen. — 835. *D.* te rechte. — 836. *C.* zekerste. *A.* *C.* dat s. *B.* ist vlien. *D.* Maer beter ist te vlien ts. — 837. *A.* *D.* Dan te w. — 838. *A.* Dat het di. *B.* Dattet n. en bevlecte. *D.* Dattet dy niet en. — 839. *A.* Maer r. *B.* *C.* den meneghen. *D.* dat volck. *C.* so *ontbr.* — 840. *B.* niet en. *D.* Dattet G. niet en bekent. — 841. *B.* Dair sceet hi. *C.* Daer. — 842. *C.* wordt. *D.* leven. — 843. *B.* Dair na valt hi in helsche convent. *C.* Dan v. int helsche convent. *D.* Daerna v. in den torment. — 844. *B.* Dair brenghet u die hechte. *C.* *D.* hechte. — 845. *D.* sinen.

846. *B.* segs. *D.* segghes. — 847. *B.* *C.* *D.* Maer *ontbr.* — 848. *C.* *D.* zeer. — 849. *B.* *C.* *D.* aermoede. *C.* climmen. *D.* climtmen. — 851. *B.* Mit. *A.* *C.* *D.* eeweliken. — 852. *D.* so *ontbr.* *C.* *D.* trect. *A.* *D.* die aerme. — 853. *B.* Ende deel. *C.* Ende deile. *D.* Deilt. — 854. *B.* *C.* weldicheden. — 855. *B.* die kercke ende die outair. *C.* In die kerke ende op den outaer. *D.* Eert die kercke ende toutaer. — 856. *C.* wordt te j. d. *D.* daghen. — 857. *B.* Dat di. *C.* Datti. *D.* bescheden.

[1]) Terwijl anders in den regel een nieuwe spreker met het begin eener strophe aanvangt, valt hier Jacob midden in een strophe Martijn in de rede, en wilde daardoor Maerlant zeker het vuur der redeneering uitdrukken.

67.

Die wech es nauwe ende hoech,
Daer Jhesus bi te hemele vloech,
B. 6 *b.* Dats passie ende aermoede.
Oftu meer hebs dan di doech,
Om die Gods hulpe poech,
Deele van dinen goede.
Dine fiere herte boech
Ten armen menscen, ende toech
C. 208 *d.* Ontfaermicheit van moede.
God selve, die noyt en loech,
Enten milden niene bedroech,
Sette di in sire hoede
Buten der duvele roede."

68.

»Jacop, die werelt maect gescal
Ende tyet den vrouwen al,
Dat wi in sonden sneven.
Want Yeve viel den eersten val,
Daer wi omme int aertsce dal
Noch alle sijn verdreven,
So seggen si, groet ende smal,
D. 22 *a.* Dat soe Adame therte stal,
Die hem hare liet vergeven [1]).
Sech mi, wien men tyen sal
Dit verlies sonder getal,
Daer wi omme moeten beven,
Alse enden sal dit leven."

859. *B. C. D.* Is die w. — 860. *B.* ten hemel. *D.* D. God by te hemel. — 861. *C.* Na passien e. aermoeden. — 862. *B.* heefs. *D.* Hebstu meer dan. — *Vs.* 862 *en* 863 *bij C:*
Om die Gods hulpe poech,
Heefstu meer dan die doech.

863. *B.* die *ontbr.* — 864. *D.* Deel. *C.* goeden. — 865. *B.* tooch. — 866. *C. D.* Den a. *B. C. D.* menscen *ontbr.* *A.* ende pooch. — 869. *B. C.* Ende den m. *D.* Noch den m. nie en b. *A.* noit b. *B.* noyt. — 870. *C.* Zet. — 871. *A.* des viants. *B.* der duvelen. *C.* der duvel. *D.* die duvelen.

872. *D.* menich. — 873. *A. B.* thyent. — 874. *C.* in den z. — 875. *B. C. D.* Eva. — 876. *D.* in thelsche. — 878. *B. D.* Nu s. *B.* dat gr. e. s. — 879. *B.* Adaem. — 880. *D.* hier liet. — 881. *B.* Segt my wiement. *C.* Zegh nu wie ment. *D.* Segt my wien ment. — 883. *A.* Daer wi in m. sneven. *B.* sneven.

---

[1]) **Buk. 1006:**

Homo dicit adhuc multus,
Quod per Evam Adam stultus
Virus hausit invidie.

In den tekst verkeerdelijk: *invide.*

69.

»Martijn, hine es niet harde vroet,
Die mi tyet dat hi mesdoet,
A. 118 *c.* Kent hi vrome of scade.
Ic sie die see, ic sie die vloet,
Ic settere willens in den voet
Bi enen dommen rade.
Wien magics dragen evelmoet,
Of mi die stroem metter spoet
Draget int ongewade?
Of ic quaet kenne ende goet,
Ende ic mi willens veinse verwoet,
Men salt clagen spade,
Dat ic mi verlade.

70.

Sulc tyet der vrouwen upsien,
Dat si hem dat herte ontien,
D. 22 *b.* Alse die steen die naelde.
B. 6 *c.* Hi dinct mi mesdoen in dien,
Wilde hi der waerheit gien,
Dat hi daertoe taelde.
Wat mogens vrouwen, dat manne plien
So nauwe om haer scoenheit plien?
Wies diese daertoe haelde?
Wilde die clagere te tide vlien,
Sone mochtem niet messcien,
Ende hi den sin verstaelde,
Eer hem therte daelde.

71.

Vrouwen sijn bi naturen goet:
Si slachten den wine enter gloet,
Die de werelt verbliden.
Die des wijns te vele indoet,
Ente na den viere set den voet,

885. *A.* die ghene en es.... (*het overige weggesneden*). *B.* hi es niet wel. *D.* harde *ontbr.* — 886. *B.* Die andren tiet dan. *C.* aentyet. *D.* Die yemant tijt. — 887. *A.* ende. *C.* Kende hi vroem. — 889. *B. C. D.* setter. *D.* die voet. — 891. *C.* maghic. *D.* evelen moet. — 892. *B.* de s. *C.* die storm. *B. C.* met groter sp. — 893. *A.* in den gewade. *B.* in die gewade. *C.* in o. *D.* int ghewade. — 894. *B. C.* can. — 895. *B.* willens *ontbr. D.* veyse. — *Vs.* 895 *ontbr. bij A.*

898. *A.* thyent den. *D.* claghet den. — 899. *D.* therte ontdien. — 900. *B. D.* Als. *B.* de n. — 901. *C.* Die dunken. *D.* dunct. — 902. *D.* Wil hy. *B.* lien. — 903. *B.* Van dat. — 904. *B.* vrouwen *ontbr. B. D.* mannen. — 905. *C.* om *ontbr. A. B.* hare. — 906. *B.* Wie was. *C. D.* Wie is. *D.* daertoe *ontbr.* — 907. *B. D.* clagher. *A.* in tijt. *B.* te tijt. — 908. *B. C.* So en mochte hem. *D.* Soe en mocht hem. — *Vs.* 909 *ontbr. bij B.*

911. *C.* van n. zoet. — 912. *B.* winen. *A.* ende der. — 914. *A.* Want wie. *B. C.* te vele des w. i. — 915. *A. B.* Ende te naer. *B.* stelt.

Hine cans niet geliden.
Waren die manne also behoet,
C. 209 *a.* Dat si ogen, sin ende moet
Wel consten besniden,
So ware vrouwen minne spoet:
D. 23 *a.* Nu werden si van minnen verwoet,
Diere dompelike toe tiden.
A. 118 *d.* Dit doet vrouwen` beniden.

72.

Datmen lettel ghetrouwe kint
Vrouwen, en clagic niet een twint,
Bi eere maniere:
Want so wat men vele vint
Wort onwert ende ongemint,
D. 23 *b.* Ende men copet ondiere.
Manne sijn loser dan die wint,
Haer scone clagen vrouwen verblint,
Want si sijn goedertiere.
Groter sonden hi hem bewint,
Die valsce worde vrouwen toesint!
God die moetene sciere
Senden ten helscen viere!

73.

Wat mochte ver Yeve, dat Adam
Dor haren wille den appel nam,
Dat wi noch besterven?
Ic waenre ons vordeel ave quam;
Want hier omme themelsce Lam
Wart mensce tonser bederven.
Hi versoende den Vader gram,
Hi wijsde ons den wech enten dam
Toter hoger erven.

916. *B. C.* cant. *D.* Hi en can dat. — 917. Wair een man so. *D.* Waren mannen. — 918. *B.* D. hire herte s. e. m. *D.* D. si daer ieghen s. e. m. — 919. *B.* conste. — 920. *A.* .... ware. *C. D.* waer. *D.* vrouwe. *C.* minnen. — 921. *A.* .... vorden. *D.* minne. — 922. *A.* .... dompelike. *B. C. D.* domlike. *C. D.* Die daer. — *De volgorde der strophen is bij B.*: 72, 74, 73; *bij D.*: 74, 72, 73.

924. *A.* te lettel. *B. D.* luttel trouwen vint. *C.* Want men luttel trouwen kent. — 925. *B.* An vr. dat ne d. twint. *D.* Aen vr. dat claghe ick twint. — 926. *D.* manieren. — 927. *A.* wat so men. *C. D.* wes men. — 928. *B. D.* Es. — 930. *B. D.* Mannen. — 931. *A. B.* Hare. *D.* schoen. — 932. *D.* goedertieren. — 933. *A.* Grote s. *C.* In groten s. — 934. *A. B.* worden. *D.* Diet valsch woert. — 935. *B. D.* moeten. *C.* hi moet hem.

937. *B.* mochts vrau Eva. *C. D.* mocht Eva. — 939. *B. C.* noch alle. *D.* noch al. — 940. *B.* of q. *D.* waender o. v. af q. — 941. *B.* Hier om wart man. *C.* Hier om wart mensche. *D.* Hier om wert mensch. — 942. *A.* bederve. *B.* Te onser alre bederve. *C.* Tot onzer alre b. *D.* Tonser alder b. — 943. *C.* des vader. — 944. *A. B.* Ende w. *A.* ons *ontbr.* *B. C.* ende den d. — 945. *B.* Ter upperster erve.

Selsienre dinc noyt man vernam,
Dan die maget Gode maecte so tam,
Dat hi ene werven
Dor ons wilde sterven.

74.

Wat maken quaetsprekers gescal?
Vrouwen dadent welna al
Dat oyt wonder gesciede.
Al dat es ende wesen sal
Ende dat oyt was sonder getal,
B. 6 *d.* Ingele ende liede,
Benedide, groet ende smal [1]),
Maria, die genas den val
Van menсeliken diede.
A. 119 *a.* Soe es die rovede ende stal
Die sielen int helsce dal,
Dies Lucifer begiede
Dat waer sine maisniede [2])."

75.

D. 24 *a.* »Jacop, du best den vrouwen hout,
Du geves den mannen al de scout:
Ic wane ict best gedoge.
Ic vergeve al ongedout
Allen vrouwen, jonc ende out,

946. *B. C.* Selsenre. *D.* Selsender. — 947. *B.* D. dat de m. maecte Gode s. t. *D.* Dan een m. God m. — 948. *B. C.* D. hi hem e. w. *D.* D. hi hem eenwerven. — 949. *A.* Om. *B. C.* Doer o. liet bederven. *D.* Doer o. hier liet bederven.

951. *B.* welnaer. *D.* bina. — 952. *B.* Dat dat w. *C. D.* Dat dit w. — 953. *B.* Al dat was es ende w. s. — 954. *A.* oint. *B. C. D.* dat *ontbr.* — 955. *B.* Inglen e. alle l. *D.* Inghelen. — 956. *A.* Beveden groot e. s. *B.* Benedien. *D.* Benediden. — 957. *C. D.* Marien. *A.* die *ontbr.* — 958. *B.* misseliken. *C.* menschelike. *D.* ghedieden. — 959. *A.* Soe was. — 960. *D.* siele. — 961. *C.* Die. *B.* ghebiede. — 962. *A.* Want het was s. m. *B.* Ende al s. m. *D.* Dat was.

964. *C.* al die. *Vs.* 964 *ontbr. bij B.* — 965. *B.* Ic w. ic. — 967. *D.* Alle. —

[1]) Kausler leest met A.:

Beveden groot ende smal;
Maria ghenas den val *enz.*,

en vindt deze lezing beter. Doch verg. Buk. 1093 :

Ens omne, quod creavisse
Novit Deus aut fecisse,
Divina vel humana
Natura, *benedixisse*
Mariam, quam genuisse
Christum fides jam sana
Credit.

[2]) Zie de Aant. hier achter.

Omme die Vrouwe hoge,
C. 209 *b*. Daer ons af quam onse behout.
Gedanct si soes dusentfout,
Dat soene uphilt met soge
Die ons benam dat helsce cout!
In hare bem ic tendene bout
Onse dyaloge:
In vrage nemmeer no en toge."

968. *B*. Doir die. *D*. Om eene vr. — 970. *B*. Gheloeft so sie dusentichvout. *C*. zi zi. *D*. soe sy si. *A*. menichfout. — 971. *B*. *D*. si hem. *B*. ophelt. *C*. *D*. ophielt. — 972. *D*. thelsche. — 973. *C*. Tot haer ben ic ten einde bout. *A*. te hendene. *B*. te endene. *D*. te eynden. — 974. *D*. Onser beyder d. — 975. *B*. Ic en v. nemmer no t. *D*. Ick en. *C*. *D*. niet meer noch en.

II.

DANDER MARTIJN.

1.

»Martijn, slaepstu, slaept dijn sin?
Sprec: hebstu geen spreken in?
Du dincs mi al verdoren.
Dune achtes meer no min
Dan omme weelde ende om gewin:
Wiltu di dus versmoren?
Waert al dijn dat comt int Swin[1]),
D. 24 *b*. Gout, selver, stael, loet, yser, tin,
B. 7 *a*. So blevestu verloren,
Daetstu ter doget geen begin.
Hef up dijn hovet ende dinen kin:
Tontijt waerstu geboren!
Hebstu dichtens versworen?"

2.

»Jacop, du woens in den Dam[2]),
Ende ic tUtrecht: dies bem ic gram,
Dat wi dus sijn versceden.

D. Dat anderde Boeck.

1. *B*. slaep. — 2. *A*. *D*. Spreect. *A*. hevestu. — 3. *D*. dunckes. *B*. *D*. al *ontbr*. — 4. *B*. Du en achts anders. *D*. m. noch m. — 5. *B*. Dan w. ende g. *D*. op w. ende g. — 7. *B*. Wair al di. *D*. Al waert; zwint. — 8. *B*. Goud sulver loot ende t. *D*. G. s. loet stael y. t. — 9. *D*. Nochtan blivense. — 10. *D*. der duecht. — 11. *D*. Heft — dijn kin. — 12. *D*. Tontide. — 13. *A*. Hevestu dat dichten. *D*. dichten.
15. *A*. te Dorderecht. — 16. *D*. ghescheden.

---

[1]) Verg. Buk. 7:

Licet tui foret densus
Sluse thesaurus immensus,
Nil prodest: condempnaris.

[2]) Verg. Buk. 18:

In Dam fossa tui lecti
Sub campanis, et Trajecti
Moror, sic separamur.

Weetstu wat mi oit mesquam?
Dats dat ic bate noch nie vernam
A. 119 *b.* Ant dichten van ons beden..
So es mi die sin worden so lam ,
Dat icker node weder an quam:
Dit deet mi verleden.
Du wecs mi alse een stotel ram [1]):
Al bestu wilt, du werts noch tam.
Lere dine worde cleden
Soetelike ende gereden."

3.

»Martijn, vrient, hebbic messeit,
Ic bens te beterne gereit,
D. 25 *a.* Ic wils al up di bliven.
Maer verstant mi ende ontbeit:
Ene dinc die mi upt herte leit
Willic di bescriven,
Daer hare die werelt mede meit,
En dade dat lief worde leit,
Ende dats minne van wiven.
Wat dat es in die werelt breit,
Steden, borge, bosch ende preit,
Soudemen verdriven,
Wildemen minne ontliven."

4.

»Jacop, dit was oyt dijn doen:
Van vrouwen moeste dijn sermoen
Altoes beginnen of enden.
Waerstu een dorper, du spraecs van coen,
Nu es dine herte dies ontfloen;
Doch willics mi genenden,

17. *D.* weetti wes. *B. D.* mi meest m. — 18. *A.* Dats *ontbr.* *B.* D. d. ic noyt b. v. *D.* Dat ick noyt baet en v. — 19. *B.* An. — 20. *B.* de zin. *D.* mijn s. — 22. *D.* doet. — 23. *B.* slotel. *D.* wrecs mi als e. ghestoten r. — 24. *D.* Al *ontbr.*, wordes tam. *A.* noch *ontbr.* — 25. *D.* Leert. *B.* dijn. *A. D.* worden. — 26. *D.* reeden.

28. *A.* bems. *B.* beteren. *D.* beeteren bereyt. — 29. *A.* up hu. — 30. *B.* verstaet. *A.* ontbint. — 31. *B.* Een d. *D.* die *ontbr.* *B.* int h. — 32. *A.* Die w. hu b. — 34. *B.* Ne wair ooc d. l. wair l. *D.* waer l. — 35. *D.* Ende *ontbr.* — 36. *D.* Al dat is. — 37. *A.* S. bosch berch e. pr. *B.* burghen busschen pr. *D.* borch bosch ende pr.

40. *A.* So Jacop. — 41. *B.* moetstu. *D.* Dattu van vr. d. s. — 42. *A.* Of b. *B.* begonnen. *D.* Beghinnen moets. — 44. *D.* dijn.

---

[1]) Buk. 27:

Tuo cornu nolo pecti,
Potero jam vagus flecti.

Ende steken af minen caproen,
Ende horen watti hier toe spoen,
Dattu den onbekenden
B. 7 *b.* Martine niene laets geroen.
D. 25 *b.* Al haddic ane twee yserine scoen,
In mochte di niet ontwenden.
Nu sprec: ic saelt ontbenden."

5.

»Martijn, du salt mi verstaen:
Ene vrouwe wel gedaen
A. 119 *c.* Hevet mi gevaen met minne.
Al dat Gode es onderdaen
Lietic al om hare gaen,
Mochticse gewinnen;
Nochtan wetic sonder waen,
Dat si mijns niet en acht een spaen:
Mijn herte doet mi bekinnen,
Al souder omme die werelt vergaen,
Dat soe mi niet en soude ontfaen
In hare herte binnen:
Hiertoe nes geen verwinnen.

6.

Ene ander vrouwe es die mi mint
Boven al dat soe levende kint
Met gestader trouwen,
Die mi geprijst es niet een twint,
D. 26 *a.* Maer die scoenste diemen vint,
Ende bloeme van allen vrouwen.
Nu es mijn herte so hart een vlint [1]),
Dat so hare iet daertoe verbint,
Dat soese wille scouwen.
Hoe lief upsien soe mi toesint,

46. *B.* E. wille afsteken mijn c. *D.* E. wille striken af. — 47. *B.* horen *ontbr.* — 49. *B.* *D.* Martijn. *B.* niet. *D.* niet en. — 50. *B.* *D.* yseren. — 51. *A.* mochtu. *B.* En m. *D.* Ick en mocht u. — 52. *B.* vrach. *D.* vraecht. *B.* *D.* sal.
53. *A.* sout. *D.* sulste. — 54. *D.* Een. — 55. *B.* *D.* bevaen m. minnen. — 56. *D.* God was. *B.* Al dat goede es ende daen. — 57. *B.* al *ontbr.* *D.* Liet ick om haer wille g. — 59. *A.* weetic wel. — 60. *B.* en *ontbr.* — 61. *B.* Mine. *D.* M. hert. — 62. *D.* die w. om v. — 63. *B.* en *ontbr.* — 64. *D.* haer. — 65. *D.* H. en is g. versinnen. —
66. *B.* *D.* Een. *D.* vrou. — 68. *D.* ghestadigher. *B.* trouwe. — 69. *B.* D. in my g. *D.* D. mijn gheprijs en hevet tw. — 70. *B.* Mar de s. *D.* M. sy is die s. — 71. *D.* bloem. *B.* *D.* boven. *D.* alle. — 72. *B.* blint. *D.* soe een glint. — 73. *B.* dairtoe yet. *D.* D. hem daertoe niet v. — 74. *B.* yet wille. *D.* hyse yet. — 75. *A.* lieve. *B.* upsien *ontbr.*

---

[1]) Buk. 84:

Jam cor meum induratur,
Nec mansuescit, ut cernatur.

Het dinct mire herten sijn al wint;
Soe liete haer eer bedouwen,
Eer sire om quame in rouwen.

7.

Martijn, nu hore ende verstant:
Dese twee sijn in een bewant [1]),
Dat costen moet seens leven.
Nu hebbic de macht in mine hant [2]),
Welker ic wille breke ic den bant,
Ende mach hare al vergeven.
Emmer moet dene laten den pant,
Den liefsten die God ye vant:
Hier toe sijn si verdreven.
B. 7 *c*. En liech mi niet alse een truwant,
Maer sech mi, an welker cant
Dijn herte es bleven,
A. 119 *d*, D. 127 *b*. Ende welke du liets sneven."

8.

»Jacop, dins geens vragens waert [3]):
Die de waerheit niene spaert
Hevet dit saen ontbonden.
Het es emmer der herten aert [4]),

76. *A*. een wint. *D*. H. dunct mijnre h. al wint. — 77. *D*. eer *ontbr*. *B*. *D*. in stucken houwen. — 78. *A*. om *ontbr*. *D*. sy daer om.
79. *D*. nu *ontbr*.; hoert. — 80. *D*. bedwant. — 81. *B*. des eens. *D*. der eenre. — 82. *A*. mijn. *D*. die machte in die h. — 83. *A*. Welc ic w. ic br. d. b. *B*. Welker ic br. d. b. — 84. *A*. maghet. *D*. macht. — 85. *A*. Deene moeter laten d. p. *B*. gheven d. p. *D*. deen quiten d. p. — 86. *B*. liefste, yet. *A*. oint. — 87. *B*. bedreven. — 88. *D*. Liecht. — 89. *B*. *D*. segt. *D*. ander welker. *A*. welken. — 90. *A*. hert. *B*. Dine h. *D*. herte es gebleven. — 91. *D*. welcker.
92. *B*. dits gheen. *D*. ten is gheen. — 93. *B*. *D*. niet en. — 95. *D*. Hets.

---

[1]) Buk. 94:

Harum altera ruine
Succumbat in conflictu.

[2]) Buk. 96:

Si in me sors medicine
Utriusque stet, Martine,
Parcendo solo dictu,
Una *mortem ferat fine*,
Quam census aurifodine
Non redimat ab ictu.

Het *liefste pant* is het leven. Verg. vs. 133.

[3]) Zie de Aant. hier achter.

[4]) Buk. 111:

Adhereo primarie
Dulci, non secundarie;
Cor prima vulneratur.

Dat soe daerwaert tijt ende vaert
Danen hare quamen die wonden.
Al sout al varen hinderwaert
Wat so welvarens begaert,
Nu ende tallen stonden,
Ic lossede die mi therte verswaert.
Soudic hare doen smaken tswaert?
Dat ware ondervonden
Meerre moert dan sonden.

9.

Tonge lieget, maer therte niet;
Want so wat dat herte gebiet
Willemen emmer vulbringen.
Wat es Naerchisuse gesciet,
Die sine vorme spiegelt ende siet
Int water sonder mingen?
Hant ende mont hi daerwaert biet,
D. 27 *a.* Hi bit, hi claget sijn verdriet;
Nature en wils gehingen,
Dat hem can gehelpen iet.
Hi doelt, alse hi wel selve giet [1]);
Hine constem niet bedwingen,
Hine staerf bi desen dingen.

10.

Medea toget ons selve dat,
Die rovede ende stal haers vader scat,
Ende versloech haren broeder
Om Jasoene, dies haer cume bat;
Si liet conincrike ende stat,

96. *D.* derwaerts t. e. gaert. — 97. *D.* Van daen haer q. de w. — 98. *A. B.* inder vaert. *D.* in die vaert. — 99. *B.* So wat dat w. *D.* Wat w. b. — 100. *D.* tot a. st. — 101. *A.* verloeste. *D.* loste. *A. D.* bezwaert. — 102. *A.* dan doen. *B. D.* laten sm. — 104. *D.* Meerder.

105. *D.* Die tonghe. — 106. *D.* Maer wat soe therte. *B.* therte. — 107. *D.* Wiltmen. — 108. *A.* Naersius. *D.* Narciscus. — 111. *D.* derwaert. — 113. *A.* ne wils niet. — 114. *A.* niet. — 115. *A.* dolt. *D.* wel *ontbr.* *A. D.* siet. — 116. *B.* conste sijn herte dwinghen. *D.* Hi en conste n. b. — 117. *B.* Hi starf van. *D.* dese.

119. *B. D.* vaders. — 121. *D.* Jasoen die.

Quamvis cuncta *contrarie*
Venirent, absque carie
Amica redimatur.

In vs. 98 veranderde ik de lezing, die in alle teksten voorkomt: *in der* (*in die*) *vaert*, in *hinderwaert*, dat hier de juiste uitdrukking is. Zie Gloss.

[1]) In de 1ste uitg. met *A* en *D*: *siet*, welke rijmklank reeds in vs. 109 voorkomt. De lezing van *B* is daarom te verkiezen, daar zij mede een goeden zin oplevert.

Vader, suster ende moeder.
Nochtan, daer soe allene sat,
Wijsde haer redene den rechten pat,
Al volgede soe den loeder.
A. 120 *a*, B. 7 *d*. Maer therte was hare so mat [1]),
Daer minne in hadde gemaect een gat;
Wille helt den roeder,
Al was die redene vroeder.

11.

Exempel vindic sonder getal [2]),
Die met mi souden lyen al,
D. 27 *b*. Dat ic hare tleven gave,
Die mi therte rovede ende stal.
Jacop, mac mi geen gescal,
Hier en sceedics niet ave.
Al tfolc, dat woent sonder getal [3])
Beede op berch ende in dal,
Eist coninc ofte grave,
Dijn proeven wert hier jegen smal;
Hen sal niet waert sijn een bal
Gevullet met drave:
Also helpe mi Sente Bave!"

124. *B.* Nochtanne. — 125. *D.* reden. — 128. *D.* had in. — 129. *A.* bilt. *D.* hielt. — 130. *D.* reden.

131. *B.* Exempelen. — 132. *D.* liden. — 134. *D.* roofde. — 135. *B.* maec. *D.* maect. — 136. *B.* en *ontbr.* *D.* scheyde ick. *A.* sceedicx. — 138. *D.* berghe. *A.* up dal. — 139. *B.* ist gr. — 140. *D.* is h. tieghen. — 141. *D.* Ende en s. — 142. *B.* *D.* Ghevollet. *D.* cave. — 143. *B.* help. *D.* Soe helpt.

---

1) Buk. 147:

Vires, vitam cor expendit,
Cavat amor quod accendit;
Hoc malum velle fecit,
Quod ratione prescit.

2) Verg. Buk. 153:

Exempla cerno plurima
Hec probare maturima,
Illam mori debere,
Que per amoris jacula
Et cum ardenti facula
Cor spoliat severe.
Montis vallisque agmina
Silent, gemmarum fragmina
Nitent, sed respondere
Nequeunt per probamina.

Zie verder de Aant. hier achter.

3) In deze strophe hebben vs. 131 en 137 gelijken rijmklank.

12.

»Martijn, du best een stout seriant:
Dats een vast cnoep ende een vast bant,
Die niemen mach ontbinden.
Die cnoep, die Alexander vant;
Ontcnochte sijn swaert, niet sijn hant,
Alse hijs hem wilde bewinden.
Laet mi genaken an uwen cant [1]),
Men sal u vroetscap noch te hant
Tellen metten kinden.
Also vele als dieden mach een sant
D. 28 *a.* Jegen Casselberge in Vlaenderlant [2]),
Sal dieden hier u vinden,
Al waendi mi verblinden.

13.

Gi wilt starken uwe woert,
Die gi nu hier bringet voert,
Met truffen ende met poetriën.
Of Medea dede die moert,
Ende hem Narchisus hevet versmoert,
Dats minne van sottiën.
A 120 *b.* Dit woert minne ende datter toe hoert
En was met sonden noyt begoert
Noch met ribaudiën.

144. *A.* Jacop. *D.* biste. — 145. *B.* vaste cn. e. e. vaste b. *D.* vaste knoop een vaste b. — 146. *B.* en can. *D.* nyemant en can. — 147. *D.* Den knoop. *A.* bant (*doch onduidelijk*). — 148. *D.* met zijnre h. — 149. *D.* wil. — 150. *B.* dinen. *A.* Laet ghetaken an uwen cant. — 151. *A.* noch *ontbr.* *B.* Ghi sult noch u erste vroescap te hant. *D.* Uwe vroetscap suldi te h. — 153. *A.* A. v. also. *D.* als helpt. — 154. *B.* Cassenberch. *D.* Casselberch. — 155. *B.* binden.
158. *B.* ghi ons hier. *D.* nu *ontbr.* — 159. *D.* M. fabulen ende p. — 160. *B.* Of hem Merchisus heeft versmoirt. *A.* *D.* die *ontbr.* — 161. *B.* Ende Medea dede die moort. *A.* Naersus. *D.* hem *ontbr.*, Narciscus. — 162. *B.* *D.* Dits. — 163. *D.* Minne e. d. t. behoert. — 164. *B.* Ne was noyt. *A.* met minnen. *D.* nye. — 165. *D.* Noch oeck.

---

[1]) Buk. 174:

Me fari sine paululum,
Est quasi stultiloquium:
Tu quasi puer loquere;
Equiparans Casletulum
Arene sole tantulum,
Dico tuum dicere
Me tecum facere.

Zie verder de Aant. hier achter.

[2]) Thans *Cassel*, ook *Mont-Cassel*, in het Département du Nord. Zie Guicciardini, *Beschr. d. Ned.* 306—308 (vert. v. Kiliaen).

B. 8 *a*. Wien dat reine minne becoert,
Diene mach niet sijn verdoert:
Dies sullen met mi liën
Die meesters van clergiën.

14.

Les toude ende tniewe testament,
Ende besich wel al omtrent
Alle die heilige liede [1]).
Wie was van minnen oyt gescent?
Wien maecte oyt minne blent,
D. 28 *b*. Die ane Gode giede?
Si minden vrouwen wel bekent,
Scone ende edel, up sulc convent
Dat hem God oyr beriede.
Al dogeder omme somich torment,
Sulc alse minne der joget toesent,
Wie waest diere of messciede,
Gelijc heidinen diede?

15.

Abraham was ver Saren man;
Doe sine amie heffen began
Boven haerre vrouwen,
Daer en was geen houden an,
Hine deedse wech, want redene verwan
Ende sine herte vul trouwen [2]).

166. *B*. W. so r. *D*. Wient reyn m. — 167. *D*. Hi en. *A*. bedort.
170. *B*. Leest. *D*. Dit is doude. — 171. *A*. *B*. besie. *A*. *D*. wel *ontbr*. — 173. *D*. ye. — 174. *B*. die men ye. *D*. Wie maecte ye. — 176. *D*. minde. — 177. *D*. Schoen e. wijs op sulcke convent. *B*. wijs. — 178. *B*. oyt b. — 179. *B*. menich. *D*. om de sulck t. — 180. *A*. sent. *D*. ter doghet sent. — 181. *A*. omme m. *D*. was dier af. — 182. *B*. hedinen. *D*. den heydenen d.
183. *B*. vrouwen Zara. *D*. vrou Sara. — 184. *B*. *D*. zijn a. *B*. verheffen. *D*. te verheffen. — 185. *B*. Hare boven h. v. *D*. sijnre vr. — 187. *B*. Hi deedse w. verre van dan. *A*. vernam. *D*. Hi dedese w. reden v. — 188. *B*. Sine h. was v. tr. *D*. Sijn h. was v. tr.

---

[1]) Buk. 197:

Vetus lege Testamentum,
Quid in Novo sit contentum,
Vitam quoque *Sanctorum*.

[2]) Buk. 215:

Nec amplius cupit illam
Cor eris adamare.

Op gezag der vertaling verkoos ik de lezing van A.

Geen edel man no wijs en can [1])
Minnen sonder redene dan:
Dit machmen wel bescouwen.
Sulke minres genieten den ban,
Die metter mesdaet maken gespan;
Die minres willic blouwen,
Want dats minne vul rouwen.

16.

D. 29 *a*. Of ic dan sette minen sin,
Daer ic en mach meer no min
An winnen dan al scade,
A. 120 *c*. Ende mi ene andre so hevet in,
Dat soe haer selven ende al gewin
Mi jan vro ende spade;
Mi dinke dat ic meer sculdich bin
Hare, die mi coes int begin,
Ende ane mi blivet gestade,
Dan hare, die fierlike haren kin
Te miwaert draget, ende haer gespin
B. 8 *b*. Van minnen els draget te stade,
Ende diere ic omme niet bade [2]).”

189. *B. D.* heilich m. no wijf. — 190. *D.* reden. — 192. *B.* gheeft men. *D.* minnaers geve ick. — *Vs.* 194—95 *bij B.*:

Dits minne vul rauwen,
Die minres willic blauwen.

bij D.: Daer is minne vol rouwen,
Sulcke minnaers wil ick blouwen.

198. *B. D.* al *ontbr.*. — 199. *D.* E. mi een soe ander h. i. — 200. *D.* D. sy haer ende haer g. — 201. *D.* gand vroech. — 202. *D.* dunct. *B.* meest. — 205. *D.* hare *ontbr.*, fierlick. — 206. *D.* Te mi dr. — 207. *A.* te zade. *B.* elder dr. de stade. *D.* elder dr. te rade. — 208. *B.* Ende die dicker om n. b. *D.* Ende dier icker om b.

---

[1]) Buk. 220:

Nemo peritus eciam
Amat ny per prudentiam.

Ik herstelde in den tekst *edel*, in plaats van *heilich* der eerste uitg.

[2]) Buk. 232:

Ipsi debetur premium,
Que me dilexit nimium,
Constanter, assistendo;
Nec illa capat bravium
Amoris, levans mentulum
Sursum, philaque nendo,
Sic me decipiendo.

Kausler verdedigt de lezing van *A* in vs. 207: *te zade*, en verklaart de uitdrukking: *te zade dragen*, door: *kapitaal maken* (*uit iets*). Verg. Kil. *saed*, sors. Doch *sijn gespin els te stade dragen*, zijn weefsel elders spannen, zijne strikken elders uitzetten, geeft een uitstekenden zin. De uitdrukking *els te stade* is eenvoudig *elders*, *op eene andere plaats*.

17.

»Jacop, of gi niet en acht
Exempele, die ic vort hebbe bracht,
Ic wille ter bible keren.
Die minne hadde over Adame macht,
Soe verwan met haerre cracht
Den vroetsten alre heren.
Van hem sijn wi alle gewracht,
So eist recht dat hem elc man slacht:
D. 29 *b*. Men macht wel doen met eren.
Minne over redene vervacht [1];
Wie sore omme weent of lacht,
Vrouwe Yeve moestem leren
Sijns willen ontberen.

18.

Wat macht so hadde Sampsoen,
Of David, of Salomoen
Jegen die cracht van minnen?
Daer nes jegen cracht geen doen,
Sorobabel in sijn sermoen [2])
Doet ons wel bekinnen,
Dat wien so vrouwen minne ontspoen,
Hine mochte nemmermeer geroen
In siere herten binnen,
Hine moeste al sinen sin ondoen
Ende volgen hare, al ware so gevloen,
Ofte hem selven ontsinnen:
Hier jegen nes geen verwinnen.

210. *D.* Exempel, ghebracht. — 211. *A.* te b. *D.* wil t. bibelen. — 212. *B.* De m. had op Adaem. *D.* Minne had op Adam. — 213. *A.* verwanne m. harer macht. — 214. *A. D.* van allen. — 215. *D.* al. — 216. *A. D.* man *ontbr.*. — 217. *B. D.* Elc m. *A.* maghet. — 218. *A.* verwacht (*maar met een stip onder een* v *van* vv). *B.* vernacht. *D.* boven die reden vernacht. — 219 *B.* Wiet. *D.* Wie datter om. — 220. *B.* mosten. *D.* Vrou Eva moste hem. — 221. *A.* Sijn ontbeeren.

222. *B.* machten. *A.* macht. *A. D.* so *ontbr.* — 223. *D.* David ende Salomoen. — 225. *A.* D. ne es toe recht toe g. d. *D.* D. en is jeghen gheen doen. — 228. *D.* Soe wien vrou m. spoen. — 229. *B.* Hi en mochten. *D.* Hi en mach anders niet g. — 230. *B. D.* zijn harte b. — 231. *D.* Hi moet alle sijn sinnen. *B.* sine zinnen. — 232. *B.* die hem ware ontfloen. *D.* E. v. die hem is ontfloen. — 233. *A.* selve. — 234. *A. D.* Hier toe es g. v.

---

[1]) Buk. 250:

Amor, vincis et offendis,
Fas nefasque comprehendis,
Ploremus, gaudeamus,
Ac *velle* careamus.

[2]) Zie de Aant. hier achter.

19.

A. 120 *d.* Jacop, sech, verstaestu niet
Wat dit woert Amor bediet,
Dat in Dietsc luut Minne?
Elc letterkijn, diet wel besiet,
D. 30 *a.* Hout in een woert: sinne ende bespiet
Der minnen cracht daer inne.
Aldus ontbint tLatijnsce diet:
»Porringe die den sin ontiet [1])
Ende tsere trect", ten beginne,
»Entie redene gemoetene pliet."
Aldus ontbant mi ende besciet
Mijn meester, als ict kinne,
B. 8 *c.* Of mijn verstaen es dinne.

20.

Of dit minne es, alset es,
Wes des seker ende gewes,
Ic volges minen eersten woerde.
Over waerheit lie ic des,
Soene smaecte swaert no mes,
Die mi therte dorboerde.
Herte, nemmermeer genes,
No geruste, no getes [2]),

235. *B. D.* segt. — 236. *A.* Dat. — 237. *B.* Dietsche. *D.* Duytsche. — 238. *D.* letter. — 239. *A.* wort sinne bespiet. *B.* H. een woort in 8 e. b. *D.* H. een w. in ende b. — 241. *D.* ontbant. — 242. *A. D.* wech tyet. — 243. *A.* Ditser een ten b. *D.* Diet seer. — 244. *A.* tontmoetene. *B.* Ende r. ghemoeten. *D.* Die de reden te ghemoete pl. — 245. *D.* Dus. *A.* mi *ontbr.* — 246. *B. D.* ic. — 247. *D.* verstant.

249. *B.* Dies sijt s. e. g. *D.* Ick ben s. e. g. — 250. *B.* volghe. *D.* Ick volgs den eersten w. — 251. *D.* Die w. *A.* lijc. — 252. *A. B.* smaecter. *D.* Si en. — 254. *D.* Therte. — 255. *B. D.* Noch — noch. *A.* gherust. *A. D.* ghetes. *B.* ghesces.

---

[1]) Buk. 275:

Motus cor facit vagari
Et sepius errare.
Ratio tamen dominari
Nequit atque principari,
Seu motibus *obstare.*

Zie verder de Aant. hier achter.

[2]) Buk. 286:

Hanc nolo mortem gustare
Poli nec jure fori.
O cor meum! non sanare,
Requies nec michi dare,
Non mentiar, amori!

Zie de Aant. hier achter.

Liegic van enen woerde [1])!
Proef dattu wils, Jacop, ende les:
Dies es mine herte wel geles,
D. 30 *b*. Dat ic mi eer versmoerde,
Eer icse sterven hoerde."

21.

»Martijn, ruut gramarien [2]),
Du pleges des rude liede plien,
Die tware niet willen liën.
Mesdaden, die den wisen messcien,
Salmen niet in exemple tien,
Maer Gode benediën,
Die ons daer bi leert sonden vlien
Ende up gerechte minne sien.
Des hopic ane Mariën,
Dat ic di doe noch heden gien
A. 121 *a*. Met mi, oftu best een payen,
Ofte in heresiën,
Of van sduvels paertiën.

22.

Nu hore na mi ende verstant:
Wie was, die eerst minne vant,
Dan God, die selve es minne?
Al dat oyt maecte sine hant [3]),

257. *A*. wilt. *D*. Jacop proeft wel e. l. — 258. *A*. *D*. mijn. *D*. ghewes. — 259. *A*. vermorde.
261. *B*. ruud. *D*. ruyt. — 262. *B*. dat r. lieden. *D*. des vele lieden. — 263. *A*. wille. *D*. D. waerheyt node lyen. — 264. *B*. *D*. ghescien. — 265. *B*. *D*. exemplen. *A*. niet niet. — 267. *A*. sonder. — 268. *B*. rechte. — 269. *A*. Ic zwerdi dat bi Marien. — 270. *B*. di *ontbr.* — 271. *D*. Oft du biste een paijen. — 273. *D*. van duvels.
274. *B*. Nu *ontbr.* *D*. Martijn hoore ende v. — 275. *D*. wast. *B*. die m. — 276. *B*. D. G. zelve die is m. — 277. *D*. maecte ye sijn h.

---

[1]) Ook hier heeft men weder een zelfden rijmklank, in dezelfde strophe: zie vs. 250; doch zoo men op deze plaats *woerde* verandert in *oerde*, is zoowel de vorm als de zin gezond. Zie Gloss. op *Oert*.

[2]) In de eerste uitg. teekende ik bij deze strophe aan, dat zij in plaats van de gewone staande en slepende rijmen, ook in de korte verzen staande rijmen had, en wel in alle verzen den gelijken rijmklank, en schreef deze „onregelmatigheid" aan onachtzaamheid des dichters toe. De zaak is evenwel geheel in orde, daar de kortere rijmregels, evenals in str. 13, op het tweelettergrepige rijm *i-en*, ons *ijen*, uitgaan.

[3]) Buk. 315:

Quidquid fecit per decorem,
Hoc dilexit per ardorem
Quem laudat cordis clamor.

In de eerste uitg. noemde ik den zin van vs. 277—78 eenigszins onduidelijk, en vermoedde dat *sire herten bant* eene mystische of allegorische uitdrukking zoude zijn voor *zijn hart*, dat zich met al het beminde *verbonden* gevoelt. Ik meen toch *sire herten*

Al minnet sire herten bant
Met bescedenen sinne.
D. 31 *a.* Ja, Lucifer, den helscen viant,
Ne haet hi niet, dats becant,
Noch en dede van beginne.
Dat hi sit in der hellen brant,
Dat dede der hoverden pant,
Der helscer coninginnen;
Daer blivet hi altoes inne.

23.

B. 8 *d.* Dat dit waer es, proef wel dat:
Ware enege dinc van Gode gehat,
Het mochte niet geduren.
Die ongetellede Gods scat
Ne was noyt tontfarmene mat
Sijnre creaturen,
Updat mens hem met herten bat;
Maer Lucifer sit ende sat,
Nu ende telker uren,
In der fierre hoverden stat,
Ende nemmermeer en wert hijs sat:
Dus ne mach sire naturen
Gene genade geburen.

24.

Of men dit bi redenen weet,
D. 31 *b.* Dat God niemene hevet leet,
Wien gevet hi tlange leven,
So den genen, die hem es wreet,
So die hem met minnen heet

278. *B.* Dat m. *D.* Al *ontbr.* — 279. *D.* ghestadighen. — 280. *B.* Lucifaer d. viant. — 281. *D.* dat bekant. — 282. *B.* No ne deide. — 283. *D.* den helschen. — 284. *B.* D. doet d. hovairde bant. *A.* pont. *D.* D. doet d. hovaerdien p. — 285. *D.* Die helsche. *B. D.* coninginne. — 286. *D.* Hi blijfter altoos.

287. *A. D.* proeft. *B.* proef ic. — 288. *B.* Wair. *D.* Waer eenich. — 289. *B.* Soe en m. *D.* Ten m. — 290. *B.* Godssat. *D.* Den onghetelden. — 291. *D.* tontfermen sat. — 292. *A.* Sine c. *D.* Alle sinen. — 293. *B. D.* men. *A.* met trouwen. — 295. *A.* Altoes. *D.* tallen. — 296. *D.* In die fiere hovaerdien. — 297. *D.* Ende *ontbr.* *A. B.* en *ontbr.* — 299. *D.* Gheen. *A.* ghenaden.

300. *B.* Na dat men bi r. w. *D.* Oftmen dit by reden. — 301. *D.* nyemant en. — 304. *B.* niet m. h.

---

bant als subject, *al* of *dat* als object te moeten beschouwen. God, die zelf liefde is, die de liefde in het aanzijn riep, bemint alles wat zijne hand ooit maakte; zelfs Lucifer haat hij niet. Kausler vindt geene zwarigheid in de uitdrukking en zegt: „Alles umschlingt sein Herz mit Liebe, scheint mir keine allzukühne Redefigur, um den Satz mit Vrw. undeutlich zu finden."

Onderdaen es bleven?
Ic dart wel seggen up minen eet[1]:
A. 121 *b.* Sine hovessceit ware ongecleet,
Liete hi den gonen sneven,
Die al te sinen dienste steet.
Des gelijcs willic gereet
Den loen hare wedergeven,
Die dor mi lust leven[2].

25.

God gevet al, clene ende groet,
E. 3 *a.* Dies die mensce hevet noet[3]:
Dit proeftmen bi sinne.
Hi storte dor ons sijn bloet roet,
Ende gevet ons themelsce broet,
Updat men weder minne.
Dor negenen wederstoet,
Daer ons sonde oyt mede scoet,
Ne laet hi ons daer inne,
D. 32 *a.* Leggen wi thovet hem in den scoet.
Soude soe smaken dan die doet,
Die ic mi so hout kinne[4]?
So ware mijn vroeden dinne."

305. *D.* ghebleven. — 306. *D.* Ick derf. *A.* up mijn beheet. – 307. *D.* Sijn huescheyt waer. – 308. *A. D.* Liet. — 310. *D.* Diens ghelijck. – 312. *D.* te leven. *A.* beven.
313. *D.* cleyn. – 314. *B.* de. – 315. *B. D. E.* met s. — 316. *D.* stortede. — 317. *D.* Hi gheeft. *B.* dat hemelsche. — 318. *E.* Om dat. *D.* men hem. – 319. *B.* Doir ghene. *D.* Om oeck ghenen. *E.* Om. — 320. *E.* Daer ons noit sonde. — 321. *B.* Sone l. *D.* En l. *E.* En laeti. — 322. *E.* thoot. *B. D. E.* th. in sinen sc. – 323. *A.* so maken. *D.* hi smaken. *B.* den d. — 325. *B.* vroede. *D.* waer m. vroedomme.

---

[1]) Verg. Buk. 348:

Dico: Deus hunc custodit
Qui fidelis et non prodit.

[2]) Misschien met *A* te lezen: *beven*. De zin is dan: Die om mij wil sidderen, in angst en bekommernis wil leven. Dat de dichter zoo schreef, is misschien op te maken uit vs. 350 van de bij Bukelare onvolledige str. — er ontbreken twee verzen aan —, dat aldus luidt:

Qui ad centrum cor transfodit.

Doch *leven* als znw. en *leven* als ww. mogen in de Maerl. str. op elkander rijmen.

[3]) Begin van het tweede gedeelte der Heidelbergsche fragmenten, die loopen van vs. 314—338 en III, 1—20.

[4]) Kausler kan voor deze twee verzen geen bevredigende verklaring vinden, daar hij niet bedenkt dat er nog steeds sprake is van de vrouw, die bemint zonder bemind te worden. De gang der redeneering is deze: God heeft ons zóó lief, dat Hij zijn leven voor ons liet, en zoude *zij* dan den dood ondergaan, die ik weet dat mij zoo toegenegen is? Niet, zooals K. o. a. ook gist:

Anne gustaret mortem *is*, *qui me annis ita expertum* nosco, cet.,

maar: Anne gustaret mortem *ea*, *quam mihi adeo propitiam* nosco, cet.

26.

»Waerheit, Jacop, dits al claer,
Maer mi waest te vindene swaer,
B. 9 *a.* Dattu hier hebbes ontbonden.
Ic lye verwonnen openbaer:
Mine minne es der sielen vaer
Ende besmet met sonden [1]).
Du seges daeran wel ende waer:
Redene heeft minen waen ommaer,
Dit hebbic ondervonden.
Nu moete ons God gebringen daer,
Daer minne niet en ent haer jaer,
Enten laetsten stonden
Vrien met sinen wonden."

326. *B.* Waerhede. *D.* Waerlijck. *A.* du segghes waer. *D.* dit is. *E.* dits al waer. — 327. *A. B. D.* het was mi. *B. D. E.* vinden. — 328. *B.* helts. *D.* heves. *E.* heeft. — 329. *E.* v'wonnen (*verkeerdelijk bij* Mone: u wonnen). — 330. *D.* Mijn m. *B.* dats zielen vaer. *E.* dats der z. — 331. *B.* besmit. — 332. *B.* daeran *ontbr.* *E.* Ghi segt. — 333. *B.* heit. *D.* Mijn reden heeft mijn w. — 334. *B. D.* Dat. — 335. *D. E.* moet. *B. D. E.* bringhen. — 336. *A.* Daer *ontbr.* *B.* en *ontbr.* *D.* eyndet. — 337. *B. D.* Ende ten.

---

[1]) Buk. 374:

Permolestum mis amare,
Deturpatum scelere.

III.

VAN DER DRIEVOUDICHEDE.

1.

C. 202 *a*. Ic mane mannen metten wiven,
Die dit sullen lesen ofte scriven,
Opten hoechsten ban,
A. 121 *c*, D. 32 *b*. Dat si dit dicht laten bliven
Reine ende sire niet in en driven
Lettre, wort, af no an.
Doen sijt oec, hem sal becliven
Mijn ban, ende sine sulne wriven
Niet af mogen nochtan.
Hennes geen spot dit van keytiven,
Hets daer ic mi omme liet ontliven,
Eer icker sciede van:
Nu hort die leren can.

2.

»Jacop, wi hebben onderlinge
Gehandelt messelike dinge,
Nu antwort mi up een:
Lere mi, eer ic di ontspringe,
Hoe ic mijn herte daertoe dwinge
Te kenne hem, dien wi vleen.

C. drievoudicheide. *D.* Dat derde Boeck. *E.* Den derden bouc.

1. *C.* den m. *E.* manne. — 2. *B.* dit dicht. *C.* lesen sullen. *D.* D. d. dicht l. of s. *E.* sullen *ontbr.* — 4. *D. E.* D. sijt reine l. bl. — 5. *A.* Reene dat siere. *B.* Feine dat s. n. in dr. *D.* Ende si daer niet. *E.* Ende ziere niet toe en d. — 6. *B.* Woert no lettere. *C. D.* Woert litter. *E.* Wort letteren. *C. D. E.* noch. — 7. *D.* oec *ontbr.* — 8. *A. E.* Minen b. *B. C. D. E.* afwriven. *C.* zine zoelent. *D. E.* M. ban sine selen. — 9. *B. D. E.* N. moghen nochtan. *C.* Moghen oec niet n. — 10. *B.* Het nes g. s. van. *C.* Dit en is g. s. van. *D. E.* En es g. s. van. — 11. *B.* liet. *C.* eer om l. *D. E.* om liet. — 12. *B.* scede. *C.* scheide. — 13. *B.* hore. *C.* Hoert mi d. ic l. c. *D.* hoor. *E.* Nu lere.

15. *C.* menegherhande. *A.* dinghen. — 16. *C.* Andworde mi op e. — 17. *A. E.* Leert mi. *C.* Leer mi. *A.* hu o. — 18 *B.* mine h. *C.* mijn siele. *D.* hert. *C. D.* bringhe. — 19. *B.* kennene. *C. D.* kennen. *E.* Hem te kinnen dien wi vlien. *D.* hem *ontbr.*, die wi.

Ic lese somwile ende ic singe:
Gode te kenne bi sinen gehinge
  Es leven sonder ween.
Dits waerheit claer ende ginge;
Subtijl ware therte diet bevinge,
D. 33 *a.* Want hoger dinc en es geen:
  Nu antwort onder ons tween."

3.

»Martijn, du vrages wel hoge;
Al vlogic boven der ingle vloge,
  Boven Cherub ende Seraph,
B. 9 *b.* Soe wetic wel dat ic en moge
Berechten, dat te vullen doge,
  Met woerden hier af.
Alle sinne sijn te droge;
Alle creaturen, hoe so men poge,
  En dogen niet een caf,
Dat hare enich te vullen toge.
Maer verscaerp dijns sins oge;
  Hore wat scrifture mi gaf:
  Hout in dire herten graf.

4.

A. 121 *d.* Moyses spreect in sinen boeken [1]):
Die beesten die den berch besoeken
  Moeten sijn gesteent.
Beeste es die mensce, die wille roeken
Te nauwe omme die Godheit loeken [2]);

20. *B.* leise. *D.* somwilen. *A.* en in s. *B. C. D. E.* ic *ontbr.* — 21. *B. C. D. E.* Dat G. *C.* te kennen. *D.* God te kennen. *A.* bi sinen dinghe. — 23. *A.* D. claer waer e. ghehinghe. *C.* ende biechtinghe. *D.* Tes claer w. e. gehinghe. — 24. *B. C. D.* waer. — 25. *B.* en *ontbr.* *C.* dinc es engheen. — 26. *B.* tusschen o. *C.* Andworde mi tusgen (mi *later bijgeschreven door eene oude hand*).

27. *B.* vr. te h. *C.* vr. mi te h. *D.* mi wel. — 28. *B. D.* der englen. — 29. *A.* Cherubin e. Cheraf. *C.* Cerub. *D.* Serub. — 31. *B.* di te v. *D.* ten vollen toghe. — 32. *B.* M. reden. *C.* In w. *D.* niet hier. — 33. *B. D.* zinnen. — 34. *A. C.* so *ontbr.* *D.* hoement. — 35. *B.* en caf. — 36. *C.* D. enich enich te v. t. *D.* Datter enich te vollen doghe. — 37. *B.* Mer verscep. *C.* Mer nu v. — 38. *C.* Hoer w. mi. *D.* Hoert wat my. — 39. *D.* Sluyt dat in dijnre h. g.

40. *B.* sprect in sine b. — 41. *A. D.* Die *ontbr.* *B.* D. beeste d. de berghen soeken. — 43. *B.* besouken. *C.* Beest is d. m. d. wil r. *D.* B. is hi die wil r. — 44. *B.* ende om d. g. l. *D.* Te nauwe in d. g. l.

---

[1]) Hiermede bedoelt M. de waarschuwing van Mozes aan de Israëlieten, vóór hij den berg Sinaï beklom. Zie Exod. XIX vs. 12 en 13: „Wacht u op den bergh te klimmen, ende sijn eynde aen te roeren: al wie den bergh aenroert, sal sekerlick gedoodt worden. Geen hont sal hem aenroeren, maer hy sal sekerlick gesteenigt, ofte sekerlick doorschoten worden, het zy een *beest*, het zy een man, hy en sal niet leven."

[2]) Buk. 48:

Bestia cunctipotentem
Indagans per cecam mentem.

D. 33 *b* Hets recht dat hijt beweent.
Du soecs mi in allen hoeken
Met rimen, sonder valsc van doeken.
Es dit goet? ic wane neent.
Du telles mi metten wisen, cloeken,
Dorstic, ic souder di omme vloeken;
Ic wane dine herte meent,
Dattu mi heves verbeent [1])."

5.

C. 202 *b.* »Jacop, dune souds di niet vergramen;
Ic wils mi al mijn leven scamen,
Haddict oyt gedocht [2]).
Oec lye ics met di te samen,
Dat die hoecheit der hoger namen
Te verre niet en doech gesocht.
Al waert dat alle dingle quamen,
Sine consten die godheit gehamen:
Dits al afgecnocht.
Lere minen cranken sin, minen lamen,
Gewont metter sonden bramen,
Van dattu vermocht:
Soe es mijn wille vulbrocht."

6.

D. 34 *a.* »Martijn, merc wel in dinen sinne:
God es een wesen vor allen beginne,
Tedelste boven al.
Sijn wesen es, alsict kinne,
B. 9 *c.* Tupperste goet, die upperste minne,
Die es of wesen sal.

46. *B.* soucts. — 47. *C.* rime s. valscheit. *D.* rime s. valsche. — 48. *B. D.* Eist g. — 49. *B.* telts. *C.* met w. — 50. *A. B. D.* Waert goet. *A.* hu o. *B. C. D.* om. — 51. *C.* dijn h. weent. *D.* dijn h. dat m. — 52. *B.* hebs verbient. *C.* verleent.

53. *C.* du ne zoelt di. *D.* du en sals niet. — 54. *B.* souds mi in mijn selven. *C.* souds mi in mi selven s. *D.* souds mi al te sere sc. — 55. *A.* oint. *C.* ie. *D.* Dat icx ye. — 56. *A.* Oecs lijcs. *D.* lye ick. — 57. *B.* de h. — 58. *B.* niet docht. *D.* Niet te v. — 59. *B.* die enghelen. *C.* die ingle. *D.* die yngelen. — 60. *A.* connen. *B.* conden. *C.* die hoecheit n. g. *D.* Sy en constens niet gheramen. — 61. *A.* ghenocht. *C.* Dit al. *D.* Het es al. — 62. *B.* Maer l. m. zin den l. *C.* Mer eer m. *D.* Maer leere mijne sin l. — 63. *D.* mitter s. blamen. — 64. *B.* Datti. — 65. *D.* wil.

66. *A. B. D.* wel *ontbr.* *B.* nu merct. *D.* merct. — 67. *A. B. C.* alle b. *D.* al b. — 68. *C.* Ende t. *D.* Die edelste. — 69. *B.* bekinne. *C.* alse ict. — 70. *A.* Dupperste godheit dupperste m. *C.* Die oeverste God ende die hoechste m. *D.* Die opperste God. — 71. *A. B.* Dat.

---

[1]) Buk. 56:
Te puto blasphemare
Me velle, quero fare.

[2]) Buk. 65:
Vellem me verecundari,
Si numquam meminissem.

Sine gewerke, daer men kent inne,
Sijn so groet, dat si sijn dinne
Diet kennen, ende smal.
Sine wijsheit es coninginne
A. 122 *a.* Boven alrehande gewinne
Ende boven al geval,
Daer boven of hier int dal.

7.

Den hemel enten troen nu merke:
God es boven al sinen gewerke
Ende onder al sine dinc;
Hi es buten al, nu herke,
Ende binnen al, dit hout wel sterke,
Hierute niene sprinc.
Oec segen ons die wise clerke:
Hine es niet gedeelt in perke,
Hiertoe dine herte dwinc;
Maer al geheel in elken merke,
Buten, binnen, in water, in swerke.
D. 34 *b.* Hiertoe dine herte brinc
Sonder losen winc.

8.

Boven es God, alse here,
Die besittere es emmermere
Alles dies men weet.
Onder, alse die in allen kere
Die dinc hout mogendelike sere
Jegen al versceet.
Buten, alse die met sire were [1])

72. *A.* ghewerken. *B.* dairment. *D.* Sijn ghewercken. — 73. *A.* S. si so. *B. C.* Es. — 74. *A.* bekinnen. *D.* Te kennen. — 75. *D.* Sijn. *B.* wijshede. — 76. *B.* alrande. *D.* alderhande. — 78. *D.* ende hier.

79. *B. C.* ende den tr. *B.* nu *ontbr.*, gemercke. *C.* nu *ontbr.*, die m. *D.* des troens te mercken. — 80. *A.* allen. *C.* alle sine. *D.* al sijn wercken. — 81. *A. C.* alle. *D.* sijn dinck. — 82. *C.* Noch es hi. *A. B.* nu merke. *D.* Hi is b. wilt hier na hercken. — 83. *A.* Alse diet hout wel ende sterke. *B.* wel *ontbr.* *D.* E. b. hout dit verstercken. — 84. *C.* Ende hieruut. *B. C. D.* niet en. — 85. *C.* Noch s. *D.* clercken. — 86. *A.* niet *ontbr.* *B.* Hi es n. gedeilt in parke. *D.* percken. — 87. *A.* Hier in. *C. D.* dijn h. — 88. *A. B. D.* al *ontbr.* *B.* nu mercke. *C.* elke m. *D.* elcke merken. — 89. *B.* watre. *D.* swercken. — 90. *B.* Hier in. *C.* In dit dijn h. *D.* Hier inne dijn h. — 91. *A.* S. eeneghen l. w. *C.* bosen.

92. *B. D.* Boven al. — 93. *B. C. D.* besitter. — 94. *B.* A. dat men. *C.* Alre dinc diemen. — 95. *B.* met a. k. *C.* alse *ontbr.* *C. D.* alle k. — 96. *D.* Sijn dinck h. moghende seere. *B.* mogendelic. — 97. *A.* Ende j. *C.* Jeghens. *D.* alle. *B.* weersceet. — 98. *D.* als met groter w.

---

[1]) Buk. 115:

Regens omne quod plasmatur,
Nam per ipsum conservatur
Ob suum contrarium.

Sijn werc behoet, dat hem en dere
Negeen dinc, cout no heet.
Binnen, alse die met sire lere
Sijn werc vervult met sulker ere,
Dat ewelike steet,
Wient lief si ofte leet.

9.

C. 202 *c.* Boven es God ongedragen:
Engene dinc mach hare beclagen,
Dat hise iet verlast.
D. 35 *a.* Onder, sonder last van wagen,
Want hem en moyet sijn dragen:
B. 9 *d.* Sijn wesen es soe vast.
Buten en breet niewer sijn dagen [1]),
A. 122 *b.* Want hi es altoes sonder vragen
Waert, voget, ende niet gast.
E. 3 *d.* Binnen vervult hijt jegen plagen [2]),
Dat sine dinc met genen vlagen
En sijn ongerast,
Noch gequetst een bast.

10.

Van enen God spreken wi, van enen,
Dien wi Vader ende Sone menen,
Enten Heiligen Geest;
Ende weet wel, dat wire genen
So groet noemen of so clenen,
Datter iemen es meest.
Enen God seggen wi, enen renen:

99. *A.* vervult. *B.* hoet. — 100. *A.* Ne gheene. *B.* Ghene. *C. D.* Gheen d. c. noch h. — 101. *D.* als met sijnre l. — 103. *C.* Daert. *D.* ewelijck.

105. *A.* B. al es G. ghedraghen. *B. D.* B. al. — 106. *B.* Ghene d. m. gheclaghen. *C.* Noch ghene d. *D.* Gheen d. en m. hem b. *A.* hare *ontbr.* — 107. *B. C.* iet *ontbr.* *D.* hijt. — 108. *B.* last *ontbr.* — 109. *A.* W. h. en m. no iaghen (*onderaan verbeterd in:* sijn draghen). *B.* W. h. ne moeyt rusten no jaghen. *C.* W. h. en m. rasten noch iaghen. *D.* rusten noch jaghen. — 111. *A.* B. breet hi n. sijn jaghen. *B.* B. ne breet nauwer sine daghen. *C.* B. en breet niewer sijn draghen. *D.* B. breet hi nyeuwers sijn dagen. — 112. *A.* W. hi es in elken daghen. — 113. *B.* Werdt voghet. *C.* Weert. *A.* met gast. — 114. *C.* hi jeghens. *E.* verhoedt. — 115. *B.* zijn werc. *D. E.* sijn dinck. — 116. *C.* En si. *D.* En sy yet. *E.* Niet en si. — 117. *C.* ghequest van enen b.

118. *B.* dan van e. *C.* spreke wi ende van e. (*eerst stond in plaats van* wi: zy). *D.* dan spreken wi van e. — 119. *D. E.* Die wi. — 120. *B. C. D.* Ende den. — 121. *D.* Weet w. *E.* Wet w. *A. E.* wi. *C. E.* enghenen. *D.* ic ghenen. — 122. *C.* menen. *B. E.* no so. *D.* grote n. noch so cleynen. — 123. *A.* yemene. *B. D.* Datter enich. *C.* iement. *E.* Datter jeghen. — 124. *D.* Een G. *C.* ende e. r.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) Vervolg der Heidelb. fragmenten, die loopen van vs. 114—362.

Noch vervogeden noch verlenen [1])
  Sone esser ane verheest.
Die sinen sin so laet verstenen
Dat hijs loechent, hi moet wenen
D. 35 *b.* Ende ewelike sijn gevreest
In den helscen tempeest.

11.

Wi setten den Vader voren,
Ongewonnen ende ongeboren,
  Ende voer al begin.
Daerna den Sone uutvercoren,
Van hem gewonnen, alse wijt horen,
  Eer oyt begin ginc in.
Den Heiligen Geest leerwi den doren
Uut desen comende: ondoe sine oren
  Elc mensce ende sinen sin,
Ende late tgelove niet testoren;
Want al hat die werelt gesworen,
  Sine condent om geen gewin
  Gegronden meer no min.

12.

Eer of achter, tijt of stonde,
Dat verstaet van minen monde,
  Was noit an dese drie.
Den Vader setten wi als ten gronde,
A. 122 *c.* Daer alle doget uut begonde,
  Diemen versta ofte sie.
B. 10*a*, D. 36*a*. Den Sone alse wijsheit diet al conde,
Des Vader claerheit ende sine orconde,
  Die van hem en sciet nie.
Die van den Heilegen Geest ontbonde,

125. *C.* No vervoghende noch verbenen. *D.* verclenen. *E.* verbenen. — 126. *B.* Esser an v. *C.* Isser aen ghevreest. *D.* Ende isser an v. *E.* En esser. — 128. *A. B.* hi dies. *C.* hi des. *D.* beweenen. — 129. *C.* ewelec. *D. E.* ewelijc.

133. *D. E.* alle. — 134. *B. C. D. E.* Daerna. — 135. *C.* alst wijt. *D.* als wi. — 136. *A.* oint. — 137. *A. B. D. E.* leren wi. *B.* de d. — 138. *D.* Wt desc. *C.* comen. *D.* ontdoet dijn oren. *E.* ontdoet dijn o. 139. *D.* dynen s. *E.* D. n. m. — 140. *C.* en laet. *D. E.* En latet tghelove. — *Vs.* 140 *en* 141 *in omgekeerde volgorde bij E.* — 141. *B.* al de. *C.* alle. — 142. *B.* So en conde. *C. E.* conden. — 143. *C.* Dit g. *B.* m. of m.

144. *E.* Eer achter. — 145. *C.* vermeent. *D.* verstant. *E.* uut m. m. — 146. *E.* En was. *C.* En is n. dan d. d. — 147. *C.* zettewij. *D.* als *ontbr.* *B. D. E.* te g. — 148. *B.* af. b. *D.* an b. — 149. *B. C. D.* verstaet. — 150. *D.* Des soens w. d. al jonde. — 151. *C.* van sire orconde. — 152. *B.* scieden. *C.* sciede. *E.* een sceeden. — 153. *B.* van *ontbr.* *A. E.* ontbonden.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

Haerre tweer minne hire in vonde.
Dese waren oyt ende ie
Één God, gelovets mie.

13.

C. 202 *d.* Niemen es, wille hi iet maken,
Hine moet in hem selven smaken
Eenrehande triniteit;
E. 4 *a.* Want hi der dinc moet mogen genaken,
Ende hi moet connen die dinc geraken,
Of hets hem al ontseit;
Oec moet hi willen daeromme waken [1]).
Macht, const, wille — dese drie saken
Vintmen in die menscelicheit.
Die dese note wel can craken,
Hine darf beiden nochte haken,
Hine vint in ene Godheit
Drie personen gereit.

14.

Dese God, daer wi af leren,
D. 36 *b.* Doet sonne, troen ende sterren keren,
Ende al dat roerende si.
Sijn rusten es nochtan so vul eren,
Dat hem niet en can gederen
Geen porren verre no bi.
Hi es dat hi was, sonder sceren;
Hine wille minderen no meren,
Hi es sijns selves vri [2]).
Hi doet haer alle dinc generen,

154. *A.* twier. *B.* Hairer beder m. hi dair in v. *C.* Haer twier woert hi daerin. *D.* hi daer in. *E.* Hare beder. m.... hi daer in vonden. — 155. *A.* D. drie w. ie. *B. D.* D. drie. *E.* Dese waren ... ye. — 156. *A.* des ghelovet. *B.* mi. *C.* dit wel besie. *D.* gheloves mye. *E.* ghelovet mye.

157. *A.* Niemens. *B.* Diemen es. *C.* Niement en is die iet wil m. *D.* Nyemant en is wilt hi. *E.* wilt hi. — 158. *D.* Hi m. *E.* waken. — 159. *A.* Drierande. *B.* Enigherhande. *E.* Eender and tr. — 160. *B. D.* W. hi moet m. der d. g. *C.* W. hi m. m. ter d. g. *E.* W. hi moet der d. geraken. — 161. *A.* conen. *C.* E. hi m. om die d. g. *D.* ten dinck. — *Vs.* 161 *ontbr. bij E.* — 163. *A. C.* willen *ontbr.* *B. E.* O. m. hi wilen dair omme w. *D.* Oeck m. hi dicwil d. w. — 164. *B.* conste. *C.* Cracht c. ende w. — 165. *D.* in der godheyt. *E.* in der m. — 166. *C.* desen noten. *E.* cnaken. — 167. *C.* niet b. *D. E.* derf. *B. D E.* no h. — 169. *C. E.* persone. *A.* gheleit. *B.* gheseit.

171. *A.* sterre. *B.* troon s. mane st. *D.* crone sonne sterre. *E.* crone sonne sterren. — 173. *B.* Sine ruste. *D.* S. wesen is alsoe v. e. *E.* S. rusten es al. — 175. *B.* v. of by. *C.* na noch bi. *D.* Gheen dinck. — 176. daer hi w. *B.* dit nes gheen s. *C.* dit en is gheen sc. *D.* ten is gheen sc. *E.* danes gheen sc. — 177. *C. D.* Hi en wil. *E.* H. wilde. *B. E.* mindren. *C.* minren. — 178. *A.* sijn s. so v. *E.* so vry. — 179. *A. D. E.* haer *ontbr.* *C.* elcke.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) Buk. 204: Est ubi fuit dominus;
In Deo majus nec minus,
Sui juris habetur.

Sine rijcheit mach niemen verteren,
  Alle steden vervullet hi:
  Dus leret tgelove mi.

15.

Gode besluut engene stede,
A. 122 *d*. Maer alle steden beluuct hi mede
  In sine godlicheit [1]).
Die jare keert sine mogenthede,
Ende niet es dattene keren dede:
  Sine macht es so breit.
B. 10 *b*. Cracht, no macht, no onvrede
Ne mach hem doen onledichede,
  Hoe so die sake geit.
D. 37 *a*. So gestade es God in sine sede,
Dattene cracht no gene bede
  Uut sinen pore en leit [2]):
  Dits al waer geseit.

16.

Heden, gistre es onse leven,
Ende daers einde aen gedreven,
  Si het cort ofte lanc.
Maer alsemen vint van Gode bescreven
Dit woert »heden", isser an bleven
  Een ewelike ommeganc,
Daer geen ende aen mach cleven,

180. *D*. Sijn. *B*. en m. *E*. can n. v. — 181. *E*. Maer alle. — 182. *A*. *B*. ghelove.
183. *B*. *C*. *D*. God. *A*. *D*. gheene. *B*. *C*. en sluut. *D*. en b. *E*. G. vervult ghene s. — 184. *B*. *C*. beluket. *D*. vervolt. *E*. besluut. — 185. *C*. sire godheit. *D*. sijnre. *E*. Met sire. — 186. *A*. Sine j. *B*. *C*. *D*. *E*. jaren. *E*. keren. *D*. sijn. — 187. *C*. en is. *D*. Maer n. en is dat hem. *B*. *C*. datten. *C*. verkeren. *E*. Ens niet datten. — 188. *D*. Sijn. — 189. *B*. no noet no ghenen beide. *C*. Noch cr. noch noet noch gheen o. *E*. Cr. noot no ghenen o. *D*. Cr. no noet no gheen o. — 190. *E*. Maect h. d. onsedichede. *D*. onleidicheide. — 191. *D*. Dit is dat onderscheyt. — 192. *C*. die sede. *D*. Soe g. is G. in sijn s. *E*. in de lede. — 193. *A*. no gheene onlede. *B*. no ghene onvrede. *C*. Dat hem macht. *E*. no ghenen onvrede. — 194. *A*. Huut s. pore. *B*. *D*. Wt s. wille. *C*. Buten s. wille leit. *E*. poere. — 195. *D*. Hoe dat die sake gheyt.

196. *A*. Jeden. *B*. Huden ghistre ende onze l. *C*. Huden. *B*. ghisteren. *E*. gistren. *D*. *E*. ons l. — 197. *A*. E. d. gheen hende. *B*. *C*. daer es e. *D*. Daer is een e. *B*. *C*. ghegheven. *E*. een e. an g. — 198. *C*. *E*. Het si. *D*. Weder het sy. — 199. *C*. vijnt v. God. *E*. M. soe ment v. — *Vs.* 199 *en* 200 *in omgekeerde volgorde bij E*. — 200. *A*. af bl. *B*. *C*. so isser. *D*. ghebleven. — 201. *A*. Den eeweliken. *C*. *D*. *E*. ewelijc. — 202. *D*. en m. aen cl. *C*. D. gheen beghin aen m. cl.

---

[1]) Buk. 213:

Locus Deum non concludit,
Neque tempus hunc contrudit
In sua deitate.

Zie verder de Aant. hier achter.

[2]) Zie de Aant. hier achter.

Noch geen begin aen wart verheven:
Sijn wesen es so stranc.
Sire jegenwordicheit es beneven
Dat was ende wert, dus eist bescreven [1]),
E. 4 *b*. Ende nu es gemanc
In dese werelt cranc.

17.

C. 203 *a*. Martijn, nu en clach no en crone:
Dits één God in drie persone,
Daer ic af spreke die.
Even geweldich, even scone,
D. 37 *b*. Even gelijc in werelt, in trone,
Sijn dese enege drie.
Redene en draget hier niet de crone,
Maer tgelove sonder hone,
Dat en twivelde nie.
Wat eren hadwijs of wat lone,
A. 123 *a*. Dat wi, die niet dogen een bone,
Geloven dat elc sie?
Nu andworde mi ende gie."

18.

»Jacop, ic lie ten beginne,
Dat ic subtijlre wort van sinne
Nie en hebbe gehoert,
Dan du mi hier maecs in inne;
Doch proevic wel ende kinne:
Te grondene dese woert
B. 10 *c*. Daers onse redene toe wel dinne,

203. *B*. N. g. b. warter v. *C*. N. g. b. en waert v. *D*. Noch b. en wert v. *E*. Noch b. wert. v. — 204. *E*. Wies w. *B*. strang. — 205. *B*. *C*. Sine. *D*. Sijn teghenwoerdicheit. *E*. Sijnder jeghenwaerdicheit es beven. — 206. *C*. ende es. *D*. Dit w. dit woert. *C*. D. es e. was. — 207. *C*. eest. *D*. Ende dat nu is g. — 208. *E*. stranc.

209. *A*. no cr. *B*. claech no croen. *C*. claghe noch. *D*. M. en claecht noch. *E*. Merten en claegt n... — 210. *B*. drien. *E*. in... — 211. *A*. *D*. dye. *C*. sprac te d. *E*. D. wi af lesen d.... — 212. *C*. E. ghelike. *E*. ev. — 213. *A*. in hemel in tr. *C*. E. ghelike in der w. ende in den tr. *E*. werelt i..... — 214. *D*. ewighe. *E*. dr... — 215. *C*. die cr. *D*. Reden en derf h. n. crone. *E*. Reden dragt haer al.... — 216. *E*. ho... — 217. *B*. Des en twifele n. *D*. *E*. Des en twivelt nye. — 218. *B*. *D*. hadden wijs. *D*. oft l. *E*. W. e. hadden wijs..... — 219. *B*. Of wi die d. ene tone. *C*. Of wie die n. d. ene b. *D*. niet en d. — *Vs*. 219 *ontbr. in E*. — 220. *C*. Gheloeft. *D*. Tghelove dat elck sye. *E*. G. d. elc siere. — 221. *A*. antwort mi g. *B*. antwoirt. *D*. antwoert. *D*. antwoert. *E*. antwort my e. g...

222. *C*. andworde t. b. *E*. beg..... — 223. *C*. woerde. *E*. subtijlder w.... — 224. *A*. *B*. *D*. *E*. Niet. *B*. *D*. heb. *E*. gheh.... — 225. *B*. *C*. aen inne. *D*. gheves inne. *E*. D. du my maecs.... — 226. *E*. wel.... — 227. *C*. *E*. gronde. *E*. gronderen. — 228. *B*. *D*. Daer es. *C*. Dat onze r. is w. d. *D*. onse ghelove. *E*. Daer es ons redene t...

[1]) Om den geheel gelijken rijmklank te vermijden leze men: *gescreven*.

Ons en trecke gelove ende minne
Upwaert ter hemelscer poert,
Daer God es loen boven al gewinne,
Ende daer tgelove es coninginne.
Nu andworde mi bet voert,
D. 38 *a*. Of ics niene hebbe verboert.

19.

An den Vader van hemelrike,
Ende an den Sone dies gelike,
Ende an den Heiligen Geest,
So es mijn gelove also rike,
Dat één God es, des ic niene wike,
Hoe ic werde gevreest [1]).
Maer sech mi also claer dat blike,
Hoe die Sone, die ewelike
Den Vader es alreneest,
Menscheit ontfinc van onsen slike, —
Dat di God niene beswike,
Ende hi di geve vulleest, —
Die minst wart ende was meest.

20.

Ende omme dat dit moete gediën,
So bidden wi der maget Mariën,
Diene maget ontfinc
Ende maget genas, des wi al liën,
Daer wise omme noch benediën,
Dat si starke onse dinc,

229. *A*. *D*. tghelove. *B*. trucke. *E*. tgelo... — 230. *D*. Opwaerts. *E*. hemelscer .... — 231. *B*. al *ontbr*. *C*. alle. *D*. D. G. is b. alle g. *E*. bov.... — 232. *E*. E. dart tgelove e.... — 233. *A*. *B*. *D*. *E*. antwoert. *E*. bat.... — 234. *A*. heb verhort. *B*. ict niet heb. *C*. *D*. niet en. *E*. Of icx niet hebbe doe....

Str. 19—22 *ontbr. bij A; str*. 20 *bij E*.

235. *D*. Inden. *E*. van he.... — 236. *D*. in d. s. des g. *E*. des.... — 237. *D*. inden. *E*. gh.... — 238. *D*. soe rijke. *E*. Es m. g. also... — 239. *B*. ende ics ne w. *D*. des ick en wijke. *E*. ende ic.... — 240. *C*. H. zoet woerde vereest. *D*. H. dat. *E*. H. ic w. ghevr.... — 241. *B*. segt mi so. *C*. Mer zegh mi alse cl. d. het b. *D*. also *ontbr*. *E*. M. segt my claer d.... — 242. *E*. die e.... — 243. *D*. alder neest. *E*. alder n... — 244. *B*. onsen gelike. *C*. ontfienc. *E*. ontfienc van o.... — 245. *B*. niet. *C*. D. di die ghene n. b. *D*. D. hi de ghene niet en b. *E*. Bidt datti u niet bes.... — 246. *C*. hi doe di. *E*. gheve v.... — 247. *B*. D. m. was e. wort m. *E*. D. m. was e. w....

248. *C*. E. om d. onse bede te bet ghedijen. *D*. moet gheschien. — 249. *C*. Zo biddewi. — 250. *D*. Die hem. — 251. *C*. alle. *D*. E. m. was als wi l. — 252. *B*. wise alle o. *D*. Ende alle daerom b. — 253. *D*. sterck ons d.

---

[1]) Buk. 281:

Unus Deus cognomine
Extat, hinc nolo cedere,
Morte non formidata.

Ende moete claren ende wiën
D. 38 *b*. Minen sin ende van sonden vriën,
Dat therte si sonder winc
Van eniger dorperniën.
Dune moets mi oec niet tiën,
Dat ic di te na ginc;
C. 203 *b*. Maer minen wille vulbrinc."

21.

»Martijn, die val van Lucifere,
Der hovaerden ende des nijts here,
Die was alsoe groet,
Dat vele ingle ontgouden sere,
Die met hem waren buten kere,
Ende vielen in die doet.
Doe dede God den mensce die ere
B. 10 *b*, E. 4 *c*. Dat hine gesciep, omdat hi lere
Te doene dat God geboet,
Ende hi besitte dan emmermere
Der ingle stoel met groter ere,
Ende nutte themelsce broet
Sonder wederstoet.

22.

Dit heeft die duvel vernomen,
Ende es toter menscheit comen,
D. 39 *c*. Sprekende int serpent;
Ende hevet tonser onvromen
Onse vorders gedaen verdomen
Ende swaerlike gescent.
Dit was sijn sonderlinge beromen,
Dat hi algader, niet hem somen,
Tvolc hevet verblent.
Dus wille hi uten hemel dromen

254. *B*. claersen. *C*. moet. *D*. moeten. — 255. *B*. Dinen zin. *C*. ende so. *D*. Dyne sinnen v. s. vr. — 256. *B*. herte. *D*. dat herte. — 257. *B*. alrehande. *C*. enighen. *D*. alderhande. — 259. *B*. te naer. — 260. *C*. mine w.

261. *B*. Lucifaer. *E*. van... — 282. *D*. hovaerdien. *E*. ende de... — *Vs*. 263 *ontbr. bij E*. — 264. *B*. englen ontgolden. *C*. inglen. *D*. veel yngelen becochten. *E*. inglen ontg... — 265. *B*. Dies m. h. w. uten k. *D*. wten k. *E*. waren... — 266. viel in. *B*. in de d. *E*. de d.... — 267. *D*. menschen. *E*. Doen d. G. daer... — 268. *D*. D. hi hem sciep o. hi hem l. *E*. ...e sciep. — 269. *D*. doen. *E*. ... ne dat. — 270. *B*. E. te besitten. *C*. hi besit e. — 271. *B*. Dier inglen s. ter harer onnere. *C*. te hoeren ere. *D*. ynghelen. *E*. ... en stoel. — 272. *C*. nut dat hemelsce. *D*. nutten themels. *E*. ...tten th. br. — 273. *D*. S. enich w. *E*. ... eneghen w.

274. *B*. Die h. *E*. ...eeft. — 275. *B*. *D*. totter. *C*. tot der. *D*. ghecomen. *E*. ...es. — 276. *E*. ... ende i. s. — 277. *B*. vromer. *E*. ... et t. o. — 278. *D*. voervaders doen. *E*. ... orders doen v. — 279. *D*. swaerlijck. *E*. ...lijc g. — 280. *B*. sonderlange. *E*. ...l sijn sonderlijc. — 281. *E*. ...lgader. *C*. D. hi allegader. — 282. *C*. Dat volc. *E*. ...s hevet v. — 283. *C*. *D*. wil. *D*. doomen. *E*. ...ti uten.

Den mensce, dat hem die hemelsce blomen
Niene werden bekent,
Daer hi af was ontwent.

23.

Die Gods Sone sach den man verladen,
Enten viant van overdaden
In roeme sere groet;
Ende wildem staen in staden,
So dat hi bi sire genaden
Marien dat ontboet,
Die met hem saen wart geladen [1]),
Sonder last of point van scaden,
Ende sonder enigen noet
Moeste soene sogen ende baden [2]),
D. 39 *b.* Die alle dinc mach versaden
Ende houden in haren scoet,
Dies hare niene verdroet.

24.

Algeheel ende altemale
So ruste in die maget smale,
Gods moeder, Gods kint [3]);
Ende algeheel oec also wale
Was hi in des Vader sale
Met hem, ne twifels twint.

284. *B.* Ons dat ons d. hemel b. *D.* Omdat ons d. h. b. *E.* ...dat ons d. h. b. — 285. *B.* Niet en worden. *C.* worde. *D.* Niet en werde. *E.* ...erden onbekent. — 286. *C.* D. hi af w. blent. *E.*... te w. gewent.

287. *B. C. D.* verraden. *E.* ...ods sone. — 288. *B. C. D.* Ende den. *E.* ... en viant vul v. o. — 289. *B.* rome. *C. D.* seer. *E.* ...eme groot. — 290. *B. D.* wilde hem. *C.* wil hem. *E.* ...di hem. — 291. *C.* zier g. *D.* sijnre. *E.*... bi. – 292. *E.*.. dat o. — 293. *C.* Dat si m. h. worde g. *D.* D. saen met h. *E.* ... en saen w. g. — 294. *C.* ende p. *D.* oft punt. *E.* ...t oft poent. — 295. *B. C.* enighe. *E.* ... eneghen stoot. — 296. *D.* Most sy hem. *E.* ... me soghen. — 297. *A.* dinghen. *C.* dinghe. *E.* ... dinc can v. — 298. *B.* hare. *E.* ... den in h. s. — 299. *B.* niet v. *C.* Dat haer. *D.* niet en. *E.* ... er n. en v.

300. *E.* ... heel. — 301. *B.* Rustede in der m. s. *C.* Ruste hi. *D.* Ruste hy. *E.* ...in der m. sale. — 302. *B. D.* Die Gods sone G. k. *C.* Die Godsoene. *E.* ...s. sone. — 303. *A.* E. also wel oec alte male. *D.* oec *ontbr.* *E.* algeheel a. w. — 304. *A. B.* vaders. *D.* sijns vaders. *E.* ... des vaders. — 305. *A. B.* twivelets. *C.* en t. niet een t. *D.* en t. *E.* ... twivelt tw.

---

[1]) Buk. 343:

Ejus alvo tumescente,
Absque pondere premente,
Gestat plena gratia.

[2]) Verg. *Disp. v. d. Cruce*, vs. 251; *v. d. Lev. O. H.* 434 vlg. en 866 vlg.

[3]) In de eerste uitg. las ik met de overige teksten: *Die* Gods *sone*, Gods kint. Doch de lezing van het Comb. Hs. is schooner, en *Gods kint* als antithese van *Gods moeder*, de appositie van *maget smale*, veel meer in den geest dezer middeleeuwsche mystiek.

Die menscheit, dans gene hale,
Ne sloet niet in desen dale
A. 123 *b.* Die Godheit, diet al bint:
B. 11 *a.* Die Godheit en heeft gene pale;
Die menscheit, dat meent mine tale,
C. 203 *c.* Ontfinc God, diet al mint,
In hem: dus eist bekint.

25.

Evengeweldich ende here
Es hi ende was emmermere
Den Vader in die godheit;
Maer eist dat men ter menscheit kere,
E. 4 *d.* So was hi vele minder sere
D. 40 *a.* Naer die menscelijcheit [1]).
Naer die godheit, spreect onse lere,
So was onstervelijc sijn ere:
Dit es een besceit.
Die menscheit dogede, als ic sprac ere,
Gesele, nagele ende dat spere,
Die doet ende ander leit,
Enter Joden pleit.

26.

Die menscheit liet hare besniden,
Doepen, proeven in dien tiden
Van den ouden viant [2]);
Soe liet hare vaen ende beniden,

306. *B.* dies nes. *C.* des en is. *D.* en is gheen h. *E.* ... heit dats geen h. — 307. *A.* dien d. *B. C.* En besloot. *D.* En besluyt. *E.* ... ot niet. — 308. *E.* .. heit. — 309. *A. B.* en *ontbr.* *C.* D. godlicheit en h. g. p. *D.* gheen p. — *Vs.* 309—310 *ontbr. bij E.* — 310. *B.* dat *ontbr.* *D.* dats mijne t. — 311. *D.* bint. — 312. *D.* In h. selven en twivels twint. *E.* ...j eest. b.

313. *E.* ... weldich. — 314. *B.* ende wart e. *E.* ... ende es e. — 315. *C. D.* der g. *E.* ... godheit. — 316. *B.* datment. *C.* Mer eest dat m. k. *E.* ... men ter m. k. 317. *D. E.* So es. *C.* minre. — 318. *B. C. D.* Na. *E.* Na der. — 319. *B. C.* Na. *E.* Na der g. s. mijn l. — 320. *B.* Was onsterflijc onse here. *E.* Es hi onsterfelijc emmermere. — 321. *C. D.* Dits. — 322. *B.* D. mensche. *D.* doghede *ontbr.* — 323. *B.* Gheselen naghelen. *C.* Der naglen wonde e. d. s. *A. D.* dat *ontbr.* — 324. *C.* Ende die d. — 325. *B. C. D.* Ende der. *E.* ghepleit.

326. *E.* Dit m. — 327. *E.* Dorperen. *C.* in desen t. — 328. *B. D.* helschen v. — 329. *B.* So l. hi hare v. *D.* besniden. *E.* Sie l. haer v. e. binden.

---

1) Buk. 368:

Fili, assumpto homine,
Es patre minor nomine
Tua nativitate.

2) Zie de Aant. hier achter.

Doerboren hande, voete, siden [1];
Soe staerf, dus eist becant.
Die siele wilde ter hellen tiden [2],
Daer soe die gene wilde verbliden
Die de duvel bant.
Ay! hoe si Gode benediden
Die heilige, diene sagen striden
Jegen des duvels brant,
Daer hise ute prant.

27.

D. 40 *b.* Die Godheit wecte van dode te live
Tvleesc, dat hi van den reinen wive
Ver Mariën nam.
Hi troeste sine lieve keytive,
Hier twee, hier drie, hier vier, hier vive:
Met hem hi eten quam.
Dus es die Gods Sone, alsic scrive,
A. 123 *c.* God ende mensce: elc man blive
Hierinne gehoersam.
Es oec enich sin so stive,
Die jegen dit gelove kive,
B. 11 *b.* Hem sal tHemelsce Lam
Ten jonxten werden gram.

28.

In den hemel es hi gevaren,
Daert die sine aensagen twaren,
Tes Vader rechtre hant;
Daer hi altoes, sonder sparen,

330. *A.* handen voeten. *B.* handen voeten ende ziden. *C.* ende s. *D.* handen voeten ende zyden. *E.* voete handen. — 331. *D.* Ende sterf. *E.* Hi sterf. — 333. *B.* Dair zo de gone. *E.* sie d. g. — 334. *C.* die d. — 335. *A.* benedyen. — 336. *B. C. D. E.* heilighen. *A.* alse sine s. s. *D.* dien s. s. — 337. *B.* Jeghens. — 338. *A.* D. h. binnen vant. *B. C.* D. h. inne vant. *E.* uut.

339. *C.* God weckede. *D.* wrecte. *E.* leechde v. doden. — 340. *C.* Dat vleesch. *B.* reyne. — 341. *A. B. D.* Vrouwe. *E.* Vrouwen. — 342. *D.* sinen. — 345. *C.* Godsoene. — 346. *A.* Gode. — 347. *B. D. E.* Hier in. *C.* In desen. — 348. *C.* oec *ontbr.* *E.* Waere o. e. man. — 350. *D. E.* Op hem. — 351. *B. D.* jonxsten daghe. *E.* Te j. *A. D.* wesen.

353. *B.* de zine ane zaghen te waren. *D.* Daer d. s. a. tvaren. *E.* Daer d. s. waren. — 354. *A. B. C. E.* vaders. *D.* Tot des vaders. *B. C. D. E.* rechterhant. — 355. *C.* ende s. sp.

---

[1] Buk. 383:

Captus, vinctus, flagellatus,
Consputus et perforatus,
Crucifixus, mortuus.

[2] Over de nederdaling ter helle verg. men *v. d. Lev. O. H.* 3931—4503; *Lucid.* 1936—57.

Den Vader bidt voer sine caren,
Die hem hier sijn becant.
Noch comt hi hem hier verbaren,
Doemen die werelt met sinen scaren
D. 41 *a.* Enten helscen viant;
Sonne ende mane sal hi verclaren,
Die bi Adame verdonkert waren [1]);
C. 203 *d.* Lucht, water ende lant
Sal purgeren een brant.

29.

Al eest dat hi dus oprande,
Hi liet den sinen hier te pande
Sijn vleesc ende sijn bloet,
Te sacreerne in priesters hande.
Wie was die sulke gave becande,
Of beter of also goet?
Ay God! nu brec onse bande,
Ende vergef ons dine ande
Ende dinen evelen moet,
Dat onse mont ende onse tande
Smaken moet al sonder scande
Dijn vleesc, dijn rode bloet,
Dat uut dire siden woet.

30.

Uut deser siden, uut desen wonden [2]),

356. *B.* bidt *ontbr.* — 358. *E.* Nochtan sal hi hem v. — 359. *B.* Dienen. *D.* sijnre sc. — 360. *B. C. D.* Ende den. — 361. *D.* ende *ontbr.* — 362. *C.* Adaem. *D.* by Adam. *E.* Di bi. — 363. *B. D.* Water lucht. — 364. *D.* een parant.

365. *A. D.* Al waest. *C.* opwaert rande. — 366. *A.* daer te p. *C.* hier *ontbr.* — 468. *B.* Te consacreren. *C.* sacreren ints priesters. *D.* sacreren in spriesters. — 369. *B.* W. es d. s. have. *C.* W. w. d. dierre g. cande. *D.* W. ist d. — 370. *B.* betere. *A. C.* so g. *D.* Beter of alsoe g. — 371. *B. D.* breect. — 372. *D.* vergheeft. *A. B.* hande. — 373. *B.* evelmoet. — 374. *C.* onze hande. *D.* ons m. e. ons t. — 375. *A. B. D.* al *ontbr.* *B.* moeten. *C.* Dat sm. moet. — 376. *A.* Sijn v. ende sijn b. *B. D.* D. v. ende d. bl. — 377. *A.* sire s. *B.* ute. *C.* dynre. *D.* dijnre.

378. *A. B. C.* desen sone. *D.* desen siden. *B.* wonde.

---

[1]) Einde der Heidelbergsche fragmenten. — Dezelfde voorstelling van het verdonkeren van zon en maan wegens Adams misdaad vindt men ook *Rijmb.* 306:

Sonne ende mane, van groter scame,
Sterre en oec diere steene,
Ne behilden niet alleene
Van haerre cracht dat vijftendeel;
Te voren hadden sijt al geheel.

[2]) Buk. 442:

Jhesu Christi *lateribus*
Ac ipsius vulneribus

Wies godheit niemen mach gegronden,
A. 123 *d*, D. 41 *c*. No wies menscelicheit,
So vloiden eerst ende begonden
Die sacramente te dien stonden
  Ende alle salicheit.
Nu hebbic di tgelove ontbonden,
So ic naest hebbe ondervonden,
  Na mire mogentheit.
Die dit gelove vast orconden,
Aflaet groet van haren sonden
  Es hem altoes gereit,
B. 11 *c*. Updatmer in vulsteit."

31.

»Jacop, du berechts mi scone;
Nu berecht mi van den persone,
  Diemen heet Heilich Geest,
Hoe mijn gelove, sonder hone,
Te hem clemme ende winne die crone,
  Die alre gaven es meest;
Want van den Vader enten Sone
Hebbic bi di, dat di God lone,
  Scone berecht verheest.
Dies danke di der marteliën vrone [1])
D. 42 *a*. Daer boven in den hogen trone,
  Ende geve di vulleest,
  Datture coems ongevreest."

379. *B*. en can. *D*. nyemant cant. — 380. *B*. Nu. *C*. Noch sine m. — 381. *A*. eerst *ontbr*. *B*. vloeyende. *C*. So v. ende so b. — 382. *A*. *B*. *D*. sacramenten. — 383. *A*. Van alre s. — 384. *A*. Ne hebbe mijn ghelove o. *D*. di *ontbr*. — 385. *B*. ict. *C*. nauste. *D*. Soe ick best heb o. — 387. *B*. vaste. — 388. *B*. Oflaet. — 389. *D*. bereyt. — 390. *C*. Opdat hire inne volsteit.

391. *C*. berichts. *D*. berechtes. — 392. *B*. Berecht mi. *C*. Nu sech mi noch v. dien p. *D*. Berecht my nu. — 393. *C*. *D*. heilighe. — 394. *D*. Wou m. g. — 395. *A*. spanne crone. *C*. Te hemwart climme. *D*. climmen e. winnen de cr. — 396. *B*. haven. *D*. alder g. ist m. — 397. *B*. *C*. ende van den S. *D*. ende den s. 398. *A*. Hebdi mi dat hu G. l. *B*. bedi. *D*. Heb ick ghehoert dat u G. l. — 399. *A*. b. ende v. *C*. berichte. — 400. *A*. D. danckedi de martelare. *B*. der martelaren vrome. *D*. danck di der m. vrome. — 402. *C*. E. die ghene die volleest. — 403. *D*. Dattu daer coemst o.

Emanare ceperunt
Sacramenta.

Alle Hss. hebben in plaats van *siden*: *sone*; alleen de Antw. uitg. heeft de ware lezing, doch in het mv.: *desen siden*.

[1]) Buk. 466: Hinc laudant indesinenter
Omnes sancti congruenter,
  Qui det tibi largius
  Frui dono celitus.

32.

»Martijn, ons leert die scrifture,
Dat één God ende éne nature
Emmer sijn dese drie;
Altoes even na gebure,
Ende versceden te geenre ure [1]),
Noch en verscieden nie.
Vader, kint: verstant ter cure,
Uut deser dobbelre Gods dure
— Wie caent gegronden, wie? —
C. 204 *a.* Coemt die Geest, die soete gure,
Die reene Godheit entie pure.
Hierup proef ende sie
A. 124 *a.* Met herten, ende dies gie.

33.

Dits die troest, die alremeeste,
Hem, die arem sijn van geeste,
Leert hi blide sijn;
Hi es in pinen altoes feeste,
Hi doet menegen, die was beeste,
Sijn suver ende fijn.
Wapene, God! die dit vereeste [2]),
Dat hi van sinen vulleeste
Smaecte een dropelkijn,

405. *A.* ende *ontbr.* *B.* *D.* een n. — 406. *D.* Altoos. — 407. *D.* Emmer. — 408. *C.* Noch v. *B.* gheere. *D.* gheender. — 409. *B.* Noch en sceden n. — 410. *D.* V. sone. — 411. *B.* dobelre. *C.* dobbel. — 412. *B.* *D.* cant. *C.* can. — 413. *B.* *D.* So comt. — 414. *B.* Die fine g. ende die p. *C.* endie p. *D.* ende die p. — 415. *D.* Hier proeft. — 416. *C.* des. *D.* dies *ontbr.*

Str. 33 *ontbr. bij D.*

417. *A.* *C.* meest. *B.* neeste. — 718. *B.* aerm. *C.* aerme. — *Vs.* 418, 420, 421, 423, 424, 426, 427 *bij C.*, gheest, feest, beest, vreest, volleest, neest, tempeest. — 421. *C.* d. ierst w. b. — 422. *C.* S. s. wys e. f. — 423. *B.* *D.* die dat.

---

[1]) Buk. 477:

Constant sine tempore
Patris natique figura;
Hinc procedit ignitura
Septiformis gracie.

In de 1ste uitg. plaatste ik na vs. 408 een puntcomma, achter het volgende vers geen leesteeken, als waren *Vader*, *kint* het subject van *verscieden*. Doch met vs. 409 is kennelijk de zin ten einde, en behoort een punt te worden geplaatst, terwijl de punt achter vs. 410 in de eerste uitg. door een komma moet worden vervangen. Wij hebben hier eene dergelijke constructie als in *Mart.* II, 137—40: zie de Aant. aldaar.

[2]) Buk. 492:

O quam felicem credimus
Hujus qui rore spiritus
Posset inebriari!
Tunc foret Deo proximus.

Hi ware Gode die alreneeste;
Want gene vrese van tempeeste
Noch engeen venijn
En scaedde der sielen sijn.

34.

B. 11 *d.* Dits des Vader ende des Soens gave,
Rijcheit boven alre have,
Fonteine des levens al.
Wie so geporret wert hier ave [1]),
Wat rijcheden dat men hem gave,
D. 42 *d.* Soude hem dinken smal.
Rijcheit, die coninc heeft of grave,
Nes tiendendeel niet van enen cave
Geacht vor dit geval.
Jhesu, die rustes in den grave,
Met deser edelheit so lave
Ons, alsemen rumen sal
Dit arme aertsce dal.

35.

Dits des Vader ende des Soens minne,
Dits caritate, daer altoes inne
Rust die Triniteit.
Hi es die der propheten sinne
Leerde ende maecte in inne
Des Gods Soens menscelicheit.
Hens coninc no coninginne,
Die emmer aflaet gewinne
Van sire onsalicheit,
A. 124 *b.* Hine hebbe een traen, al waert oec dinne,

426. *A.* Die w. G. d. alremeeste. *B.* de a. *C.* D. waer God a. — 428. *A.* Noch oec ne g. v. *B.* *C.* Noch gheen. — 429. *A.* des zielen. *B.* scadet. *C.* scade.
430. *A.* vaders e. soens. *B.* vaders. *C.* Dits vaders e. zoens. *D.* Dits vaders e. soens. — 431. *C.* alrehande. *D.* alle. — 433. *A.* porret vort h. have. *D.* so *ontbr.* — 434. *B.* W. rijcheit so m. h. els g. *C.* W. rijcheiden men anders g. *D.* W. rijcheyde men hem g. — 435. *D.* Tsoude. *C.* *D.* dunken. — 437. *C.* En is. *D.* Ten es tiende deel n. v. een c. *A.* niet *ontbr.* *B.* tienste deel. — 438. *B.* Te mickene jeghen d. g. *C.* Ghemict jeghen d. g. *D.* Te micken jeghen d. g. — 439. *A.* *D.* Jhesus die ruste. *B.* Jhesus. *C.* J. du die r. — 440. *A.* helicheit. *D.* edelheyde. — 441. *C.* O. allen alsmen.
443. *A.* *B.* vaders. *C.* *D.* D. vaders e. zoens m. — 444. *D.* Ende c. — 445. *C.* Ruste. — 446. *B.* der *ontbr.* — 447. *C.* *D.* an inne. — 448. *C.* zoene. *D.* Die G. sone. — 449. *C.* Hen is. *D.* Ten es. *A.* *C.* *D.* noch. — 450. *A.* nemmer. *B.* *C.* emmermeer. — 451. *C.* synre. *D.* sijnre. — 452. *C.* oec *later bijgeschreven.* *D.* Hi en heb e. t. al eest d.

[1]) Buk. 504:

Hinc gustans hausti modici
Nollet gazas periculi.

Van desen dauwe te sinen beginne:
Al welvaren es ontseit
Daer dese es ongereit.

36.

D. 43 *a*. Dese leerde den apostelen twaren
Alle die tongen, die ie waren
In dese werelt breet;
Dese gaf den martelaren
Dat si consten, sonder mesbaren,
Gedogen menich leit;
Dese can die sinne verclaren,
Die met sonden hem verswaren,
C. 204 *b*. Ende tcoude maken heet.
Sinen lieven, sinen caren,
Deelt hi sonder enich sparen
Dat godlike cleet,
Dat nemmermeer tegeet.

37.

Wat helpt? Martijn, sin ende tale
Die begeven mi altemale
B. 12 *a*. Meer te sprekene voert.
Elc persoen, verstant mi wale,
Es God, ende dies nes gene hale,
Van drien, daer men af hoert.
Doch eist waer een die berch ende dale
Sciep ende alt grote ende alt smale,
D. 43 *b*. Daer af tellen alle woert.
En ganc niet over dese pale,
Hout dit in dire herten sale,
Sone wertstu niet versmoert
In die helsce moert.

38.

Ware oec iemen die wedersprake
Dit gelove ende dese sake,

453. *D*. ten b. — 454. *D*. Alle. *A*. *D*. hem o.
456. *B*. te a. te waren. *D*. apostolen tvaren. — 475. *B*. *C*. *D*. Alle t. *A*. *C*. die doe w. — 458. *C*. In der w. *B*. In die w. — 459. *D*. leerde. — 460. *B*. *C*. conden. *D*. connen s. sparen. — 461. *A*. harde m. leit. *C*. Doghen. — 462. *A*. de s. *B*. *D*. zinnen. — 463. *A*. D. de s. hebben v. *D*. D. by Adam verdonckert waren. — 464. *C*. coude. *D*. dat coude. — 465. *D*. Synen l. c. — 466. *B*. al sonder. *C*. Gheeft hi. — 467. *C*. godlijc. — 468. *A*. vergheet. *D*. Dwelck n. vergheet.
Str. 37 *ontbr*. *bij* *C*.
471. *B*. spreken. *D*. Maer te spreken v. — 472. *D*. verstaet. — 473. *D*. Es G. dats gheen h. — 475. *B*. D. en e. wair. *D*. D. es maer een. — 476. *B*. al dat g. ende al dat s. *D*. Schiep groot e. sm. — 477. *B*. of spreken. — 478. *D*. En *ontbr*. — 479. *B*. Maer h. d. *D*. Maer hout in. — 481. *B*. de h. *D*. helsche poert.
482. *B*. yement. *C*. Waer iement diet w. *D*. Waer yemant. — 483. *C*. Dese g.

Hi ware ewelike verdoemt.
Recht waert datmen in den brant stake,
Ende daerna thelsce vier smake,
Daer men die duvele in droemt [1]).
A. 124 *c.* Helpe God, dat ic daer gerake,
Dat ic sie daer ic af make
Die godheit ongenoemt [2]);
Sone trect mi niet de helsce drake
Met hem ter eweliker wrake,
Daer niemen ute coemt,
Wien soet scaet of vroemt."

39.

»Amen, Jacop, lieve geselle,
Mi dinct dat ic di sere quelle,
Doch haddics groten noet.
D. 44 *a.* Als ic dit lese ende spelle,
Mach ic leren, als ic vertelle,
Mijn gelove al bloet,
Daer ic bi scuwen mach die helle,
Updat ic mi daertoe versnelle
Te doene dat God geboet.
God, die de doet wrac van Abelle,
Bringe ons noch ter hoger celle,

484. *C.* Die w. ewelyc. *D.* Waer eewelijc v. — 485. *C.* dat menne. — 486. *B. C.* E. hi d. *D.* E. dat helsche v. — 487. *B.* Dairmen den duvel. *C. D.* Daermen den duvel. — 488. *A. C.* Helpt. *B.* Help. *D.* Nu helpt G. d. ick g. *C.* ic daer noch g. — 489. *B.* Dair ic zie ende dair ic smake. *C.* Dat ic dat zie. *D.* Daer ick sie ende smake. — 490. *A.* al o. — 491. *B. C. D.* die h. — 492. *B.* ewelike. — 493. *A.* Daer men die duvele in droemt. *C.* niement uyt en c. *D.* nyemant wt en c. — 494. *A.* W. dat. *C.* Wient scaedt ofte v. *D.* W. tscaet.

495. *C.* Ay mi. — 496. *B.* dincke. *C. D.* dunct. *A.* hu zeere. *D.* u seer. — 497. *B. C.* grote. — 498. *C.* A. ic dese dinc leere. — 503. *D.* doen. — 504. *B.* Ende die doot wraec v. A. *C.* die doet. *D.* wraecte. — 505. *D.* noch *ontbr.*

---

[1]) Buk. 563:

Inter faces comburentes,
Cum dyabolo lugentes,
Pereant talione.

In de 1ste uitg. veranderde ik, tegen het gezag van alle teksten, vs. 487 aldus:

Daer *hem die duvel* in droemt.

Die verandering is onnoodig en wordt ook niet bevestigd door de vertaling.

[2]) Buk. 566:

Purga nostras, Jhesu, mentes
Leti (Lethe?) tenebris sedentes,
Ac perfruitione
Deitatis concernentes,
Ne tormentis simus flentes.

Dats in Abrahams scoet,
Naer dese corte doet!"

506. *C.* Dat is A. — 507. *B. D.* Naer. *C.* Naer deser menscheliker.

Aan het einde bij A. Amen; *bij B.* Amen, *en met roode letters*: Et sic est finis, sic laus et gloria ternis; *bij C.* Amen — Amen — Amen; *bij D.* Amen, *en daarna het volgende onderschrift:*

„Hier es voleyndt. ende met groter diligencien ghecorrigeert een seer notabel ende profitelic boecxken gemaect by den groten philozophe ende poete Jacop van Meerlant. Gheprendt in die stadt van Hantwerpen. In die Camerstraet naest den gulden eenhoren. By mi Henrick die lettersnider. Anno. M.CCCCXCVI. den XXVIII. dach in Augusto.

Merct gheleerde, bekent van binnen
Dit notabel boeck int beghinnen,
Ghemaect na mate der dyaloghe
By Jacop Meerlant wijs van sinnen,
Poete, rethorisien groot int kinnen,
Ruerende van Godliken saken hoge.
Welcke matery ende dicht vol minnen
Ende correct (*l.* Incorrect) geworden is int dinnen
By scrivers simpel van vermoghe;
Doch naersticheyt cloeck int innen
Hevet gecorrigeert om duechs gewinnen
Ende in prente gestelt claer int betoghe,
Om te verscherpen elcx sin ende oghe."

VAN DEN VERKEERDEN MARTINE.

(FRAGMENT).

1.

C. 196 *b*. »Wapene, Jacop, hoe salt gaen?
Wilwi dese heren bestaen
Te werpene uten love?
Wat lone wanewijs ontfaen?
Niet, dan men ons uut sal slaen
Tote elker heren hove.
Nutter es smeken anevaen:
Men wert daer bi geminnet saen;
Want pluckers van den stove
Drinken nu den rijnscen traen;
Waerheit hevet huer macht gedaen:
Hi vedelt vor die dove,
Die heren scelt van rove.

2.

Hoe lange sal gedogen dit
Edelheit, die die werelt besit
Met hore vogediën,
Dat een snodel ries besmit,
Die cume tusscen swart en wit [1]),
Heren wille castiën?
Wine hebben te pointe niet gehit;
Heren werder omme verhit
Met al hore partiën.
Liegen, driegen wint wat soet bit;
Smeken, striken wel voecht ende sit.
Sullen wi iet gediën,
Wi moeten hier an liën.

Titel. Martijn. — 10. rijnsschen. — 13. Di. — 16. voghedie. — 23. bid.

---

[1]) Lees: *tusscet*, in plaats van het bedorven *tusscen*, en zie het Gloss. op Tusscen.

3.

Laet ons, Jacop, over een
Hier af spreken onder ons tween
In desen prologe,
Hoe wi leren vensen gemeen,
Vor gout vercopen keselsteen,
Om te clemmene hoge.
Waerheit en wint dinc engeen;
Smekers hebben dat hogeste leen,
C. 196 c. Waersagers nappe es droge.
Wilwi scuwen armoede ende ween,
So laet ons wisselen ja omme neen;
Dat dinctmi dat ons doge:
Andwordet van dat ic toge."

4.

»Andworden, Maerten, lieve compaen!
Ic hebbe vor waerheit verstaen,
Sint dat ics mi bedochte,
Dat wijs scade hebben ontfaen,
Dat wi met waerheide willen ommegaen:
Laet ons ontvallen sochte.
Ic wille smeken anevaen;
En wan met waerheit noyt een spaen,
Dat mi iet te baten brochte.
Waerheit heeft al te bitteren traen,
Si laet huer volgers al verslaen:
Waert dat si iet vermochte,
Si holpe die met huer vochte."

5.

»Jacop, doe die werelt began
Man te heffene boven man,
Doe en kende niemen die ere;
Maer sider dat si heren gewan,
So maken die heren een gespan
Om doget ie lanc so mere.
Dorpers die liggen in den dan,
Die willen tale maken hiervan
Ende lastren elken here.
Nu sech mi dat ic niet en can:
Welc huer sal hebben der eren ban,
Of die dorper sonder lere,
Of die rike es sere?"

27. Jacob. — 32. clemmen. — 40. Jacop. — 54. heffen.

6.

»Martijn, mi dinct overwaer,
Dat van den heren openbaer
Geboren es die ere.
Doe die *h* af, dat es waer,
Van heren name, so blivet daer
Ere daer stont *here.*
Dorpers herte es so swaer,
Dademense clemmen, haer quame vaer
Te vallene al te sere.
Laet den dorper varen blaer,
Van eren quite, wat soudesi daer?
Si ware al buten ere,
In hove so vintmer mere.

7.

Nu merc bi der sonnen lecht,
Dat here op ere niet en vecht,
Want si sijn na gebure.
Noch swerc, noch oec des nevels drecht
Beneemt bi dage niet huer recht,
Die dach en scijnt daer dure.
Al wil dan somich dorper knecht
C. 196 *d.* Heren ere verdonkeren echt,
Hine mach, het werct nature.
Heren sijn so in eren gehecht
Ende van herten soete ende slecht,
Dat si sijn telker ure
Bedocht bet dan ter cure.

8.

Men seget, dat scalke droegen overeen,
Dat neen wert ja, ende ja wert neen:
Hi loech die dat vortbrochte.
Snoedel en verstaen dinc engeen,
Want nie wijsheit in hem en sceen,
So donker es huer gedochte.
Wijsman spreect so tusscen tween,
Dat domme herte, hart als een steen,
Gegronden niet en mochte.
Dat waer jammer ende groet ween,
Soude een snodel besitten dat leen,
Dat die wijsman cochte
Met pensene so onsochte.

75. voren. — 79. merct. — 82. suerc.

Ende moete claren ende wiën
D. 38 *b*. Minen sin ende van sonden vriën,
Dat therte si sonder winc
Van eniger dorperniën.
Dune moets mi oec niet tiën,
Dat ic di te na ginc;
C. 203 *b*. Maer minen wille vulbrinc."

21.

»Martijn, die val van Lucifere,
Der hovaerden ende des nijts here,
Die was alsoe groet,
Dat vele ingle ontgouden sere,
Die met hem waren buten kere,
Ende vielen in die doet.
Doe dede God den mensce die ere
B. 10 *b*, E. 4 *c*. Dat hine gesciep, omdat hi lere
Te doene dat God geboet,
Ende hi besitte dan emmermere
Der ingle stoel met groter ere,
Ende nutte themelsce broet
Sonder wederstoet.

22.

Dit heeft die duvel vernomen,
Ende es toter menscheit comen,
D. 39 *c*. Sprekende int serpent;
Ende hevet tonser onvromen
Onse vorders gedaen verdomen
Ende swaerlike gescent.
Dit was sijn sonderlinge beromen,
Dat hi algader, niet hem somen,
Tvolc hevet verblent.
Dus wille hi uten hemel dromen

254. *B.* claersen. *C.* moet. *D.* moeten. — **255.** *B.* Dinen zin. *C.* ende so. *D.* Dyne sinnen v. s. vr. — **256.** *B.* herte. *D.* dat herte. — **257.** *B.* alrehande. *C.* enighen. *D.* alderhande. — **259.** *B.* te naer. — **260.** *C.* mitte w.

261. *B.* Lucifaer. *E.* van... — **282.** *D.* hovaerdien. *E.* ende de... — *Vs.* 263 *ontbr. bij E.* — **264.** *B.* englen ontgolden. *C.* inglen. *D.* veel yngelen becochten. *E.* inglen ontg... — **265.** *B.* Dies m. h. w. uten k. *D.* wten k. *E.* waren... — **266.** viel in. *B.* in de d. *E.* de d.... — **267.** *D.* menschen. *E.* Doen d. G. daer... — **268.** *D.* D. hi hem sciep o. hi hem l. *E.* ...e sciep. — **269.** *D.* doen. *E.* ... ne dat. — **270.** *B.* E. te besitten. *C.* hi besit e. — **271.** *B.* Dier inglen s. ter harer onnere. *C.* te hoeren ere. *D.* ynghelen. *E.* ... en stoel. — **272.** *C.* nut dat hemelsce. *D.* nutten themels. *E.* ...tten th. br. — **273.** *D.* S. enich w. *E.* ... eneghen w.

274. *B.* Die h. *E.* ...eeft. — **275.** *B. D.* totter. *C.* tot der. *D.* ghecomen. *E.* ...es. — **276.** *E.* ... ende i. s. — **277.** *B.* vromer. *E.* ... et t. o. — **278.** *D.* voervaders doen. *E.* ... orders doen v. — **279.** *D.* swaerlijck. *E.* ...lijc g. — **280.** *B.* sonderlange. *E.* ...l sijn sonderlijc. — **281.** *E.* ...lgader. *C.* D. hi allegader. — **282.** *C.* Dat volc. *E.* ...s hevet v. — **283.** *C. D.* wil. *D.* doomen. *E.* ...ti uten.

Den mensce, dat hem die hemelsce blomen
Niene werden bekent,
Daer hi af was ontwent.

23.

Die Gods Sone sach den man verladen,
Enten viant van overdaden
In roeme sere groet;
Ende wildem staen in staden,
So dat hi bi sire genaden
Marien dat ontboet,
Die met hem saen wart geladen [1]),
Sonder last of point van scaden,
Ende sonder enigen noet
Moeste soene sogen ende baden [2]),
D. 39 *b.* Die alle dinc mach versaden
Ende houden in haren scoet,
Dies hare niene verdroet.

24.

Algeheel ende altemale
So ruste in die maget smale,
Gods moeder, Gods kint [3]);
Ende algeheel oec also wale
Was hi in des Vader sale
Met hem, ne twifels twint.

284. *B.* Ons dat ons d. hemel b. *D.* Omdat ons d. h. b. *E.* ...dat ons d. h. b. — 285. *B.* Niet en worden. *C.* worde. *D.* Niet en werde. *E.* ...erden onbekent. — 286. *C.* D. hi af w. blent. *E.*... te w. gewent.
287. *B. C. D.* verraden. *E.* ...ods sone. — 288. *B. C. D.* Ende den. *E.* ... en viant vul v. o. — 289. *B.* rome. *C. D.* seer. *E.* ...eme groot. — 290. *B. D.* wilde hem. *C.* wil hem. *E.* ...di hem. — 291. *C.* zier g. *D.* sijnre. *E.*... bi. — 292. *E.*.. dat o. — 293. *C.* Dat si m. h. worde g. *D.* D. saen met h. *E.* ... en saen w. g. — 294. *C.* ende p. *D.* oft punt. *E.* ...t oft poent. — 295. *B. C.* enighe. *E.* ... eneghen stoot. — 296. *D.* Most sy hem. *E.* ... me soghen. — 297. *A.* dinghen. *C.* dinghe. *E.* ... dinc can v. — 298. *B.* hare. *E.* ... den in h. s. — 299. *B.* niet v. *C.* Dat haer. *D.* niet en. *E.* ... er n. en v.
300. *E.* ... heel. — 301. *B.* Rustede in der m. s. *C.* Ruste hi. *D.* Ruste hy. *E.* ...in der m. sale. — 302. *B. D.* Die Gods sone G. k. *C.* Die Godsoene. *E.* ...s. sone. — 303. *A.* E. also wel oec alte male. *D.* oec *ontbr.* *E.* algeheel a. w. — 304. *A. B.* vaders. *D.* sijns vaders. *E.* ... des vaders. — 305. *A. B.* twivelets. *C.* en t. niet een t. *D.* en t. *E.* ... twivelt tw.

---

[1]) Buk. 343:

Ejus alvo tumescente,
Absque pondere premente,
Gestat plena gratia.

[2]) Verg. *Disp. v. d. Cruce*, vs. 251; *v. d. Lev. O. H.* 434 vlg. en 866 vlg.

[3]) In de eerste uitg. las ik met de overige teksten: *Die* Gods *sone*, Gods kint. Doch de lezing van het Comb. Hs. is schooner, en *Gods kint* als antithese van *Gods moeder*, de appositie van *maget smale*, veel meer in den geest dezer middeleeuwsche mystiek.

Ende moete claren ende wiën
D. 38 *b*. Minen sin ende van sonden vriën,
Dat therte si sonder winc
Van eniger dorperniën.
Dune moets mi oec niet tiën,
Dat ic di te na ginc;
C. 203 *b*. Maer minen wille vulbrinc."

21.

»Martijn, die val van Lucifere,
Der hovaerden ende des nijts here,
Die was alsoe groet,
Dat vele ingle ontgouden sere,
Die met hem waren buten kere,
Ende vielen in die doet.
Doe dede God den mensce die ere
B. 10 *b*, E. 4 *c*. Dat hine gesciep, omdat hi lere
Te doene dat God geboet,
Ende hi besitte dan emmermere
Der ingle stoel met groter ere,
Ende nutte themelsce broet
Sonder wederstoet.

22.

Dit heeft die duvel vernomen,
Ende es toter menscheit comen,
D. 39 *c*. Sprekende int serpent;
Ende hevet tonser onvromen
Onse vorders gedaen verdomen
Ende swaerlike gescent.
Dit was sijn sonderlinge beromen,
Dat hi algader, niet hem somen,
Tvolc hevet verblent.
Dus wille hi uten hemel dromen

254. *B*. claersen. *C*. moet. *D*. moeten. — 255. *B*. Dinen zin. *C*. ende so. *D*. Dyne sinnen v. s. vr. — 256. *B*. herte. *D*. dat herte. — 257. *B*. alrehande. *C*. enighen. *D*. alderhande. — 259. *B*. te naer. — 260. *C*. mine w.

261. *B*. Lucifaer. *E*. van… — 282. *D*. hovaerdien. *E*. ende de… — *Vs*. 263 *ontbr. bij E*. — 264. *B*. englen ontgolden. *C*. inglen. *D*. veel yngelen becochten. *E*. inglen ontg… — 265. *B*. Dies m. h. w. uten k. *D*. wten k. *E*. waren… — 266. viel in. *B*. in de d. *E*. de d.… — 267. *D*. menschen. *E*. Doen d. G. daer… — 268. *D*. D. hi hem sciep o. hi hem l. *E*. …e sciep. — 269. *D*. doen. *E*. … ne dat. — 270. *B*. E. te besitten. *C*. hi besit e. — 271. *B*. Dier inglen s. ter harer onnere. *C*. te hoeren ere. *D*. ynghelen. *E*. … en stoel. — 272. *C*. nut dat hemelsce. *D*. nutten themels. *E*. …tten th. br. — 273. *D*. S. enich w. *E*. … eneghen w.

274. *B*. Die h. *E*. …eeft. — 275. *B*. *D*. totter. *C*. tot der. *D*. ghecomen. *E*. …es. — 276. *E*. … ende i. s. — 277. *B*. vromer. *E*. … et t. o. — 278. *D*. voervaders doen. *E*. … orders doen v. — 279. *D*. swaerlijck. *E*. …lijc g. — 280. *B*. sonderlange. *E*. …l sijn sonderlijc. — 281. *E*. …lgader. *C*. D. hi allegader. — 282. *C*. Dat volc. *E*. …s hevet v. — 283. *C*. *D*. wil. *D*. doomen. *E*. … ti uten.

Den mensce, dat hem die hemelsce blomen
  Niene werden bekent,
  Daer hi af was ontwent.

23.

Die Gods Sone sach den man verladen,
Enten viant van overdaden
  In roeme sere groet;
Ende wildem staen in staden,
So dat hi bi sire genaden
  Marien dat ontboet,
Die met hem saen wart geladen [1]),
Sonder last of point van scaden,
  Ende sonder enigen noet
Moeste soene sogen ende baden [2]),
D. 39 *b*. Die alle dinc mach versaden
  Ende houden in haren scoet,
  Dies hare niene verdroet.

24.

Algeheel ende altemale
So ruste in die maget smale,
  Gods moeder, Gods kint [3]);
Ende algeheel oec also wale
Was hi in des Vader sale
  Met hem, ne twifels twint.

284. *B*. Ons dat ons d. hemel b. *D*. Omdat ons d. h. b. *E*. ...dat ons d. h. b. — 285. *B*. Niet en worden. *C*. worde. *D*. Niet en werde. *E*. ...erden onbekent. — 286. *C*. D. hi af w. blent. *E*.... te w. gewent.

287. *B*. *C*. *D*. verraden. *E*. ...ods sone. — 288. *B*. *C*. *D*. Ende den. *E*. ... en viant vul v. o. — 289. *B*. rome. *C*. *D*. seer. *E*. ...eme groot. — 290. *B*. *D*. wilde hem. *C*. wil hem. *E*. ...di hem. — 291. *C*. zier g. *D*. sijnre. *E*.... bi. — 292. *E*...dat o. — 293. *C*. Dat si m. h. worde g. *D*. D. saen met h. *E*. ... en saen w. g. — 294. *C*. ende p. *D*. oft punt. *E*. ...t oft poent. — 295. *B*. *C*. enighe. *E*. ... eneghen stoot. — 296. *D*. Most sy hem. *E*. ... me soghen. — 297. *A*. dinghen. *C*. dinghe. *E*. ... dinc can v. — 298. *B*. hare. *E*. ... den in h. s. — 299. *B*. niet v. *C*. Dat haer. *D*. niet en. *E*. ... er n. en v.

300. *E*. ... heel. — 301. *B*. Rustede in der m. s. *C*. Ruste hi. *D*. Ruste hy. *E*. ... in der m. sale. — 302. *B*. *D*. Die Gods sone G. k. *C*. Die Godsoene. *E*. ...s. sone. — 303. *A*. E. also wel oec alte male. *D*. oec *ontbr*. *E*. algeheel a. w. — 304. *A*. *B*. vaders. *D*. sijns vaders. *E*. ... des vaders. — 305. *A*. *B*. twivelets. *C*. en t. niet een t. *D*. en t. *E*. ... twivelt tw.

---

[1]) Buk. 343:

Ejus alvo tumescente,
Absque pondere premente,
  Gestat plena gratia.

[2]) Verg. *Disp. v. d. Cruce*, vs. 251; *v. d. Lev. O. H.* 434 vlg. en 866 vlg.

[3]) In de eerste uitg. las ik met de overige teksten: *Die* Gods *sone*, Gods kint. Doch de lezing van het Comb. Hs. is schooner, en *Gods kint* als antithese van *Gods moeder*, de appositie van *maget smale*, veel meer in den geest dezer middeleeuwsche mystiek.

Die ons brochte in dat sneven [1]).
Hier omme quam Christus in dit dal,
Ende rovede den viant ende stal
Den roef, dien hi gedreven
Hadde int lange leven [2]).

10.

Die stake die den wijngaert hout,
Dies lijc ende dies ben ic bout,
En wan niet die rosine.
Wies mach die druve dan eescen scout
Van mesdaden up dat hout?
Hens geen recht anscine.
A. 125 *c.* In bem van roeme niet so stout,
Dat ic mi trac an die gewout
Uwes kints moeder tsine;
Maer doemen mi boet sulc sout,
Daer niet doech jegen selver no gout,
An mi gecruust ter pine,
Ontfingic die vrucht dine.

11.

Alsic dinen sone ontfinc,
Waest ene stervelike dinc
Naer menscelike nature.
Nu en screye no hant en wrinc,
Maer dinen groten rouwe dwinc:
Hi keert in corter ure
Onstervelike; dan lach ende sinc!
Hi versoent noch menigen ballinc,
Alst vorsprac die Scrifture,
Die Lucifer, die lose, vinc.
Hi roert noch an der hellen rinc,

112. *A.* al. *C.* A. ende die werelt al. — 113. *C.* Die ons *ontbr.* — 116. *C.* die hi.
118. *C.* wijngart. — 119. *A.* lijt. *C.* ende ben dies b. — 120. *A.* Ne. — 121. *A.* dan *ontbr.*, heeschen. *C.* eisschen. — 122. *C.* misdaden dan op. — 123. *A.* Hennes. *C.* En es. — 124. *C.* ben. — 126. *C.* te sine. — 127. *C.* Mar d. mi b. sulken s. — 128. *C.* D. ne d. j. steen n. g.
133. *C.* Na mensscheliker. — 134. *A.* hande ne. — 135. *C.* Mar. — 136. *A.* cortre. — 137. *C.* Onstervelic danne lache. — 138. *C.* verscent. — 139. *C.* voersprac. — 140. *A.* ontfinc. — 141. *C.* an *ontbr.*

---

[1]) Verg. *Mart.* III, 280.

[2]) Ook hier zal *leven*, dat reeds in vs. 107 voorkomt, in een ander rijmwoord veranderd moeten worden. Misschien moet men lezen: *beven*, en wordt met *dat lange beven* de tijd aangeduid, waarin Lucifer van Adams val tot de komst van Christus over den mensch heerschte.

Hi breect die helsce mure,
Die porten entie duere.

12.

Du best wijngaert, die druve dijn kint:
Wat es orbaerliker twint
Dan tpersoer ten wine,
Daer men den wijn met utewint,
Ende so perst ende so bint,
C. 193 *d.* Dat hi te beter scine,
Ende menne meer te drinken mint?
Wat es datmen soeter vint
Dan geperste beerkine,
Alser dat soete sap ute rint?
Ic bem tpersoer, dats bekint:
Wats soeter dan tkint dine,
Geperst in der pine?

13.

In dijns kints doet es tleven al.
Nu maken ypocriten gescal
A. 125 *d.* Ende veynsen hem vul rouwen;
Om dijn kint bidsi, groet ende smal,
Haer bidden es sonder getal:
Up mi wilsi niet scouwen.
Maer nu rust [1]) hier up mijn stal:
Ens niemen dies genieten sal,
Hine moet an mi, entrouwen,
Sugen die quale die hi qual
An mine telgen, of niet een bal
En doech hem haer berouwen,
Sine moeten sijn teblouwen.

14.

Sech den ypocriten dat:
»Gi soect an mi mijn kint gerat,
Den Cruce hebbict bevolen.
Mijn kint es numeer sugens mat,

142. *C.* den helsschen. — 143. *C.* ende die.
144. *A.* die wijgaert. *C.* bist. — 145. *A.* orbarliker. — 146. *A.* te w. — 147. *C.* mede uutwint. — 150. *C.* E. demeer te drinkene m. — 152. *A.* beyerkine. *C.* geperst. — 153. *A.* uut. — 154. *C.* ben tp. dat es. — 156. *C.* Gheperset.
157. *A.* leven. — 159. *C.* vol. — 160. *A.* grot. *C.* bidden si. — 161. *C.* Huer. — 162. *C.* Op mi willen si. — 163. *C.* Mer hi rust nu hier op. — 165. *C.* te mi. — 167. *C.* minen telge. — 168. *A.* Ne. *C.* huer b.
170. *C.* Seghet. — 171. *A.* Ghi souct an mi uwes kints gerat. — 173. *A.* sat.

---

1) D. i. *rust het*, t. w. dat kint. Verg. de lezing van *C. hi* rust.

3.

Laet ons, Jacop, over een
Hier af spreken onder ons tween
In desen prologe,
Hoe wi leren vensen gemeen,
Vor gout vercopen keselsteen,
Om te clemmene hoge.
Waerheit en wint dinc engeen;
Smekers hebben dat hogeste leen,
C. 196 *c.* Waersagers nappe es droge.
Wilwi scuwen armoede ende ween,
So laet ons wisselen ja omme neen;
Dat dinctmi dat ons doge:
Andwordet van dat ic toge."

4.

»Andworden, Maerten, lieve compaen!
Ic hebbe vor waerheit verstaen,
Sint dat ics mi bedochte,
Dat wijs scade hebben ontfaen,
Dat wi met waerheide willen ommegaen:
Laet ons ontvallen sochte.
Ic wille smeken anevaen;
En wan met waerheit noyt een spaen,
Dat mi iet te baten brochte.
Waerheit heeft al te bitteren traen,
Si laet huer volgers al verslaen:
Waert dat si iet vermochte,
Si holpe die met huer vochte."

5.

»Jacop, doe die werelt began
Man te heffene boven man,
Doe en kende niemen die ere;
Maer sider dat si heren gewan,
So maken die heren een gespan
Om doget ie lanc so mere.
Dorpers die liggen in den dan,
Die willen tale maken hiervan
Ende lastren elken here.
Nu sech mi dat ic niet en can:
Welc huer sal hebben der eren ban,
Of die dorper sonder lere,
Of die rike es sere?"

27. Jacob. — 32. clemmen. — 40. Jacop. — 54. heffen.

6.

»Martijn, mi dinct overwaer,
Dat van den heren openbaer
Geboren es die ere.
Doe die *h* af, dat es waer,
Van heren name, so blivet daer
Ere daer stont *here*.
Dorpers herte es so swaer,
Dademense clemmen, haer quame vaer
Te vallene al te sere.
Laet den dorper varen blaer,
Van eren quite, wat soudesi daer?
Si ware al buten ere,
In hove so vintmer mere.

7.

Nu merc bi der sonnen lecht,
Dat here op ere niet en vecht,
Want si sijn na gebure.
Noch swerc, noch oec des nevels drecht
Beneemt bi dage niet huer recht,
Die dach en scijnt daer dure.
Al wil dan somich dorper knecht
C. 196 *d.* Heren ere verdonkeren echt,
Hine mach, het werct nature.
Heren sijn so in eren gehecht
Ende van herten soete ende slecht,
Dat si sijn telker ure
Bedocht bet dan ter cure.

8.

Men seget, dat scalke droegen overeen,
Dat neen wert ja, ende ja wert neen:
Hi loech die dat vortbrochte.
Snoedel en verstaen dinc engeen,
Want nie wijsheit in hem en sceen,
So donker es huer gedochte.
Wijsman spreect so tusscen tween,
Dat domme herte, hart als een steen,
Gegronden niet en mochte.
Dat waer jammer ende groet ween,
Soude een snodel besitten dat leen,
Dat die wijsman cochte
Met pensene so onsochte.

75. voren. — 79. merct. — 82. suerc.

19.

Waenstu, in hore menegen eet:
Mijn lijf, mijn bloet, mijn doet, mijn sweet,
Di menichwaerf versweren?
Ja, al dat menscelike leet,
Dat ic dor di ontfinc ende leet,
Verwijtstu mi tonneren [1]!
Dat arme menscelike cleet,
Dat ic anedede dor di gereet,
Daer houtstu met dijn sceren,
Ende vloecst in dinen moede heet.
Du best te miwaert also wreet,
Mochstu, du souts mi deren
Ende uten hemele weren.

20.

Nochtanne es dit niet genoech:
Hare die mi, maget, droech
In hare suvere lanke,
C. 194 *b.* Ende mi baedde ende dwoech,
Ende moederlike up mi loech,
Dune swers van hare tondanke.
Nu ne vinstu els gene ploech,
Die di mach winnen enich gevoech
Jegen die helsce stanke,
Dan soe, die den viant versloech
Ende sinen fieren hals verwoech:
Soe es die wijngaertranke,
Die scinct dontfarmigen dranke.

21.

Waenstu, mensce, weelden plien,
Sonden volgen, weldaet vlien,
Mijns enter werelt plegen?
Dune souts mijn anscijn niet besien,
Wiltu di metter werelt tien;

235. *A.* heet. *C.* en h. — 236. *C.* M. l. m. doet m. bloet m. sueet. — 237. *A.* Die m. *C.* Dat menichwarf versueren. — 240. *C.* Verwiten. — 242. *C.* andede. — 243. *C.* mede. — 244. *A.* vloucst. — 246. *A.* Moghestu.

248. *C.* Nochtan. — 249. *C.* Hore. — 250. *C.* hore. — 252. *C.* op. — 253. *C.* suers v. huer. — 254. *A.* vindst du el ne gheene plouch. *C.* Nu en v. — 257. *C.* D. si. — 259. *C.* wijngart ranke. — 260. *A.* dontfarmighe. *C.* Si s. dontfarmigen.

261. *A.* meinschen weelde. — 263. *C.* ende der. — 264. *A.* anschijn n. bezien. *C.* sout m. aenscijn.

---

[1]) Ook de lezing van *C. Verwiten*, geeft een uitstekenden zin, daar dan de onbep. w. afhangt van *hore* in vs. 235.

Els hoet di daer jegen.
A. 126 c. Du moets di setten in dien [1]),
Dat di die werelt doet sal gien,
Oftu waers verslegen,
Of en sal di niet gescien
Met mi te levene; en weet wien
Du di dan laets ontwegen,
Dijn sin es ongedwegen.

22.

Nu staet dijn sin al an den scat:
Verstant dat ic di lere dat,
Dattune niet souts minnen.
Nu soecstune dor die vloede nat,
Die werelt dore in elke stat:
Di ne versaet geen winnen!
Du best mijns al worden sat:
Den naecten Jhesus, dat reene vat,
Ne wiltu niet bekinnen.
Maer weeldich enter doget lat,
Ende van edelen wine mat
Es smorgens dijn beginnen,
Ende snachts versmort van sinnen.

23.

Nochtan al dese overdaet
Sie ic dat rijst ende opgaet
Uter sacristie.
Vreselic leven, vreselic raet [2]),
Luxurie ende fier gelaet
Daers thovet af clergie.
Dien sijn diere abijt wel staet,
Ende dicke niewe cleder ontfaet,
Dien gevet prelatie!

266. *C.* hout di der. — 267. *A.* moets die. — 268. *A.* Dat du der weerelt doot salt ghien. — 269. *A.* werts. — 271. *A.* in weet. — 272. *C.* Di du danne.

274. *C.* al *ontbr.* — 275. *A.* Verstaet. — 276. — *A.* nine. — 277. *A.* soucstune dor di. — 281. *C.* reine. — 282. *C.* Ne *ontbr.* — 283. *C.* Mer w. ende ter d. — 284. *A.* von. — 285. *A.* smaerghins. — 286. *A.* zinne. *C.* nachts.

288. *A.* upgaet. — 289. *A.* Vor s. — 290. *A.* Vreeselijc l. vreeselijc. — 292. *C.* Daer es thoeft of c. — 293. *A.* diere *ontbr.*, wale. *C.* Die. — 294. *A.* niewe cleedere. — 295. *A.* gheve men.

---

[1]) De zin dezer verzen is: „Gij moet er u op voorbereiden, dat de wereld u dood zal verklaren, evenals of gij verslagen waart, of het zal u niet te beurt vallen met mij te leven: laat gij u dan door den een of ander daarvan afbrengen, zoo is uw zin onrein." Zie verder de Aant. hier achter.

[2]) Lees: *Vleselic* leven, *vleselic* raet.

Mijn erve, daer ic omme was gebaet
Int rode bloet, nut die mi haet;
Ic roepe ende ic castie,
Naect, buter compaengie.

24.

Ic sie dat rec diere gecleet [1]),
Dat no weder cout no heet
C. 194 *c.* Niemen mach gedogen;
A. 126 *d.* Die spise edelike gereet,
Den besten wijn diemen weet,
Scone nappe vortgetogen.
Ic doge honger ende leet,
Ic roepe, dat mi de storte sweet,
Broet vor haren ogen [2]).
Si seggen: »Hort hoe die truwant bleet!
Hi ga daerne die duvel geleet."
Al soudic al verdrogen,
Hare herte en mach niet bogen.

25.

In ordinen sie ic wel,
Datter menich an haer vel
Gecruust sijn entie clagen;
Dan soecsi onsculde of iet el,
Ende keren hem an der werelt spel
Int abijt dat si dragen.
In heren rade sijn si fel [3]),
Behendich sere ende snel,
Hoe si scat bejagen.
Men weet sulken dient gevel,
Dat hi vloeke sonder getel

296. *A.* herve. — 298. *A.* roupe. — 299. *C.* Raect bitter [*aldus werkelijk in 't Hs.*].
300. *A.* rec wel g. *C.* rec dire g. — 301. *C.* Dat weder ccout. — 302. *A.* Niet en. *C.* Niemen can. — 303. *A.* edelijc. *C.* edellike. — 304. *C.* oec diemen. — 305. *A.* vort toghen. — 307. *C.* dat mi dat starke sueet. — 308. *C.* Broet v. horen. — 309. *A.* hore. — 312. *C.* Huer h. mach.
313. *C.* ordine. — 314. *A.* Dattere. *C.* huer. — 315. *C.* ende die. — 316. *A.* soucsi onscult. *C.* soeken si. — 319. *A.* heeren. *C.* horen. — 320. *A.* Bendich zeere. — 322. *A.* wet. *C.* diet. — 323. *A.* ghetal.

---

[1]) Verg. de treffende overeenkomst dezer plaats met de *Hist. Occidentalis* van Jacob van Vitri, 343: „*Multa vestium mutatoria* ad ostentationem vanitatis in *pertica* extenduntur, et Christi pauperes fame et frigore cruciantur". Verg. ook *Mart.* I, 820—32.

[2]) De zin is: „Ik roep, zoodat mij de strot zweet, om brood, d. i. met inspanning van alle krachten roep ik om brood."

[3]) *Heren* van *A.* is te verkiezen boven *horen.* Verg. *K. Cl.* 22.

Bejagede in sinen dagen:
Noch bidmen hem meer plagen [1])!

26.

Sulc es die ontcropen sceen
Der werelt ende liet haer leen,
Ende leerde den beggaert maken;
Die liet bedinge ende ween,
Op thout te slapene ende op steen,
Ende dat lange waken.
Nu loopt hi, gelijc der reen,
Die werelt dore al in een,
Waer hi hare mach genaken:
Egypten, daer hi teerst in dween [2]),
Dinct hem so goet, dat hem engeen
Jherusalem dinct smaken:
Ic kenne al dese saken.

27.

A. 127 *a*. Ic hebbe bevolen, in loechens niet,
Den prelaten dander diet
Ende mine ervelichede.
Nu comt een princhе ende gebiet,
Dreget, bidt ende miet,
Ende maect groten onvrede,
So dat hi sinen neve uptiet
In bisscopdoeme of anders iet,
Daer groet gewin volget mede [3]).
Uptie wulle men al siet,
Der scape sorge men al vliet;

325. *A*. Noch bidi men.
327. *C*. huer l. — 330. *A*. Up — up. *C*. of op s. — 332. *C*. loept hi g. den r. — 333. *A*. Der weerelt. — 334. *A*. Daer. *C*. huer. — 335. *A*. green. *C*. eerst. — 338. *A*. alle. *C*. kinne.
339. *A*. volen. *C*. en loghens. — 341. *A*. hervelichede. — 342. *C*. en g. — 343. *A*. Dreghed. *C*. Dregen bid. — 345. *C*. optiet. — 348. *C*. Op die wille men ende siet. — 349. *C*. ontvliet.

---

[1]) Het vers is in dezen vorm onzin; doch leest men met Dr. De Vr. *biden*, beiden, wachten, dan is de zaak gered. „In zijn leven werd hij aanhoudend vervloekt, maar nog meer plagen wachten hem in de hel."

[2]) Kausler teekent aan: „*Dween*, was mehr auf ein geistiges Verkommen zu deuten wäre, scheint mir minder passend als *green*. Dieses wäre dann mehr im Sinne von *graenen*, fr. *grener*, aufkeimen, als von *graenen*, vagire, fremere, ... zu nehmen." Onjuist, daar *green* het imperf. is van het sterke ww. *grinen*, hetwelk ook een goeden zin oplevert. Egypte is de wereld, Jerusalem het kloosterleven. Menigeen ontkroop de wereld, waarin hij *verkwijnde* of *weende*, om er later in terug te keeren. Het is eene toespeling op de vleeschpotten van Egypte.

[3]) Maerlant maakt hier misschien eene toespeling op Bisschop Jan van Nassau. Zie verder de Inleiding.

Heeftmen die werdichede,
Tscaep beveeltmen den vrede [1])!

28.

Al es een van lettren naect,
C. 194 *d.* Sot, luxurieus ende mesraect,
Hi comt in met gewelde.
Mine gracie es niet diene maect,
Ic bem die gene die sijns ontsaect,
Men acht niet dat ic scelde;
Maer ic segt, die euwelike waect:
Die rente, die so soete smaect,
Comt noch ten swaren gelde [2]),
Daer men in die helle, die blaect,
Tenen sekeren dage gestaect,
Antworden moet hoe men telde
Die scaep op minen velde.

29.

Die mine erve dus grijpt an,
Die ic met minen bloede wan,
Dats een wulf, geen herde.
Hevet hi die rente dan,
Hem ne roect waer die wulf ran,
Die dat scaep verterde.
Absolucie, segel, ban
Es al te copen mettien man:
Hem en roeket wiet derde.
Haddi sijn bejach daer van,
A. 127 *b.* So haddi daer hi omme began,
Ende twi dat hi begerde [3]),
Hoe hi hem gerne generde.

350. *C.* waerdichede. — 351. *C.* rede.
353. *C.* ontraect. — 356. *C.* ben — onsaect. — 357. *C.* scede. — 358. *C.* Mer ic segge d. e. vaect [*niet* raect]. — 360. *A.* ten langen. *C.* te suaren. — 361. *A.* vlaect. — 363. *C.* Andworden. — 364. *A.* scape upten v.
365. *A.* herve. *C.* mijn e. — 366. *C.* Dat. — 367. *C.* wolf. — 369. *A.* rouct w. de. *C.* en r. w. d. wolf. — 370. *A.* scap. — 371. *C.* ende ban. — 372. *C.* coepe. — 373. *A.* rocket. *C.* roect wien. — 374. *C.* Hevet hi. *A.* dervan. — 375. *C.* hadde hi. — 376. *A.* dat *ontbr.* *C.* twi dat. — 377. *C.* H. hi geregnerde.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) Voor *suaren* leze men *sueren*. *Dat suere gelt* zoowel als *dat lange gelt* duiden het loon, de vergelding aan, die de mensch voor zijne daden op aarde betalen moet. „Die euwelike *waect*" is de appositie van *ic*, niettegenstaande men *wake* in den 1sten pers. zou verwachten: doch verg. vs. 388: „*Ic* die u mine arme *ondoet*"; *Mart.* III, 439 v.: „Jhesus die *ruste*"; *Rinel.* 920: „Edel man, die mi dorper *noemt.*"

[3]) Dit vers geeft volstrekt geenen zin, doch is met eene kleine verandering te ver-

30.

Ic segge dat elc antworden moet
Waer wulle, vleesch ende bloet
  Van den scape belende.
Welc oec so die wulf verdoet,
Eist van den herde onbehoet,
  Hi geldet tsire scende.
En es niemen oec so vroet,
Die mi ontekent quaet of goet,
  Want icse oit alle kende.
Nu keert te miwaert metter spoet:
Ic bem die u mine arme ondoet.
  Scuwet die helsce ellende,
  Eer icker u in sende.

31.

Ontfarme u dat ic theilege lant
Gegeven hebbe minen viant,
  Om wrake van uwen sonden.
Want ic genen prinche en vant,
Die daerwaert steken dorste die hant,
  Dies gavict den honden.
Breect alle der sonden bant,
Neemt mijn tekijn, ic sets u pant,
  Dat sijn mine vijf wonden;
Vaert tote Surien ant sant,
Gi sult slaen tfolc onbecant
  In wel corten stonden:
  Mine macht mach niemen gegronden.

32.

C. 195 *a*. Al clagic, ens niet mine noet:
Hemel, erde, clene ende groet,
  Es al in minen handen;
Maer dat gi minnet die lange doet,

379. *A*. Waer hi w. *C*. Waer vleisch vel e. bl. — 380. *C*. scaep. — 381. *C*. oec die w. — 382. *C*. Eest. — 383. *C*. gelt te sire s. — 384. *A*. Hennes n. — 385. *A*. mie onteekent. — 386. *A*. oint. — 388. *A*. hu m. aerme. — 389. *A*. helsche helende. *C*. helsce *ontbr*. — 390. *A*. hu. *C*. ic u daer in.

391. *A*. hu. — 393. *A*. huwen. — 394. *A*. gheen. *C*. prensche. — 395. *A*. de hant. *C*. darwaert s. wilde. — 396. *A*. ghavic. *C*. gevict. — 398. *A*. teekin. *C*. seds. — 399. *A*. vonden. — 401. *C*. Ghi slaet d. v. ombecant. — 402. *C*. can niement.

405. *A*. Hemele e. cleene. — 407. *A*. mint de. *C*. Mer.

---

beteren. Lees met Dr. De Vr. *twit* voor *twi*. „Dan had hij datgene waarom hij de zaak begonnen was, en het *wit* dat hij beoogde, hoe hij gaarne zou leven." Doch *wit* is tevens *zilvergeld*, en de dichter maakt hiermede te gelijk een aardige woordspeling. Zie Gloss. op Wit.

Ende mi scuwen wilt al bloet,
  Dats onrecht, vul van scanden.
Neemt dat ic biede ende boet,
A. 127 *c.* Mijn tekijn [1]): gi sult themelsce broet
  Op mi daermede panden.
U sal suveren mijn bloet roet,
Ic ondoe u minen scoet,
  Quite van allen banden,
  Vri van helscen vianden."

33.

Wat magic, aerminc, seggen dan [2]),
Ic arem besondich man,
  Over mi allene,
Ende vort over al tgespan,
Dat uut Adaems vleesce ran
  Ende ver Yeven gemene?
Meerre hope quam mi noit an,
Dan op hare diene wan,
  Die quam in desen wene,
Om te versoenne den ban,
Die onse vader Adaem began;
  Ende tCruce troest mi clene
  An die Maget rene [3]).

34.

Dat Cruce seget Marien dat:
Wat so men bit of wat men bat
  An hare op genaden,
Dat het niet en doech een blat,
Menne moet comen eerst ter stat
  Daer tCruce staet geladen,
Ende werden van den dranke sat,

409. *C.* vol. — 410. *C.* ende dat ic boet. — 411. *C.* Ghi moget hemelrike al bloet. — 412. *A.* Up. — 413. *A.* Hu s. zuveren m. bloot r. *C.* suvren. — 416. *C.* van den helsschen.

417. *A.* maghic aerm̄. *C.* arme. — 418. *A.* besondicht. *C.* arme besondicht (*doch de t eerst later er boven geschreven*). — 421. *C.* ute. *A.* vleissche. — 424. *A.* up. *C.* hore. — 426. *C.* versoenen. — 427. *A.* Adam. *C.* Dat.

431. *A.* dat men. — 432. *A.* up. *C.* hore. — 433. *C.* D. dat n. en. — 334. *A.* Men en m. c. daer t. s. — 435. *C.* Daert ter. — 436. *C.* worden.

---

[1]) Met *A.* moet *mijn tekijn*, t. w. het teeken des Kruises, herhaald worden: verg. vs. 398.

[2]) Kausler leest *aermen*; doch de ware lezing zal wel zijn *aerminc*, daer het Hs. heeft *aerm̄*: verg. *cō* voor *coninc.*

[3]) Kausler wil *ane* lezen, terwijl in beide Hss. *an* staat. „Es ist aber *ane*, absque, dem Sinne nach erforderlich." Dit is onjuist: *an* is *bij*, en de zin is: Het Kruis geeft mij weinig troost *bij* de reine Maagd, gelijk duidelijk uit de volgende strophen blijkt.

Daer hi af dranc, daer hi af at,
Diet al hevet dorwaden.
Maria swiget alse mat,
Ende es ons te bescermene lat,
Alse of si onberaden
Ons ware te stane in staden.

35.

Die selve gevet ons groten vaer,
Die daer hanget openbaer
An dat cruce geslegen,
Ende gaet ons met dregene naer,
A. 127 *d.* So dat ons es al te swaer
Die der werelt plegen.
Hebben wi gene hulpe daer,
Daer men ons hebben sal onmaer,
So werden wi bedregen.
Nu soeken wi met redenen claer
Die vor ons spreket danne waer [1]:
Helpt ons daer geen degen,
C. 195 *b.* So moeten wi ontwegen.

36.

Nu willic danne een parlement
Over dat sondege covent
Tusscen hem tween beginnen.
Dat Cruce lyet ende bekent,
Dat alle rouwe was geënt,
Alse hem God liet bekinnen
Stervende vor die menscheit blent;
Nu spreecti, dat si sijn ontwent,
Die hem niet so versinnen,
Dat sine soeken an thout gescent.
Maria swiget, alse die ons sent
Ten Cruce, willewi winnen
Aflaet van sire minnen.

437. *C.* of at. — 439. *C.* lat. — 440. *C.* mat. — 441. *A.* oft soe. *C.* omberaden. — 442. *C.* Ware ons.

443. *C.* geeft ons. — 445. *C.* dat hout. — 446. *A.* met eeren. — 447. *C.* suaer. — 449. *C.* Hebbewi. — 450. *A.* Daer *ontbr.* — 451. *C.* worden. — 453. *C.* Wie v. o. spreke bet danne w. *A.* dan. — 455. *A.* Soe m. wie. *C.* Wi worden daer verslegen.

456. *A.* dan. *C.* perlament. — 458. *C.* T. dese twee. — 460. *A.* allen r. w. ghehent. *C.* wert g. — 461. *C.* A. God hem. — 463. *C.* spreect hi. — 466. *C.* suiget. — 467. *A.* willen wi. — 468. *C.* Bliscap.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

37.

Die sondare, die hem sere ducht,
Soect des levens edele vrucht
An thout van den levene,
Dat Adam met sire ontucht
Verloes, ende al die soete lucht,
Daer men niet weet van snevene.
Nu ne diet hope nochte vrucht,
Nochte volgen nochte vlucht,
Daer men dit pliet te gevene,
Hine moet met tranen maken vucht
Sine ogen, ende proeven hoe versucht
Jhesus in sinen bevene,
Die an thout pliet te clevene.

38.

Den appel, diet al leven doet,
A. 128 *a.* Sie ic dat die Maget voet
Met haren edelen soge;
Daer neemt hi wasdom ende spoet.
Vort sie ickene hangen bebloet
An dat Cruce hoge.
Wie sal mi dies maken vroet,
Welc haerre dat ic heten moet
Thout dat leven toge:
Of diene moederlike broet,
Of dat Cruce, daer hi an stoet,
Doene sach menich oge
Sterven met gedoge?

39.

Boem van levene nes waer een:
Welc haerre dan van desen tween
Es thout dat wi begeren?
Of soe, daer hi in vleesch ende been
Ontfinc sonder man engeen
Ende sonder enich deren,
Of thout daer hi an leet den ween?
Die sonne vervoer, het scuerde steen,
Alse ons die wise leren.

474. *C.* niene. — 475. *C.* en diet h. no v. — 476. *C.* noch ter vl. — 478. *C.* moetse. — 480. *C.* bevene (*aldus 't Hs.*). — 482. *C.* Die a.

484. *C.* horen e. zoge. — 485. *A.* waesdom. — 486. *C.* icken. — 489. *A.* heeten moghe. *C.* hore d. ic heiten. — 490. *A.* tleven. — 491. *C.* dine. — 492. *C.* hi *ontbr.* — 493. *C.* Daerne.

495. *C.* Om v. l. es. — 496. *C.* huer danne. — 498. *C.* Of hi daer in vleysch e. b. — 499. *A.* negheen. — 501. *A.* liet die w. — 502. *C.* verginc ende scuerde. — 503. *C.* Als. —

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

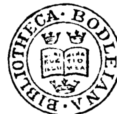
Dr. H. E. MOLTZER
Hoogleeraar te Groningen,

EN

Dr. JAN TE WINKEL
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

MET MEDEWERKING VAN

Prof. W. G. BRILL, Prof. J. F. J. HEREMANS, Prof. W. J. A. JONCKBLOET,
Prof. J. VERDAM, Dr. EELCO VERWIJS en Prof. M. DE VRIES.

VIJFENTWINTIGSTE AFLEVERING.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1880.

An welken houdewi onse leen,
Of welc haerre sullen wi vleen?
C. 195 *c*. Wistewi an wien ons keren,
So mochtewi comen teren.

40.

Die Maget, die droech sonder saet
Den appel, daer al tlijf an staet
Van der menscelichede;
Dat Cruce, want men an hem slaet,
Es die den appel gerne ontfaet
Ende gevet hem sine rijphede:
Elc, alsmen ter redenen gaet,
Dinct mi wesen, sonder baraet,
Thout sonder stervelichede.
An welken es onse toeverlaet:
Of dese, of die, wie gevet ons raet?
A. 128 *b*. Dese twee dinken mi mede [1])
Geïnt in ene stede.

41.

Nu bem ic tusscen hem tween gestaen,
Ende ic en weet te welken gaen,
Ten Cruce so ter Maget.
Ic bem in enen soeten waen:
Hier suget hi den soeten traen,
Ende kintscelike hi claget;
Int cruce heeft hi die aerme ontaen,
Alse diet algader wille ontfaen
Dat omme genaden jaget.
Waer ic lope, hens niet mesdaen,
Ic mach in sekerre havene slaen:
Elc mi so wel behaget,
Dat ic blive onversaget.

42.

Die Moeder es die hare bewint
Te cussene ende te helsene tkint,
Alse dies hare can gelaten.

504. *A.* houden wie. — 505. *C.* welc hore sulle wi. — 507. *A.* mochten wi. 509. *C.* tlijf al an s. — 513. *A.* sijne. — 514. *A.* alse men. *C.* te r. — 515. *A.* beraet. — 518. *A.* geheeft. *C.* Of d. of wie gevet ons den r. — 520. *A.* Ghehint.
521. *C.* ben — twee. — 522. *A.* ten w. *C.* ic *ontbr.* — 523. *A.* Ter crucen. *C.* of ter m. — 524. *C.* ben. — 526. *A.* kintschelike. *C.* kinsschelike. — 527. *C.* darme ondaen. — 529. *C.* Ende omme. — 530. *C.* Waric — misdaen. — 531. *C.* seker. — 533. *C.* ic ben. 534. *C.* huer. — 535. *C.* Te helsene ende te cussen huer kint. — 536. *C.* huer.

[1]) Lees: *bede*, d. i. te zamen.

Dat Cruce den selven an hem bint,
So dat hem uter siden rint
Dat bloet van caritaten.
An die Maget, die hi mint,
Eist dat hi melc sugen begint
Der menscheit te baten;
Maer an tCruce hi utesint
Onse lijfnere, daer men in vint
Die sonden al verlaten,
Daer wi in waren verwaten.

43.

Die Maget es die voren gaet,
Ende bringet ons vrucht ende saet
Van den langen live;
Dat Cruce, datter hoge staet,
Es die metter vrucht versaet
Ons hongerige keytive.
Haerre geen es goet versmaet,
Want elc es onse toeverlaet.
Wie es die dit bedrive,
Dat hi ons geve gansen raet,
C. 195 *d.* An welken men sekerste vaet?
A. 128 *c.* Ontfaermicheit, nu scrive
An welken ics best blive.

44.

Ontfarmicheit aldus antwort:
»Ic ga metten rechte vort
Ende metter genaden,
Op mijn vonnesse merct ende hort:
Die teen soect, hi es verdort,
Laet hi hem dander ontwaden.
Diene an thout soect vermort,
Hi vint hem therte staen dorbort,
Die Maget in tranen baden.
Elc es an andren begort:
Daer deen es, dander es an sijn bort;

539. *C.* bloed. — 541. *C.* Es — zugen. — 542. *C.* mensscheit. — 543. *A.* hutesint.

548. *A.* brinct — zaet. *C.* ende zaet (*in 't Hs. duidelijk* zaet). — 549. *C.* langen (*onduidelijk*). — 551. *C.* die ons m. doget. — 552. *A.* honghereghen. — 553. *C.* Huer en geen es so groet v. — *Vs.* 555—57 *ontbr. bij A, en schijnen den afschrijver bij het omslaan van het blad in de pen gebleven te zijn.* — 558. *C.* Ontfarmicheit. — 559. *C.* wien dat ics.

560. *A.* dus. *C.* andwort. — 563. *A.* Up. — 564. *A.* souct hi es verdoort. *C.* deen. — 565. *A.* tander ontbliven. — 566. *A.* souct. — 567. *A.* sijn dorboort. *C.* vint dat herte. — 569. *C.* an den a. — 570. *A.* teen es tander es an s. boort. *C.* Waer.

Si sijn dies beraden:
Geen wille andren versmaden.

45.

Die hem an die Maget hout,
Ne steect daer bi niet met gewout
Van hem dat Cruce ons Heren,
Mercti dat si staet onder thout,
Ende tswaert der passien, scarp ende cout,
Hare herte doet verseren [1]).
Hier omme si elc sondare bout,
Drive rouwe ende ongedout,
Bidde der Maget vul eren,
Dat si verbidde sine scout,
Ende diene den Cruce omme sout,
Dies men niet mach omberen:
Sone sal hem niemene deren."

46.

Appel van levene des Paradijs,
Jhesus, die hanges an dat rijs
Des Crucen, here, genaden!
Moeder, Maget, rene ende wijs,
Die niemen gevet te vullen prijs,
Staet ons, Vrouwe, in staden!
Soete amie, soete amijs,
A. 129 *d.* Ons en helpe in alre wijs
U Cruce, wi sijn verraden;
Sijn wi jonc of sijn wi grijs,
Ons versmort anders thelsce ijs,
Gine helpt ons ontladen
Van onsen mesdaden.

AMEN.

571. *A.* zijn.
574. *A.* int g. *C.* Ende st. niet van hem m. g. — 575. *C.* Daer bi dat. — 576. *A.* soe stoet. *C.* Merct. — 577. *A.* tsweet. *C.* tsuaert d. p. scaer hout. — 578. *C.* Huer. — 581. *C.* vol. — 582. *A.* soe. — 583. *A.* der crucen. *C.* tsout. — 584. *A.* ontbeeren. — 585. *C.* niemen.
586. *A.* Appele. — 587. *A.* hanghet. — 589. *A.* reene. *C.* reine. — 590. *A.* gheeft. *C.* vollen. — 591. *C.* an st. — 593. *A.* helpt. — 594. *A.* Hu — verladen. — 596. *A.* thelsche hijs. *C.* thelssche. — 597. *C.* misdaden.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

VAN DEN V VROUDEN[1]).

1.

C. 195 *d.* Maria, vrouwe uutvercoren,
Gi ontfinget in u oren [1])
Van den Heiligen Geest u kint;
Gabriel brochte u te voren,
Doe hi u twort sprac in doren,
Dies gi twifelt niet en twint.
Daer ontfingdi bi der tale,
Dies gi vro waert, scone smale;
C. 196 *a.* Om die vroude die men vint
Dat [2]) u daer bequam so wale,
Ontfaet mi ten lesten male,
Eer dat mi die viant bint.

2.

Dochter, moeder ende maget [3]),
Jegen dat nature draget
Brochti uwen vader voert.
Zalige ogen dat gi saget,
Zalich [4]), daer gi binnen laget,
Jhesus, des hoges Vaders woert!
Dor die bliscap, die gi inne,
Edele Maget, hadt van sinne
Omme die salige geboert,
Helpt mi dat ic mijn leit verwinne,
Ende ic u ter noet bekinne,
Vrouwe, daer mi [5]) therte scoert.

Titel. bloemen. — 6, 8. ghi. — 10. Die. — 15. vort. — 16, 17, 19. ghi. — 18. wort. — 21. gebort. — 24. mi *ontbr.*

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.
[2]) In het Hs. *Die*, dat geen goeden zin oplevert.
[3]) Zie de Aant. hier achter.
[4]) Lees: *Zale*, en zie de Aant. hier achter.
[5]) *Mi* ontbr. in het Hs., doch is om het metrum noodig.

3.

Vro so waerdi oec, Marië,
Doe Jhesus, u sone vrië,
Van der doet te live opstont.
Recht eest dat elc kerstijn lië,
Ende u love ende benedië
Omme dit elc gelovich mont.
Maget vol van alre doget,
Gi die aldus waert verhoget,
Als u selve wel es cont,
Helpt mi, uutvercorne joget,
Ter noet, want gijt wel doen moget,
Jegen den fellen helsschen hont!

4.

Selve saegdi ane, Vrouwe,
Dat u kint na sinen rouwe
Ter rechter hant sijns Vader clam,
Daer hi taelman es getrouwe
Ende bidt den Vader, dat hi scouwe
Die wonden die hi duer ons nam.
Om dese opvaert, die u brochte
Bliscap groet in u gedochte,
Want u also wel bequam,
Sijt genadich ende sochte
Mi, die also diere cochte
Jhesus u kint, dat soete lam.

5.

Gi waert vro ter vijfter werven,
Doe gi ons allen te bederven
Geheel [1]) bi Gode waert geset.
U versceden was geen sterven,
Mar wissel toter hoger erven:
Van u es op derde geen let [2]).
Omme dese opvaert sonderlange,
Daer u omme loven met sange
Alle dingle ombesmet,
Helpt mi, Vrouwe, dat ic ontgange
In den lesten hartvange
C. 296 *b.* Vor des onreins viants net.

32. Ghi. — 33. selven. — 46. Zijt — zochte. — 49. Ghi. — 50. ghi — bedarven. — 52. Ju — starven. — 53. arven.

---

[1]) Om het metrum te lezen: *Geel.*

[2]) Zie de Aant. bij *Claus.* 508. — Om het metrum leze men: Van u *nes* op derde let.

6.

Spiegel boven allen wive,
Ontfaet dese love vive
Van uwen vijf vrouden groet;
Laet u [1]) lief sijn datment scrive,
Ende dat behouden blive [2]),
Niet omme dat gijs hebt noet;
Maer om dattet mi, keytive,
Sta te staden tenden den live
Voer des viants wederstoet,
Ende mine harde herte stive
Daermede also dordrive,
Dat si si suver vor die doet!

AMEN.

65. om dat. — 66. ghijs.

---

[1]) Bij Mr. V. d. B. en Dr. V. Vl. verkeerdelijk: *ons*. In het Hs. staat duidelijk: *u*, gelijk ook de zin vordert.

[2]) In het Hs.: *om* dat, welk woord waarschijnlijk in den tekst is ingeslopen door het voorkomen van *om* in de twee volgende verzen. Doch ook *omdat*, d. i. *opdat*, levert een goeden zin.

VAN ONS HEREN WONDEN [1]).

1.

C. 196 *d*. Alsmen merket alle manieren,
Bistu, Jhesu goedertieren,
Paradijs vol weelden al;
Want die Vader sonder faelgieren
Goeden vrucht, soeten ende dieren,
In di plante sonder getal.
Diere passie vrucht, die goede,
Ende die vloet van dinen bloede,
Daer du milde of waers int dal [2]),
Maecten [3]) ende onser armoede,
Daer omme noch die helsche gloede
Weent ende emmer wenen sal.

2.

Zalich Cruce ons Heren,
Ons die dolen constu leren
Den wech daermen altoes in lacht;
Den troen ondoestu ons met eren,
Ende weers die ons wille deren,
Die helle, met ons Heren cracht.
Di nighic omme den Here mare,
Die bi di die clene scare
In den hemel hevet bracht [4]),
Ende bant den portenare [5]),
Brac die helle, daer si in ware
Gevangen in der donker nacht.

9. waerst hier. — 10. Maecstu. — 17. weerst, willen. — 21. gebracht.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) In het Hs.: „*hier* int dal", doch dan is het vers te lang.

[3]) In het Hs. verkeerdelijk: *Maecstu*. Verg. het Latijn: finem *fecit*.

[4]) De *clene scare* zijn de heiligen van het Oude Verbond, die Jezus verloste bij de nederdaling ter helle. Verg. *Mart.* III, 332 vlgg.

[5]) Zie de Aant. hier achter.

Di, hoeft crone metten dorne [1]),
Nighic om der Joden torne,
Die Gode croenden alse volc verwoet,
Gescoert in menige stat bi thorne,
C. 197 *a.* Ende bebloet in dat dorboerne,
Spiegel der groter oetmoet!
Edele crone preciose,
Gevarwet met der reynre rose
Van Jherusalem [2]), diet al wesen doet,
Verclaer mijn herte roekelose,
Van sonden tornich [3]) ende bose,
Maecse suver ende goet.

4 [4]).

Fonteyne van den paradise,
Daer vier rivieren uut van prise
Lopen, die alle maken nat,
Waer bi die viant onwise
Verloren hebben macht ende spise,
Ende noch doen [5]) omme dat.
Edele sijtwonde reyne,
Dijns gelike wart noit fonteyne,
Noch sulc dranc quam nie in vat;
Di erewi algemeyne [6])
Tiegen tfenijn groet ende cleine,
Gestoppet si met di elc gat.

6.

Di, rechterhant genagelt dure,
Daer uut vloyt die soete gure,
Alst water uut Fison doet,
Die dornegelden die Joden sure,

25. Die. — 44. wort. — 49. Die. — 52. dorne gelden.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) Lees: Gevarwet met der *greine* rose
Van *Jhesum*,
in het Latijn: Quam *cruoris* tinxit rosa
Plasmatoris omnium.
Zie verder de Aant. hier achter.

[3]) Lees: *dornich*, in 't Latijn: mens *spinosa.*

[4]) In het Hs. volgt deze strophe op de twee volgende. Zie verder de Aant. hier achter.

[5]) Lees: *droeven*, naar de verbetering van mijn vriend De Vries. Verg. 't Latijn: „et effecti *tremuli.*"

[6]) Zie de Aant. hier achter.

Die verdoemde creature,
Dat ongelovich volc verwoet;
Di suchtic ende anebede,
Ende bidde ene visike [1]) mede,
Alse die leget onder voet,
Dattu mi brenges in die stede
Daer die beclagen huer dorperhede
In sijn ende icker in bliven moet.

6.

Di, slinckerhant, di groetic mede,
Dornagelt met den scarpen snede,
Den nagel stijf ende lanc;
Du deels ons, na Gyons sede,
Die beke, die die dorperhede
Ons afdwoech, den swaren stanc;
Di, edele wonde, wi anebeden
Ende nighen met oetmoedicheden,
Als die soetste ader die nie ontspranc;
Bi di onne ons God dat wi treden
Opten viant, ende staen in vreden
Ter doet, daer ons die wijch wert stranc.

7.

Wonde van den rechtren voete,
Daer uut loept die beke soete,
Oft Tygris ware die vloet,
Mensche, dane [2]) quam di die boete,
Dattu climmes ter hoger groete,
Daer altoes es vrede goet.
Dor die loept van dinen gate
C. 197 *b.* Offerde God dor onse bate,
Diemen quetsen niene mach, sijn bloet.
Wonde, wijs ons die strate,
Als die tijt coemt, niet en late,
Dat ons die doet naken moet.

8.

Slinker voet, uut dinen gate
Sent sijn bloet tot onser bate

61. Die — die. — 63. Die n. — 64. deelst. — 66. afdvoech d. suaren. — 76. wane. — 79. di l. — 83. Dat die t. — 84. Als ons.

---

[1]) Lees: *ende versike*, en verg. 't Latijn: Te requiro, te *imploro.* Zie het Gloss. op Versiken.

[2]) In het Hs. verkeerdelijk *wane*; doch er wordt hier bevestigend, niet vragenderwijs gesproken. *Dane*, van daar, daardoor, beantwoordt aan 't Latijn: „*Per hunc* rivum."

Hi die God was ende man;
Du biste gelike der Eufrate,
Want du droges [1]) ons af die hate,
Daer ons die nacht helt in den ban.
Soete nagel, soete wonde,
Soete bloet, dat in dier stonde
Uut dinen heiligen gate ran,
Bi di moetwi hebben gesonde,
Wi trage misdadige honde,
Hope so dragewi an di dan!

9.

Dochter, moeder van den kinde [2]),
Daer gi u kint saget hangen te winde
Wat rouwen dogedi ende wat leet!
En es geen herte diet bevinde,
Noch tonge so heilich diet ontbinde,
Want die mensscheit niet en weet.
Van rouwen moet dorbort wesen
Mijn herte sonder genesen,
Want verdient heeft cout ende heet,
Dat niene si verdoemt bi [3]) desen,
Met pinen dorgaen ende dor lesen [4]),
Want ten sonden es gereet.

10.

O Johan ewangeliste,
Du waers behoeder ende sacriste
Der camer daer God in lach;
Dese werelt hout mi in twiste,
Help mi daer ic omme giste,
Ende dat ic gere al dat ic mach.
Ic vermane di bi den wene
Ende bi den rouwe, die niet was clene,
Daer dijn herte gaf den slach,
Daer du Gode versmaet sages rene,
Dattu mi makes der scaren gemene,
Die God verloeste opten Paesdach!

87. Bi di die. — 100. die. — 110. Du waerst (*niet* Doe, *zooals de vorige uitgevers verkeerdelijk opgeven*).

---

[1]) Lees: *dvoges*, d. i. *dwoeges*, van (*af*)*dwaen*. Verg. vs. 66.
[2]) Lees: „*Moeder*, *dochter* van den kinde", naar 't Latijn: „O Maria *plasma nati*."
[3]) Lees: *na*.
[4]) Zie de Aant. hier achter.

DIE CLAUSULE VAN DER BIBLE.

1.

C. 198 *c.* Waert dats mi Maria onde,
Met enen besmetten monde
Prijsdic gerne suverhede,
Haer te eren, die noit sonde
No en dede no en conde,
Noch gepeinsen dorperhede,
In dien datsijt mi ontbonde,
Si die menige sware wonde
Heeft geganst met hare bede,
So dat mi ter lester stonde
Jhesus Kerst so reine vonde,
Dat hi mi ter lester stede
Decte onder sine lede.

2.

Na dien dat ic wille waken
Om dichten ende om maken
Rime van der moeder ons Heren,
So waert onrecht soude mi vaken;
Maer ic bidde, dat si doe smaken
So mijn dichten ende mijn leren,
Dat ic moet in Dietscher spraken
Fraye rime also geraken,
Haren lieven Sone teren,
Dat hi in der lester wraken
Mijns niet en moet onsaken,
Maer sijn oetmoet aen mi keren,
Alle den duvelen tonneren.

3.

Gi sijt bi den Paradyse [1])

4. Hur. — 7. datsi. — 8. menghe. — 9. hore b. — 18. Mer. — 20. Duutscher. — 22. Horen — theren. — 25. Mer.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

Wel betekent, Vrouwe van prise,
Daer uut spranc deerste fonteine;
Recht in der selver wise
Quam van u [1]) der engele spise,
Die gi droeget, Maget reyne,
Ende om her Adaems onwise
Van den appel ende van den rise
Al hier quam in desen weine.
Dus gevielt ons wel te sise
Bi u, Maria vrouwe, dat gise
Hebt verloest, groet ende cleine,
Die in die werelt sijn ghemeine.

4.

Wilen in der eerster ure [1])
Maecte God, seit die Scrifture,
Van der erden den here Adame,
Eer noit quam in derde vure [2]);
Om datsi was reine ende pure,
Gevewi haer mageden name.
Recht in der selver figure
Droegedi boven die nature,
Sonder smette ende sonder blame,
Uwen vader, creature,
Die noch noit en wart te sure,
C. 198 *d.* Clein no groet, uwen lichame [3]):
Moeder sidi sonder scame.

5.

Doe her Adaem sonde dede,
Dreigede God ter selver stede
Dat serpent met u wel sere;
Hi sprac: »Ic sal setten onvrede
Tusscen di ende twijf mede;
Si sal dijn hovet emmermere
Bedwingen ende al dine lede."
Dus hebdi, Vrouwe, die mogenthede [4])
Van Gode boven Lucifere.

31. van den e. sp. — 45. huer maegheden. — 57. Tusghen.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) D. i. „eer er ooit een voor in de aarde kwam, uit de reine, maagdelijke aarde." Zie de breedere Aant., waar deze eenvoudige opvatting door andere plaatsen bevestigd wordt.

[3]) Verg. vs. 348—49, en vs. 1822 vlgg. uit den *Rijmb.*, aangehaald in de Aant. bij vs. 92.

[4]) Zie de Aant. hier achter.

Dor uwe grote oetmoedichede
Ontfaet, Vrouwe, mine bede,
Ende dwinget so den helscen here,
Dat hi mine ziele niet ontere.

6.

Doe God die werelt wilde wieden [1]
Van den sonden, die gescieden
In so meniger manieren,
Ontflo Noë met sinen lieden,
Entie aen sine gelove gieden,
In die arke metten dieren.
Tscip duncti mi wel bedieden;
Want die nie van u en scieden,
En can nieman gevisieren,
Wat groter, sonderlinger mieden
God ten lesten hem sal bieden,
Daer die duvele sullen grongieren
Gelijc den leuwe enten stieren.

7.

Doe Noë dreef met sinen wive [1]
Ende met hem noch ses keitive
In die arke, dat waren si achte,
Waerdi, Vrouwe, daer ic af scrive,
Die duve, die van der olyve
Den telch daer gedragen brachte,
Die drie te troesten entie vive.
Duve sidi van uwen live
Sonder galle, simpel ende sachte.
Helpt mi, Vrouwe, dat ic bedrive
So mijn leven, dat ic blive
Also reine in mijn gedachte,
Dat God mijns ten lesten achte.

8.

Sara loech, om datsi soude [1]
Een kint dragen in haer oude,
Want het dochte haer wonder wesen.
Dat betekent ons die vroude,
Die ons quam tonsen behoude,
Daer wi alle bi sijn genesen;
Want gi sonder mannes scoude

93. hur o. — 94. huer.

[1] Zie de Aant. hier achter.

Droecht dat vleisch, dat van der moude
In Paeschdage es verresen.
Quijt ons van der helscer coude,
C. 199 *a.* Daer dat leet so menichfoude
Is, dats nieman can gelesen
Tdusentichste deel van desen.

9.

Gi sijt die ledre, Moeder, Maget [1]),
Daer die Bible af gewaget,
Die Jacob sach slaen ten trone.
Wie so hope aen u draget,
Gi brincten al ongevraget
Toter eweliker crone.
Die u sine sonden claget,
Gi helpt hem dat hi bejaget
Aflaet: gi sijt van hogen lone.
Bedi ben ic al onversaget,
Gine sult doen des gi plaget
Hier te voren, Vrouwe scone:
Gerechte hope en is gene hone.

10.

Gi sijt Rachel, die hier te voren [1])
Met Jacoppe was vercoren,
Dat was des salichs Joseps moeder.
Egypten hadde gesijn verloren,
Sonder spise ende sonder coren,
En waer dat hire af was behoeder.
Vrouwe, van u wart geboren
Sonder smette ende sonder toren
Jhesus Kerst, der sielen voeder;
Leert ons na dat rechte horen,
Entie sonden al testoren,
Ende maect ons van sinne vroeder,
Want u kint is onse broeder.

11.

Gi sijt tfaetken, Vrouwe scone [1]),
Daer dor die vrese van Faraone
Moyes in wilen screide;
Gi sijt tflies, daer van den trone,
Dor den stouten Gedeone,

119. Jacob. — 123. Ende. — 134. dat.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

Hem die salige dau in meide;
Gi sijt die vrouwe, die Salomoene,
Om tontfaen wijsheit te lone,
Sochte over so menige heide.
En daeddi, niet ene bone
Getroeste hem die sonder ter crone;
Ic waense hem God ontseide:
Gi sijt troest ende hulpe beide.

12.

Dits die wonderlike doren [1]),
Die Moyses hier te voren
Bernen docht ende niet en brande.
Van den Joden was si geboren,
Die scarpe waren alse sporen,
Ende onsen Here daden scande;
Mer si was daertoe vercoren
Moeder te sijn sonder toren,
Recht als die bome [2]) geen vier en cande.
C. 199 *b.* Alle warewi verloren,
Mer dat God wilde testoren
Bi deser vrouwen die viande,
Die ons hadden in horen bande.

13.

Gi sijt manna van soeter smake [3]),
Dies die Joden gene brake
Hadden binnen veertich jaren,
Doe si lagen buten den dake;
Ende hem altoes engene sake
In die woestine gebrac te waren.
Gi droecht den worm, die den drake
Lucifere met ongemake
Rovede ende alle sine scaren.
Doe ontfinc Adaem die wrake
Van des serpents valscher sprake,
Daer hi omme moeste varen
Ter hellen ende lange misbaren.

147. Wan. — 152. Rech.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) Lees: *brame.* De „wonderlike doren" was geen boom, maar een struik. Ware al het woord goed gekozen, dan nog zou de vorm onjuist zijn, en men *boom* moeten lezen.

[3]) Zie de Aant. hier achter.

14.

Gi sijt die steen, die[1]) wilen dede[2])
God dor Moyses gebede
Die clare fonteyne uut springhen.
Vrouwe, u grote oetmoedichede,
U suverheit, u goedertierhede
Holpen ons Gode bedwingen[3]),
Ende brochten alhier ter stede,
Daer hi noyt en hadde vrede,
Hine moeste striden ende dingen
Altoes om onse salichede,
So dat sine viande daermede
Also speelden dat sine hingen,
Dien dingle loven als si singen.

15.

Maria, edele vrouwe goede[4]),
Gi sijt betekent bi der roede,
Die tserpent droech van metale.
Die gevenijnt waren in den bloede,
Sagen sine aen, domme of vroede,
Si genasen altemale.
Noch en sidi niet so moede,
Gine hebt der gheenre hoede,
Die geerne van u horen tale;
Hoe qualike soet met hem stoede,
Gi brocht u kint wel in den moede,
Dat hijt vergave dor u wale
In der lester wagescale.

16.

Gi sijt die pot van finen goude[4]),
Daer manna in rusten woude,
Dien God van den hemel sende;
Gi sijt die dorre roede, die oude,
Die noten droech bi Gods gewoude;

174. goedertiernhede. — 200. Goods.

---

[1]) Het is onnoodig hier met Dr. Van Vloten *daer* te lezen. *Die* is de 3de nv., die meermalen onverbogen voorkomt, in plaats van *dien*. Zie Dr. Cosijn in *Taal- en Ltb.* VI, 280. Dr. Franck, t. a. p. 402, meent, dat het Hs. in vs. 172 *ontspringen* heeft in plaats van *uut springen*, zooals er werkelijk staat, en dat evenzeer met den 3den nv. een goeden zin geeft.

[2]) Zie de Aant. hier achter.

[3]) Lees: *bedingen*, en zie de Aant. hier achter.

[4]) Zie de Aant. hier achter.

Gi cont siende maken die blende.
Gi sijt die slinger, daer die boude
David mede te sire vroude
C. 199 *c.* Den starken Goliase scende;
Gi droecht sonder mannes scoude
Den selven God, die van der moude
Adaem maecte: sijt ons gehende,
Edele Vrouwe, ten lesten ende!

17.

Der scrifturen horic lyën [1]),
Dat wilen soude vermalediën
Balaam dat Joedsche here;
Aldaer sprac hi van Mariën
Scone in sire propheciën,
Ende hietse Sterre van der mere;
Die sterre coes God tere amiën,
Want hi wilder mede ontfriën
Altemale die helsce were.
Die deser sterren niene vertyën,
God salse metten bloede wyën,
Dat uut sire siden ran an tspere:
Helpt ons, Vrouwe, wi hebbens gere!

18.

Gi sijt Jahel, die vrouwe cleine [1]),
Die Sisaroene versloech alleine,
Die so starc was ende so mare,
Al tfolc ontsagene gemeine.
Also verwondi, Maget reine,
Lucifere ende sine scare.
Gi holpt uut desen weine,
Alre genadicheit fonteine,
Menige siele, die was in vare;
Uwes kints voete ende beine,
Entie hande geverwet in greine [2]),
Die ons bi u geseint was hare,
Verloesset al, ende gi daer nare.

19.

Maria, gi sijt die edel gaerde [1]),

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) In deze twee verzen wordt gewezen op de vijf wonden, en juist „die edele sijtwonde reine" ontbreekt, terwijl *voete ende beine* eene tautologie zijn. Waarschijnlijk zal men moeten lezen: Uwes kints *hande* ende beine,
Entie *side* geverwet in greine.

Die haer uter wortel baerde
Van Jesse, na der scrifture.
Die bloeme daer af was die waerde
Jhesus Kerst, die luttel spaerde
Om ons te drinken dat sure;
Daerop ruste hi, als hi begaerde,
Die Heiligeest, die hier opter aerde
Uwen lichame heiligede aldure,
Entie u suverheit vermaerde.
Edele Vrouwe, sijt in onse gevaerde,
Dat ons in der lester ure
Die duvel niet en si te sture.

20.

Gi sijt twater, dat wilen ere [1])
David begaerde, die here,
Van Bethleem der fonteine,
Dat drie riddre ende nemmere
Haelden met wel groter ere
Dor die viande gemeine,
Entie hem avonturden sere
C. 199 *d.* Bede ten gane enten kere.
Gi sijt soete, suver ende reine;
Hine is so wijs, diet vollere
Wies gi werdich sijt emmermere;
Dat wi seggen, dat is cleine,
Want gi sijt naest Gode alleine.

21.

Dits Abisach Sunamite [1]),
Die wilen den coninc Davite
In sire groter ouden diende;
Bi haer sliep hi met delite,
Nochtan bleef si sijns lives quite:
Dat wisten wel des conincs vriende.
En diendi Gode niet met vlite
Vor ons, so ne is so heilich heremite,
In wane sijn spel hem ontsiende;
Van uwes lieves kints verwite
Ende van Lucifers gebite
So ne ontginge niet die tiende,
Weder werende no vliende.

236, 264. hur. — 242. opt. — 252. Haelde. — 263. groten. — 269. waene.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

22.

Men leest in Ezechiels tale [1]),
Dat hi an ons Heren sale
Ene porte sach besloten vaste,
Daer God door in stilre hale
Soude liden altemale,
Ende nemmermeer ander gaste.
Dat was u lichame, scone smale,
Dien gi so reine ende so wale
Hieldt datter God in raste;
Hine maecte u suverheit niet vale,
Uutvercoren nachtegale,
Met sinen gebenediden laste:
Hi was tseil dat hinc an den maste [1]).

23.

Edel Maget, Vrouwe fine [1]),
Gi sijt probatica piscine
Van Jherusalem der stede,
Daer een man van sire pine
Genas bi swaters medicine,
Ende sijns evels hadde vrede.
In alre tijt doedi aenscine,
Opembaer ende stillekine,
Vrouwe, uwe genadichede.
Die an u leget therte sine,
Gi loesten uut sduvels venine,
Ende brencten met uwer bede
Ter eweliker rusten mede.

24.

Men mochte nemmermeer, Marië,
Ontbinden al die prophecië,
Diemen vint van u bescreven.
Van u so spreect Ysaië,
Daniel ende Jeremië,
Die uwen prijs hebben verheven;
C. 200 *a.* Abacuc ende Zacharië,
Johel, Naum ende Abdië [2]),
Ende ander die met Gode leven;

280. licham.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) *Obadja*, in de Vulgaat *Abdias*; Aggeus, in vs. 309, is *Haggai*, Vulg. *Aggaeus*; *Sophonie* in den Statenbijbel *Zephanja*, Vulg. *Sophonias*; *Aman* is zeker bedorven voor *Amos*.

Aggeus, Aman, Sophonië,
Osee, Jonas ende Malachië:
Bedi, moet ics begeven,
Helpt mi, Vrouwe, sonder sneven!

25.

Dese vrouwe, dese maget,
Die den duvel noch versaget,
Was so claer na den lichame.
Die nature hadde haer bejaget
Die scoenheit, daer haer mede bedraget
Al dat hevet menscen name [1].
Wat helpt daer omme gevraget?
Van haren live was gevaget
Alle smette ende alle blame;
An haer en was niet getraget;
Haer gelike wart nie verdaget
Noch geboren van Adame,
No so reine no so bequame.

26.

Hare haer was scoenre dan goutdrade,
Want die nature vant in rade,
Dat sijs haer gonste allene [2]),
Haer vorhoeft slecht gelijc den plade
Ende witter dan die lelieblade;
Haer oren wel te maten clene,
Wijnbrauwen bruun sonder gegade;
Die ogen blide ende gestade
Gelijc den carbonkelstene.
Die rode rose bat genade
An haer lier: het ware scade [3]),

316, 317, 323, 328. hur. — 320. horen. — 322, 336. huer. — 326. Huer — goudrade. — 329, 331. Hur. — 330. witte.

---

[1]) D. i. „De natuur had haar alleen de schoonheid geschonken, waarmede al wat mensch heet het gezamenlijk stellen moet", m. a. w. zij vereenigde in zich de schoonheid van alle vrouwen te zamen. Zie verder Gloss. op Bedragen.

[2]) „Haar haar was schooner dan gouddraad, *want* de natuur had goedgevonden het haar alleen te geven". Die redeneering houdt geen steek. De natuur schonk haar niet alleen schoon hoofdhaar, maar ook al het verdere. Dr. De Vr. wil dus lezen:

Ende, want die nature vant in rade,
Dat sijs haer gonste *al ene*,
Haer vorhoeft *enz.*

De zin is: „Haar haar was schooner dan gouddraad, *en*, omdat de natuur goedgevonden had haar *alles gelijkelijk* te geven, haar voorhoofd was enz."

[3]) Lees: *spade*, d. i. laat, bezwaarlijk, en verg. de Aant. hier achter en het Gloss.

Vondemen so wel geverwede ene
In dese werelt algemene.

27.

Noyt en maecte die nature
Nese bat geset ter cure,
No lippe so soete aen monde.
Wat wonder eest dat vloyt daer dure
So menige bede telker ure,
Die verbidt des menscen sonden?
Haer tande wit, reine ende pure;
Noyt was man die kints figure
So scone gevisieren conde.
Soeter no saliger creature [1])
En wart nie moeder te sure,
Sint die werelt eerst begonde,
No hier no in gere stonde.

28.

Haer hals witter dan die swane
Of dan yvore of dan boucrane,
Te lanc no te cort, mer te maten.
Al leide elc den sin daer ane,
En seide nie man na minen wane,
C. 200 *b.* Hoe wel hur hoor gegaren saten [4]).
Haer arme lanc na den welstane,
Witte hande ende welgedane,
Altoes ondaen ter caritaten.
Nu sijt gereet, Vrouwe, tontfane
Den sondare, die sine trane
Gerne laet om sine ommate
Ende doet datten God niene hate.

29.

Mageden vantmen hier te voren
Van scoenheden uutvercoren,
Maer ongelijc waren si Mariën.
Haer scoenhede dede die manne verdoren,
Die hare minne node omboren
Ende begaerdense tere amiën;
Maer noyt man en wart geboren,
Sach hi Marien, datten becoren

345, 352, 358. Hur. — 349. niet. — 355. elc man. — 356. nieman. — 367. Mer — Marie. — 368. Hur. — 369. hore. — 371. Mer.

---

[1]) Verg. vs. 50. [2]) Zie de Aant. hier achter.

Mochten enige dorperniën.
Bi hare wart noyt man verloren,
Maer gebetert, als wijt horen;
Alle die op haer liën,
Hets recht dat sise benediën.

30.

Ja, sint datsi droech den Here,
Diese brochte te sulker ere,
Als moeder ende maget te sine,
Wies haer scoenheit ye lanc so mere;
Uut haren ogen sceen telken kere
Een licht gelijc den sonnenscine,
Dies menigen wonderde wel sere.
Hoe mocht hem gescien enige dere,
Die sien mochte die scone fine!
Ay God, gef mi dat ic begere,
Ende dies ic harde node ombere,
Dats dat ic na deser pine
Scouwen moet die moeder dine.

31.

Al had ic alle die consten van sinne,
Die die werelt oyt hadde inne
Of hebben sal emmermere,
Dies wordic harde wel an inne,
Sone condic u, coninginne,
Volprisen in genen kere.
Bi haer wart gemaect die minne
Tonser joyen, tonsen gewinne,
Tusscen den mensce ende onsen Here,
Die vor hare coemste was dinne.
Want ic u so genadich kinne,
Vrouwe, so bid ic u dor u ere,
Dat gi mi quijt van allen sere.

32.

Men leest in Janne Damascene [1]),
Dat Maria, die maget rene,
Harde tilike was vercoren.
Dingel boetscaptse allene
C. 200 c. An vader, an moeder gemene
Ene lange [2]) wile te voren.

375. Mer. — 376, 381. hur. — 382. horen o. — 399. Tusghen. — 409. wile ghemene (*doch met stippeltjes onder* ghemene).

[1]) Zie de Aant. hier achter. [2]) Lees: *Onlange*.

Geheilicht was si harde clene [1]),
Eer si oyt quam int aertsce wene,
  Of van moeder wart geboren.
So vol dogeden was noyt engene:
Des sijn si harder dan stene,
  Die node van hare spreken horen.
  En waer si, het waer al verloren!

33.

Si was out van seven jaren [2]),
Doe si geoffert wart van den haren,
  Ende besloten ten tempel ons Heren
Seven jaer onder mageden scaren;
Doe moestsi met Joseppe varen,
  Daer was si ses maende, dats geen sceren;
Doe quam dingel metter maren
Te Nazareth ende boetscapte tharen [3]),
  Daer hem die kerstine alle an keren.
Te haren vijftiene jaren [4]),
Sonder smette ende mesbaren [5]),
  Was si moeder met groter eren,
  Ende bleef maecht, dat mogedi leren.

34.

Drie ende dertich jaer met groter waerde
Was die vrouwe hier op daerde
  In groter joyen met haren kinde.
Wat wonder wast, dat si mesbaerde
Daer sine crucen sach onwaerde?
  Daer wart haer suur dat sine minde.
Maer doe hi sijn verrisen verclaerde,
Weetmen dat hi hem opembaerde
  Hare, want hise moeder kinde.
Doe voer die rouwe al haerre vaerde,
Want dat si minde ende begaerde

415, 435. hur. — 420. maegheden. — 426. XV. — 432. horen. — 436. Mer.

---

[1]) Lees met Dr. De Vr.: „*tharen lene*", d. i. tot hare bestemming. Zie verder de Aant. hier achter.

[2]) Zie *Sp.* I[e], 30.

[3]) Aldus het Hs. Doch *tharen* geeft geen zin, en men zal ongetwijfeld moeten lezen: *tbaren*, d. i. het kind, waarmede *daer* — *an* relatief verbonden is. Uit den bijzin blijkt voldoende, dat er een znw. moet voorafgaan. Zie ook Dr. Franck, t. a. p. 408.

[4]) Lees: „Te haren vijftiene, twaren", daar in vs. 417 het rijmwoord *jaren* reeds voorkomt.

[5]) Boven *mesbaren* is *mesvaren* te verkiezen.

Was hare dicwile gehinde,
Want Jhesus at met sinen gesinde [1]).

35.

Wie mochte die lange ende die brede [2]),
Die hoecheit ende die diephede
Van hare genadicheit gegronden?
Nyemen, dat weet ic gerede,
Bedi si versoende die vede
Van onsen dorperliken sonden.
Ten vruchteliken gescede,
Maria, sijt in onse gelede,
Alset coemt ter lester stonden,
Ende dect ons met uwen clede,
So dat wi van allen lede
Quijt ende vri ende al ontbonden
In den lesten werden vonden.

36.

Die lancheit, Vrouwe, van uwer genaden
Die staet elken man in staden
Toten einde van sinen live;
C. 200 *d.* Die breetheit heeft van den misdaden
Alle die werelt breet ontladen,
Die quamen van den eersten wive;
Die hoecheit heeft den hemel beraden
Van den valle, die si daden
Die nu sijn helsche keitive [3]);
Die diepheit heeft die helle dorwaden
Ende verloest die om u baden
Meer dan dusent jaer ende vive [4]):
Dus eest gescreven als ict scrive.

37.

Na Jhesus opvaert levede die goede [5])
Maria in Johannes hoede
Drie ende twintich jaer ende mere,
In reynicheiden en in oetmoede,

441. hur. — 460. Die alle die (*doch met stipjes onder* Die).

---

[1]) Verg. *Mart.* III, 342—44.

[2]) Zie de Aant. hier achter.

[3]) De zin is: „De hoogheid uwer genade heeft den hemel bezorgd (aan hen), die nu in de hel rampzalig zijn, van of uit den val dien zij deden", d. i. heeft hun, die in de hel gevallen zijn, den weg tot den hemel ontsloten.

[4]) Lees: dusent *jare* vive, d. i. 5 × 1000 jaar. Zie de Aant. hier achter.

[5]) Zie de Aant. hier achter.

In bedinge ende andre goede,
. . . .[1]
Wat wonder wast, al was si moede,
Al begeret si met spoede
  Te sien haer kint ende haren here?
Wilen sach sine onder die roede,
Ende bespringet al met bloede;
  Nu begeret si wel sere
  Te siene sine grote ere.

38.

Van haren einde wistic wat scriven[2];
Want gelijc sondigen keitiven
  En mochte haer geen herte breken;
Al moestet vleesch ene wile bliven,
Ende die siele ten Sone opcliven,
  Die doet mochter niet an wreken.
Si is ende was spiegel van wiven.
Al wildese God laten ontliven,
  Daer en waren sweren no steken.
Daer was van meer dan van viven[3])
Gehoert den ingel bliscap driven:
  Dat mogewi sonder valsche treken
  Geloven ende coenlike spreken.

39.

Dertich[4]) jaer ende twee oec mede
Mogedi horen datse God dede
  Hier op aertrike leven.
Josaphat dat was die stede,
Daer mense groef na die lants sede:
  Dus mogewijt lesen bescreven[5]).
Daer en vintmen vleesch no lede,
Mer al geheel in groter vrohede
  Voer si haren Sone beneven[6]):

477, 484. hur. — 485. tvleesch. — 491. vive. — 503. horen.

[1]) Het hier ontbrekende vers laat zich niet gissen, doch verstoort gelukkig den zin niet.

[2]) Zie de Aant. hier achter.

[3]) Zoowel om het rijm als om de grammatica wordt *viven* vereischt, daar de telwoorden in den 3den nv. eene *n* aannemen.

[4]) Lees: *Seventich*, en zie de Aant. hier achter.

[5]) Verg. *Lsp.* II, 58, 131 vlgg.

[6]) Zie de Aant. hier achter.

Dits onse gelove ende onse gede [1]).
An haer es al onse salichede
Naest Gode allene, diet mach geven [2]):
Die op haer liet, mach [3]) niet sneven.

40.

Boven alle inglen scaren [4])
Ende boven alle martelaren
So es dese Vrouwe verheven;
C. 201 a. Naest Gode so is si gevaren
Met siele ende met live twaren,
Daer si ewelike sal leven.
Tienvoude sonne mocht niet verclaren
Die grote scoenheit van haren [5]),
Die God haer hevet gegeven.
Scoenst der hemelscher pylaren [6]),
Daer God op ruste dor ons misvaren,
Daer du Gode sijs beneven,
Bidde vor ons als dingle beven!

41.

Gebenedijt van allen monden
Sidi, Vrouwe, tallen stonden,
Daer dese rime om begonden,
Ende alle Heyligen dies mi onden,
Al ben ic besmet met sonden,
Dat ic gedicht hebbe ende vonden
Van der scoenre Vrouwen, der blonden,
Fraye rime, ende dat ombonden
Dattie boeke een deel orconden:
Niemen en mocht al gegronden.
Nu quijt ons, Vrouwe, van den honden,
Dat wi bliven onverslonden!

42.

Jacob heeft gemaect van hare,
Die so scone is ende so clare,

505, 507, 516. hur. — 526. ics.

---

[1]) Lees met Dr. De Vr.: *gelede*, en zie de Aant. hier achter.
[2]) Lees: „diet *al* mach geven."
[3]) Lees: „*en* mach."
[4]) Zie de Aant. hier achter.
[5]) Lees: van *naren*, d. i. *op verre na niet*, en zie de Aant. hier achter.
[6]) Verg. *Lsp.* II, 60, 101:

Weet dat Maria ende Jan sijn
Twee *columpnen* voor Cristus aenschijn.

Datter werelt openbare
Te seggen onverwinlic ware;
Ende bidt dat sine beware
Ter lester stont, die sere is sware,
Dat hi te rusten vare
Met hem [1]) toter blider scare,
Ende sine quite van den vare
Vor Hem, die de sonden heeft ommare,
Dat Hine te sire genaden spare,
Ende Hine dan bringe dare
Daer nemmermeer einden jare!

AMEN.

---

[1]) *Hem* is kennelijk bedorven, doch men leze met Dr. De Vr. *Jhesum*, en wij krijgen een uitstekenden zin. Een slordig afschrijver vond in het Hs. ih̄'m, d. i. *Jhesum*, en las daarvoor *hem*. *Met* heeft hier niet de beteekenis van *in gezelschap van*, maar die van *bij* (zie Gloss.), en de zin is: „dat hij opvare om te rusten *bij* Jezus tot de schare der blijden, d. i. der gelukzaligen."

VAN DEN LANDE VAN OVERSEE.

1.

C. 209 *b.* Kersten man, wats di gesciet?
Slaepstu? hoe, ne dienstu niet
  Jhesum Cristum dinen here?
Peins, dogede hi dor di verdriet [1]),
Doe hi hem vangen ende crucen liet,
  Int herte steken metten spere?
Tlant, daer hi sijn bloet in sciet,
Gaet al te quiste, alsmen siet:
  Lacy, daer en is gene were!
Daer houdt dat Sarracijnsce diet
Die Kerke onder sinen spiet
  Ende doet haer groet onnere [2]),
  Ende di en dunkets min no mere!

2.

Die Kerke is van haren lene
Ontervet: dijn herte is van stene,
  Kerstijn, en gaet het di na [3]).
Si is dijn moeder, dié ic mene,
Die di suver maect ende rene,
  Alsmen di in die vonte dwa.
Satanas kinder algemene
Hebben die momborie allene [4])

4. enich verdriet. — 11, 14. keirke. — 12. Daerneder ende. — 16. en *ontbr.* — 20. kynder. — 21. mammorie.

---

[1]) In het Hs. *enich verdriet*; doch *enich* is overtollig en maakt het vs. te lang, waarom ook Dr. V. Vl. het wegliet.

[2]) In het Hs.: *Daerneder, ende*, welk eerste woord om den zin gemist kan worden en het vers te lang maakt. Het is ongetwijfeld eene invoeging van een lateren afschrijver.

[3]) De zin is: „Uw hart is van steen, zoo het u niet ter harte gaat."

[4]) Zie de Aant. hier achter.

Beset op dat di toebesta.
Nu roept die Kerke met groten wene:
»Jhesus Kerst van Nazarene,
Men rovet dat erve dat di toega:
Pugna pro patria!"

3.

Om scat so gaepstu wide;
Elc is op andren vol van nide,
Ende dinen God heefstu vergeten.
Die doer di ontdede sine side,
Roept help op di te desen tide,
Ende claget: des wiltu niet weten!
Hoe mogestuut laten dus ter lide,
Dat dat volc vermaledide
So verre gepaelt heeft ende ghemeten?
God proevet di in desen stride:
Hi doget, dat men te halse ride
Voer di, ende du bist vast geseten,
Sugende an der weelde reten!

4.

In weelden sitstu hier versmoert,
So dat met di is ongehoert
C. 209 *c.* Gods lachter ende sine scande.
Dune peins niet om die moert,
Die tot Akers in die poert
Wrochten die Gods viande.
Daer is Gods dienste gescoert,
Cloestre ende huse sijn testoert,
Tvolc verbeten van wreden tanden.
Kerstijn man, twi en trecstu voert?
Waerom sitstu hier verdoert?
Du sout hemelrike panden
Op Gode, wiltu dien lachter anden!

5.

Jhesus Cristus van Nazarene
Gaf van Akers der porten ene
Name, die was vermaledijt [1]).
Daer voersprac hi van den wene,
Die opt kerstine volc gemene

23. keirke. — 24. Jhesus kynt.

---

[1]) D. i.: Jezus gaf aan eene der poorten van Akers een naam die vervloekt was; hij noemde een harer poorten de vervloekte poort. Zie de Aant. hier achter.

Gevallen is in corter tijt.
Te diere porten, alse ic mene,
Waren ierst uutgetrect die stene,
Ende een inganc gemaect so wijt,
Dat die Sarracine onrene
Alle ingoten, groet ende clene;
Ende daer becochten si den strijt,
Die op Gode hadden gelijt.

6.

Men ginc daer houwen ende slaen;
Die kerstine worden seer ondaen:
Hem mochte geen weren gewepen.
Si moesten alle die doet ontfaen,
(Daer jegen mochte niet ontstaen)
Die niet ontsprongen in scepen.
Men sach daer laten menegen traen:
Kerstijnheit wart, sonder waen,
So jamerlijc int vel genepen.
Men mach jammer hier in verstaen:
Die predicare dede men vaen,
Ende alsijt crucifix gegrepen,
Si dadent achter straten slepen [1]).

7.

Joncfrouwen van religioene,
Suver ende van heiligen doene,
Onsuverden die Sarracine.
Wiemen hoerde die was soe coene,
Die Jhesus noemde, Marien soene [2]),
Men dede hem torment ende pine.
Men briet sulken gelijc den hoene,
Sulc wart onthalst bi den caproene [3]),
Sulc gescout gelijc den swine.
Gi Heren, gi Princen, gi Baroene,
Hoe coemt, dat hem elc niet vermoene
Met live, met goede gereet te sine,
Te suveren tlant van dien venine?

79. Jonfrouwen.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) Een dergelijk onzuiver rijm, waar op *-oene zoene*, d. i. *sone*, rijmt, vindt men ook in vs. 218, waar *ongewone*, in den tekst *ongewoene*, mede op den zuiveren *oe*-klank rijmt.

[3]) Zie de Aant. hier achter.

8.

Kerke van Rome, trec dijn swaert,
C. 209 *d.* Dat di van Gode gelaten waert:
Kerstijnheit hevet te doene heden!
Besie oft vlegge hevet of scaert
Ant einde of daer middenwaert;
Ende oftuut overwaer [1]) vinds versneden,
So spoet di danne metter vaert,
Ende doe al ongespaert
Een van betren snede smeden.
Qualike is het geachterwaert;
Diere cardinale aert
Die is van alsulken seden,
Hi strect na scat met allen leden.

9.

Alse thoeft gulselike ontfaet
Den wijn, die sine kele doergaet,
Het onkeert alle die lede.
Die mont hi roept; hi slaet, hi vaet,
Hi verset dat wale staet [2]),
Bene faelieren ende voete mede.
Die Kerke van Romen is dusdaen vraet,
Si is dronken ende al sonder raet,
Die hoeft is van Kerstijnhede.
Sine heeft geen lit dat haer bestaet,
Keiser, Coninc noch Prelaet,
Het en is mids der gierichede
Ontkeert van goeden seden.

97. vynds vermeden. — 111. Keirke. — 116. ghirichede.

---

[1]) In plaats van het onbeteekenende *overwaer* misschien te lezen: *iewaer*. In het Hs. staat verder *vermeden*, dat in *versneden* is veranderd.

[2]) Dr. Van Geer in een der stellingen zijner Dissertatie stelt voor deze twee verzen aldus te lezen: Die mont hi roept; *die hant si* slaet,
Si verset dat wale staet.

„Alle die lede worden ontkeert”, zegt de dichter vs. 107, en in vs. 115 worden onder de leden der Kerk Keizer, Koning en Prelaat genoemd. Het ligt dus voor de hand, dat ook hier de lichaamsdeelen moeten worden opgesomd: de mond die roept, de beenen en voeten die den beschonkene begeven, en de *hand* die slaat en alles overhoop gooit. Doch graphisch heeft die gewichtige verandering nog al bezwaren. Maar het is niet te ontkennen, dat de zin oneindig verbeterd wordt, daar anders het vnw. *hi* bij *roept* op *mont* slaat, terwijl men bij „*hi* slaet, *hi* vaet” en „*hi* verset” aan den persoon moet denken.

10.

Hoert, gi Heren, gi Baroene,
Wes die Kerke u vermoene:
Si seit: si hevet tiende gegeven,
Daer si noyt af te haren doene
Profijt gecreech van enen boetoene,
Dat sijt weet of heeft beseven [1]).
Wat dadi in Tunes, in Arrogoene?
Jegen wien waerdi daer coene?
Wat eren hebdi daer beweven?
Waert dat u die duvel niet en spoene,
Gi naemt met u te uwen verdoene
Van uwen rechten goede beneven,
Ende hulpt der Kerken, daer si moet beven.

11.

Wat scatte hiesch Jhesus die,
Doe hi liet met naglen drie
Aent cruce nagelen sine lede?
Hen dogede man die anxte nie
Die hi dogede, gelovets mie,
Om di te brengene ter hoechede.
Wie is hi nu, wie is hi, wie,
Die hem volget na, daer hie
Ginc [2]) om onse salichede?
Mi dunct dat elc ommesie,
Wat hi begrijpt, offer af plie [3])
Gemac te comen ende weeldichede:
Is niet, hi blivet mat op die stede.

12.

C. 210 *a.* Alse vallen prelatiën
In kerken ende in canosiën,
Daerwaert spoedet metter vaert [4]).

131. Keirken. — 133. naeghelen. — 146. Daerwaer.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.

[2]) De vroeger voorgestelde verandering in *Hinc* (*Boerde* 56) is onnoodig; zelfs past bij het ww. *navolgen* in vs. 138 beter de lezing *ginc*, t. w. den lijdensweg, den weg naar Golgotha. Verg. *Teest.* 3795, 3822.

[3]) Eigenaardige Mnl. constructie: „Elc moet ommesien of gemac ende weeldichede pliet te comen *van wat* hi begrijpt."

[4]) In de *Bloeml.* plaatste ik achter dit vs. een uitroepingsteeken. Doch Maerlant geeft hier geen ironische opwekking, maar deelt alleen mede: Als er prelaatschappen openvallen, spoedt *het* er van alle kanten heen, m. a. w. komt *men* er op los. In vs. 147—149 verhaalt hij verder, hoe ieder zijn doel zoekt te bereiken.

Deen gaet smeken, dander vriën;
Daer siet men der symoniën
  Sere togen haren aert.
Wie sijn si, die daer tvette afsyën?
Die therte hebben met reinardiën
  Van binnen bewist ende wel bewaert.
Men hevet wat doen van clergiën:
Met loesheiden, met scalkerniën
  Machmen comen in Gods wijngaert:
  Dus blivet fruut al onbewaert!

13.

Daer men Gods leden mede soude voeden
Ende queken in hare aermoeden,
  Dat hebben al geblaet [1]) die giere.
In sal niet scamen doen die goeden,
Maer hem mochte therte bloeden,
  Die houden die amyen fiere!
Ay mi! of sy te hope stoeden,
Endese alle die duvele loeden,
  Ic waenre niet ontgingen viere,
Sine souden alle ter helscer gloeden
Wel neder onder der duvele roeden:
  Ic sie den hoep so putertiere,
  Ende die doget in hem so diere!

14.

Scalcheit heeft die provende groet,
Diviniteit gaet om haer broet:
  Dit sietmen nu alle dage.
Kerke, clach! du heves noet,
Dune vinds in desen wederstoet
  Niewer genen vrient noch mage.
Elc ondoet wel sinen scoet
Jegen dijn rente, maer si sijn bloet
  Te wederstaen die slage.
Al storte Jhesus sijn bloet roet
Noch ene werf, daer hijt wilen goet,
  Die doget is overal so trage,
  Men vonde cume die daerwaert sage.

161. Mer. — 170. Scalkheit. — 174. vynds. — 177. mer zy.

---

[1]) In alle vroegere uitgaven leest men: *ghebloet*, weggeroofd, geplukt, hetwelk een zeer goeden zin oplevert. Doch het Hs. heeft duidelijk: *gheblaet*, en er is geen enkele reden om die evenzeer uitstekende lezing te verwerpen. Zie het Gloss. op Bladen.

15.

Coningen, Graven ende Hertogen,
Die op andren orlogen
Ende om een clene dinc verraden,
Peinst wat Jhesus wilde dogen
Om u te brengen ten hogen
Rike, daer altoes is genaden.
Sijn huus, sijn lant staet doervlogen
Ende verwoest, alsmen mach togen,
Ende u en dunct niet siere scaden?
Gi hebt hem sijn bloet ontsogen,
Twi ontkeerdi hem u ogen?
Gi hebt enen andren last geladen,
C. 210 *b.* Ende laet uwen God versmaden!

16.

Nu weert tijd, datmen soude
Den scilt van sabel ende van goude
Togen ende van lasuren [1]).
Die niet voerttreedt alse die boude,
Ende wreect sire moeder, daer hi af houde
Sine kerstijnheit, hi salt verburen.
Twi wil elc leven met groter vroude,
Sonder hitte ende sonder coude,
Recht na sijn gevoech ter curen?
Het moet al sterven, jonc ende oude:
Peinst wat Jhesus gedogen woude
Dor uwen wille ende besuren,
Waer [2]) overgaen u tijt ende uren.

17.

Neemt den scilt vermelioene,
Die Jhesus droech omtrent noene
Op den goeden Vridach,
Doe hi den camp vacht alse die coene,
Daer hi verdinc maecte ende soene
Ons jegen Hem, diet al vermach.
Vondemen prencen ende baroene,
Alsmen hier voermaels plach te doene,

193. ju oghen. — 209. Neent. — 213. verding.

---

[1]) Hiermede worden Brabant, een veld van sabel met een gouden leeuw, Vlaanderen, een veld van goud met een leeuw van sabel, en Frankrijk, een veld van lazuur met gouden leliën, bedoeld.

[2]) Waarschijnlijk te lezen: *Eer*. Omdat de mensch sterven moet, bedenke hij wat Jezus wilde lijden, eer zijn tijd en uren voorbij zijn, eer het te laat is.

Die Kerke en dade niet sulc geclach;
Want si was des ongewoene [1])
Bi Godefroits tiden van Bulgoene,
Ende bi Carle, die node sach,
Dat si stoet ontfinc of slach!

18.

Wat vaerdi in desen dagen
Met valken bersen ende jagen,
Gi lantsheren, gi civeteine!
Hoerdi niet die Kerke clagen?
Of gi sijt van haren magen,
Openbaer lyets int pleine!
Dordi uwes kerstijnheids gewagen,
So moeti den scilt dragen,
Dien God veruwede met roder greine.
Hine liet hem niet versagen
Ons te loessene uter plagen,
Die vloyet uter hellen fonteine
Gemanc met torment ende met weine.

19.

Gi Heren, — dit is Jacobs vont —
Houdt dit kimmijn in den mont,
Vant [2]) an desen breidel kuwen;
Later u mede sijn gewont
Binnen in uwer herten gront;
Vant die weelde hier verspuwen [3]).
Het is ene redene bont:
Heren masseren so menich pont
Ende dat aerme volc verduwen.
God make ons allen so gesont
Met rechten gelove ter lester stont,
C. 210 *c*. Dat der sielen te min mach gruwen
Van Sathanase, den fellen ruwen!

237. Vanc. — **242.** Hier massere. — **243.** verdullen.

---

[1]) Zie de aanmerking bij vs. 83.

[2]) Aldus verbetere men *Vanc* van het Hs. (verg. vs. 240). Dr. Van Vloten veranderde *vant* op beide plaatsen in *vanct*, en voegde in vs 240 het woordje *an* in na *vanct*. Doch we hebben hier niet te doen met het ww. *aenvaen* of *aenvangen*, maar met het ww. *vanden*, gaan, want *an* in vs. 237 behoort bij het ww. *kuwen*. Zie verder het Gloss. op V a n d e n.

[3]) Naar de verbetering van den Heer Leendertz, in *Navorsch.* XIX, 422.

DER KERKEN CLAGE[1].

1.

In dit gedichte settic voren:
Wie dat doget heeft vercoren,
Van hem en comt negeene blame;
Al eest dat hem de quade storen,
Si hebben daer af haer toebehoren:
Daer. bi swigic haren name.
Die in tgemeene sayt sijn coren
Op den steen ende onder den doren,
Hi wilde datter goede vrochte af quame.
Wat mach die sayere dan verboren?
Bi quaden herden bliven die scape verloren;
Die bie trect honech uter brame:
Dats der coppen onbequame.

2.

Daer wijngaert wies ende edel coren,
Sal seker staen distelen ende doren,
Alst ter werelt ende gaet.
Ocht Antkerst nu es geboren,
Ende sine jongeren loepen voren,
Dorstict seggen, ic wane jaet.
Es een dorper, scalc, versworen,
Mach hi geven, men salne horen
Spreken in der heren raet.
Al heeft een sot op thoeft gescoren
Ene breede crune toten oren,
Hi nes te vroeder niet een saet:
Hi es vroet die wel verstaet.

16. endde. — 24. oeren.

---

[1]) *Als opschrift*: Dit dichte oec Jacob van Marlant. 18 clasele.

3.

Almechtech God, staet ons in staden,
Ende hulpt mi bi uwer genaden:
Ic soude gerne doen gewach,
Hoe dierste crune was versmaden [1]),
Die sente Petere was geladen
TAnthiochen, daer hi lach
Gevaen sonder alle mesdaden,
Omme dat hi tfolc wilde geraden
Ten wege, dat hi verdoelt sach.
Nu gaen si op die crune bladen,
Die giere [2]), die niemen en mochte versaden;
Ic wane noyt man en sach
Volc so gierech omme bejach!

4.

Si doen hen alse meesters horen:
Si craken ons die note voren,
Selve sueken si tcarnel.
Aldus doen si tfolc verdoreń,
Dien si souden leven voren [3])
Ende bewisen goet bispel.
Hoe vele saets dus blijft verloren
Op den steen ende onder den doren,
Dat seit die Ewangeliste wel.
Om dat die herden nu sijn doren,
Ende met weelden hen versmoren,
Soe sijn die wolve nu rebel,
Nidech, gierech ende fel.

5.

Hoe menech wolf es nu herde [4])
Onder die scaep van groter werde,
Daer Cristus omme storte sijn bloet.
Die de waerheit niet en sparde,
Ende sprake als die onvervarde,
Hem quame menech fel gemoet!

37. gierege. — 45. exempel. — 55. sijn heilege bloet.

---

[1]) Zie de Aant. hier achter.
[2]) In het Hs. *gierege*, doch om het metrum aldus te veranderen.
[3]) In vs. 41 en 44 vindt men tegen Maerlant's regel denzelfden rijmklank.
[4]) In deze str. wisselen de rijmklanken: *-erde*, *-arde* en *-aerde*, die echter slechts schijnbaar ongelijk zijn en de uitspraak aanduiden, die wij in *wereld*, *perel* hebben enz.

Corte rocke, breede swaerde [1])
Sijn nu nuwe, ende lange baerde,
(Trouwe es getrocken onder voet)
Gierecheit ende hovarde,
Dierre cleedere, hoege parde.
Opter Heileger Kerken goet
Toent nu menech fieren moet.

6.

Ic peise dicwile, alsic wake,
Dat Lucifer, die helsche drake,
Heeft gestort dit quade venijn.
Elc es nu gierech omme wrake,
Besmet met menegerande sake,
Ende niemen en wilt sculdech sijn;
Doch roepen si met luder sprake
Om diere spise van goeden smake,
Ende waer men coept den besten wijn.
Jhesus hinc an des crucen stake,
Dorstech, met groten ongemake;
Hem scinctemen galle ende aysijn,
Omme te makene onsen fijn!

7.

Hi es onvroet, die metten boge
Tstrael scietet van goeden vloge,
Daer hi hem selven met geraect.
Wat helpt, dat ic waerheit toge,
Ende ic selve na vordeel poge,
Mijn recke gecleedt, ende Jhesus naect?
Sich, hoe Jhesus clam in thoge,
Hangende an dat cruce droge,
Die onsen pays heeft gemaect.
Al eest dat ic met herten doge,
Weelde verblent menege oge;
Lettel yemen es die smaect
Dlicht, daer mijn oge op waect.

8.

Noch haddic liever ruumdic dlant,
Dan ic seide wie dat pant
Der Heileger Kerken hevet gedaen;

82. warheit. — 89. Welde.

[1]) Zie de Aant. hier achter.

Maer dus sprect hi, die dware bevant,
Dat niemen en mach met vuelre hant
Eens anders anscijn scone dwaen.
Ocht dan een gierech tierant
Anedraget sijn diere gewant,
Salic hem te rade gaen?
Jae ic, willic sijn gescant,
Geworpen in der hellen brant,
Ende daer ewelec binnen staen,
Ende sijn bedrogen in dommen waen.

9.

Wat sagic in den spiegel claer:
Mijn oude leven, mijn graeu haer,
Hoe sterven es met mi geboren!
Het es nu menech logenaer,
Die smeeken ende decken dwaer,
Als hen die heren souden horen.
Tfordeel sueken si oppenbaer:
Sine willen niet sterven maertelaer,
(Leefden doch alse confessoren)
Dat ware hen te doene swaer;
Si willen volgen den heren naer,
Sitten in die tafele voren:
Heefse God aldus vercoren?

10.

Es dese redene waer, so gies [2])
Die bescoren draget sijn vlies,
Een dorper, daer die heren saten
Ter tafelen, heeft hi sijn verkies
Geset, in tfordeel even ries,
Hine sal hem selven niet gematen.
Alse hem avonture opblies,
Ende hem tgeluc toewies,
Hine volchde niet ter rechter straten.
Ic hadde onrecht, stoerdic mi dies,
Ic hore [3]) hen clagen hare verlies,

---

[1]) De zin is: „Als martelaars willen zij niet sterven, al leefden zij als belijders, al schenen zij een heilig leven te leiden: dat toch zou hun te zwaar vallen." Zie verder Gloss. op Confessor.

[2]) Deze strophe is hier en daar zeer duister en misschien bedorven. Zie verder de Aant. hier achter.

[3]) Waarschijnlijk te lezen: *Horic.*

Als si tfordeel moeten laten,
Die in weelden redenen haten.

11.

Redene es nu sere versmaden,
Hare es so swaren last geladen,
Daer si onder leit verplet.
Woudic met redenen mi beraden,
Het soude tallen steden scaden:
Daer es soe menech op geset!
Die noede clemmen ocht diepe waden,
Die gaen in Gods wijngaert bladen,
Ende sniden af die druve vet.
Dat sijn si ende hare gegaden,
Die tfolc leeren van goeden daden,
Ende en becommeren hen daer met,
Wie es der Heileger Kerken let.

12.

Dat es dat roepen van den armen,
Die selden van couden verwarmen,
Daer men hen cleene genade doet,
Ende oec van hongere carmen:
»Ay here! en saels u niet ontfarmen,
So dat mijn lichame werde gevoedt?"
Dus roepen si met ydelen darmen,
Met sieken leden, met naecten armen:
Gi sit in welden bi der gloet.
Gi en laetse niet bi u geharmen,
Gi jaechse, die gi soudt bescarmen,
Ende hebt der Heileger Kerken goet,
Dat u te rechte noyt en bestoet.

13.

Nu wacht uwes rechts, gi wert gedaget!
U recke der armen cleedere draget [1];
U poegen es te gaderne scat.
Wie es soe coene die u vraget
Wanent u comt dat gi bejaget?
U hant es altoes sonder gat.
Menech arm mensche hem beclaget,

142. hen niet. — 144 vlgg.: Die selden van couden verwarmen,
Ende oec van hongere carmen,
Daer men hen cleene genade doet,
Dat es dat roepen van den armen. — 151. naecte.

[1]) Verg. *Disp.* 300, en de Aant. aldaar.

Dat gi hen niet en gaeft, daer gise saget [1]),
Gi woudet volgen der heren pat.
U hoecheit sal noch sijn gelaget.
Hoe was die rike man geplaget,
Doen hi den armen Lazaruse bat
Te makene sine tonge nat!

14.

Siet, hoe es dit rechte verkeert!
Die te voren was geëert
Leit nu gevallen in die scande.
Hadde hi ontfermicheit geleert,
So waerre hi bleven onverseert:
Nu moet hi in den helscen brande.
Wie heeft den dorper daer gemeert
Int dal, daer die duvel reert?
Wat doen nu sijn lecker tande?
Oft gi in weelden sijt [2]) verweert,
So dat u al die werelt eert,
Hoedt u vore des viants bande!
Hi jaecht altoes in sine warande.

15.

Hine derf nochtan niet vele jagen,
Noch oec leggen te nauwe lagen:
Het staeds so vele in siere hoede!
Al woude God die werelt plagen,
Svolcs es so vele verslagen
Ende versmoert in den bloede,
Sine sijns te beter niet diet sagen.
Elc es gierech om bejagen,
Ende onvervart van Gods roede.
Ic dart wel seggen sonder vragen:
Si doen sware bordenen dragen.
Van dragene werdic lichte moede,
Al waert dat men mi sachte loede.

16.

Die sueken om te sittene boven,
De quade in hare secte loven,
Si hebben nu die cokene vet.
Alsi metten heren hoven,

---

[1]) Om het metrum met Dr. V. Vl. te lezen:
Gine gaeft hen niet, daer gise saget.

[2]) Lees: *sit.* Verg. vs. 152, *v. d. L. v. O.* 40, en *Wrake* II, 927.

Diepe drinken, dat si stoven,
Sine slapens maer te bet.
Sine scelden die heren niet om roven,
Si connen hemelrike geloven,
Die selve met sonden sijn besmet!
Dus maken si tfolc verscoven,
Als si singen gaen den doven,
Ende men den dooden kersen set,
Die daer onder leit geplet.

17.

Dits der Heileger Kerken clagen
Van den jammerliken slagen,
Die de menege op hare slaet!
Eest dat gi sijt van haren magen,
So moetti nuwe wapene dragen,
Keeren ende wreken dese overdaet.
Des en laet u niet versagen,
Gine set u in der wagen:
God sal sijn u toeverlaet.
Die dit quade noch sal verjagen,
Hem sal een salech dach bedagen,
Doet hi der Heileger Kerken raet,
Als die in getrouwen dienste staet.

18.

Nu siet of hi met valen minde [1]):
Die Gods scape noyt en kinde,
Hi wilt dat ickene herde scrive!
Dus gaen si vore alse die blinde,
Ende leiden die scape in grote alinde,
Alse hen volgen die keytive.
Hier met makic mijns dichtens inde.
Wi bidden Hem die dware bekinde,
Dat Hi die quade noch verdrive
Ende ons sinen Heilegen Geest toesinde,
Die ons troeste in dit ellinde
Dor sijn heilege wonden vive,
Soe dat die Kerke [2]) in eeren blive!

AMEN.

222. of hi niet val ē minde (*aldus volgens* Serrure, Vad. Mus. I, 275, *terwijl Willems had gelezen*: niet val eñ, *d. i.* ende. *Voor* niet *zal ook wel in het Hs. staan*: met). — 226. alende. — 227. leytive. — 234. de heylige K.

---

[1]) Over de uitdrukking *met valen mennen* zie *Taalg.* IV, 121 vlgg.

[2]) Het overtollige *heilege* is door het voorgaande vs. in den tekst ingeslopen.

AANTEEKENINGEN.

EERSTE MARTIJN.

Vs. 20. Recht man delvet onderspit.

Ondanks de lezing der drie andere teksten: *sonder spit*, die mede Cl. voorkomt, behielden wij de lezing van C., die een uitstekenden zin oplevert. Kausler veroordeelde die lezing, omdat hij blijkbaar de uitdrukking *het onderspit delven* niet kende, die ook elders in het Mnl. voorkomt (zie Gloss.). Hij meent dat de spreekwijze *delven sonder spit* geene ongerijmdheid is, zooals ik in de eerste uitgave beweerde, maar »eine bildliche, halbironische Redensart, wie es deren hundert ähnliche gibt, um etwas in sich Widersprechendes, sich selbst Aufhebendes zu bezeichnen [1]." Evenals »*graben ohne Hacke*, *schmieden ohne Hammer*" zou zij beteekenen *vergeefsche moeite doen*, en uit Bukelare's vertaling zoude men bijna kunnen vermoeden, dat M. werkelijk schreef *sonder spit*, ware het niet, dat *spit* wel voorkomt in den zin van *spitsel*, maar niet, althans voorzoover mij bekend is, in dien van *spade*. Zie Gloss.

Vs. 24. Met de kleur der kleederen worden gewoonlijk de verschillende standen, inzonderheid geestelijken en leeken, aangeduid. Verg. *Teest.* 2194:

> Siet, Wouter, in allen cleden
> Machmen goet leven leden:
> In bont, in gruen, in roet, in blaeu,
> Also wel als in wit of in graeu.

en Percy, *Relics* 51—52:

> Seeke now all the world throughout,
> Thou kenst not clownes from gentlemen,
> They are cladd in blacke, greene, yellowe or gray,
> Soe far above their owne degree.

---

[1]) *Denkm.* III, 395 vlg.

Vs. 110. Verg. *Sp.* III[8], 93: *Der Vriesen privilegie*, uit welk hoofdstuk de volkshaat tegen de Friezen, waarvan ook M. niet vrij was, ten duidelijkste blijkt. Elders, *Sp.* IV[3], 6, 18, spreekt hij van »*die Vriesen vule*''. Zie ook Stoke I, 242 vlgg.

Vs. 521. Hetzelfde onderwerp behandelt ook Boendale in zijne *Teest.* 1942 vlgg., en aan het einde van zijn betoog zegt hij (vs. 1977):

Ende aldus so besceyden
Dus die oude rechten,
Dat yrst begonsten dienstknechten.

Met de *Duutsce loy* en *die oude rechten* wordt op den Saksenspiegel gezinspeeld, die dus reeds zeer vroeg ook in de Nederlanden bekend was, gelijk al door Mone werd opgemerkt [1]). Men leest er, III, A. 42 (uitg. van Dr. Weiske, Leipzig, 1853):

»*Wie man saget, daz sich eygenschaft erhube.*"

»§ 1. Got hat den man nah ime selben gebildet und hat in mit siner marter gelediget, den einen als den anderen. Ime ist der arme als na, als der riche.

§ 2. Nu en lazet uch nicht wunderen, daz dicz buch also luczel saget von dinstlute rechte; wend ez ist also manigvalt, daz es nieman zu ende komen en kan. Under iecligem bischofe unde abte und abtischen habn die dinstlute sunderliche recht, dar umbe en kan ich ez nicht bescheiden.

§ 3. Da man ouch recht erst sazte, do en was nichein dinstman; und waren alle lute vrie, da unse vorderen her zu lande quamen. An mynen sinnen en kan ich ez nicht ufgenemen — [nah der warheit], daz ieman des anderen sulle sin. Ouch en habe wirz nichein urkunde. Doch sage sumeliche lute, die der warheit irre varen, daz sich eygenschaft erhube an Kayn, der sinen bruder ersluc. Kaynes geslechte wart vortilget, da die werlt mit wazzere zugink, — [daz ez nicht en bleib]. — Ouch sagen sumeliche lute, ez queme egenschaft von Cham, Noe sune. Noe gesegenote zwene sine sune; an deme dirten gewuc her nie eygenschaft. Kam besazte Affricam mit sime geslechte. Seth bleib in Asya. Jafet, unse vordere, besazte Europam. Alsus in bleip ir nichein des andern. So segen sumeliche lute, eigenschaft queme von Ysmahele. Die heilige schrift heizit Ysmahelem der dirnen sun, anders en lutet sie nicheiner eygenschaft umbe in. So segen sumeliche lute, ez queme von Esau. Jacob wart geseynet von sime vatere, unde hiz in herre wesen uber sine brudere. Esau en vervluchte her nicht, noch eigenschaft gewuc her nicht. Wir habn ouch noch in unseme rechte, daz nieman sich selben zu eigene gegeben mac, ez en widerreden sine erben wol; wie

[1]) *Anzeiger* VII, 251.

mochte do Noe oder Ysaac einen andern zu eigen gegeben, sint sich selben nieman zu eigene gegebn mac?

§ 4. Ouch habe wir urkundes mer. Got ruwete den sibenden tac. Die sibinden wochen gebutet her ouch zu haldene, alse her den Juden die e gab und uns den heiligen geist. Den sibenden mand gebutet her ouch zu haldene und daz sibinde iar, daz heizet he daz iar der losunge; so solde man ledic lazen und vri alle die gevangen waren und in eigenschaft gezogen, mit also getaneme cleide, als man sie ving, ab si ledic und vri wollen wesen. Uber *siben* mal siben iar quam daz vûnfzigste iar, daz heizet daz iar der vrouden; so muste aller manlich ledic und vri wesen, her en wolde oder wolde.

§ 5. Ouch gab uns Got urkundes mer an einem phenninge, da man in mite versuchte, da he sprach: Lazet den keiser sines bildes gewaldic, und Gotes bilde gebet Gode. Dar bi ist uns kundic von Gotes worten, daz der mensche Gotes bilde wesen sal, und swer in iemane anders zuseget denne Gote, der tut wider Got.

§ 6. Nach rechter warheit so hat eigenschaft begin von getwange und von gevenknisse und von unrechter gewalt, die man von aldere in unrechte gewonheyt gezogen hat und nu vor recht habn wil."

Deze plaats is hier in haar geheel medegedeeld, daar duidelijk blijkt, dat zij op Maerlant's betoog niet zonder invloed is geweest, die den gang der redeneering grootendeels volgde, ja zelfs vs. 522—23:

Dat van onrechter gewelt
Eygendoem es comen

woordelijk overnam.

Dit wetboek, tusschen 1215 en 1235 door Eike von Repgow, een Schout uit het Anhaltsche, in het Latijn opgesteld, en op verzoek van Graaf Hoyer von Falkenstein in het Duitsch vertaald, kreeg spoedig eene groote vermaardheid, was reeds in den loop der XIII[de] eeuw in geheel Duitschland verbreid, en werd in alle gerichten van Saksen en van vele andere staten als wetboek gebruikt. De ontzettende menigte handschriften, meer dan 150 in getal, deels in de Opper- deels in de Neder-saksische taal en in andere Duitsche tongvallen, getuigt voor de algemeene bekendheid.

De Nederlandsche bewerking van den Spiegel van Sassen is laatstelijk uitgegeven door Mr. Smits in de *N. Bijdr. voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, D. XXII, 5—72, 169—237.

Vs. 576. De hier bedoelde Alaen is Alanus ab Insulis (van Rijsel), 1128—1202, om zijne verbazende geleerdheid Doctor Universitatis genoemd. Onder de menigte der door hem geschreven werken heeft vooral de *Cyclopaedia Anticlaudiani seu de officio viri boni* veel naam [1]). In dit

[1]) De hier aangehaalde uitg. is: *Cyclopaediae Anticlaudiani, seu de officio viri boni, libri novem, heroico carmine conscripti.* Antverpiae, 1611, 8°.

allegorisch gedicht wordt door de Natuur, bijgestaan door de Hoofddeugden, nadat zij eerst God om eene volmaakte ziel had gesmeekt, een volmaakt mensch geschapen. Aan het einde van Boek VII komt de beschrijving voor van zoodanig mensch, versierd met alle deugden, toegerust met alle bekwaamheden, veredeld door de beoefening van kunsten en wetenschappen.

Dien nieuwgeschapen mensch ontbreekt enkel de adeldom, welke hem door de *Fortuin*, de *moeder van den adel*, verschaft wordt. Na eenige voorafgaande uitweidingen, dat men bij het geven geen bijoogmerken moet koesteren, noch hoop op vergelding, maar alleen handelen uit louter mildheid, volgt L. VII, p. 121:

Solaque nobilitas et simplex gratia mentis
Informet munus, et doni condiat usum.
Post alias sua dona libens et laeta dedisset
Filia fortunae, casus cognata propinqui
Nobilitas, si quid proprium cessisset in ejus
Sortem, quod posset naturae lege tueri.
Sed quia nulla potest nisi quae fortuna ministrat,
Nil sine consilio Fortunae perficit, immo
Matris adire domum disponit *filia*, gressum
Aggreditur, superatque viae dispendia cursu.

Kausler (*Denkm.* III, 366) zegt »keine ganz entsprechende Stelle" te hebben kunnen vinden, en meent eenige gelijkheid te ontdekken in de *Summa de arte praedicandi*, onder *Nobilitatis vanitas* in de folio-uitg. zijner *Opera omnia* door De Visch, Antw. 1654. Daar Maerlant hier geen vertoog van Alanus volgt, maar slechts een door hem uitgesproken gevoelen mededeelt, kan hij hierbij, naar onze meening, zeer goed de boven aangehaalde plaats bedoeld hebben.

Men zie over Alanus: Saxe, *Onomast. lit.* II, 267—68; Fabricii *Bibl. Lat.* I, 35—37; Brial in de *Hist. litt. de la France*, XVI, 396—425, en eene ontleding van den *Anticlaudianus* bij Gervinus, *Gesch. d. deutschen Dichtung*, 4e A., II, 126—28.

Vs. 782. Maerlant doelt hier op de woorden van Jezus bij *Matth.* XXIII, 2 vlgg.: »De Schriftgeleerde ende de Phariseen zijn geseten op den stoel Mosis", enz.

Vs. 962. De voorstelling als zoude Maria de zielen in de hel verlost hebben, vindt men ook in de *Claus.* 465 vlgg. Verg. de Aant. aldaar en Dr. Te Winkel, *Maerlant's Werk.* 95.

TWEEDE MARTIJN.

Vs. 92. Met het oog op den innerlijken samenhang van het gedicht en op vs. 144, dat in het Comb. Hs. met *Jacop* aanvangt, terwijl de andere teksten *Martijn* lezen, kwam Kausler op het vermoeden, dat tusschen de 7de en 8ste str. eene strophe was weggevallen, die het antwoord van Martijn inhield, en in de 8ste weder het woord werd opgevat door Jacob (str. 8—11), waarna met str. 12 Martijn weder begint te spreken. Hij veranderde daarom in vs. 92 *Jacop* in *Martijn*, doch was nu ook genoodzaakt hetzelfde te doen in vs. 135, 209 en 235, en insgelijks in vs. 257, 261 en 326. Wel erkende hij het bezwaar, dat er in gelegen is tot *zeven* veranderingen zijne toevlucht te moeten nemen, en daarbij het verlorengaan van een of meer strophen te moeten aannemen; maar meende niettegenstaande dit alles klemmende redenen aan zijne zijde te hebben. Zijne redeneering is in hoofdtrekken de volgende:

Naar den aanvang van het gedicht te oordeelen gaf Maerlant elk der beide sprekers eene bepaalde rol: aan Jacob die van den raad en hulp zoekenden minnaar, aan Martijn die van den vriend, welke daaraan voldoet. Deze rollen worden nu, te beginnen met str. 8, geheel omgekeerd. Jacob heeft Martijn tot spreken opgewekt, hem zijne bezwaren blootgelegd en dringt nu op een antwoord aan. Hierop volgt in str. 8 Martijns antwoord: Jacob moet aan geene andere het leven geven dan aan haar, die zijn hart geroofd heeft. Kausler oordeelt dat Martijn hier spreekt »wie nur irgend ein romantisch Verliebter reden kann"; en daarentegen »tritt nunmehr der Rath suchende Jacob, der dem Freunde seine Herzensangelegenheit zur Entscheidung vorgetragen, auf einmal al besonnener nüchterner Sittenprediger auf und hält ihm eine so wackere, wohl gemeinte Standrede, wie sie Frau »Redene" selbst im Romane der Rose nur irgend halten konnte." En hij vervolgt aldus: »Von da an werden die Rollen dann allerdings bis ans Ende festgehalten, wodurch aber eben zu guter Letzt noch dem um Rath und Belehrung Angegangenen die Aufgabe zufällt, seinerseits für solchen Dienst Dank abzustatten."

Deze beweringen zijn niet zonder grond, en het kan ons niet bevreemden, dat Kausler, bij de uitgave van de Martijns in 1844, toen hij geen der andere teksten kende, deze veranderingen maakte, waartoe hij door

de verkeerde lezing van vs. 144 in het Comb. Hs. verleid werd. Bij de uitg. van het 3de Deel zijner *Denkmäler* in 1866 herriep hij zijn vroeger gevoelen, dat zoowel door de andere teksten als door Bukelare's vertaling weersproken werd. In alle andere teksten vangt ook str. 8 met *Jacop* aan, en str. 12 met *Martijn*, terwijl alleen het Comb. Hs. *Jacop* leest [1]).

De thans bestaande tegenstrijdigheid in de karakters der beide sprekers verklaart hij aldus:

»Weder Jacob noch Martin haben eine Art dramatischer Rolle zu vertreten. Nein! Jacob fühlt bloss den Drang, sich mitzutheilen und zu belehren, und Martin hilft ihm dazu, indem er sich den erwähnten Fall vorträgen lässt und seine schliesslich widerlegte Ansicht darüber ausspricht. Diess ist der ganze Sinn der Einkleidung. Jacob hat schon im vorigen Zwiegespräche von der Frauenliebe gehandelt. In diesem widmet er sich nun ganz ihrer Betrachtung, und zwar vom sittlich religiösen Standpuncte aus. Jene Liebe muss, wenn sie echt und rein menschlich ist, mit dem christlichen Sittengesetze nothwendig zusammenstimmen, weil sie mit diesem ihre gemeinsame Wurzel in der göttlichen Liebe hat. Diess scheint mir, beiläufig bemerkt, zugleich der Gedanke, den Jacob oder der Dichter hier ausführen will. Dass er den Fall, an dem er es versucht, als seinen eigenen bezeichnet, wird als gutmüthige Selbstironie des älteren Mannes, als den sich der Dichter überhaupt in dem ganzen Stücke kund gibt, zu nehmen und insofern immerhin beachtungswerth sein. Ob die Wahl des Falles selbst für den beabsichtigten Zweck eine besonders glückliche sei, glaube ich, zumal nach dieser längeren nothwendig gewordenen Abschweifung, unentschieden lassen zu können."

Vs. 131—143. Deze strophe levert eenige moeilijkheden op, die niet worden opgelost door de Latijnsche vertaling, welke mede aan duidelijkheid te wenschen overlaat. Martijn zegt: Alle voorbeelden stemmen met mij in, dat men haar het leven moet geven en zijne liefde wijden, die ons hart roofde. (Bij Bukelare vindt men juist het omgekeerde: »illam *mori* debere".) In vs. 136 leest Kausler, in plaats van *sceedicx* der Hss.: *sceedmi*:

Hier en *sceedmi* niet ave
Al tfolc, *enz.*

en verstaat deze verzen aldus: »Maak mij geen praatjes, Jacob; hiervan brengt mij al het volk, de heele wereld, niet af, t. w. om haar lief te hebben, die mijn hart heeft gewonnen." In de eerste uitg. verklaarde

[1]) In de 20ste str., die volgens Kausler's gevoelen door Jacob gesproken wordt, leest men zelfs bij Bukelare, vs. 291: „Lege, *Merland*", in plaats van *Jacop* in vs. 257 van het origineel.

ik in het Gloss. Afsceden door *uitzonderen*, en verstond de plaats aldus: »Hiervan zonder ik niet uit al het volk enz." Thans plaatste ik een punt achter vs. 136, en zoude met de Antw. uitg. willen lezen: *scedic*; en in plaats van een punt achter vs. 139, zette ik nu een komma. Ik verklaar de verzen aldus: »Maak geen praatjes, Jacob, kom er niet tegen op: hiervan wijk ik niet af, maar blijf op mijn stuk staan." En nu volgt een eigenaardige constructie: »Al het volk, dat in ontelbare menigte op berg en dal woont, uw bewijzen kan er niet tegen op; m. a. w. uw redeneering vervalt tegen de ontelbare voorbeelden van de geheele wereld, die ik tegen u kan aanvoeren." Een dergelijke constructie vindt men in den *Ferg.* 1459:

Hen es dorper negeen, so fine
Hem en soude ontfarmen haer pine.

Zie Dr. De Vries, *Taalz.* 54, aant. Ik geef intusschen gaarne mijne verklaring voor eene betere. De verklaring van Kausler geeft ook een goeden zin, doch dan moet men tegen het gezag der drie teksten eene verandering maken, en dan is *hier jegen* in vs. 140 eenigszins duister, dat alleen betrekking zou kunnen hebben op de zoo vele verzen vroeger voorkomende *exempel.*

Vs. 150. In de Aantt. op de 1ste uitg. verklaarde ik deze uidrukking, waarvan ik den oorsprong in het riddertijdperk meende te moeten zoeken, door: »Laat ik u eens op zijde komen, om eene lans met u te breken, d. i. met u te redetwisten". Bukelare vertaalt dit vers door: »Me fari sine paululum". Jacob kan wel niet anders bedoelen dan: »Zoo ik eens aan het woord kom om u te weerleggen, zal alle wijsheid, die gij hebt uitgekraamd, van weinig waarde zijn". Kausler meent, dat in het Comb. Hs. *mi* weggevallen is, en wil *laet mi getaken an uwen cant* verklaren door: »lasst mich an eurer Seite den Hacken ansetzen". Na mijne verklaring vermeld te hebben, voegt hij er bij: »Nach Umständen ist die Bedeutung: euch zu nahe, euch auf den Leib kommen, auch ohne die Rittersprache zu Hilfe zu nehmen, wohl denkbar, doch ist mir bis jetzt ein Beispiel für den einen wie für den andern Fall noch nicht vorgekommen."

Vs. 226. *Zorobabel*, of wel *Zerubbabel*, de Hebreër, die de Joden uit de Babylonische ballingschap terugvoerde, stond in hooge achting bij Darius, met wien hij dagelijks verkeerde. Eens gaf de koning, toen hij niet slapen konde, aan drie zijner hofbeambten, die hem omringden, een raadsel ter oplossing: »Wat het machtigst was, de koning, de wijn of de vrouwen?" Zorobabel, die het laatst zijne oplossing moest geven, antwoordde het volgende:

Dat boven gaet der vrouwen cracht;
Want soe leven ende macht
Den coninc gevet entien man,
Die den wijngaert winnen can.
Oec en es niemene so vroet,
Hine laet sijn lijf of stort sijn bloet
Omme sijn wijf, alst es te doene;
Hine es so bloot, hine wert coene,
Omme te behoudene sijns wijf ere.

„Ic sach ende kende", seiti, „eenen here,
Eenen coninc, dien, daer hi zat,
Sine amie gaf menegen plat;
Was soe blide, so was hi vro,
Ende was soe droeve, hi was also.
Nochtan hevet die moghenthede
Boven allen saken die waerhede:
Soes euwelijc ende can niet verkeren,
Hare macht en can minderen no meren."

Op dit schoone antwoord doelt het *sermoen* in ons gedicht.

Het geheele verhaal vindt men in den *Sp. Hist.* I[3], 15, 23—72, naar Flavius Josephus bewerkt, daar het in de Apocryphe Boeken, in het III[de] Boek van Esdra, c. III en IV, eenigszins anders is behandeld. Zie Josephi *Antiq. Jud.* L. XI, c. 3 (ed. Tauchnitz, III, p. 7—13; ed. Haverkamp, § 550—53). Het verhaal komt ook voor in den *Rijmb.* 17801—33.

Vs. 242. Hierin schuilt eene rhetorische aardigheid, in de Middeleeuwen niet ongewoon, namelijk om aan elke letter van een woord eene beteekenis te geven, waarin de hoofdhoedanigheden van het daarin vervatte begrip worden uitgedrukt. Zoo vermeldt Mone, *Uebers.* 170, een gedicht op de vier aanvangsletters van *Mors*: »Met vier letteren *Mors* gespelt." In het Hulth. Hs. komt een gedicht voor, getiteld: »VII letteren daer men mede *Wapene* spelt [1])". Die zeven letteren zijn zeven bloemen, en wel de volgende: *Vvaerhede*, *Vromicheit*, *Antieren*, *Pinen*, *Edelheit*, *Noden* [2]), *Ere*. Willem van Hildegaersberch geeft in een zijner gedichten naar de eerste letters van *Dominus* eene opsomming van de zeven deugden, die eenen heer moeten versieren [3]). Hij gaat op dezelfde wijze te werk als Maerlant met *Amor*.

Int Latijn staet menich woert,
Daer menich hoghe leer in stect,
Alsmen die waerheit al vertrect.
Uten Latijn wort mi vertoghen,
Hoe dat grote heren moghen
Horen naem in eren houden
Ende altoes edel sijn gheschouden.

In den Latijn noemt men aldus
Enen heer *Dominus*.
Dat woort is van letteren seven,
Ende elke letter can gheven
Een woert, dat hem sal toebehoren,
Die den naem te recht sal voeren,
Ende wye die letteren alle heeft,
Mit recht men hem den name gheeft.

Die zeven deugden zijn: *Discretio*, *Obedientia*, *Misericordia*, *Iustitia*, *Nobilitas*, *Ueritas*, *Sapientia*.

Uit de bij den tekst aangehaalde vertaling van Bukelare straalt, hoewel niet zeer duidelijk, Maerlant's bedoeling door. *Amor* is: »*Porringe* die den *sin* ontiet ende *redene gemoetene* pliet", d. i. in het Latijn: *Animi Motus Obstans Rationi*.

---

1) Serrure, *Vad. Museum*, I, 352 vlgg.

2) Zoo moet in vs. 132 gelezen worden, in plaats van *Naden*, gelijk de uitgave heeft. Verg. *te hove bidden* in vs. 135.

3) *Ged.* 71—72.

Vs. 255. In de 1ste uitg. las ik met B. *ghesces*, terwijl de twee andere teksten, en ook het Haagsche Hs. *Cl.*, *ghetes* hebben. Kausler teekende hierop aan: »Vrw. liest *ghesces*, und *ghescessen* soll gleichbedeutend sein mit dem aus *cessare* gebildeten mnl. *cissen*, *cessen*, *gecissen*, *gechissen*, neben welchem *cesseren* hergeht..... Indessen ist in *ghesces* zunächst das *s* vor *c* durchaus unberechtigt." Het laatste bezwaar komt mij niet overwegend voor: *cessen* is een vreemd woord en wordt op verschillende wijzen geschreven. Zoo vindt men *Parth.* 4059: *ghecessen*; in den *Lsp.* *gechissen*, in den *Limb.* VI, 1906: *ghesissen*. Geen wonder dus dat een ander afschrijver naast de *c* eene *s* invoegde. Al mogen ons geen meer voorbeelden bekend zijn van *scessen*, *scissen* voor *cessen*, *cissen*, wij aarzelen niet ook die lezing te verdedigen, die mede een goeden zin oplevert.

In het Gloss. teekende ik op Ghetes aan, dat bij A. gewis ook *geces* moest gelezen worden: verg. *Lsp.* Gloss. op Cissen. Doch Kausler teekent op dit vers aan: »*ghetes.* So, ganz entschieden und dass eine Verwechslung des *t* mit *c* nicht möglich ist, liest C. Die Bedeutung von *ghetesen* ist, sich beruhigen, zufrieden geben, einverstanden sein. Daar sedert hetgeen over het woord getes is geschreven door De Jager, *Versch.* 274—76, en door Dr. Brill in De Jager's *Arch.* III, 72—75, tal van nieuwe voorbeelden bekend zijn geworden, is het niet ongeschikt eenigszins langer bij *getes* stil te staan.

Dr. Brill vergelijkt het bnw. *getes* met goth. *gatass*, dat met het voorv. *un* voorkomt 1 *Thess.* V, 14: »talzjaith thans *ungatassans*", Gr. νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους; Vulg. »corripite *inquietos*", in de Staten-vert.: »vermaent de *ongeregelde*." Met den adverbialen uitgang voorzien treffen wij het aan 2 *Thess.* III, 6: »Anabiudam izvis...., ei gaskaidaith izvis af allamma brothre hvairbandane *ungatassaba*", Gr. ἀτάκτως περιπατοῦντος; Vulg. »ambulante *inordinate*"; St.-vert.: »die *ongeregelt* wandelt"; en ald. 11: »Hausjam auk sumans hvairbandans in izvis *ungatassaba*"; Gr. περιπατοῦντας ἀτάκτως; Vulg. »ambulare *inquiete*"; St.-vert. »*ongeregelt* wandelen." *Gatass* is dus geregeld, ordelijk, voegzaam: verg. Leo Meyer, *Die goth. Sprache*, § 85: »Un-ga-tassa, unordentlich, unziemlich, das möglicher Weise mit gr. τάσσειν (aus τάγjειν), ordnen, ... zusammenhängt."

Ordenen, *schikken*, *voegen* geeft een geleidelijken overgang tot de beteekenis *verplegen*, *verzorgen*, *voorzien*, welke wij o.a. in Hondius' *Moufeschans*, 86, aantreffen:

Oock sulck een Hof die dient u best,
Daer uwe stramme jaeren
Sijn met vermaecken wel *getest.*

Ald. 354:

Elck behelpt hem alderbest
Met het zijne wel *getest.*

Het ww. *tessen*, in de eenigszins gewijzigde beteekenis van *bevredigen*,

voldoen, meen ik ook te vinden in eene als gewoonlijk duistere plaats van zuster Hadewych I, 69, 78:

Dien minne eerst veet dien luuctse de oghen
Met ghenoechten, soe dunct hem tsine al best;
Soe en waent hi niet dan ioye doghen:
Dus trect sijt al met haerre lest.
Dan comt redene de starke
Met nuwen werke:
Der scout soe wert de woet *ghetest.*

In den zin van *zich voegen*, *zich schikken*, *zich rustig houden*, komt *getessen* voor in de hier behandelde plaats van den Martijn.

Behalve de door De Jager aangehaalde plaatsen van *getes* in den zin van *verzorging*, *verpleging*, *behandeling*, komt het nog voor *X Boerd.* III, 137:

Die clerc nu bi der vrouwe es,
Die hem dede goet *ghetes.*

In den zin van *smaak*, hetgeen iemand *voegt* of *past*, komt het behalve *Rose* 11916, nog voor *Grimb.* II, 3128:

Daer quam gevaren na sijn *getes*
Die here van Breda.

In denzelfden zin leest men *na sijn getesen* bij Hadew. I, 16, 75:

Die der minnen ware na hare *getesen*,
Si gave hem hare rike ende haren scat.

Ald. 138, 34:

Dien minne sine quale sal ghenesen,
Sal minnen wesen
Na hare *ghetesen.*

En ald. 151, 52:

Si can na hare *ghetesen*
Wel scermen onder den scilt.

Ook als bnw. komt *getes* eenige malen voor bij Hadew., als I, 196, 2:

Ic bidde Gode die alre dinc meester es,
Dat hi u ter minne make *getes.*

I, 219, 1:

God si met u ende geve u al
Te minne dat men minnen sal,
Ende te hatene dat te haten es,
Ende te alre waerheit sijn *getes.*

I, 236, 137:

Alsemen met allen dat men es
Genouch es der minnen ende *ghetes*,
So wert ter neghender maent geboren
Dat kint.

Wat volgens *orde* en *regel* is, is *geschikt*, *bekwaam*, en verder, met

een geleidelijken overgang, *voegzaam*, *zich voegend*, *gedwee*, als bij Hadew. I, 233, 51:

Ghi weet wel, die professie doet,
Dat hi één wesen geloven moet
Metter gheselscap daer hi es,
Te alre ghehoersaemheit te sine *getes*.

In denzelfden zin komt het ook voor bij Velth. VI, 29, 44:

Maer ic hore nu secgen dat
Die coninc van Vrancrike derwerd es,
Om te maken hem *getes*
Den paus.

In de beteekenis van *voegend*, *passend*, *gepast*, vindt men het *Salad.* 74:

u te leerne niet en es.
En mochte an u niet becliven;
Daer omme es u niet *ghetes*.

Uit de beteekenis *ordelijk*, *overeenkomstig den regel*, laat zich die van *gewoon*, *gemeenzaam* afleiden, die wij vinden *Lsp.* I, 45, 47:

een heylich Jode, hiet Moyses,
Dien God was also *ghetes*,
Dat hi sprac in menigher stont
Jeghen hem, mont jeghen mont.

Zoo ook Hadew. I, 259, 109:

Wat gheet, wat keert,
Wat wijst, wat leert
  Herte ocht zin,
Het blivet mi *ghetes*
Hi die es
  Alles beghin.

Ten slotte deel ik nog eene plaats mede van Hadew. I, 277, 7, die mij onverstaanbaar is:

Menegerande toeval
Werdt enich al
  In puer *ghetes*.

DERDE MARTIJN.

Vs. 111. In de 1ste uitg. veranderde ik *breet*, dat in alle teksten voorkomt, in *brect*, en verklaarde in de Aant., bl. 118, het vers aldus: »God is *buiten* alle dingen, en toch ontbreekt nergens zijn verblijven (daarzijn)."

Doch met de jaren wordt men meer conservatief, en ik waag het thans niet meer eene lezing te veranderen, die in alle teksten voorkomt [1]). Ook in het Weener Hs. der IIde Partie van den *Spiegel Historiael*, waarin mede de 3de Martijn voorkomt, vindt men de lezing *breidt*. De geheele str. luidt daar aldus:

Boven al es God ongedraghen:
Negeen dinc en mach hem beclagen,
Dat hise iet verlast.
Onder al, sonder last van waghen,
Want hem en moeyt rusten no jagen:
Sijn wesen es soe vast. (dagen,
Buten al, ende en breidt niewerinc sijn
Want hi es al sonder vragen
Wert, voecht, ende niet gast.
Binnen al, ende vervullet jegen plagen,
Dat sine dinc met geenen vlagen
En si ongerast,
No gequetst enen bast.

Moeilijk evenwel is het de woorden des dichters in hun waren vorm terug te geven, daar vs. 109 en de volgende in alle teksten belangrijk van elkander afwijken. Kennelijk was de zin der geheele str. voor de meeste afschrijvers te diep: vandaar dat enkele verzen jammerlijk gehavend werden. Bukelare's verklaring is te vrij om ons hier het rechte spoor te kunnen wijzen. Zij luidt aldus:

Immensus, ineffabilis
Est Deus, inmutabilis,
Nulli rey molestus.
Perfectus est et stabilis,
Nec pondo ponderabilis,
Nec frigus fert nec estus;
Semper infatigabilis,
Hospes, nec hospes (*l.* hostis?) labilis,
Hic ubi dies festus.

Zeer juist zegt Kausler: »Würde die Quelle, die der Dichter hier ohne Zweifel im Auge hat, genau bekannt oder zugänglich sein, so liesse sich wahrscheinlich auch die sichtlich verdorbene Stelle leicht herstellen."

Niet onmogelijk is het, dat Maerlant bekend is geweest met een Latijnsch kerklied *de S. Trinitate*, door Mone in zijne *Lat. Hymnen des*

---

1) In het Haagsche Hs. *Cl.*: Buten *breyt hij* nieuwer sijn dagen.

Mittelalters, I, 14 vlgg., medegedeeld, en waarbij hij opmerkt: »Das Lied ist nach der Anleitung des apostolischen Glaubensbekenntnisses eingerichtet, wie die v. 60—64 deutlich anzeigen; die Glaubensartikel sind durch die Zusammenstellung der Gegensätze erläutert, welche Lehrweise auch andere dogmatische Lieder befolgen nach *Gregorius M*. moral. 2, 20", t. a. pl. 17. Wij laten het gedicht in zijn geheel volgen, daar de geheele behandeling van het onderwerp, hoewel aanmerkelijk korter, met die van Maerlant overeenkomt.

DE S. TRINITATE.

Ad patrem.

Alpha et Ω, magne Deus,
Heli, heli, Deus meus,
Cujus virtus totum posse,
Cujus sensus totum nosse,
Cujus esse summum bonum,
Cujus opus quidquid bonum.
Super cuncta, subter cuncta,
Extra cuncta, intra cuncta,
Intra cuncta, nec inclusus,
Extra cuncta, non exclusus,
Super cuncta, nec elatus,
Subter cuncta, nec substratus.
Super totum praesidendo,
Subter toto sustinendo,
Extra totum complectendo,
Intra totum es inplendo.
Intra nusquam coarctaris,
Extra nusquam dilataris,
Subter nullo fatigaris,
Super nullo sustentaris.
Mundum movens non moveris,
Locum tenens non teneris,
Tempus mutans non mutaris,
Vaga firmans non vagaris.
Vis externa vel necesse
Non alternat tuum esse,
Heri nostrum, cras et pridem
Semper tibi nunc et idem,
Tuum, Deus, hodiernum
Indivisum, sempiternum.
In hoc totum praevidisti,
Totum simul perfecisti,
Ad exemplar summae mentis
Formam praestans elementis.

Ad filium.

Nate patri coaequalis,
Patri consubstantialis,
Patris splendor et figura;
Factor factus creatura
Carnem nostram induisti,
Causam nostram assumpsisti.
Sempiternus temporalis,
Moriturus immortalis,
Verus homo verus Deus,
Impermixtus homo-Deus,
Non conversus hic in carnem,
Nec minutus propter carnem,
Nec assumptus est in Deum,
Nec consumptus propter Deum.
Patri compar deitate,
Minor carnis veritate,
Deus pater tantum Dei,
Virgo mater sed et Dei.
In tam nova ligatura
Sic utraque stat natura,
Ut conservet quidquid erat.
Factus quidem quod non erat,
Noster iste mediator,
Iste noster legis dator,
Circumcisus, baptizatus,
Crucifixus, tumulatus,
Obdormivit et descendit,
Resurrexit et ascendit.
Sic ad coelos elevatus
Judicabit judicatus.

Ad spiritum sanctum.

Paraclitus increatus,
Neque factus neque natus,
Patri consors genitoque,
Sic procedit ab utroque,
Ne sit minor paritate,
Vel discretus qualitate.
Quanti illi tantus iste,
Quales illi talis iste,
Ex quo illi extunc iste,
Quantum illi tantum iste.
Pater alter sed gignendo,
Natus alter sed nascendo,
Flamen ab his procedendo,
Tres sunt unum subsistendo.
Quisquis trium plenus Deus,
Non tres tamen dî, sed Deus.
In hoc Deo, Deo vero,
Tres et unum assevero,
Dans usiae unitatem
Et personis trinitatem.
In personis nulla prior,
Nulla major, nulla minor.
Unaquaeque semper ipsa
Sic est constans atque fixa,
Ut nec in se varietur,
Nec in ullam transmutetur.

De antithesen, waarvan Mone spreekt, en die wij in ons gedicht in str. 7—9 ontmoeten, vinden wij in het Latijnsche lied, vs. 7—20, terug. Zij hebben veel overeenkomst met die van de drie genoemde strophen. Vs. 111 laat zich best vergelijken met vs. 18:

Extra nusquam *dilataris*,

waarin *dilatari* geheel aan *breden* beantwoordt, dat zoowel bedr. als onz. zijn kan. Volgens het Comb. Hs. beteekent dit vers: »Buiten breidt hij nergens zijne bewegingen uit", volgens de lezing van de Haagsche Hss. en het daarmede meest overeenkomende Weener Hs.: »Buiten breidt zich nergens zijn verblijven, zijn daarzijn uit". Welke dan ook de ware lezing zij, *breden* is hier ontwijfelbaar het ware woord, hetwelk ik ten onrechte door *breken* verving.

De bedoeling van den dichter schijnt deze te zijn: »God is buiten alle dingen; maar nergens strekt hij zijn verblijf uit; hij beperkt zich niet tot eene bepaalde plaats; maar evenals de gastheer beweegt hij zich hier en daar, zonder ergens zich op te houden."

Wij laten hier nog eene plaats volgen uit Joh. Damascenus, bij Kausler aangehaald naar de Latijnsche vertaling, die mede eenig licht op des dichters bedoeling kan werpen:

»Deus universa replet, nullo circum termino definitus. — Quodsi enim *extra locum aliquem esset*, oporteret ipsum illo terminari a quo destitueretur (*l.*: substitueretur, Orig. οὔπερ στηρίσκεται). Cum ergo totus in universo existat, *nequaquam ex aliis in alia loca migrat*, a quo replentur omnia", *Sacra Parallela*, Tit. XLVII, T. II, 751 der uitg. van Lequien, Paris. 1712.

Vs. 125. Het verdient opmerking, dat ook in het Weener Hs. de lezing *verbeenen* voorkomt, welke mede in het Gron. Hs. en de Heidelb. fragm. gevonden wordt. Blijkens de onder den tekst medegedeelde varianten,

als de lezing van W.: Noch vervoecht, no verbeenen En esser ane vervreescht, schijnt ook dit vers reeds vroeg een struikelblok der afschrijvers geweest te zijn. Zie verder het Gloss. op Verbenen.

Vs. 163. Dit vers is in alle teksten jammerlijk bedorven en geheel onverstaanbaar geworden. Bij *A.* en *C.* ontbreekt *willen* geheel en al; bij *B.* en *E.* is het in *wilen* veranderd, en bij *D.* nog meer verknoeid tot *dicwil.* En juist in dat *willen* ligt de *cardo quaestionis.* Na van de goddelijke drieëenheid te hebben gesproken, noemt Maerlant ook eene bij den mensch, zonder welke hij niets vermag; en deze bestaat, zooals het in vs. 164 heet, uit *macht*, *const* en *wille.*

Macht is, dat men »moet *mogen* der dinc genaken";

Cracht bestaat daarin, dat men »moet *connen* die dinc geraken"; en

Wille is, dat men »moet *willen* daeromme waken."

Bij Bukelare ziet men zeer duidelijk wat de dichter bedoeld heeft, vs. 183 vlgg.:

Quicumque velit facere
Quid, in se debet sapere
  Tripharium respectum.
Rem adeat quam capere
Velit sive contingere,
  Vel ceptum est neglectum.
Velle debet, insistere
Scire, *posse*que poscere
  An opus indirectum.

Vs. 184. Kausler had in zijne uitg. in plaats van *beluket*: *behuut*, doch verbeterde in zijne Aantt.: »*behuut*, unrichtig abgedruckt; die Hs. liest *beluuct.*" Bij de varianten in de 1ste uitg. teekende ik aan: »*behuut*, door Kausler misschien verkeerd gelezen (verg. behuut en beluuct)." Thans doet zich bij mij de vraag op: Staat in het Hs. niet werkelijk *behuut*? *Behuden*, bedekken, zou hier mede een goeden zin geven. Zie Dr. De Vries in de *Taalk. Bijdr.* II, 99.

Vs. 194. In de 1ste uitg. las ik met Dr. De Vries: *spore*, in plaats van *pore*: verg. *Taalzuiv.* 138 vlg. Ik week daarin af van de lezing der verschillende teksten, waarvan *B.* en *D.* *Uut sinen wille*, en *C.* *Buten sinen wille* hebben, terwijl in twee Hss., in het Comb. en de Heid. fragm., *pore* en *poere* staat. Ik veranderde dit in *spore*, en voegde er bij: »De laatste lezing brengt ons op den rechten weg, en doet ons vermoeden, dat de *s* is weggevallen, die ik dan ook niet heb geaarzeld zijne wettige plaats terug te geven." Doch ook in het Weener Hs. vindt men de lezing: *Uut sinen poere en leit*, en wij moeten *pore* het burgerrecht wedergeven in onze Dietsche taal. Zie het Gloss.

Vs. 328. De benaming van *oude viant* voor den duivel is zeer gewoon, en zelfs heden nog onder het volk bekend, dat Zijne helsche Majesteit eenigszins oneerbiedig *den oude*, *den ouden knecht* noemt. In Denemarken is hij nog als *gammel Erich*, in Engeland als *old Nick*, *old Davy* bekend. In het Ohd. is zijn naam *Altfiant* en bij de kerkvaders *antiquus hostis*. Bij Vincentius Bellovacensis wordt hij herhaaldelijk *antiquissimus hostis*, ook wel met bijvoeging van *generis humani*, genoemd. Meer voorbeelden zie men bij Grimm, *D. Myth.* 914 en Mr. Van den Bergh, *Wdb. der Ned. Myth.* 28.

Ook de naam *helsche drake*, die vs. 491 voorkomt, was bij onze oude schrijvers veelvuldig in gebruik, en evenzeer aan kerkelijke Latijnsche schrijvers ontleend, bij wie hij onder den naam van *antiquus anguis*, *anguifer hostis*, *saevissimus draco* enz. bekend is. Zie Grimm, *D. Myth.* 950.

DISPUTACIE VAN DEN CRUCE.

Vs. 39. Christus (God) had het kruis, eens een klein rijsje, uitverkoren om als schandhout de boom des levens, de heerscheres der aarde te worden. Kausler merkt bij dit vers aan: »Diese Stelle könnte auf eine Uebertragung aus dem Lateinischen weisen, in welchem die *crux* zur *domina* zu machen näher liegt als *dat cruce* zur *vrouwe* im Niederländischen." Straks zal blijken dat Maerlant hier zinspeelde op eene bekende kerkelijke voorstelling; doch ook zonder dat zou er geen bezwaar in zijn het kruis bij persoonsverbeelding als een vrouwelijk wezen voor te stellen, en te minder als men bedenkt dat in 't Mnl. *cruce* niet alleen onz., maar ook vrouw. gebezigd wordt. In het Comb. Hs. komt zelfs *cruce* in dit gedicht een paar malen vrouw. voor, en wel vs. 523 en vs. 583, en herhaaldelijk in den *Rijmb.*, als vs. 1331, 1698, 2029, 5964, 13107, 21297, 25818, 26325, 26513 enz. Evenzoo komt *herte* zoowel vrouw. als onz. voor; doch bij persoonsverbeelding wordt *dat herte* voorgesteld als *die vrouwe coninginne*: zie *Mart.* I, 705, 714, 715, 716, 736; en wordt evenzeer *dat gelove* in *Mart.* III, 232 *coninginne* genoemd.

Waarschijnlijk had onze dichter hier het oog op de plaats uit *Ezech.* XVII, 22 vlgg., waarop ook Albertus Magnus doelt *de laudibus B. Mariae*, L. XII, c. 6, § 12 (Tom. XX, 428): »Ipsa (Maria) etiam lignum humile de quo Dominus *Ezech.* 17: Exaltavi lignum humile, crucem scilicet, vel Mariam, quae exaltata est merito humilitatis suae in matrem Domini et *reginam* paradisi."

Ook in Latijnsche kruisliederen wordt het Kruis als *de edelste*, de *Koningin* van alle boomen verheerlijkt. Zoo in een gedicht van Venantius Fortunatus, *In passione Domini*, bij Mone, *Lat. Hymnen des Mittelalters*, I, 131:

Crux fidelis, inter omnes arbor *una nobilis*,
Nulla silva talem profert fronde, flore, germine,
Dulce lignum dulces clavos, dulce pondus sustinet.

Zie ook Daniel, *Thesaurus Hymnologicus*, II, 349, XXVI:

Crux ave benedicta!
Per te mors est devicta,
In te pependit Deus,
Rex et Salvator meus.

Tu *arborum Regina*,
Salutis medicina,
Pressorum es levamen,
Et tristium solamen.

Vs. 112. In den tekst verkoos ik de lezing van A., doch ten onrechte. De lezing van C. is wel is waar bedorven, doch met eene kleine verandering te verbeteren. Men leze met Dr. De Vr.:

Want hi *bi* Adame die werelt al
Brochte in dat sneven.

Vs. 191. Verg. *v. d. Lev. O. H.* 2999 vlgg., waar Jezus het Kruis aldus aanspreekt:

Ay cruce, ic hebbe ane di vercoren
Te stervene om die sijn verloren.
Dies ic deluwen sal an di,
Cruce, daer omme saltu sijn so vri,
Dat die gemene werelt al
Di vleien ende aenbeden sal.
Cruce, du salt wesen *scilt*
Jegen elx sduvels gewilt.
Cruce, an di sal menich man
Van mi nemen boekin an.
Cruce, du salt sijn geëert,
Dine salichede sal sijn gemeert;
An di salic storten mijn bloet,
Diet deert ofte wert hi en es niet vroet.
Cruce, ic gheve di voertmeer leen,
Dat wijf no man en es negheen,
Die op mi met herte roepen genade,
Eyst nacht, dach, vroech oft spade,
Datten de duvel nemmer en scint,
Es hi in node, es hi in tormint,
Hine si seker ende vri
Jeghen den duvel, dat gevic di.
Cruce, en haddic di niet vercoren,
Al die werelt bleve verloren.

Vs. 218 *vlgg.* De laatste regels geven geen gezonden zin. Dr. Franck, in *Anz. f. D. Alt.* IV, 399, wil met eene kleine verandering aldus lezen:

Mi es alse der armer bie,
Die thonich winnet, ende en weet wie,
Diet *nut*, *en salre* met monde
Of danken teneger stonde.

»*En weet wie* ist einfach = irgend einer. Gerade so ist es str. 21 gebraucht. Meiner ansicht nach verlangt die vergleichung (Jesus hat das heilvolle versöhnungswerk für uns verrichtet und hat keinen dank dafür) diese auffassung. Das *nutten* kann nicht zweifelhaft gestellt werden, nur der dank."

Vs. 272. In mijne *Boerde* 25 plaatste ik achter *ontwegen* een dubbele punt, in plaats van een komma. Te recht merkt evenwel Dr. Franck, t. a. pl. 411—12, aan: »der letzte vers ist offenbar der nachsatz zu dem vorhergehenden und *en weet wie* ganz gewis nur »irgend einer". »Lässt du dich dann von irgend einem noch davon abbringen — (mit beliebter coordination ohne conjunction) — dein sinn ist unrein." Dieser gebrauch von *en weet wie* ist ganz analog dem des mhd. *neiz wer* und steht auch sonst nicht allein, da *wie* und *die* gleichfalls zu den indefin. übergehen."

Vs. 351. Kausler teekent bij dit vs. aan: »*Reden* (l. *rede*) ist mir unklar, *vrede* in Comb. etwas allgemein." Doch ook *rede* geeft een goeden zin, mits men er maar geen *reu* of *hond* van maakt. *Enen den rede bevelen* is *iemand aan de koorts aanbevelen*, *hem de koorts toewenschen.*

De hooge prelaten, wien het slechts om de waardigheid en de rijke inkomsten, niet om het zieleheil der hun toevertrouwde kudde te doen is, scheren eerst duchtig hunne schapen en zenden ze dan weg met de verwensching: »De koorts kwelle u", m. a. w. »Loopt naar den duivel." De uitdrukking *enen den vrede bevelen* is evenwel veel fijner en bijtender, en zoo bepaald en scherp mogelijk. Hoe onwaardig zou het een hoogen kerkvorst zijn te schelden en te razen als een polderjongen! Die hoogwaardigen zijn veel giftiger en blijven altijd in hunne rol. Zegenend, met vroom gebaar, met heilige zalving, breiden zij over de gevilde kudde de handen uit, onder het uitspreken van een: »Vrede zij met ulieden!"

Verg. ter verklaring der uitdrukking een gedicht, getiteld: *Ene bevelinghe*, vs. 51 vlgg. (Serrure, *Vad. Mus.* II, 398—400; *Altd. Blätter*, II, 268):

Ic *bevele* mi in den selven *vrede*,
Die God onder sine jongheren dede,
Doen hi int huus quam te hem
Ende seide: *Pax vobis! ego sum.*

Vs. 453. *Waer spreken* heeft hier den zin van *borg blijven*, *zich borg stellen* (zie Gloss.). Bij C. is zonder twijfel *bet* bedorven, doch door eene kleine verandering, die Dr. De Vr. voorstelt, in den oorspronkelijken vorm te herstellen. Een afschrijver, die de kracht der uitdrukking niet verstond, schreef *bet* in plaats van *der*. Men leze:

Die vor ons *spreken der* danne waer,

d. i. »die dan voor ons borg *durft* blijven", welke lezing boven die van den tekst is te verkiezen.

Vs. 577. In mijne *Boerde* 39 verkoos ik de lezing van A.: *tsweet* boven *tswaert* van C. Het is waar, dat het zweet van den lijdenden Christus telkens werd herdacht. Zoo zwoer men bij het H. Zweet: zie *Disp.* 236; zoo wordt in een *Bedinge van Onser Vrouwen* (*D. War.* I, 264, 30) het zweet aldus aangeroepen:

Ic bidde ghenade dore dat sweet
Dat hi sweete in sijnder pinen,
Doen hi doghede sine carinen
An den cruce met oetmoet.

Verg. nog Hild. 141, 226:

Hoer ziele blijft in anxten groot,
Daer God om storte sijn helich zweyt.

Doch denken wij aan de bekende kerkelijke voorstelling van Maria onder het kruis,

Cujus animam gementem,
Contristatam et dolentem
Pertransivit gladius,

dan geven wij aan »tswaert der passien, scarp ende cout" de voorkeur.

VAN DEN V VROUDEN.

Dit gedicht is zeker, evenals het volgende, de vertaling van eene Latijnsche hymne, waarvan ik evenwel het oorspronkelijke niet heb mogen ontdekken. In Mone's *Lat. Hymnen des Mittelalters*, II, 162 en 163, komen twee bijna gelijkluidende gedichten voor over de *Septem gaudia Mariae*, waarvan de drie eerste regels woordelijk met die van ons gedicht overeenkomen. De eerste strophe luidt aldus:

Gaude virgo, mater Christi,
Quae per aurem concepisti,
Gabriele nuntio:
Gaude, quia Deo plena
Peperisti sine poena
Cum pudoris lilio.

Het Latijnsche gedicht is maar 24 verzen groot, en wijkt te zeer af van het onze, om aan eene vertaling te denken. Het is van Bonaventura en komt onder den titel van *Corona Mariae* in zijne werken voor (ed. Venet. XIII, p. 347). Ook ontbreekt de aan het slot van iedere strophe voorkomende bede aan Maria, welke wij evenwel in een ander gedicht, mede *Septem Gaudia b. M. V.* getiteld, ontmoeten [1]. Het luidt aldus:

1.

Virgo, templum trinitatis,
Deus summae bonitatis
Et misericordiae,
Qui tuae humilitatis
Et dulcorem suavitatis
Vidit et fragrantiae,
De te nasci nuntiatur,
Cum per angelum mandatur
Tibi salus gratiae;
Modum quaeris, demonstratur,
Dum consentis, incarnatur
Confestim rex gloriae. —
Per hoc gaudium precamur,
Ut hunc regem mereamur
Habere propitium,
Et ab eo protegamur,
Protecti recipiamur
In terra viventium.

2.

De secundo gratularis,
Quod tu solem stella paris,
Velut luna radium,
Pariendo non gravaris,
Virgo manes, non mutaris
Propter puerperium.
Sicut flos propter odorem
Suum non perdit decorem,

---

[1]) Mone, t. a. pl. II, 165.

Cum odor emittitur,
Sic nec propter creatorem
Virginitatis candorem
Tu perdis, cum nascitur. —
O Maria, mater pia,
Esto nobis recta via
Apud tuum filium,
Atque pro tua gratia
Repelle nostra vitia
Per secundum gaudium.

3.

De tertio gratulari
Stella monet, quam morari
Vides super filio,
Cum a magis adorari
Ipsum cernis et ditari
Munere tam vario.
Stella notat unitatem
Tresque reges trinitatem
In dicto sacrificio,
Aurum mentis puritatem,
Myrrha carnis castitatem,
Thus est adoratio. —
O Maria, stella mundi,
A peccatis simus mundi
Per te, virgo Maria,
Et virtutibus fecundi,
Laeti tecum et jocundi
Laetemur in patria.

4.

Quartum, virgo, tibi datur,
Cum a morte suscitatur
Christus die tertia.
Per hoc fides roboratur,
Spes redit et mors fugatur
Per te plena gratia;
Hostis victus captivatur,
Dolet, gemit, anxiatur
Amissa potentia;
Homo captus liberatur
Et ab humo sublevatur
Sursum ad coelestia. —
Ergo, mater creatoris,
Funde preces cunctis horis,
Ut per istud gaudium,
Post cursum hujus laboris,
Beatis jungamur choris
Supernorum civium.

5.

Quintum, virgo, recepisti,
Ascendentem dum vidisti
Filium in gloria.
Tunc aperte cognovisti,
Quod tu mater extitisti,
Cujus eras filia.
In ascensu demonstratur
Via, per quam ascendatur
Ad coeli palatia;
Ergo surgat et sequatur
Istam viam, qui moratur
In mundi miseria. —
Per hoc gaudium rogamus,
Ne subjici valeamus
Daemonis imperio,
Sed ad coelos ascendamus,
Ubi semper gaudeamus
Tecum et cum filio.

6.

Sextum gaudium ostendit,
De supernis qui descendit
In linguis paraclitus,
Dum confirmat et defendit,
Replet, mundat et accendit
Apostolos penitus.
Ignis in linguis est datus
Ut per ignem sit sanatus
Homo linguis perditus,
Et per ignem emendatus,
Qui fuerat maculatus
Per peccatum primitus. —
Per hoc gaudium beatum
Ora, virgo, tuum natum,
Ut in hoc exilio
Nostrum deleat reatum,
Ne sit nobis in peccatum
In magno judicio.

7.

Ad septimum invitavit,
Cum de mundo te vocavit
Christus ad coelestia,
Super thronos exaltavit,
Exaltatam honoravit
Speciali gratia.
Sic honor tibi praestatur,
Qui nemini reservatur
In coelesti curia,

Nec virtutibus ditatur,
Nisi cui per te datur
Virtutum custodia. —
Virgo, mater pietatis,
Sentiamus bonitatis
Tuae beneficia,
Et nos serves a peccatis
Et perducas cum beatis
Ad aeterna gaudia.

O Maria, tota munda
A peccatis nos emunda
Per haec septem gaudia,
Et fecunda nos fecunda
Et duc tecum ad jocunda
Paradisi gaudia.

Hoogstwaarschijnlijk was ons gedicht eene vertaling van een der talrijke hymnen *de Gaudiis beatae Mariae*, dat insgelijks met dezelfde woorden aanving als het eerste door ons aangehaalde gedicht, en waarvan elke strophe werd besloten met eene bede als in het tweede. Zulk een gedicht komt evenwel noch bij Mone, noch in Daniel's *Thesaurus Hymnologicus* voor.

Vs. 2. Wij hebben hier met eene mystieke voorstelling te doen, welke wij ook bij Alb. Magnus, *de laudibus B. Mariae*, L. VII, c. 7 (Tom. XX, 215) aantreffen. Aldaar wordt de H. Maagd vergeleken met *Aurora*, en worden van dit woord een aantal mystiek-etymologische verklaringen gegeven, als: »Aurora, ab auro, ab aura", en ook: »Ab *aure*: quia concepit per aurem." Unde dicit *Cant.* 5: »Dilectus meus, id est, Deus pater, misit in me manum suam, id est, filium, per foramen auris meae". Ideo canit ei Ecclesia: »Concepisti *per aurem* Dominum nostrum, ut benedicta dicaris inter omnes mulieres." Zie ook *Gold. Schm.* 1278 vlgg.:

Dir brâht ein engel sînen gruoz
Verre ûz der himele kôre:
Der want sich durch *dîn ôre*
Zuo dîner brüste reine,
Dar inne er wart ze beine
Und in daz vleisch verwandelt,
Daz noch der priester handelt
An aller sünden ahte.
Gelückes vil uns brâhte
Avê der veterlîche spruch,
Der durch *dîn ore*, ân allen bruch,
Dir gie ze herzen unde sleich.

Vs. 13. Eene in de Middeleeuwen zeer geliefde mystieke voorstelling. Verg. *Van ons Heren gheboerte*, in Serrure's *Vad. Mus.* II, 412, 10 vlgg.:

Die dochter moederlijc ontfinc
Den vader, ende hi waert haer kint
Menschelijc, ende bleef oit sint
Vader, sone ende broeder,
Ende si dochter, suster, moeder.
Vader, dochter, daer hise wrochte,
Moeder, soene, doen sine brochte
Menschelike int ertsche leven;
Daer sijnse suster, broeder bleven.

Zie ook Rutebeuf, II, 152, *les IX joies Nostre-Dame*, 4:

Tu iez et vierge et fille et mère.
Vierge, enfantaz le fruit de vie;
Fille, ton fil, mère, ton peire.

Vs. 17. Dat de afschrijver *zalich* schreef, na het voorafgaande *zalige* in vs. 16, is blijkbaar eene vergissing. De ware lezing is *zale*, de classieke uitdrukking waar sprake is van de H. Maagd in betrekking tot haren moederlijken schoot. De bedoeling is: »Met zalige oogen hebt gij gezien, o zaal, waar gij, Jezus, het Woord (de Λόγος) van den hoogen Vader, in hebt gelegen", of m. a. w.: »Zalig was de uitdrukking uwer oogen, Maria, toen Jezus in uwen schoot lag." De woorden *zalige ogen* zijn hier op te vatten als accusatief: niet echter als 't object van *gi saget*, maar als adverbiale bepaling van wijze in den 4den nv. *Gij zaagt zalige oogen*, voor hetgeen thans *met zalige oogen* heet. Dergelijke bepalingen zijn oorspronkelijk genitivi absoluti geweest (verg. *belokenre ogen*, *Sp.* II[6], 57, 40, *wakender ogen*, Hild. 132, 115), maar die al vroeg in accusatieven verliepen. Evenzoo kende het Mhd. de uitdrukking: *swinde blicke sehen*, als b.v. in de *Nibelungen* (uitg. van Pfeiffer), 1749, 4:

Wan daz siu *swinde blicke* an ir viande *sach*.

»behalve dat zij (met) vreeselijke blikken op hare vijanden zag." Zie verder Benecke II[2], 272 *b*, waar Müller het een» ergänzenden accusativ" noemt. Juister is onze benaming: modale bepaling in den accusatief.

ONS HEREN WONDEN.

Door een gelukkig toeval vond ik het oorspronkelijke van dit gedicht in een Hs., berustende op de Stedelijke Boekerij te Arnhem. Het staat in een bundel stichtelijke geschriften van verschillende hand en kennelijk later bijeengebonden, op het schutblad waarvan zich het volgende inschrift bevindt:

»Liber monasterii ad Fontem Beate Marie prope Aernheym, canonicorum regularium ordinis sancti Augustini", waarna de inhoudsopgave volgt [1]).

Ongeveer de laatste 30 bladen bevatten grootendeels gedichten, en daaronder ook het op den index aldus aangeduide:

»*Rigmi de passione Domini, vexillo crucis et vulneribus Christi.*"

Later vond ik hetzelfde gedicht in Mone's *Lat. Hymnen des Mittelalters*, I, 159 vlgg., waar echter eene aanvang- en slotstrophe voorkomen, die in het Arnhemsche Hs. zoowel als in de vertaling ontbreken. Ook is de volgorde der strophen eene andere. Beide aan onzen tekst ontbrekende strophen hebben wij, evenals de varianten van den tekst bij Mone, er aan toegevoegd, en tevens de volgorde der strophen bij M. opgegeven.

De Mnl. vertaling is bewerkt naar eene met het Arnh. Hs. overeenkomende redactie. Bij de vergelijking met den Latijnschen tekst kan tevens blijken hoe hopeloos bedorven de Mnl. vertaling is, zoodat het zonder behulp van het oorspronkelijke hier en daar onmogelijk zou geweest zijn de ware lezing te herstellen. Eenige der keurigste emendaties heb ik te danken aan mijnen vriend De Vries, wien ik na mijne ontdekking de vondst mededeelde.

(1 bij M.)

[Salve, mea o patrona,
Crux beata, multa bona
Conferens coelicolis,
Desperatis doctrix prona,
Conversisque mira bona
Exhibens christicolis.

Dejicis tu inimicum,
Aversum reddis amicum,
Salus in periculis:
Affectum donans contritum,
Cor semper facis pudicum
Perfectis deicolis].

---

[1]) Zie *Catalogus van de openbare Bibliotheek van Arnhem*, 1858, bl. 242.

1 (bij M. 3).
Omnibus consideratis,
Paradisus voluptatis
Es, Jhesu piissime!
In te fons paternitatis
Omnes fructus suavitatis
Plantavit plenissime.
Passionis tue fructus
Et cruoris tui fluctus,
Defluens largissime,
Finem fecit nostri luctus;
Per hoc infernus destructus
Gemit amarissime.

2 (bij M. 2).
Triumphale lignum crucis,
Tu seductos nos reducis
Ad superna gaudia;
Portas pandis vere lucis,
Fauces claudis hostis trucis
Divina potencia.
Te adoro propter illum,
Qui per te gregem pusillum
Reduxit in patria,
Confringens per hoc vexillum
Orci vectes et sigillum,
Signa infernalia.

3 (bij M. 4).
Ave! caput, inclinatum
Despectione, coronatum
Spinis infidelium,
Circumquaque cruentatum,
Mille locis perforatum,
Exemplar humilium.
O corona preciosa,
Quam cruoris tinxit rosa
Plasmatoris omnium;
Per te fiat speciosa
Mens humana, mens spinosa,
Declinans in vicium.

4 (bij M. 6).
Salve! vulnus dextre manus,
Velut Physon rivus planus,
Miseris scaturiens,
Quod Judeus inhumanus,
Inhonestus et insanus,
Fodit Dei nesciens.
Te adoro, te honoro,
Te requiro, te imploro,
Ut miser et moriens,
Ut in contritorum choro,
In quo sperando laboro,
Numquam sim deficiens.

5 (bij M. 7).
Ave! tu sinistra Christi,
Perforata que fuisti
Clavo praedyrissimo.
Velut Gion effudisti
Rivum tuum, quo lavisti
Nos a malo pessimo.
Te, o vulnus! adoramus,
Tibi caput inclinamus,
Ut fonti dulcissimo.
Per te detur ut vincamus
Hostes, et ut gaudeamus
In die novissimo.

6 (bij M. 5).
O fons, ave! paradisi,
A quo quatuor divisi
Dulces currunt rivuli,
Per quem demones invisi
Sunt confracti et elisi,
Et effecti tremuli.
Dulce vulnus laterale,
Inter fontes nullum tale
Nectar umquam poculi.
Ave, salve, gaude, vale,
Contra venenum letale
Medicina populi!

Var. bij Mone. 1. His cunctis quoque pensatis. — 4. vis p. — 11. Per hos. — 14. Seductos nos tu reducis. — 21. In propria. — 23. Ceti. — 26. Despective. — 28. Multis locis perforatum. — 29. Circumquaque cruentatum. — 32. tincta. — 39. saturiens. — 42. Deum. — 44. Te inquiro. — 45. Ego miser moriens. — 49. Ave mi s. — 51. praedurissimo. — 54. morbo. — 58. Per te fiat. — 69. usquam. — 72. medicamen.

7 (bij M. 8).

Salve! vulnus dextri pedis,
Tu cruoris rivum edis
Tigri comparabilis.
Per hunc rivum, homo, redis
Ad superne culmen sedis,
Ubi pax est stabilis.
Per hoc vulnus, hoc foramen,
Fudit cruoris libamen
Deus inpassibilis.
Sit ergo michi solamen
Istud vulnus et juvamen,
Cum mors adest flebilis.

8 (bij M. 9).

Levi pedis perforati
Ave vulnus! in quo pati
Deus-homo voluit.
Comparandum es Euffrati,
Per te sumus liberati
Nos, quos umbra tenuit.
Dulce vulnus, dulcis clavus,
Et cruoris dulcis favus
Per istud efferbuit.
Per te resurgat ignavus,
Emendetur homo pravus,
In te qui spem habuit.

9 (bij M. 10).

O Maria, plasma nati,
Que vidisti natum pati,
Quis te dolor tenuit!
Non est hoc humanitati
Datum scire ulli vati,
Nullus homo potuit.
Pre dolore perforetur
Mea mens et crucietur,
Que dolorem meruit,
Ne in fine condempnetur,
Sed per penas emendetur,
Quia carni paruit.

10 (bij M. 11).

Johannes ewangelista,
Tu sacrarii sacrista,
In quo Deus jacuit,
Ne mundus fallat sophista,
Per te michi dentur ista,
Que mens mea voluit.
Obsecro te per hunc fletum,
Per dolorem et per metum,
Quo cor tuum tremuit,
Cum videres Deum spretum,
Ut me ducas ad hunc cetum,
Quem Christus eripuit.

(12 bij M.)

[Ave crux! quam honoravit
Deus summus, cum portavit
Suum te supplicium,
Per quod omnes nos sanavit,
Sanguine ac carne pavit,
Mortis pellens exitium.
Nobis ductor in agone
Assis, Jhesu, pastor bone,
Finis solans exilium;
Virginis ac matris bonae
Semper fruar visione
Supernorum civium].

82. Nobis semper sit s. — 83. Illud v. et tutamen. — 84. Dum. — 93. illud. — 98. Cum v. — 101. Scire datum neque v. — 111. Christus. — 112. Me m. fallit. — 113. detur. — 114. Menti quae tua placuit. — 115. Te inquiro.

Vs. 22. De drie laatste verzen dezer str. zijn eenigermate door een afschrijver bedorven. In de strophen wordt zeer gelet op zuiverheid van rijm, en zou *waren*, dat om den zin gevorderd werd, als rijmende op *mare*, *scare*, *porteñare*, eene afwijking van den regel zijn. Hoewel *die helle breken* eene geijkte uitdrukking is, inzonderheid bij Jezus' nederdaling ter helle gebezigd (zie o. a. *v. d. L. O. H.* 425, 3144, 3929; *Bed. d. M.*

855), spreekt hier het Latijn van *Orci vectes et sigillum*, en moet het breken der helle*poort* hier in letterlijken zin teruggegeven worden, als in *v. d. L. O. H.* 4169 vlg. Eindelijk is het vreemd, dat van een *portier* wordt gesproken, nog eer de hel zelf genoemd is. Door eene omzetting en eene kleine verandering, waarbij het rijm op *-are* behouden blijft, en die graphisch geen bezwaar oplevert, kunnen wij misschien de woorden des dichters herstellen, die tevens het oorspronkelijke meer nabij komen. Wij lezen aldus:

Brac die helle*dore sware*,
Ende bant den portenare,
Gevangen in der donker nacht.

Dr. De Vries wil eene andere lezing, die ik hier ook mededeel. *Sware*, van de deur der hel, klinkt hem wat flauw en modern. De poorten der hel waren van koper, de grendels van *ijzer* (*Ps.* 107, 16). Bij mijne verandering blijft *si in* in den bedorven tekst onverklaard. Vereenigd is dit *siin* (ſiin), waärin misschien iſ'iin schuilt, d. i. *iserijn*. Hij leest dus:

Brac *der* helle*dore iserijn* ware,

d. i. de ijzeren afsluiting der helledeur. Zie Gloss. op W a r e.

Vs. 25. Deze strophe is lang een ware *crux interpretum* geweest, wegens verschillende moeilijkheden, die zij opleverde. Dr. Franck, t. a. pl. 400—401, teekent hierbij aan: »*Hooftcrone* wäre nur zu dulden, wenn es im sinne der *corona monialis* gefasst würde, denn es werden immer die einzelnen verwundeten körperteile angeredet. Ich lese aber lieber *hooft cronet.*" Het Latijn doet ons zien, dat hier het *hoofd* van Christus wordt aangesproken: »*Ave, caput inclinatum*", en dus zal men zeker *hooft* moeten lezen, en dit niet verbinden met *crone.* In het Mnl. een deelw. *cronet* aan te nemen schijnt mij bedenkelijk: bij denominatieven werd het voorvoegsel *ge-* nooit weggelaten, en zou men dit in *gecronet* moeten veranderen. Het Latijn spreekt van *caput inclinatum d e s p e c t i o n e*, en dit wijst ons er op, dat wij *nigic* moeten verbeteren in *nigende.*

Bij vs. 28 teekende Dr. V. Vl. bij *thorne* aan: »*hoek, kant*," en hierop merkt Dr. Franck aan: »Abgesehen von der grammatischen unmöglichkeit, so wird wol niemand lust bezeugen den eckigen Christuskopf vom erklärer anzunehmen. Die stelle ist freilich sehr schwierig. *In dat dorborne* kann nicht richtig sein, es muss entweder *in den dorboorne* oder *in dat dorboren* lauten. Letzteres beizubehalten hindert weder *dorne* noch *torne*, für die ebenso richtig *doren* und *toren* stehen kann, und dann bietet sich für *thorne d'*(*h*)*oren.* Sicher ist die vermutung nicht, aber wenigstens sind die ohren doch am haupte vorhanden." Hoezeer ik de waärheid der aanmerking omtrent het grammaticaal onjuiste van »*in* d a t *dorboerne*" erken, en men zeer zeker ook het mv. *doren* moet lezen, bevredigt mij geenszins de verklaring van *thorne* door *dhoren*, d. i. de

ooren. Hoe smakeloos zoude het zijn het hoofd op menige plaats *bij de ooren* gescheurd te noemen! En dat terwijl het Latijn van *circumquaque* en *mille locis* spreekt!

Mijn vriend De Vries stelt eene keurige verandering voor, die het Latijn uitstekend weergeeft, doch van diep ingrijpenden aard is, daar hij zelfs het viervoudige rijm op *-oren* over boord werpt. Alvorens zijne emendatie mede te deelen, ga mijne veranderde lezing vooraf, waarvoor ik echter gaarne de zijne inruil. Ik lees:

Di, hoeft *gecronet* metten *doren*,
Nigende om der Joden *toren*,
Die Gode croenden alse volc verwoet,
Gescoert in menige stat bi *tsloren*,
Ende bebloet in dat *dorboren*,
Spiegel der groter oetmoet.

Bi tsloren, door het sleuren, geeft een goeden zin, en, zooals Dr. De Vries aanmerkt, *th* en *tsl* wisselen meer af. Zoo leest men bij Matthijssen (Alkemade bl. 231): *die heer thans*, terwijl het Hs. heeft: *die heer tslants.*

Mijn vriend De Vries gaat radicaler te werk, en verbetert aldus:

Di, hoeft *metter dornecrone*,
Nigende om der Joden *hone*,
Die Gode croenden alse volc verwoet,
Gescoert in meniger stat *onscone*
Ende bebloet in *al der tone*,
Spiegel der groter oetmoet.

Hij redeneert aldus: De afschrijver misschreef het eerste vers, en zette: *Di*, *hoeft crone*, sloeg *metter dorne* over, en plaatste dit nu achteraan. Hierop werden ook de overige rijmwoorden verhaspeld. In het tweede vers beantwoordt *hone* ongetwijfeld beter aan het Lat. *despectio* dan *toren*. *Bi thorne* en *onschone* verschillen graphisch niet veel van elkander (*bithorne* — *ōschone*), terwijl *onscone* hier het juiste woord is. Zie Gloss. Thans rest nog het vierde rijmwoord op *-one*, en leest Dr. De Vr. voor *in dat dorboerne*: *in al der tone*, d. i. in het geheele gelaat, *in toto conspectu*, geheel overeenkomende met 't Lat. *circumquaque.* Bij Kil. wordt onder de beteekenissen van Toon, toone, ook *conspectus* genoemd, en Van Hasselt haalt daarbij eene plaats aan uit een Getijdenboek: »sette ic voer dinen *toene*". Zie verder het Gloss. op Tone. De tweede door Kil. opgenoemde vorm moet vr. geweest zijn: uit *in al der tone* laat zich beter de verknoeiing van *der* tot *dor*(*boerne*) verklaren.

Hoe uitstekend de zin zij, welke de lezing van Dr. De Vr. ons geeft, ik ben nog eenigszins huiverig die te onderschrijven, daar *bebloet in dat dorboren* te veel overeenkomt met *mille locis perforatum*, om aan eene corruptie in *dorboren* te denken. Evenwel, ook *gescoert* kan de vertaling van *perforatum* zijn. Doch de lezer zie en oordeele!

Vs. 33. Ook in het laatste deel der str. zijn wederom een paar woorden jammerlijk bedorven. Vooreerst is *Jherusalem* (Hs. ihrl'm) volslagen onzin, waarvoor men òf *Hem* òf *Jhesum* (ih'm) moet lezen. De laatste lezing komt graphisch meer met den bedorven tekst overeen, en *Jezus*, God de *Zoon*, wordt ook elders als *plasmator omnium*, als de Schepper, voorgesteld. Zoo b.v. bij Velthem, VI, 32, 19, waar gesproken wordt van Maria:

Die met haere groter suverhede
Verdiende dat *si droech* gerede
Den makere van al dat ye gewas.

De uitdrukking *plasmatoris omnium* wordt in onzen tekst zeer juist vertaald door: *diet al wesen doet.* Bij *wesen* teekende Dr. V. Vl. aan: »Hs. *vresen*", waarschijnlijk omdat in de uitgave van Mr. V. d. B. verkeerdelijk *vresen* staat. Het Hs. heeft echter zeer duidelijk: *wesen.*

Nog schuilt eene corruptie in *der reynre rose*, hetgeen door Dr. De Vr. uitstekend werd verbeterd in *der greinen rose*, letterlijk *cruoris rosa* van het Latijn. Zie verder Gloss. op Greine.

Str. 4. Hoewel in het Latijnsche lied, waarnaar ons gedicht vertaald werd, de volgorde der strophen dezelfde is, heb ik niet geaarzeld naar den beteren tekst bij Mone de ware volgorde te herstellen en de strophe aan de zijwonde de haar toekomende eerste plaats terug te geven, die zij ook volgens het logisch verband moet innemen. Zij was de bron van alle heil, uit haar »vloeiden eerst ende begonden die sacramente te dien stonden ende alle salicheit" (*Mart.* III, 381 vlgg.). Zij is de fontein van het paradijs, waaruit de vier beroemde rivieren haren oorsprong nemen. Eerst moet dus de *bron* genoemd worden, daarna volgen de vier aan haar ontspringende stroomen. Vandaar onze omzetting: eerst de zijwonde; dan de hand- en voetwonden, die elk met eene der vier rivieren worden vergeleken, welke in het paradijs ontsprongen.

Vs. 46. De laatste verzen dezer str., tot onkenbaar worden toe bedorven, zijn door een even fijne als keurige verbetering van Dr. De Vr. weder tot hun recht gekomen. Als de dichter de zijwonde aldus aanspreekt: »U vereeren wij algemeen tegen allerlei venijn", is dit niet veel meer dan onzin, waaraan door den laatsten regel waardiglijk de kroon wordt opgezet: »Moge met die zijwonde elk gat *gestopt* worden!" Van de woorden van het Latijn:

Ave, salve, gaude, vale,
Contra venenum letale
Medicina populi!

is alleen »het groote en kleine venijn" te recht gekomen. Niets van den

viervoudigen groet [1]) aan de »edele sijtwonde reine", hier juist zoo eigenaardig in betrekking tot de vier rivieren, die aan deze fontein ontspringen; niets van haar wonderdadige kracht als »*medicina populi*". De geheele hoofdgedachte ontbreekt, terwijl anders onze dichter zeer zuiver het Latijn teruggeeft. Doch men leze:

Di, *ersedie* algemeyne
Tiegen tfenijn, *groetic* ende *seyne*!
Godselp si met di, *edel* gat!

Ersedie algemeyne beantwoordt volkomen aan *medicina populi*; de onbeteekenende stoplap *groet ende cleine* wordt een tweevoudige groet. In het laatste vs. volgt de derde groet aan het »*edel* gat" (verg. vs. 67: *edele wonde*, en vs. 93: *heilich gat*). Het is waar, *gestoppet* en *godselp* verschillen nogal van elkander; maar in het zinlooze *gestoppet* moet stellig een woord schuilen, dat eene benedictie te kennen geeft; en leest men daarvoor *godselp*, dan hebben wij althans een uitstekenden zin, die de gedachte van den Latijnschen dichter geheel en al weergeeft. En wie weet hoeveel gedaanteverwisselingen *godselp* bij verschillende afschrijvers heeft ondergaan, eer het als *gestoppet* uit de pen van den laatsten vloeide!

Vs. 107. De woorden *Met pinen dorgaen ende dorlesen* moeten de vertaling zijn van *Sed per penas emendetur.* Juist in dat *beteren door boete* ligt de knoop van den heelen zin, terwijl de woorden *met pinen dorgaen ende dorlesen*, d. i. van pijn doordrongen en doorrimpeld, niets dan een onbeduidende herhaling zouden zijn van vs. 103: »*van rouwen dorbort*", die hier niet te pas komt. Ook hier bracht mijn vriend De Vries genezing aan. Hij redeneert aldus: Het Lat. vs. begint met *Sed*, het onze met *Met*, dat men dus in *Mer* zal moeten veranderen. Nu moet een ww. in den conjunctief volgen: verg. vs. 106: *si verdoemt.* Dat ww. kan wel geen ander zijn dan *pine*; derhalve *Mer pine*, maar boete doe. Daar volgt op *dor*: dat moet dus hier het voorzetsel zijn en gevolgd worden door een znw., aanwijzende het doel dat beoogd wordt, datgene waar*om* of waar*voor* het hart boete doet. Dat is *om genade*, *om vergeving van zonden.* Dus *dor* g^a*cien*, d. i. *dor gracien.* Graphisch laat zich de verknoeiing van dor g^acien tot dorgaen uitstekend verklaren.

Nu volgt: *ende dor lesen* (in het Hs. in twee woorden geschreven). In *lesen* moet dus een woord schuilen, aanwijzende wat de ziel, nevens de genade, verkrijgen wil. Dit is niets anders dan *reiniging*, *zuivering*: daardoor alleen wordt de genade verkregen, en het Latijn heeft dan ook: »*sed per penas emendetur*". De oude naam nu voor *rein*, *zuiver* was

---

[1]) „*Ave, salve, gaude, vale!*" Diese vier Worte kommen in manchen Glossenliedern auf die Mutter Gottes und die Heiligen vor", Mone, t. a. pl. I, 161. Zoo zijn ze de aanvang van eene *Oratio, quae dicitur Crinale beatae Mariae Virginis*, bij Mone, II, 268.

cleine, *clein*, of *clene*, *cleen*, eng. *clean*, ags. *clœn*; het ww. *reinigen* luidt ags. *clœnsian*, eng. *to cleanse*, mnl. *cleinsen*, *clensen*, nnl. *kleinzen*, *klenzen*. Daarnaast bestond de bijvorm *cleisen* (verg. *peisen*, *veisen*), met den wisselvorm *cleesen*: zie Kil., die *kleesen* opgeeft in den zin van *colare*, als den Zeeuwschen vorm van *kleinzen*. Nadere bewijzen voor den vorm *clesen*, reinigen, en voor het feit, dat dit woord juist bijzonder in toepassing op *geestelijke* reiniging gebezigd werd, zie men in het Gloss. Ons vers moet dus geluid hebben:

Mer pine dor gracien ende dor clesen,

d. i. »maar boete doe om genade en om reiniging", d. i., naar onze hedendaagsche constructie, »om reiniging en om genade". Over dergelijke *prothustera* zie Dr. Verdam in *Taalk. Bijdr.* I, 122 vlg.

Het oude *clesen*, dat hier verscholen ligt, werd zeker door een der afschrijvers niet verstaan, en daardoor werd het vers misschreven. Maar het Latijn wijst ons den weg. En nu de ware lezing teruggevonden is, doet zij ons zelfs van achteren eene kleine verbetering in den Latijnschen tekst aan de hand. De dichter schreef niet: »*Sed per penas emendetur*", maar *emundetur*. Dat was het echte kerkwoord.

CLAUSULE VAN DER BIBLE.

Str. 3—23. De prototypen van Maria in het O. Testament, die in de volgende strophen voorkomen, zijn natuurlijk alle naar de traditioneele kerkelijke voorstelling, en komen bij tal van beroemde Middeleeuwsche godgeleerden, in dicht en ondicht, veelvuldig voor. Grootendeels vinden wij ze ook in Maerlant's *Rijmbijbel*, waar zij telkens in het verhaal worden ingevlochten, terwijl zij in de *Historia Scolastica* ontbreken.

Zoo schreef S. Bonaventura een gedicht, getiteld: *Laus beatae Virginis Mariae* (*Opera* VI, 468), dat met Maerlant's gedicht niets gemeen heeft dan alleen de vergelijkingen. Het begint aldus:

Sancti Bonaventurae eximii ecclesiae doctoris opusculum inscriptum:

Laus Beatae Virginis Mariae.

Opusculum hoc, quod Laus Beatae Mariae appellatur, Salutationem Angelicam continet, scilicet Ave Maria: ita tamen ut iuxta singulas litteras eiusdem octonis versibus Virginis laudes celebret Auctor, et unumquemque octonarium ordiatur a littera Salutationis Angelicae, donec tota compleatur. *Praeterea* 19 *Sacrae Scripturae locis Beatissimam Dei Genitricem Mariam docet adumbratam*, ut ex contextu apparet. Harum figurarum series est quae sequitur:

I. Figurata fuit per fontem, qui ascendebat de terra, ut habetur *Gen.* 2 (*ontbr. bij* M.).
II. Figurata fuit per lignum vitae plantatum in medio paradisi, *Gen.* 2 (*ontbr. bij* M.).
III. Figurata fuit per paradisum rigatum a fluvio voluptatis, *Gen.* 2 (str. 3).
IV. Figurata fuit per arcam Noe, per quam fuit genus humanum tempore diluvii conservatum, *Gen.* 6 et 7 (str. 6).
V. Figurata fuit per arcum, quem Dominus dedit Noe, *Gen.* 9 (*ontbr. bij* M.).
VI. Figurata fuit per scalam, quam Jacob in somniis vidit, *Gen.* 28 (str. 9).
VII. Figurata fuit per rubum, qui ardebat, nec comburebatur, *Exod.* 3 (str. 12).
VIII. Figurata fuit per vas, in quo servatum fuit Manna, *Exod.* 16 (str. 16, vs. 1—3).
IX. Figurata fuit per virgam Aaron, quae habuit fructum praeter opus naturae, *Num.* 17 (str. 16, vs. 4—5).
X. Figurata fuit per stellam et per virgam, de quibus prophetavit Balaam, *Num.* 24 (str. 17).
XI. Figurata fuit per concham Gedeonis, de qua habetur *Judic.* 6 (str. 11, vs. 4—6).

XII. Figurata fuit per domum Domini, quam aedificavit Salomon, et gloria Dei eam implevit, 3 *Reg.* 6 (*ontbr. bij* M.).
XIII. Figurata fuit per Abigail, quae fecit pacem inter Nabal et David, 1 *Reg.* 25 (*ontbr. bij* M.).
XIV. Figurata fuit per Judith, quae Holofernem peremit et populum liberavit, *Judith* 13 (*ontbr. bij* M.).
XV. Figurata fuit per Esther, quae Aman fecit suspendi et Mardochaeum cum populo liberari, *Esther* 7 (*ontbr. bij* M.).
XVI. Figurata fuit per columbam, quae attulit ramum olivae Noe et filiis suis in arcam, *Gen.* 8 (str. 7).
XVII. Et per perticam, quae tulit serpentem aeneum in deserto, *Num.* 21 (str. 15).
XVIII. Figurata fuit per portam clausam, per quam vir non transivit, *Ezech.* 44 (str. 22).
XIX. Figurata fuit per mulierem, quam vidit Joannes, *Apoc.* 12 (*ontbr. bij* M.).

Vs. 27. Verg. *Rijmb.* 411:

eene fonteine van groten prise
Quam uten erdschen paradyse,
Die ghaf natheit in geerre tijt
Al om ende omme de warelt wijt.
Die fonteine bediet Marien,
Die droech Jhesum den vrien,
Diet al met doechden maecte nat.

Gold. Schmiede, 536:

Ein wazzer ûz dem paradîs
Teilet in vier ende sich:
Daz ist bî dir bezeichenlich.

Zie ook Joh. Damasceni *Opera*, II, 857 B., Albertus Magnus, *de laudibus B. Mariae*, L. XII, c. 1, § 2.

Vs. 31. Het in het Hs. ontbrekende *u* kan hier niet gemist worden. *Der engele spise* is eene in de Middeleeuwen zeer gewone benaming van Jezus. Zie Ruusbr. V, 14, 13: »Hi is oec *der inghelen spise*", en verg. Albertus Magnus, l.l. L. XII, c. 5, § 2 (Tom. XX, 385): »Christus manna.... Quia manna dictum est *panis Angelorum.* Unde in Psal. Panem Angelorum manducavit homo: quia virtute qua Angeli subsistunt, creatus est ille panis, hoc significans, quod de coelis venturus erat qui spiritualiter pasceret electos suos." En ald. 386, 4: »Hoc manna... dicitur panis Angelorum..., quia significat Christum qui est *panis Angelorum.*" Zie ook S. Bernardi *Opera*, p. 1307 D., en Mone, *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, I, 272, 19:

Ave *panis Angelorum*,
Salus, vita miserorum,
Qui restauras omnia.

Vs. 40. Verg. *Rijmb.* 683:

Dat Adam van der *reinre* erde
Was ghemaect, met groter werde,
Die nie smette hadde ontfaen,
Noch ooc nie was ondaen
Noch met ploeghen noch met spaden,
Noch besmet met gheenen daden,
Betekent die reyne Marie,
Die sonder eneghe dorpernie,
Niet alse plegen andre wive,
Ombesmet van haren live
Den Godsone brochte ende wan,
Sonder gheselscap van enighen man.

Zie ook *Sp.* II[5], 23, 230:

Dat God Adame wilde doen wesen
Ghemaect van der *reinre* erden,
Eer si smette van onwerden
Oyt iewer af hadde bejaget.
Dus was die erde *maget*,
Daer Adaem af dat vleesch ontfinc.

Verder Joh. Damasceni *Opera*, I, 295 E: »'ἐκ παρθένου γὰρ γῆς ὁ ἄνθρωπος πεπλαστούργηται"; Albertus Magnus, l.l., L. VIII, c. 1, § 1. Zie ook *Le besant de Dieu* (uitg. van Ernst Martin), 1189:

Quant Deus le premer home fist
Del limon que de terre prist,
La terre esteit *virge pucele*.

Vs. 60. Zie *Gen.* III, 15, en verg. *Rijmb.* 726:

Dese worde machmen draghen
Toter moeder Gods Marien,
Die den duvel met siere partien
Altoes dwinghet ende jaghet,
Al eist dat hi die hare laghet.

Zie ook Rutebeuf (2e éd.), II, 154, 34:

Tu as le trayteur tray;
Tu as souz tes plantes triblée
La teste dou serpent hay.
Tu iez com eschiele ordenée
Qui le pooir as envay
De la beste desfigurée,
Par cui li monde dechay.

Vs. 66. Verg. *Rijmb.* 1181:

Die arke, daer metten lieden
Noë in vlo, die mach bedieden
Wel met groter redenen Marien,
Daer God mede wilde vrien
Die werelt al van Lucifere.
Die te Marien hebben ghere
Ende altemale in hare vlien,
Hem ne mach niet messchien
Noch hier, noch ten langen live:
Dies es soe arke, daer keitive
In wiken ende dat lijf ondraghen,
Want soe hoort elken mensche claghen.

Zie ook Joh. Damasc. II, 836 B., 854 A.; Albertus Magnus, l.l., L. XI, c. 9; Mone, *Lat. Hymn.* II, 400, 41; 410, 4; 436, 22, enz.

Vs. 79. Verg. *Rijmb.* 1219:

Die duve bediet onser Vrouwen,
Die ter arken keerde met trouwen,
Die den telch van der oliven
Brochte ghedraghen den keitiven.
Dolive bediet pays ende vrede;
Want wie so in der zerechede
Ende in den sonden es bevaen,
Laet hi sine herte an hare staen,
Maria soe ne bezwijctene niet;
Soe brinct te payse sijn verdriet,
Ende maect haer kint te hem zachte,
Recht alse die duve dolyve brachte.

Vs. 92. De twee eerste verzen dezer strophe komen woordelijk overeen met vs. 1803 vlg. van den *Rijmb.* Aan de vergelijking van Maria met de lachende Sara is daar een geheel cap. gewijd. Zie vooral vs. 1809—30:

Wat moeghen wiere anders an scouwen
Danne Marien onser Vrouwen,
Die jeghen nature drouch
Jhesumme, daer si omme louch,
Sonder smette ende sonder sonde,
Sonder last ende sonder wonde

Van haren reynen maegdoeme?
Hi was die vrucht ende soe die bloeme.
Beide droeghen si jeghen nature,
Als ons hier tellet die scrifture;
Want Sarra ghebrac niet, sonder juegt,
Ende Maria want met haerre duegt,
Ende alremeest bi der Gods ghenaden,
Dat soe met laste wart gheladen,
Die haer reynecheid verclaerde
Ende hare in gheene dinc verswaerde:
Dats Jhesus, onse rechte joye,
Ende onse lachghen, die van vernoye
Ons lossen sal met siere ghewelt,
Ghelijc dat hi siere moeder helt
Moeder te sine in reynechede,
Jeghen der naturen sede.

Zie ook Rutebeuf, II, 155, 42:

Tu yez la droite Sarray.

en Mone, *Lat. Hymn.* II, 400:

Tu es Sara nobis ridens
Risus ac praeludia,
Tibi risum dari videns
Isaac ex gratia.

Vs. 105. Verg. *Rijmb.* 2427:

Die ledre, als ic vroet bym,
Es die dochter Joachym,
Die soe droech die salighe Anne,
Troost alre wive ende alre manne,
Die soete edele maghet Marie,
Daer ic up hope ende altoes lye.
Die twee leederbome sijn mede
Omoede ende ooc suverhede,
Die van der erden te hemele ghingen,
Ende Gode in haren lechame ontfingen.
Also meneghe stap alser toe hoorde
Ne mochtic met gheenen woorde
Gheseggen (mijn sin es so kranc):
Die leederbome waren so lanc.
Also ne mochtic in gheere wijs
Marien duegt ende haren prijs
Noch hare ghenaden niet vulscriven,
Noch dat ie quam van wiven.
Up dese leedre moeten wi cliven,
Of alle ghader verloren bliven.
Hen ware of soet selve dede,
Met gherande behendechede
Ne quamen wi in hemelrike.
Soe es onse troost vaste ende rike:
Wine clemmen niet, soene doet:
Van hare sal ons comen die spoet.
Ende eist dat wi up hare ghien,
God, diere up was ghesien,
Sal ons die hant bieden mede
Ende helpen bi haerre ghebede.

Zie ook Joh. Damasc. II, 836 B., 864 A., Albertus Magnus, l.l., L. X, c. 31, § 17; Mone, *Lat. Hymn.* II, 430, 78.

Vs. 118. Verg. *Rijmb.* 3267:

Joseph die Egypten behelt
Dats Jhesus, die met siere ghewelt
Al die werelt heeft verloost
Ende van bedwange vertroost.
Joseph was scone, zuver ende vroet,
Van hem quam den meneghen goet.
Onse here Jhesus ooc die was
Die scoenste, daer ic ie af las,
Ende van alre wijsheid fonteyne,
Ende van vleessche zuver ende reyne.
Josephs moeder Rachel
So scone was cume iemen el
No meer vercoren van haren man;
Ende bediet onse Vrouwe dan,
Die scone was ende uutvercoren
Voor alle die ie waren gheboren,
Met Gode, dor hare zuverhede
Ende dor hare grote omoedechede:
Dies droech soe Jhesus sonder man,
Dat was die saleghe Joseph dan.

Zie ook Rutebeuf, II, 155, 41:

Tu yes Rachel la desirrée.

Vs. 131—133. Verg. *Rijmb.* 3471, waar van het »vaetkin" gezegd wordt:

Dit betekent den lechame Marien,
Dien soe also wilde castien
Met penitencien, die soe nam,
Datter noit sonde in quam.
Soe droech onsen here Moises,
Jhesus, die beweende des
Dat wi laghen in die sonden.

Zie ook *Gold. Schm.* 1944—51, en verg. ald. de Inl. XXXIV.

Vs. 134—136. Zie *Richt.* VI, 37, en verg. *Rijmb.* 7523:

Dat vlies, dat sachte es ende wit,
Es die lechame ombesmit
Van der reinre maghet Marien,
Die alle tongen benedien.
Die dau die vallet heimelike
Upter erde van hemelrike,
Also hi dede in dat vlies,
Dats Jhesus, sijt seker dies,
Die heymelike in hare quam,
Ende hare ghaf, ende niet ne nam,
Meer zuverheden dan soe hadde eer,
Ende heleghetse emmermeer.

Zie ook Joh. Damasc. II, 856, 864; Mone, *Lat. Hymn.* II, 291, 12; 297, 18; 430, 43; 436, 37; *Gold. Schm.* XXXV; Rutebeuf, II, 155, 43.

In den *Rijmb.* ontbreekt de vergelijking met de Koningin van Sheba; doch verg. Albertus Magnus, l.l. L. VI, c. 13 (Tom. XX, 199—203), en ald. § 3: »Haec regina, id est, Maria designata est per reginam Saba, de qua sic legitur 2 Reg. 10 et 2 Paral. 9: Regina Saba ingressa est in Jerusalem cum comitatu multo, et divitiis, et camelis portantibus aromata et aurum infinitum nimis et gemmas pretiosas, et venit ad Salomonem, et locuta est ei universa quae habebat in corde suo: et docuit eam Salomon universa verba quae proposuit. Et paulo post: Rex autem Salomon dedit reginae Saba quae voluit et petiit ab eo, exceptis his quae ultro obtulerat ei munere regio. Et nota, quod 2 Paral. legitur, quod rex Salomon dedit reginae Saba multo plura quam attulerat ad eum. Haec regina signat Mariam, quae appellatur regina, ut supra. Saba interpretatur conversio vel incensio. Haec est Maria, quae peccatores convertit et eorum affectus per charitatem incendit."

Vs. 144. Verg. *Rijmb.* 3651:

Die doren, die daer bernen dochte,
Ende dien dat vier niet ne mochte
Ghescaden, bediet Marien,
Die alle tonghen benedyen,
Die *was van den Jueden gheboren,*
Die bediet sijn na den doren [1]).
Tfier was die helighe Gheest,
Die hare helpe ende vulleest
Ghaf, dat soe hare reynechede
Behilt bi Gods ghenadechede.
Ofte anders: in derre maniere
Dattie doren van den viere

[1]) Aldus met C. Verg. deze twee verzen met vs. 147—48 van ons gedicht.

Onghescaed was al omtrent,
Also was Maria al ombekent
Van allen mannen ende ombesmet,
Ende van der werelt ombelet,
Daer soe in leefde ende in was,
Gheliker wijs, nu merket das,
Dat tfier den dorne niene deerde,
Noch sine blade niet verteerde.

Zie nog Joh. Damasc. II, 854 A.; Albertus Magnus, l.l. L. XII, c. 6, § 3; Mone, *Lat. Hymn.* II, 411, 17; 420, 10; 429, 8; *Gold. Schm.* XXXI—XXXII.

Vs. 157. Zie *Exod.* XVI, 14—20, en verg. *Rijmb.* 4375:

Manna dats die reyne Marie,
Die soete vrouwe entie vrie;
Die worm die uten brode wies
Dats Jhesus vleesch. Nu merct dies:
Die worm was al sonder vader,
Ende Jhesus, onser alre berader,
Quam sonder vader van Marien:
Des gheloven sullen wi lyen.

Zie ook Albertus Magnus, l.l. L. XII, c. 5.

In vs. 166 wordt *wrake* door Dr. Van Vloten onjuist opgevat als *straf*. De zin is: Doordat Jezus Lucifer en zijne gezellen beroofde, werd Adam gewroken over de slang. Dit *berooven* van den duivel ziet op de nederdaling ter helle. Verg. *v. d. L. O. H.* 2370: »Onse Here, die roefde donreine hille", en *Mask.* 21: »Hi sal onse helle roven der sielen die aen Hem gheloven."

Vs. 170. Verg. *Rijmb.* 5897, waar evenwel niet Maria, maar Jezus met de watergevende rots wordt vergeleken.

Die marbersteen es Jhesus Kerst,
Die lavet nu der zielen derst.
Ten eersten slaghe bleef hi droghe:
Dat betekent dat si wel hoghe
Die ridders Gode hadden gheset;
Ende omme te bespottene bet
Hadden sine met doornen ghecroont
Ende met purpre wel ghescoont,
Ende mettien riede sloeghen ant hooft;
Maer gheen bloet, dies ghelooft,
Leestmen dat daer van hem brac.
Maer doemenne in die side stac,
Doe ontspranc die fonteine,
Die menighe siele maecte reyne:
Dit bediet die twee slaghe
Die Moyses sloech in dien daghe.

Zie ook Albertus Magnus, l.l. L. XII, c. 6, § 9 (Tom. XX, 435); Mone, t. a. pl. II, 430, 36.

Vs. 175. De lezing *bedwingen*, merkt Dr. De Vr. aan, kan niet in orde zijn. Zoo profaan kan Maerlant niet gesproken hebben. *Bedwingen* is in 't Mnl. wat thans *dwingen* heet. Maar *God* te *dwingen*! Van dien onzin moet onze Maerlant verlost worden. Hij had geschreven *bedingen*. Maria's goedertierenheid of »ontfarmicheit" had voor Gods rechterstoel tegen de »gerechtigheid" voor ons gepleit, en ons *God*, d. i. *Christus*, *bedongen*, door haar pleidooi bewerkt, dat God ons den Christus afstond en hem hier op aarde zond. Wil men dat pleidooi lezen, men vindt het in de *Eerste Bliscap van Maria*, vs. 1250—1347. Dat is de commentaar

op deze plaats. Verg. *ene scult bedingen*, van het gerecht eene uitspraak verkrijgen, waarbij de betaling der schuld gelast wordt; *cracht bedingen*, een vonnis van executie met lijfsdwang tegen iemand verkrijgen, enz. De zin is dus: »uwe deugden hielpen ons de uitspraak verwerven, waarbij Christus ons gegeven en hier op aarde gebracht werd.” Dat is, naar de kerkelijke voorstelling, gezonde taal, Maerlant waardig.

Vs. 183. Verg. *Rijmb.* 5961:

Dit serpent, dins gheene saghe,
Was upgheset te middaghe:
Also was Jhesus onse coninc,
Die voor ons an die cruce hinc,
Te middaghe uptien vriendach,
Daerne menech Juede ansach,
Dor ons hoghe ant hout verheven.
Hi es die ons ghesonde mach gheven
Van des ghevierds serpents venine,
Diene hier in dat herte sine
Metten gherechten love ansiet.
Die roede diet droech bediet
Marien die Jhesumme droech,
Daer meneghe siele omme loech.

Verg. ook Mone, t. a. pl. II, 430, 57.

Vs. 196—198. Zie *Exod.* XVI, 33, en verg. *Rijmb.* 4394:

Aaron nam enen goudinen pot
Daer hi dat manna in dede.
Manna bediet hier ter stede
Jhesus, entie pot Marien.
Hi raste in hare, sullen wi lyen,
Als manna dede in die cruke,
In haer herte, in haren buke,
Ende hine sciet niet van hare,
Gheliker wijs dat men dare
Manna hilt in den pot sochte,
Dat mens emmermere ghedochte.

Verg. ook Joh. Damasc. II, 854 A.; Mone, t. a. pl. II, 430, 64.

Vs. 199—201. Zie *Num.* XVII, 8, en verg. *Rijmb.* 5849:

Die roede, die jeghen nature
Noten droech al daer ter ure,
Die betekent wel Marien,
Die den helighen Jhesus, den vrien,
Droech sonder mans scoud,
Ende al bi der Gods ghewoud.

Verg. Joh. Damasc. II, 836 B.; Albertus Magnus, l.l. L. XII, c. 6, § 21 (Tom. XX, 438); Mone, t. a. pl. II, 430, 50; 420, 9; 434, 5; 436, 29; *Gold. Schm.* XXXIII.

Vs. 202—204. Verg. *Rijmb.* 9257:

Dese slingre bediet Marie,
Die edele maghet entie vrie;
Entie steen diere ute vlooch
Bediet hem die noit ne looch;
Ende Golyas bediet den viant,
Die eerst den raet van sonden vant.
Haddene niet die steen gherocht,
Wi waren eighijn ende vercocht
Onder hem bleven emmermere.
Marien moghen wijs danken sere,
Die ons desen steen ghedroech,
Dies meneghe salighe siele loech.

Zie ook Rutebeuf, II, 154, 31:

Il fu la pierre et tu la fonde,

Qui de Golie prist venjance.

Zoo ook Mone, t. a. pl. II, 434, 9; 436, 32.

Vs. 209. Zie *Num.* XXIV, 17, en verg. *Rijmb.* 6147:

(Balaäm) seide: „Ute Jacoppe sal risen
Ene sterre." Hier wilde hi prisen
Marien Sterre van der mere,
Die gheboren was uten here.
„Ende ene roede", sprac hi, „sal comen
Ute Israel, die sal verdomen
Ende slaen van Moab die heren."
Dats Jhesus, die met groter eren
Van Marien wart gheboren,
Ende alle die lieden sal testoren
Die in die sonden hem verbouden,
Ende hem an afgoden houden.

Verg. Serrure, *Vad. Mus.* II, 407, 69, waar Maria aldus wordt aangeroepen:

Sterre der zee, helpt ons ter noet,
Staet ons in staden, ons anxt es groet.
Scoert ons scip soe siwi doet,
Sonder u siwi sonder boet.

Zie ook Mone, t. a. pl. II, 317, 216, 218, 220, 228, 400, 409, 426, enz.

Vs. 222. Zie *Richt.* IV, 17—22, en verg. *Rijmb.* 7384:

Jahel betekent die behagle
Entie scone maghet Marie;
Cisaras ende sine partie
Dats Lucifer ende sine scare,
Die verwonnen sijn bi hare.
Die naghel mach bedieden medé
Die slotel haerre reynechede,
Daer soe den duvel mede verwan;
Die melc die Jahel ghaf den man
Dat es Jhesus menschelichede,
Die Luciferre bedrooch mede.
Die hamer, daer soe mede sloech,
Ghelijct den cruce ghenoech.
Bi Marien reynechede,
Ende bi Jhesus menschelichede,
Ende bi den cruce es openbare
Ghesconfiert des duvels scare.

Vs. 235. Zie *Jes.* XI, 1—3, 10; *Rom.* XV, 12, en verg. *Gold. Schm.* 638:

Jessê, der küneclîche stam,
Warf ûf die bernden este,
Dâ von dîn tugentveste
Künne ûf Siône bluote.
Daz dû, lebende ruote,
Crist, den süezen mandelkern,
Tragen soldest und gebern,
Des wâren die prophêten giric,
Die staete mahten unde wiric
Dîn lop und dînen werden prîs.
Wol dir, gebluomtez himelrîs,
Daz dû gewüehse ûf erden ie!
Kein dinc en wart sô reinez nie
Als dîn gebenedîtiu fruht.

Zie ook Albertus Magnus, l.l., L. XII, c. 6, § 22 (Tom. XX, 438); Mone, t. a. pl. 392; 397, 14; 410, 13; 421, 11; 426, 11, enz.

Vs. 248. Zie 1 *Chron.* XI, 17 vlgg., en verg. *Rijmb.* 10755:

Maria die maghet reyne
Es twater van deser fonteyne,
Dat David so sere beghaerde.
Eer soe ye quam uptie aerde
Beghaerde hare coemste menech man,
Die ic ghenomen niene can.
Die drie die twater haelden mede
Bedieden die Drievoudechede,
Enen God in drien persone,
Bi wies crachte dattie scone
Maria ter werelt quam.
Dat David dat water nam,

Ende hijs niene dranc min no mere,
Maer hi offeret onsen Here,
Bediet dattie Moeder ons Heren
Hare van manne soude keren
Ende Gode gheoffert wesen:
Dit meent die jeeste die wi lesen.

Vs. 261. Zie 1 *Kon.* I, 15, en verg. *Rijmb.* 10878:

Dese maeght, al sonder zaghe,
Bediet Marien onser Vrouwen,
Die met sonderliker trouwen
Gode diende ende noch dient
Talre stont voor hare vrient.
Soe es moeder, maghet, coninchinne.
Ghetrouwet hadsoe, alsict kinne,
Josepphe den ouden enten ghetrouwen,
Die niet ne kinde onser Vrouwen,
Ghelijc als David hadde Abysach,
Daer hi niet menschelike bi lach,
Al was soe sijn ghetrouwede wijf.

De laatste verzen verklaren vs. 265 van ons gedicht.
Zie Mone, t. a. pl. II, 292:

Ave regis gentium
Sponsa Sunamitis,
Sitim pellens mentium,
Radix verae vitis.
Per te, lux errantium,
Detur pax contritis,
Flamma discordantium
Suffocetur litis.

Vs. 274. Zie *Ezech.* XLIV, 1—2, en verg. Joh. Damasc. II, 843 E, 864 C. De besloten deur was een bij de Middeleeuwsche dichters zeer geliefd beeld: zie *Gold. Schm.* XXXII, en ald. 1786:

Dû bist daz küniclîche tor,
Von dem Ezechiêl uns seit,
Durch daz Got mit gewalte schreit,
Und ez doch vant beslozzen.

Zie ook *Lucid.* 1600 vlg.; *Lsp.* II, 6, 172 vlgg.; Mone, t. a. pl. II, 429, 15; 436, 42.

Vs. 286. De vergelijking van Maria met den mast van een schip is niet ongewoon. Verg. Albertus Magnus, *de laudibus B. Mariae*, L. XI, c. 8, § 5 (Tom. XX, 318): »Dominus autem venturus de coelo in terram per hanc navem, hunc malum specialiter consideravit, respiciens humilitatem ancillae suae, et intantum ei complacuit pretiositas, speciositas et sublimitas mali, quod quasi inhaerens huic malo descendit per eum de sublimitate coeli in navem uteri virginalis."

Vs. 287. Zie *Joh.* V, 2 vlgg.; *Rijmb.* 23757—802, waar echter de vergelijking met Maria ontbreekt. Verg. Albertus Magnus, *de laudibus B. Mariae*, L. IX, c. 17 (Tom. XX, 245), waar de woorden van een onbekenden Latijnschen dichter worden aangehaald, die met die van M. groote overeenkomst hebben. »Et hic eleganter quidam dicit Mariae:

Tu piscina puritatis,
Rore plena pietatis,
In qua Deus maiestatis
Voluit descendere;
In quam reus et perversus,
Si contritus et conversus
Se deponat, exit tersus
A peccati vulnere."

Vs. 313—318. Om deze verzen wel te verstaan, bedenke men in de eerste plaats, dat *so* in vs. 315 hier niet opgevat moet worden als *ita*, *tam* (in welk geval er eene apodosis met *dat* zou moeten volgen), maar dat dit woord hier absoluut staat in den zin van *zeer*, *uiterst*. Nog zeggen wij dus in uitroepen: *ik ben zoo blij!* enz., en die overgang van beteekenis laat zich door eene zeer natuurlijke ellips gemakkelijk verklaren. Maar in 't Mnl. werd *so* ook buiten uitroepen aldus gebezigd, en vooral bij Maerlant treft men dat meermalen aan. Zoo *Sp.* III[6], 25, 40:

Dese vant dat Roemsche rike
Gedestruweert *so* jammerlike.

III[6], 26, 7, waar sprake is van Carthago,

Dat wel ghemannet was van binnen
Ende ghewapent ende *so* vast.

Daar volgt wel *dat*, maar dit hangt niet af van *so*: het behoort bij *hoepte* in vs. 4, gelijk ieder die den zin aandachtig leest, zal inzien. Evenzoo III[6], 32, 63:

Daer hi up sinen ende lach,
Was ondaen, daermen toesach,
Die hemel, ende het was *so* claer
Voer hem langhe al openbaer.

Ziehier nog een voorbeeld uit *Lanc.* II, 14903, waar van een »vreselic serpent" gezegd wordt:

Alst sach dat vor hem was Lanceloet,
Het warp vier uut doe *so* groet,
Ende verbernede daer ter stede
Sinen wapenroc ende sinen halsberch mede.

Wat de volgende verzen betreft, die aan de uitleggers vrij wat hoofdbreken gekost hebben, de ware bedoeling daarvan, gelijk ik die onder den tekst heb opgegeven, was reeds aangewezen door Dr. De Vr. in het Gloss. op den *Lekensp.*, op *Bedraghen*. Eene dergelijke gedachte vindt men niet alleen in de daar aangehaalde plaats uit den *Ferg.* vs. 1198—1200, maar nog bij Cats in den *Selfstrijt* (I, 183 *b*) zegt Joseph tot Sephyra:

Gy hebt in u alleen, dat meer als hondert menschen
Uyt ganscher herten gront van Gode souden wenschen.

Vs. 336. *Scade* komt hier niet te pas. Een tweede exemplaar van zulk eene schoone gelaatskleur te vinden, zou niet *jammer*, neen, het zou *onmogelijk* zijn. Welnu dan, men leze: *het ware spade*, d.i. het zou *laat* zijn, dat men er zoo eene vond, het zou lang duren, het zou nooit gebeuren. Verg. *Reinaert*, I, 1480:

Dat si *spade* sullen verwinnen
Also vele eren van mi,

d. i. met andere woorden, *nooit*. Zie ook Benecke's *Mhd. Wtb.* II[2], 489 *b*, waar *spâte* gelijkgesteld wordt met *nicht leicht*, met het citaat:

Swer volget guotem râte,
Dem misselinget *spâte*,

d. i. weder, *niet*, *nooit*.

Vs. 357. *Gegaren*, teekent Mr. Van den Bergh aan, »schijnt *juweelen* of *halssieraden* te beteekenen", en Dr. Van Vloten verklaart het door *versierselen*. Doch Maria wordt hier niet voorgesteld als getooid met juweelen of halssieraden! Zij wordt geteekend als het ideaal van vrouwelijke schoonheid. Alleen van een lichaamsdeel kan hier dus sprake zijn [1]). En wel van geen ander dan de *borst*. In de twee vorige strophen is het hoofd afgehandeld met al zijne deelen. Nu volgt de hals, daarna de armen. Wat moest nu tusschen die beide in genoemd worden? En wat was tevens zoo bijzonder schoon, dat niemand het ooit zou kunnen uitspreken? Wat anders dan de *borst*, dan de »beata ubera", als een middeleeuwsch dichter zich uitdrukt, »quae Jhesum lactaverunt"?

In *gegaren* moet dus eene aanduiding van de borst schuilen. Doch alvorens verder te gaan, moet ik eerst eene opmerking maken over den vorm des woords. De beide laatste verzen van deze strophe hebben de rijmwoorden *onmate*: *hate*. Geen van die beide laat eene slot-*n* toe. In vs. 3 is *te mate* beter dan *te maten*; in vs. 9 *ter caritate* even goed als *ter caritaten*. Het blijkt dus duidelijk genoeg, dat het rijm in deze strophe niet *-aten* was, maar *-ate*, en dat derhalve voor *saten* ook *sate*, en — in verband daarmede — niet *gegaren*, maar het enkelv. *gegare* moet gelezen worden. *Gegare*, als collectief opgevat, beteekent eigenlijk *uitrusting*. Het wordt gewoonlijk voor *kleeding*, *gewaad*, *dos* gezegd (zie het Gloss.). Maar die beteekenis is eene afgeleide, niet de oorspronkelijke. *Hoor gegare*, hare uitrusting, datgene waarmede zij toegerust was, haar sieraad, kan eene euphemistische uitdrukking geweest zijn, eene kieschheid om de borsten niet rechtstreeks te noemen. Misschien kan *hoor* misschreven zijn, en had de dichter het voorz. *voor* bedoeld. *Hur voor-*

---

1) Een oogenblik zou men kunnen twijfelen, als men bij Albertus Magnus (*de Laud. B. Mariae*, *Opera*, T. XX, p. 172 *b*), na het bespreken van den hals, en vóór de schouders, armen en handen, eene uitweiding vindt over *monilia*, dat halssieraden beteekent. Doch de bloote opmerking, dat Albertus, over den hals sprekende, de woorden van het *Hoogelied*, I, 10, aanhaalt: „*collum tuum sicut monilia*", en nu die woorden *sicut monilia* verklaart, is voldoende om te doen zien, dat uit deze toevallige vermelding van *monilia* tusschen *hals* en *armen* — gesteld al dat de dichter die plaats van Albertus gekend heeft — niet de minste reden voortvloeit, om bij Maerlant aan een *halssieraad* te denken, dat Albertus evenmin aan Maria toekende als onze dichter het doen kon, omdat het inderdaad àl te dwaas zou zijn.

gegare, haar voorsieraad, een niet ongepast euphemisme voor het voorste lichaamsdeel.

Doch er doet zich nog eene andere mogelijkheid voor. De dichter kan *gegade* geschreven hebben, een woord dat eigenlijk *paar* beteekent. Dat het mv. *gegaden* gewoonlijk van de manlijke *testiculi* gezegd werd, doet hier niets af: dat is maar eene bijzondere toepassing van het begrip *paar*. Maar ook het *borstenpaar* kon *hoor gegade* of *hur voorgegade* heeten, in euphemistische dichterlijke uitdrukking.

Tusschen de beide lezingen, *gegare* en *gegade*, te kiezen is — voor zoover den zin betreft — ondoenlijk, daar beide vrij wel op hetzelfde neerkomen. Het is daarom raadzaam, zich te houden aan *gegare*, dat nu eenmaal in het Hs. staat. Het waarschijnlijkst acht ik, dat Maerlant *hur voorgegare* bedoelde.

Vs. 404. Zie *Sp.* I[6], 29, waar omtrent de boodschap van Maria's geboorte door den Engel aan den hoogbejaarden Joachim het volgende voorkomt:

Verstant wel, dijn wijf Anne
Van hare sal di eene dochter comen,
Entie saltu Maria noemen.
Dese sal van kindscher name
Gode lief sijn ende bequame,
Ende gheheilecht oec te voren,
Eer soe sal sijn gheboren.

Verg. Mone, t. a. pl. II, 7, 5:

Ut femina dilueret,
Quod femina polluerat,
A labe haec originis
Praeservabatur criminis.

De twee laatste verzen uit den *Sp.* drukken hetzelfde uit als vs. 410—11 van onzen tekst, en de Latijnsche verzen zijn eene toespeling op Maria's onbevlekte ontvangenis. Zie nog *Lsp.* II, 3, 69—154, en verder Dr. Te Winkel, *Maerl. Werken*, 95—99.

Vs. 410. Ook dit vers en het vorige zijn in het Hs. bedorven geraakt, en daardoor is de ware bedoeling van den dichter teloorgegaan. Maria was niet *ene lange wile te voren* aan hare ouders geboodschapt, maar juist negen maanden vóór hare geboorte. Voor *Ene lange wile* moet dus blijkbaar *Onlange wile* gelezen worden. En wat beteekent het, als men leest dat zij *harde clene* werd *geheilicht*, en toch *eer si oyt quam int aertsoe wene*, d. i. lang vóórdat zij op aarde kwam, vóórdat zij van hare moeder geboren werd? Ook hier heeft mijn vriend De Vr. genezing aangebracht, door de bedorven lezing aldus te herstellen:

Geheilicht was si *tharen lene*,
Eer si oyt quam int aertsce wene
Of van moeder wart geboren.

»Zij werd pas kort vóór hare geboorte aan hare ouders geboodschapt, maar gewijd *tot hare bestemming* was zij lang vóór hare komst op aarde, vóór hare geboorte." *Leen* in deze eigenaardige opvatting is te verklaren uit de middeleeuwsche feodale begrippen. Elk *ambacht*, elke bediening werd in *leen* gehouden: het *ambacht* b.v. van een *drossate* was zijn *leen*. Vandaar dat *leen* bijna in denzelfden zin als *ambacht* gebezigd werd, d. i. de bediening, het ambt, de bestemming, waartoe iemand geroepen is. Zij werd gewijd *tharen lene*, tot de bestemming die voor haar was weggelegd, t. w. de Moeder Gods en de Middelares der menschen te zijn. Ook elders vindt men *leen* in toepassing op Maria gebezigd. Zoo b.v. bij Velthem, VI, 32, 56, waar de Bruidegom tot de H. Maagd zegt:

Com, edele bruut, in minen *lene!*

Maar vooral duidelijk spreekt de volgende plaats uit *v. d. L. O. H.* 3595, die onze tekstverbetering bevestigt. Christus neemt daar aan het Kruis afscheid van Maria, voorspelt haar de bestemming die voor haar was weggelegd, om de »porte van paradijs", de Middelares der zondaren te zijn, en besluit zijne toespraak met deze woorden:

Dit *leen*, lieve moeder, dit gevic di,
Dattu heefs ghehoert van mi.

Verg. ook vs. 3013, waar Christus aan het Kruis zijn *leen*, zijne bestemming, opdraagt:

Cruce, ic gheve di voertmeer *leen*,
Dat *enz.*

Zie verder de plaats zelve, reeds boven (bl. 156) aangehaald.

Nog zij even opgemerkt, dat de woorden *harde tilike* in vs. 406 niet in strijd zijn met onze verbetering van *ene lange* in *onlange*. Het is hier eene blijkbare en noodzakelijke tegenstelling. Maria was *harde tilike* (vroegtijdig, vóór lange eeuwen) uitverkoren om de Moeder van den Christus te zijn; maar aan hare ouders werd zij slechts korten tijd vóór hare geboorte geboodschapt.

Vs. 443. Uit vs. 468: »*Dus eest gescreven als ict scrive*", blijkt, dat M. hier zijne denkbeelden ontleende aan een toen zeker vrij algemeen bekenden schrijver. Die ongenoemde is de H. Bernard. Strophe 35 en 36 zijn ontleend aan de preeken »*In Assumptione B. Mariae*", *Sermo* IV (*Divi Bernardi Claraevallensis Abbatis primi Opera omnia*, ed. Parisiis, 1602, in fol.), p. 256, K. L.:

„Quis ergo misericordiae tuae, o benedicta, longitudinem et latitudinem, sublimitatem et profundum queat investigare? Nam longitudo eius usque in diem novissimum invo-

cantibus eam subvenit universis. Latitudo eius replet orbem terrarum, ut tua quoque misericordia plena sit omnis terra. Sic et sublimitas eius civitatis supernae invenit restaurationem, et profundum eius sedentibus in tenebris et in umbra mortis obtinuit redemptionem."

In de Mnl. vertaling: *Sinte Bernaerdus Sermonen*, *Somerstuck* (Zwolle 1485), fol. CXX *a*, aldus:

„Wye sal daer omme, o salige Maria, die lancheyt ende die breetheit, die hoecheit ende die dyeptheit uwer barmherticheit mogen doersien? Want die lancheit uwer barmhertichheyt coemt te hulpe al den ghenen, dye haer oetmoedelijcke aenropen al totten jongsten dage toe. Die breetheyt uwer barmherticheit vervollet al den ommeganc der warelt, soe dat al die warelt oec mede vol is van uwer barmherticheit ende ghenaden. Ende die hoecheyt uwer barmherticheyt hevet ghevonden die wedermakinge der hemelscher stat Jherusalem. Ende die diepthevt uwer barmherticheit heeft den ghenen, die saten in duusternissen ende inden scheme des dodes, verlossinge vercreghen."

Vs. 467. De dichter bedoelt hier, dat door Maria's genade de gerechten van het O. Verbond uit de hel werden verlost, hetgeen volgens de gewone kerkelijke voorstelling geschiedde door Jezus' nederdaling ter helle: verg. *Mart.* III, 332—338. *Dusent jare vive*, 5000 jaren, is het gewone ronde getal dat gebezigd wordt, al waren sedert den zondenval tot de verlossing door Christus 5199 jaren verloopen: zie *Sp.* I[6], 42, 50—53, *Lsp.* II, 40, 35—38. Ook in de *Teest.*, 1888 vlgg., wordt verhaald hoe »meer dan 5000 jaer" het hemelrijk gesloten was geweest:

Hier na hi die helle brac,
Daer hi sine vriende uut trac,
Ende ontsloet hemelrijc saen,
Dat ghesloten hadde ghestaen
Vijf dusent jaer ende mere,
Ende daer in leydde onse Here
Sine vriende allegader
Ende settese ter rechter hant sijns Vader.

Zie ook *Eerste Bliscap v. M.* 782, waar Adam spreekt:

O Here, nu eest wel oppenbaer,
Dat wi *Vm jaer* tuwer weerden
Hier hebben geseten.

Vs. 469. Zie *Sp.* I[7], 47, 21:

Some scrifturen si belijen
Van der moeder Gods Marien,
Dat soe upt ander jaer daer naer,
Naer ons Heren upvaert claer,
Mensceliken ende dede,
Ende soe int selve jaer oec mede
Met vleesche upvoer over een.
Nu dinct mi seggen Damasceen,
Dat soe met Janne Ewangeliste,
Die hare heimelicheit wiste,
Levede XXIIII jaer:
Onse Here selve weet dat waer.

Verg. *Lsp.* II, 55, 31 vlgg., waar in plaats van 24 jaar slechts 14 wordt opgegeven:

Want Epyphanus heeft bescreven,
Dat Maria was in dit leven
Viertien jare altegader
Na dat hoer kint voer tsinen Vader.

Vs. 482. Zie *Sp.* I[7], 48—52, en breedvoeriger *Lsp.* II, 55—59. Ter verklaring van vs. 483—90 verg. *Lsp.* II, 58, 165:

„Alsoe ghi in al uwen stonden
Nie ghewont smette van zonden,
Alsoe en sal in den grave
Uwe lichame niet nemen ave."
Thant ghinc Marien ziele claer
In den reinen lichame daer,
Ende quam uten grave saen,
Ende es in den hemel ontfaen.

En ald. c. 59, 45.

Sulke meesters willen toghen,
Dat Maria niet en mochte doghen
Der doot pine na haer verdriet,
Doe si van den live schiet,
Noch oec Jan, om datsi twee
Leden der doot bitter wee,
Doe si Jhesum sterven saghen
Aen dat cruce so doorslaghen,
Wies pine ende smerte
Hem ghinc door haer herte,
Daer of haer pine was so groot,
Dat si ghelijc was der doot,
Ende datsi omme die selve zaken
Pine der doot niet en mochten smaken.

Zie ook *Sp.* I[7], 52, 24:

Die worme die sijn des vleesch scende,
Ende hier af so was Jhesus quite,
Dies machmen geloven met vlite,
Dat hi mede wilde vryen
Daer af die nature Marien;
Want Jhesus vleesch ende dat hare
Dat was al een al openbare.

Vs. 495. Telt men de getallen in str. 33, 34 en 37 bij elkander op, dan verkrijgt men 72, en het is bijna ongelooflijk dat geen der beide vroegere uitgevers gezien heeft, dat *dertich* (XXX) in *seventich* (LXX) moest worden veranderd. Ook in den *Sp.* stelt M. de jaren, die Maria na Jezus' dood op aarde doorbracht, op 24 (zie de Aant. bij vs. 469), en wij lezen daarom *seventich*, niet *sestich*, naar de voorstelling van den *Lsp.*

Vs. 503. Zie *Lsp.* II, 59, 1:

Ghelijc datmen en vint
Van Marien lichame twint
In allen desen aertrike,
Recht also in dier ghelike
En vintmen van Sinte Janne niet.

Vs. 504. De lezing van het Hs., *gede*, geeft geen zin. Mr. V. d. B. verklaarde het door *vertrouwen*, Dr. V. Vl. door *verwachting*. Doch dat zijn uit de lucht gegrepen gissingen, die ons geen stap verder brengen. Evenmin zou het baten, wanneer iemand ags. *gehdhu*, ook *geohdhu*, *geodhu* en *gidhu* geschreven, wilde vergelijken (Grein, *Gloss.* I, 410); want dat past hier noch in vorm noch in beteekenis: de zin van *cura*, *sollicitudo* kan hier niet gelden, en het woord zou in 't Mnl. *gichte* moeten luiden. Maar *gede* is al dat gissen niet waard. Het is een ijdele klank, eene schrijffout, en niets meer. De ware lezing, gelijk Dr. De Vr. te recht

opmerkt, moet geweest zijn:

Dits onse gelove ende onse *gelede*.

»Dit is ons geloof en ons *geleide*; aan haar ligt, naast God, al onze zaligheid." Wie eene reis onderneemt, voorziet zich van een (*vrij*)*geleide*. Ook op den levensweg, op de reis naar de eeuwigheid, heeft de mensch een *geleide* noodig. Dat vindt hij in de Moeder Gods, gelijk de dichter zelf in vs. 450 zegt:

Maria, sijt in onse *gelede*.

En vs. 245:

Edele Vrouwe, sijt in onse *gevaerde*,
Dat ons in der lester ure
Die duvel niet en si te sture,

waar *gevaerde*, reisgezelschap, hetzelfde als *geleide* te kennen geeft.

Men merke op, hoe juist M. zich uitdrukt. Tusschen het *geloof* en de *zaligheid*, die men wenscht te verwerven, is het *geleide* de juiste middelterm. Het *geloof* alleen is niet voldoende; maar wie daarbij het *geleide* der H. Maagd heeft, door haar tegen de aanslagen van den Booze gedekt en voor zonden behoed wordt, kan tot de *zaligheid* komen. Zóó alleen is de redeneering zuiver. En de alliteratie *gelove: gelede* spreekt duidelijk genoeg, dat M. zóó en niet anders geschreven heeft.

Vs. 508. Over de lichamelijke hemelvaart van Maria zie *Sp.* I[7], 52, 8:

menech heilech clerc die pliet
In goeden wane te houdene dat,
Dat Maria, dat reene vat,
In hemelrike es te samen
Met ziele ende met lachamen,
Ende dit moetmen gheloven wel.

Verg. ook *Vijf Vrouden*, 49—54.

Vs. 515. De woorden *die grote scoenheit van haren* heeft men tot dusverre opgevat als *haar groote schoonheid*. Daargelaten het flauwe en lamlendige, dat die uitdrukking hebben zou, zoo loopt het in 't oog, dat de vorm *haren* door niets gerechtvaardigd zou wezen. Doch M. drukte zich vrij wat juister en krachtiger uit, zooals Dr. De Vr. opmerkt, die de hand des dichters aldus herstelt:

Tienvoude sonne *en* mocht niet verclaren
Die grote scoenheit *van naren*,
Die God haer hevet gegeven.

Van naren is zooveel als *van nabij*. Wij zeggen thans *van verre*, maar met de ontkenning er bij komt *van naren* op hetzelfde uit. »Eene tienvoudige zon zou de groote schoonheid, die God haar gegeven heeft, *van verre niet* (*op verre na niet*) in glans kunnen overtreffen." Inderdaad is *van naren* logisch even goed als *van verren*. De zon zou het punt, waarop

zij Maria's schoonheid overscheen, *niet van nabij* kunnen bereiken; derhalve, zij zou er *verre af* blijven die te overschijnen. *Van naren* is het Fransche *de près*, in den zin van *à beaucoup près*, zooals men thans zegt. In *naren* is de *n* op hare plaats na *van*, evenals in het oude *van verren*. Maar ook zonder *van* komt *naren* meermalen voor (*Torec* 2889, Br. Gheraert, *Nat.* 1628, enz.). Verg. verder, wat den vorm betreft, *van naesten*, in den zin van *onlangs* (*Ferg.* 2583).

Tot nadere bevestiging van deze tekstverbetering en verklaring zij nog opgemerkt, dat de uitdrukking *van naren niet* volkomen overeenstemt met het gewone *onna* of *onnare* en de versterkte vormen *niegerinc naer*, *niewer naer*, *nergens na*, alle in den zin van *op verre na niet*, *bij lange na niet*, *volstrekt niet* gebruikelijk, en waarover in de *Taalk. Bijdr.*, II, 46–51, opzettelijk gehandeld is. Eene soortgelijke, maar dubbel versterkte uitdrukking in denzelfden zin vindt men bij Starter, bl. 211, waar van den Zonnegod gezegd wordt:

> De stralen prachtigh,
> Die hy uyt zijn tent schiet,
> Sijn voorwaer soo krachtigh
> *Nergens by omtrent*, ...
> Als de stralen, die
> Sy uyt haer bruyn-oogjens schieten kan.

VAN DEN LANDE VAN OVERSEE.

Vs. 21. Het Hs. heeft *mammorie*, doch in eene aant. op mijne *Bloemlezing* (IV, 167) heb ik daarvoor *momborie* in de plaats gesteld, dat ongetwijfeld de ware lezing is. Die verbetering werd dan ook reeds door Dr. Heremans in zijne uitgave aangenomen, evenals door Dr. V. Vl., bij wien *mommorie*, blijkens zijne verklaring door *voogdij*, *heerschappij*, wel eene drukfout voor *momborie* zal zijn. Hoe Dr. Franck (*Anz. f. D. Alt.* IV, 404) beweren kon: »*mammorie* ist entschieden beizubehalten", kan ik mij niet begrijpen. Uit zijne aanmerking: »die bedeutung *instituere* für *besetten* ist dem mnl. ebensowenig fremd, wie dem mhd.", meen ik te moeten opmaken, dat hij *mammorie* hier opvat als *den godsdienst der Mohammedanen*, *de afgoderij*, en dus den zin aldus verstaat: »Satans kinderen hebben alleen het Mohammedanisme ingevoerd in het land dat u toekomt." Doch Maerlant spreekt hier niet van de afgoderij, die nu in het Heilige Land heerschte; hij spreekt van de Kerk, die »van haren lene ontervet" was, aan wie het »erve gerovet" was, dat aan Jezus van Nazareth behoorde; d. i. die beroofd was van het grondgebied, dat zij van Jezus in leen hield en als *landvoogdes* bestuurde. *Momborie* is dus hier de echte en juiste uitdrukking, en de zin geen andere dan deze: »Satans kinderen alleen hebben de *landvoogdij* bemachtigd op den grond die u toekomt." De bedenking van Dr. Franck: »*momborie* passt nicht, welches den begriff »herschaft in vertretung"... niemals verliert", is in het bovenstaande reeds opgelost. Het gold hier inderdaad eene »herschaft in vertretung". Het Heilige Land behoorde aan Jezus (vs. 25): die was de suzerein, de Kerk had het in zijnen naam beheerd als leenvrouw, als *landvoogdes*.

Vs. 55. Eene der poorten van Akers werd de *Turris maledicta* genoemd, omdat volgens de overlevering in die poort de zilverlingen zouden geslagen zijn, voor welke Judas den Heer verraden had. Die overlevering is door Gauthier Vinisauf, den geschiedschrijver van den kruistocht van Richard Leeuwenhart, medegedeeld: »Est et turris, quam *Maledictam* nominant, et muro qui urbem amplectitur insidet; quae, si vulgi opinio fidem meretur, hoc ideo nomen insumsit: nam argentei, quibus Dominum Iudas proditor vendidit, ibi facti fuisse dicuntur" (Gale, *Hist. Angl. Scriptores*,

II, 272). Dat Maerlant den naam van *Vervloekt* aan die poort door Jezus zelven laat geven, mist natuurlijk allen historischen grond; doch waarschijnlijk deelde hij de overlevering mede, zooals hij ze vernomen had. »En hij was de eenige niet", zegt Dr. De Vries, »die in dien vloeknaam eene voorspelling zag van het lot dat Akers trof. Een der tijdgenooten, die het groote feit beschrijven, de Venetiaan Marinus Sanutus in zijn *Liber Secretorum Fidelium Crucis* (bij Bongars, *Gesta Dei per Francos*, Tom. II), sprekende van den diepen val der eenmaal zoo bloeiende stad, zegt (p. 231): »Iuste proinde *Maledicta* vocata est turris illa, qua maledicta gens Saracenica subintravit: et qui illi nomen imposuit, eventum tam diri infortunii, nesciens quid diceret, prophetavit." Als ernstig geschiedschrijver laat hij in het midden, wie den vloek had uitgesproken; maar zijne toepassing is dezelfde als bij Maerlant."

Zie verder over deze strophe de belangrijke mededeeling van Dr. De Vries in de *Taalk. Bijdr.* II, 67—71.

Hoe geweldig de indruk was, dien de val van Akers maakte, en die lang bleef voortduren, blijkt uit het *Boec van der Wraken*, omstreeks 1350 geschreven [1]). Zie ald. B. III, 724—887, 1789—1872.

Vs. 60. *uutgetrect.* Aldus het Hs. Doch vermoedelijk had M. *uutgebrect* geschreven, dat hier veel eigenaardiger is. Zie Dr. De Vries in de *Taalk. Bijdr.*, II, 71.

Vs. 78. Verg. *Wrake* III, 740:

In de kerke, te Gods onwerden,
Stelden si beesten ende perden;
Tcrucifixe Gods ons Heren
Sleipten si, Gode tonneren,
Achter strate in die stede.

Ald. 1799:

Die crucifixe ten selven stonden,
Die si in die kerken vonden,
Sleypten si onwaerdelike
Achter straten in den slike,
Jhesum Cristum te blamen.

Vs. 86. Dit vers kan niet in orde zijn, gelijk Dr. De Vr. te recht opmerkt. »Wat beteekent", schrijft hij, »*onthalst bi den caproene?* Wil dat zeggen, dat het zwaard *bij* of *langs* het hoofddeksel den hals doorsneed? Maar met dat geheele hoofddeksel hebben wij hier niets te maken. Of de ongelukkige slachtoffers al of niet een *caproen* ophadden, is hier volmaakt onverschillig; dat kleedingstuk zou hun dood niet pijnlij-

---

[1]) In de *Nederl. Ged. uit de veertiende eeuw, van Jan Boendale, Hein van Aken en anderen*, uitg. door Snellaert.

ker gemaakt hebben. En dan, welk eene fraaie volgorde! De één gebraden als een hoen, de ander geschroeid als een zwijn, en tusschen die beiden in een derde, *onthalsd bij zijn kaproen!* Natuurlijk heeft Maerlant ook die derde soort van gefolterden met een *dier* vergeleken, en dus niet van een *caproen*, maar van een *capoen* gesproken. Welke mishandeling hij dan moest noemen, ligt voor de hand. Men denke slechts aan *Alex.* II, 322:

Gevuerde cnapen alse *capone*,

en aan de *Clute van Playerw.* 156:

En ic sal u thuyswaert dragen voer enen *verhauden cappoen.*

Maar hoe die kunstbewerking, die hier blijkbaar bedoeld moet zijn, uit *onthalst* te voorschijn te roepen? Ik vermoed, dat M. *onthoot* schreef, van *onthoden*, eene afleiding van *hoden*, den bekenden naam der *testiculi* (*Rein.* II, 7361; *Nat. Bl.* II, 779, 789, 886, 888, 1351, 1802, enz.). Een afschrijver kon licht *onthoot* opvatten in de meer gewone beteekenis van *onthoofd*, en de vrijheid nemen het in *onthalst* te veranderen. Ik zou dus willen lezen:

Sulc wart *onthoot* bi den *capoene.*

Er schuilt echter nog een bezwaar in *bi.* Laat dat voorzetsel de beteekenis toe van *als*, *gelijk*, of, zooals wij thans zeggen, *bij wijze van*, dan is de zaak in orde. Daarvan is mij echter — voor zooveel ik mij herinner — tot dusverre geen voorbeeld voorgekomen. Het kan zijn, dat in *bi* nog eene derde fout schuilt. Maar de gedachte, die M. bedoelde, zal zeker wel de vergelijking met een gelubden kapoen geweest zijn."

Vs. 123. In 1268 vaardigde Paus Clemens IV brieven uit voor eene algemeene kruisvaart, en stond aan Koning Lodewijk IX het tiende gedeelte toe der inkomsten van de geestelijke goederen voor den tijd van vier jaren, op voorwaarde dat deze vorst een kruistocht zou ondernemen. De kerkvergadering te Lyon besloot in 1274 ook tot het heffen van zulke tienden van geestelijken en kloosterlingen, voor den tijd van zes jaren, mits deze mede voor een kruistocht zouden worden gebezigd. Ook in ons land had die tiendheffing plaats; doch de aanzienlijke daardoor verkregen som kwam in handen van den Elect van Utrecht, Jan van Nassau, die deze gelden verdonkerde. Zie Moll, *Kerk. gesch. v. Ned.*, II[1], 29, maar vooral Delprat, *Het bisdom Utrecht en het graafschap Holland onder kerkel. ban*, in het *Kerkhist. Archief*, III, 327, 355.

DER KERKEN CLAGE.

Vs. 30. Petrus was eerst Bisschop te Antiochië, als blijkt uit den *Sp.* I[8], 14, 16 vlgg.:

> **Pieter wart metter vaert**
> **In Antyochen onthaelt met eeren,**
> **Ende daer maecten hem die heren**
> **Eenen stoel, alst es bescreven,**
> **Ende hebbene bisscop verheven.**
> **Aldaer sat hi over waer**
> **Kerstijn bisscop VII jaer.**

Verg. *Lsp.* II, 40, 43—46. Van zijne gevangenschap te Antiochië wordt noch in den *Sp.* noch in den *Lsp.* melding gemaakt. Deze overlevering vinden wij in de *Aurea Legenda*, waar van het feest van Sinte Pieter ad Cathedram het volgende gezegd wordt (naar de Mnl. vertaling in *Pass. W.*, uitg. 1489, *f.* 206 *c*): »Dese feeste viert men om dat sinte Pieter verheven was eerlic ende geset tot Anthiochien in eenen setel.... Doe sinte Pieter te Anthiochien predicte, so seide Theophilus die prince van der stat tot sinte Pieter: »Pieter, waer om verkeerstu mijn volc?" Ende doe hem Petrus Cristus ons Heeren gelove predicte, so dede hy hem vangen ende en lieten teten noch te drincken geven." — Paulus beproeft hem te verlossen, geeft zich uit voor »een meester van vele consten", en verkrijgt eindelijk van Theophilus, dat Petrus in vrijheid zou gesteld worden, zoo hij den zoon van Theophilus, die reeds 14 jaar dood was, opwekte. Dit geschiedde, en de jongeling verrees uit het graf. Hierop volgt *f.* 207 *a*: »Het schinet dat al dit niet wel te geloven en is, dat Paulus van scalcheden versiert soude hebben, dat hi so veel dingen maken conste, of dat hi die belofte van den jongelinc gedaen soude hebben, die viertien jaer doot was. Doe geloefde in onsen Heer Theophilus ende alt volck van Anthiochien ende veel ander, ende stichten een schone kerc, ende int midden der kerken setten si een hogen zetel, ende deden daer sinte Peter op sitten, dat si also hem souden mogen syen ende horen, ende daer sat hi seven jaer in."

Ook over de versmade »eerste crune", die Petrus te Antiochië ontving — eene andere, mede niet algemeen aangenomen kerkelijke voorstelling — geeft het *Pass. W. f.* 208 *a*, *b* ons licht:

»Die derde saec daer die feeste om gheset was, dat is om die waerdicheit van der clerken crune. Want men sal weten dat somighe luyden seggen, dat *der clercken crune hyer eerst begonste*; want doe sinte Peter te Anthiochien predicte, ter scanden van Cristus ons Heren naem, scoren si hem dat haer van den toppe van sijn hoofde. Ende dit gafmen daer na al der clergyen in eeren, dat den prince der apostelen ter scanden was gedaen om Cristus ons Heren wille."

Vs. 59. Tegen de korte rokken werd vooral als een onzedelijke dracht strijd gevoerd. Zie *Wrake* II, 458:

Die manne draghen cledere mede
Cort tote hare scamelhede;
Vrouwen draghen cledre lanc,
Daer si in sijn ghepranct,
Datmen daer dore merct ghereyt
Die vorme herre scamelheyt.

Vs. 118. In deze strophe is de redeneering niet zeer duidelijk. Misschien is de tekst hier of daar bedorven. In vs. 122 is in onzen tekst achter *Geset* bij vergissing eene komma geplaatst, die achter *tfordeel* had behooren te staan. Men leze:

heeft hi sijn verkies
Geset in tfordeel, even ries, *enz.*

Ik versta den zin aldus: »Is dit waar, laat dan hij, die een geschoren kruin draagt, het bekennen", d. i. in hedendaagsche taal: »Zegt mij, of dit waarheid is, gij geestelijke heeren!" En dan: »Een dorper (een onwaardig geestelijke), wanneer hij met de heeren aan tafel zit, als hij zijne zinnen gezet heeft op aanzien en winstbejag, altijd even vermetel, zal zich niet matigen (in vleierij enz.)." Min of meer bevreemdend is zeker de uitdrukking *even ries*. Doch het Mnl. *even* stond juist niet met het onze gelijk. Ik vat het op als *gelijkmatig ries*, *voortdurend ries*, d. i. naar onze manier van spreken: *altijd even vermetel*. Doch het kan zijn, dat in *even ries* eene fout van den afschrijver schuilt. Misschien zal de critiek van een mijner vakgenooten hier — en elders — een nieuw licht aanbrengen. Want zeker, ofschoon ik mij vleien mag in deze uitgave veel tot zuivering en opheldering van Maerlant's strophische gedichten te hebben bijgedragen, het was toch niet doenlijk alle bezwaren te boven te komen. Er blijft nog vrij wat over, dat later onderzoek wellicht te recht zal brengen, om eenmaal deze gedichten in hunne oorspronkelijke reinheid te herstellen en daardoor ten volle recht te doen wedervaren aan den dichter, wiens werk door afschrijvers en uitgevers zoo deerlijk gehavend werd.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

BIBLIOTHEEK

VAN

MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

Dr. H. E. MOLTZER
Hoogleeraar te Groningen,

EN

Dr. JAN TE WINKEL
Praeceptor aan het Gymnasium te Groningen.

MET MEDEWERKING VAN

Prof. W. G. BRILL, Prof. J. F. J. HEREMANS, Prof. W. J. A. JONCKBLOET,
Prof. J. VERDAM, Dr. EELCO VERWIJS en Prof. M. DE VRIES.

ZESENTWINTIGSTE AFLEVERING.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1880.

VOORBERICHT.

Hoeveel zou deze uitgave der Strophische Gedichten van Maerlant, die toch reeds zooveel nieuws bevat, er niet bij gewonnen hebben, indien het onzen betreurden Verwijs gegeven ware geweest, ook de Inleiding te voltooien. Doch, zooals men weet, te midden van zijnen arbeid heeft de dood hem overvallen; hij heeft slechts den tekst en het glossarium nagenoeg kunnen afwerken, terwijl hij voor de Inleiding zelve slechts enkele punten opgeteekend heeft, welke niet voldoende zijn, om daaruit op te maken, hoe hij haar had willen inrichten, en welke uitkomsten zijner studien aangaande dit onderwerp hij daarin zou hebben medegedeeld. Nu moet deze uitgave slechts met een eenvoudig voorbericht verschijnen, in plaats van met eene uitvoerige inleiding, want dit werk in zijne plaats te ondernemen, kon en durfde ik niet, daar ik in dat geval het uitgebreide onderwerp in zijn geheel had moeten gaan bestudeeren en mijne talrijke werkzaamheden mij daarvoor den tijd niet laten.

Daar ik het van belang acht, dat de door Verwijs opgeteekende punten wereldkundig worden gemaakt, omdat zij allicht een leiddraad kunnen zijn voor iemand, die zich later mocht aangetrokken gevoelen tot eene uitvoerige en grondige behandeling van de Mnl. Strophische gedichten in het algemeen, zal ik ze hier laten volgen.

I. Betoog, op innerlijke gronden berustende, of Maerlant de dichter is der *Martijns*. Zie *Wap. Mart. Inl.* bl. V—XII. (Thans wel onnoodig geworden).

II. Getuigenissen over de Martijns bij anderen. Van dit punt vond ik in Verwijs' papieren de volgende uitgewerkte schets:

De titel van Bukelare's vertaling luidt aldus:

„Incipit dyalogus *Jacobi de Merland*, Flandrensis, ad Martinum Trajectensem, socium suum, translatus de flamingo in Latinum."

Een der Prohemia (bl. 125) vangt aldus aan:

Me delectat scribere
Martinum metro prosa,
Cum *Merlando* libere
Prolixitas exosa.

In een ander (bl. 126) vinden wij:

Stupor mundi, *Merlandine*,
Qualis quantusque!

In den Tweeden Martijn, str. 20, leest men bij den vertaler, in plaats van *Jacop* (bl. 175, vs. 291):

Lege, *Merland*, quis probare,

terwijl het nogmaals in de laatste strophe van den Derden Martijn, bl. 197, heet:

Amen, *Jacob Merlandinus*
Diceris, ego Martinus
Te nimis molestavi.

Ook bij de dichters uit Maerlant's school vinden wij eenige malen toespelingen op den Wapene Martijn, ja door eenen zelfs wordt Maerlants naam uitdrukkelijk genoemd. In Boendale's *Teesteye*, 2424 vlgg., wordt met bijna gelijke woorden op de 19de strophe van den eersten *Martijn* gewezen:

Wouter, ic spreke als *Jacob* sprac:
Ic woude de ghene die so strac
Den wech maken ende so inghe,
Dat si poertiers sonderlinghe
Ter hellen worden ghesat,
Si souden so nauwe houden tgat,
Daer en soude nieman comen in.

Eene toespeling op str. 20 en 21 vinden wij aldaar vs. 3613 vlgg.:

Daer om radic u ghemeynlike,
Dat ghi niet en siet op haer dade,
Maer aen hare predecade,
Die si doen int ghemene,
Daer ane houdt u allene.
Nochtan dolen si som ghenoech,
Ende segghen meer of min dan int ghevoech:
Want sijs selve niet en connen vinden
Dat si den volke willen ontbinden,
Alse *Jacob*, *die dichter hoghe*,
Spreect in sijn *dyaloghe*.

Vergelijken wij deze plaats met eene andere van Boendale, *Brab. Y.*, I, 1070, bij B. (niet in den tekst opgenomen), waar Maerlant mede als de strenge berisper van de ondeugden der geestelijkheid voorkomt:

Want haer (*der papen*) aert es nemen, geven niet,
Oft dit waer es merct ende besiet,
Alsoe hulpe mi sinte Marie!
Die meeste hoep es een quade partye,
Want symonie ende giericheit
Mint haer herte, dats waerheit,
Ghelijc *Jacop van Meerlant*
In sinen boeken doet becant,

dan lijdt het geen twijfel, dat *Jacob die dichter hoghe* geen andere was dan Jacob van Maerlant.

In den *Wapene Rogier* van Jan de Weert van Yperen, een gedicht geheel in den trant van den *Wapene Martijn* en omstreeks 1350 vervaardigd, wordt Maerlant bepaaldelijk als de dichter der Martijns genoemd [1]).

Wanen comt, lieve Jan de Weert,
Dat ghi spreken an mi begheert,
 Die niet ne can van clergyen?
Hets wonder wat ghi up mi heert:
Die vele om leeren heeft verteert
 Mach dispiterens plyen.

---

[1]) KAUSLER, *Denkm.* III, 15.

Waer soudic berecht hebben gheleert
Up sulc vraghen als ghi mi sceert,
  Die clerc zijt in surgyen?
Of men u tYpre kent ende eert,
Hout u daer, ic bem ghekeert:
  Der dispitacien ontvlien
  Sal ic, macht mi ghescien.

An mi ghesproken eist verloren,
Jan, ic bade u gherne te voren
  Dat ghijs mi verliet.
Waendi den ghenen spreken horen,
Up wien *Merlant* hadde vercoren,
  Hiet *Martin*, ic ne bems niet.
Ic sta hier ghelijc eenen doren:
Haddic in Martins cam ghescoren,
  Ic ware nu vroet bediet;
Maer neen ic niet, dies hebbic toren.
Een leec, rudaris ombescoren
  Bem ic, alse ghi wel siet,
  Daer ane eist mi messciet.

Rogier, Gods ontfaermicheit
Moet *Jacoppe* hebben besteit
  Daer ic gherne quame!
Ter vlucht staestu al bereit:
Al bestu *Martin* niet, ombeit,
  Ic sekers di vrame.
Wat ic segghe, wel so weit,
Spreke ic wort dat di arbeit,
  Ic wils hebben scame.
Hoort doch tote ic hebbe vulseit
Tgheent dat mi up therte leit;
  Dat ics gherne name
  Andwoerde, es gheene blame.

Van vare es di gheenen noot:
Al es *Jacop van Merlant* doot,
  Wille mi een woort horen.

Duchtstu van mi wederstoot,
Mijn conste en es niet also groot
  Als *Jacops* hier te voren;
Want die Bibele hi in Dietsche ontsloot,
Ende voer zijn dicht thoeft hi boot
  Voer dies hadden toren.
Menich goet dicht uut hem vloot,
Des hopic, in Abrahams scoot
  Es hi dies vercoren,
  Ontvloen den helschen moren.

Eindelijk gewaagt de dichter van den *Vierden Martijn* van Maerlant in deze woorden, waarmede het stuk aanvangt [1]):

Jacop, die van Mertene vant,
Heeft mi gesent enen brant,
  Die mi heeft ontsteken.

III. Getuigenissen omtrent de overige Stroph. Ged. in dezen bundel.
Verwijs zegt dienaangaande nog het volgende:

Terwijl het ons dus niet ontbreekt aan bewijzen, dat Maerlant de dichter is van de drie *Martijns*, vindt men, voor zooverre mij althans bekend is, bij geen zijner volgelingen toespelingen op de andere strophische gedichten. In de *Disputacie van den Cruce* komt geen enkele maal de naam van Jacob voor, doch in beide Hss. volgt het onmiddellijk op de *Martijns*, en staat daarbij in den Groningschen codex te midden van andere gedichten van Maerlant. Bovendien is het, zoo wat den geest als wat den vorm betreft, zóó geheel in den trant van onzen dichter, dat wij geen oogenblik aarzelen het vaderschap er van aan Maerlant toe te kennen. In de laatste strophe van de *Clausule van der Bible* spreekt de dichter van zich zelven in deze woorden:

Jacob heeft gemaect van hare,
Die so scone is ende zo clare,
Datter werelt openbare
Te seggen onverwinlic ware.

---

1) Serrure, *Vad. Mus.* IV, 61.

Dat deze Jacob niemand anders is dan Jacob van Maerlant, is aan geen twijfel onderhevig. Dezelfde mystieke vergelijkingen met de H. Maagd komen ook in den *Rijmbijbel* voor, een enkele maal in geheel gelijkluidende bewoordingen. Ook in de *Nat. Bloeme* spreekt Maerlant nu en dan van zich zelven.[1]) Ook in den *Lande van Oversee* noemt de dichter zich in de laatste strophe:

Gi heren, dit is *Jacobs* vont,

terwijl boven *Der Kerken Clage* als opschrift staat: „*Dit dichte oec Jacob van Marlant.*"

Er is ook nog een andere bewijsgrond voor de meening, dat de *Clausule* van Maerlant is en wel, dat hij ook hier, te midden van zijn eigen oorspronkelijk werk, zooals hij overal in al zijne werken doet, dadelijk zijne bron noemt, zoodra hij iets van een ander overneemt. Ook in de *Clausule* vinden wij eene uiting in dien geest, nl. in het voorlaatste couplet, waar wij o.a. deze woorden lezen:

Dattie boeke een deel orconden.

En deze mededeeling van den eerlijken dichter, die zich niet den roem wil toeëigenen, die hem niet toekomt, is volkomen in overeenstemming met de waarheid: immers in vs. 404 noemt hij uitdrukkelijk Johannes Damascenus als zijne bron, en vs. 468

Dus eest gescreven als ic scrive

is gebleken in eigenlijken zin te moeten worden opgevat, want hetgeen in couplet 35 en 36 wordt verhaald, staat werkelijk geschreven bij den H. Bernardus. Zie de noot op bl. 182.

Aangaande de beide andere kleinere Stroph. Gedichten „*Van ons Heren Wonden* en *Van den Vijf Vrouden*" is het moeilijk, een bepaald oordeel uit te spreken in hoe verre zij aan Maerlant moeten worden toegeschreven. Zij staan in hetzelfde Hs. en tusschen gedichten in, die zonder twijfel van Maerlant zijn. Doch dit is nog geen volledig bewijs. In elk geval is er even weinig reden, om aan Maerlant het vaderschap

---

[1]) Zie o. a. B. III, 1506, 1731.

te betwisten, als om de gedichtjes onvoorwaardelijk aan hem toe te kennen. De stemming, die er in doorstraalt, moge die zijn van een vrome, wien het eene behoefte is zijn vol gemoed uit te storten in een godsdienstig lied, en dit moge niet de doorgaande stemming zijn van Maerlant, die zijne vroomheid steeds dienstbaar wist te maken aan uitbreiding van kennis en geleerdheid, — daartegen kan men aanvoeren, dat de beide liederen vertaald zijn en niet het oorspronkelijke werk van den dichter zelven. Gedachtig aan de spreuk „in dubiis abstine" is het dus geraden de oude overlevering, die ze aan M. toeschrijft, te volgen totdat wij beter in staat zullen zijn in deze zaak een juist oordeel te vellen.

IV. Tijd der vervaardiging der *Martijns*. *Inl. Wap. Mart.* XVII—XXV; Jonckbloet, *Gesch.* I, 174 vgg.; Kausler, *Denkm.* III, 858; Dr. Te Winkel, *Maerlant* 47; Serrure, *Maerlant* 109—110, *Nat. Bl. Inl.* XXXVIII vgg.

V. De persoon van Martijn. — Zijne betrekking tot het Sticht.

VI. *Verkeerde Martijn*, *Inl. Wap. M.* XXVII.

VII. Bukelare's vertaling, ald. XXVIII—XXIX. Ook is eene fransche vertaling te Brugge gevonden. (Serrure t. a. p. 181).

VIII. Bronnen van de *Martijns*. — *Inl. Wap. M.* XXXV vlgg.; Kausler III, 857 aant.; Speculum Naturale—Alanus ab Insulis, vgl. Kausler III, 858.

IX. Vorm der Strophische Gedichten; grootere slordigheid in den vorm der laatste gedichten; onzuivere en gelijke rijmklanken; het niet in acht nemen van slepend en staand rijm.

X. Critiek der gedichten. — Jonckbloet I, 187—88; zijne critiek van *Der K. Cl.* I, 197 te gunstig.

XI. De Handschriften. — *Inl. Wap. M.* XXXIX.

En hiermede heb ik mijne taak als uitgever van het werk mijns vriends volbracht. Het zij mij vergund hier aan het slot van dit voorbericht de woorden te herhalen, die ik elders reeds heb gebezigd: „De uitgave der Strophische gedichten, ten opzichte van geleerde nasporingen aangaande de bronnen onzer Mnl. schrijvers in één adem te noemen met de uitgave van den *Spiegel Historiael*, zal de kroon blijven op Verwijs' middelnederlandsche studiën."

J. VERDAM.

WOORDENLIJST.

A b ij t, znw. onz., *Disp.* 293, 318, *kloosterkleed.*

A c h t e n, zw. ww. onz., met den 2den nv. of met eene bepaling met het voorz. o m, *M.* II, 4; *Cl.* 91, *om iets geven, zich aan iets laten gelegen liggen, zich iets aantrekken.* Zie *Mnl. Wdb.* 14.

A c h t e r, bijw., *M.* III, 144, *later.*

A c h t e r, voorz., — s t r a t e n, *Ov.* 78, *den weg langs, over den weg.* Zie *Mnl. Wdb.* 18—20.

A c h t e r w a r e n, zw. ww. bedr., *Ov.* 101, *bewaren, beheeren.* Zie *Mnl. Wdb.* 39.

A e n, a n e, a n, voorz., *Disp.* 429, *bij.*

A e n b e d e n, zw. ww. bedr., *OHW.* 55, *bidden tot iemand.*

A e n d r a g e n, st. ww. bedr., *KCl.* 99, *dragen, aanhebben (van kleederen).*

A e n h e b b e n, onreg. ww. bedr., *M.* I, 227, *aan zich hebben.*

A e n s c i j n, a e n s c i n e, bnw., *M.* I, 291, 505; *Disp.* 123, *blijkbaar, duidelijk;* — d o e n, *Cl.* 293, *blijkbaar doen worden, toonen,* Vgl. Bloeml. II, bl. 226. (2e uitg.)

A e n t y e n (t e e c h, g e t e g e n), st. ww. bedr., *M.* I, 886, *aantijgen, te laste leggen, verwijten.*

A e n t r e c k e n, st. ww. bedr. H e m i e t —, *Disp.* 125, *iets tot zich trekken, zich iets aanmatigen.*

A e n v a e n, st. ww. bedr., *M.* I, 798, *aanvangen, beginnen.*

A e r m i n c, znw. m., *Disp.* 417, *armzalige, ellendige, ongelukkige.*

A f d w a e n (d w o e c h, g e d w e g e n), st. ww. bedr., *OHW.* 66; 89, *afwasschen, reinigen.*

A f c n o p e n (c n o c h t e, g e c n o c h t), zw. ww. bedr., *M.* III, 61, *ontbinden, losmaken,* bij uitbreiding *uitmaken, tot zekerheid brengen.*

A f l a e t, znw. m., *Disp.* 468, *Cl.* 113, *aflaat, kwijtschelding, vergiffenis van zonden.*

A f p l a n e n, zw. ww. bedr., eigenlijk *afvegen, uitwisschen,* en bij uitbreiding, *M.* I, 442, *uitdelgen, uitroeien.* Zie *OVl. Lied. en Ged.* 3, 60; 35, 165; *Vad. Mus.* V, 335, 44, 10; RUUSBR. VI, 215.

A f s c e d e n, st. ww. onz., *M.* II, 136, *afwijken (van iets).* Zie de Aant.

A f s y e n, st. ww. bedr., *Ov.* 150, *afzijgen, afscheppen.* Vgl. S y e.

A f s t a e n, st. ww. onz., met den 2den nv., *M.* I, 46, *afstand doen (van iets), in gebreke blijven, zich onttrekken aan.*

A f s t e k e n, st. ww. bedr., — d e n c a p r o e n, *M.* II, 46, *de muts afnemen,* uit eerbied of beleefdheid. De var. heeft hiervoor a f s t r i k e n.

A f s t r i k e n, st. ww. bedr., zie A f s t e k e n.

A y s ij n, znw. m., *KCl.* 77, *azijn.*

Al, voegw., *Cl.* 475, 476, *zoo, indien.* Vgl. *Mnl. Wdb.* 178. Eene soortgelijke uitdrukking als hier *wat wonder wast al*, vindt men o. a. *Rein.* (ed. Martin) 2548.

Al, bijw., ter versterking bij verschillende bijw. uitdrukkingen, als al bloot, *Disp.* 408, *blijkbaar, kennelijk;* al in een, *Disp.* 333, *voortdurend, aanhoudend;* al dure, *Cl.* 243, *geheel en al.*

Alinde, znw. vr., *KCl.* 226, *ellende, ongeluk.*

Almechtich, bnw., *KCl.* 27, *almachtig.*

Als, alse, voegw., gevolgd door een ww. met *te*, *Cl.* 380, *te weten om te* —; gevolgd door een bnw. met het bep. lidw., ter omschrijving van het bijw., alse die boude, *Ov.* 199, *stoutelijk, onvervaard;* als die onvervaerde, *Cl.* 57, *onvervaard, zonder vrees.*

Amie, znw. vr., *Disp.* 592, *Cl.* 215, 370, *geliefde, beminde*, van de H. Maagd gezegd; *M.* II, 184, *Ov.* 162, *minnares, bijzit.*

Amijs, znw. m., *Disp.* 592, *geliefde, beminde.*

Ande, znw. vr., *toorn, verbolgenheid.* Vergeven sine —, *M.* III, 372, *zijnen toorn laten varen.*

Anden, zw. ww. bedr., *Ov.* 52, *wreken.*

Ander, vnw., *Ov.* 184, *elkander.*

Antkerst, znw. m., *KCl.* 17, *antichrist.*

Anxte, znw. vr., *Ov.* 134, *angst, benauwdheid.*

Ave, bijw., *M.* III, 433 enz., *af.*

Avonture, znw. vr., *KCl.* 124, *geluk, fortuin.*

Avonturen, zw. ww. bedr. Hem —, *Cl.* 254, *zich wagen, zich in gevaar begeven.*

Baden, zw. ww. bedr., *M.* III, 296, *Disp.* 296, *baden, in een bad reinigen.*

Baelgie, znw. vr., *M.* I, 22, *rechtsgebied van een baljuw*, bij uitbreiding *gebied.*

Baersculdich, bnw., *M.* I, 730, *klaarblijkelijk schuldig, overtuigd van schuld*, KIL. manifeste reus. Zie Serrure, *Vad. Mus.* I, 31, 24, *Mor.* 3713, HUYD. *Pr.* II, 523.

Bal, znw. m. en onz., *M.* I, 277, *bal*, bij uitbreiding *kleinigheid, nietigheid;* niet een —, *M.* II, 141, *Disp.* 167, *geen zier, volstrekt niets.* Zie DE JAGER, *Lat. Versch.* 110.

Ballinc, znw. m., *Disp.* 138, *balling*, bij uitbreiding *veroordeelde, ellendige*, ook in bijzondere toepassing op hen, die tot de helsche straffen verwezen zijn.

Ban, znw. m., *M.* I, 60, II, 192, *straf der verbanning*, KIL. *exilium, proscriptio, relegatio; M.* III, 3, 8, *banbedreiging, banvloek; OHW.* 90; *rechtsgebied, jurisdictie*, in de uitdr. enen in den — houden, *iemand in zijne macht houden;* der eren ban, *VM.* 63, *rechtspraak uit naam van vrouw Eer.* Verg. de uitdr. *'s Graven ban*, die bij den Baljuw of Schout berustte.

Bane, znw. vr., *baan*, in de spreekw. uitdr. buter banen rollen, *M.* I, 438, *den koers kwijtraken, uit het spoor gaan.* Zie HILD. 159, 195; 210, 277.

Baraet, znw. onz., bedrog. Sonder —, *Disp.* 515, *zonder bedrog, in waarheid.*

Baren (naar onze verbetering), znw. onz., *Cl.* 424, *kind.* Vgl. *Sp.* III[6], 51, 21 en vooral *Franc.* 4247: „Jhesus dat soete *baren*".

Baren, zw. ww. bedr. Hem —, *Cl.* 236, *zich vertoonen, te voorschijn komen.*

Baroen, znw. m., *Ov.* 88, 118, 215, *baron, edelman.*

Bast, znw. onz., *schil of bolster eener vrucht.* Niet een —, *M.* III, 117, *Disp.* 83, *volstrekt niets, in het geheel niet.* Zie DE JAGER, *Lat. Versch.* 104.

Bastaerdinne, znw. vr. van bastaert, *M.* I., 334, *ontaarde.* Zie HILD. Gloss.

Bat, znw. onz., *bad.* Helsce —, *M.* I, 414 v., verg. *helsce cout*, *M.* I, 972; *helsce ijs*, *Disp.* 596, *der hellen fonteine*, *Ov.* 238, bij welke voorstellingen het denkbeeld van vreeselijke koude op den voorgrond staat. Zie Mr. VAN DEN BERGH, *Ned. Myth.* 97.

Bat, bijw., *Cl.* 340, *beter.*

Bate, znw. vr., *M.* II, 18, *VM.* 48, *OHW.* 80, 86, *voordeel.*

Bedagen, zw. ww. onz., *KCl.* 219, *aanbreken, lichten.*

Bederve, znw. vr., *M.* I, 942, *VVr.* 50, *behoefte*, bij uitbreiding *nut, voordeel.*

Bedi, bijw., *Disp.* 21, *daarom;* voegw., *Cl.* 447, *omdat.*

Bedieden, zw. ww. bedr., *Cl.* 72, *beteekenen.*

Bedinge, znw. vr., *Disp.* 329. *Cl.* 473, *gebed.*

Bedingen, zw. ww. bedr., *Cl.* 175 (naar onze verbetering), iet —, *zich iets bij vonnis doen toewijzen.* Verg. de Aant., bl. 175 vlg.

Bedocht, bnw. Wel — sijn, *VM.* 91, *verstandig zijn, met overleg te werk gaan.*

Bedoren, zw. ww. bedr., *M.* II, 167 v., *verdwazen*, Hd. *bethören.* Zie Verdoren.

Bedouwen, zw. ww. onz., *M.* I, 454, II, 77, *wegkwijnen.* Zie *Franc.* 8462 en verg. ohd. *dawjan*, digerere, consumere, tabescere (GRAFF V, 233); ags. *dhavan*, regelare (ETTM. 580), ons *dooien:* verg. GRIMM, *Gesch. d. D. Spr.* 231—232.

Bedragen (bedroech, bedragen, bedregen), st. ww. bedr., *Disp.* 451, *beschuldigen;* hem — met iet, *Cl.* 317, *zich met iets behelpen, het er mede stellen.* Zie *Lsp.* Gloss., en verg. *Franc.* 2262.

Bedriven, st. ww. bedr., enen —, *M.* II, 87, *drijven, aandrijven, noodzaken;* iet —, *Disp.* 555, *bewerken, tot stand brengen; Cl.* 88, *inrichten, regelen.*

Beerkijn, beyerkijn, znw. onz., *Disp.* 152, *kleine bezie, besje.*

Begaren, zw. ww. bedr., *M.* I, 176, *Cl.* 249, 370, 440, *begeeren, wenschen.*

Begeven, st. ww. onz., met den 2den nv., *Cl.* 311, *van iets afzien, het laten varen.*

Beggaert, znw. m., *Disp.* 328, *bedelmonnik.* Zie GRIMM, *D. Wtb.* I, 1295, DU CANGE I, 637.

Begien, zw. ww. bedr., *M.* I, 961, *bekennen, belijden.* Zie Gien.

Begorden, zw. ww. bedr., *als met een band of gordel aan iets verbinden, vasthechten.* Begort aen enen, *M.* II, 164, *Disp.* 569, *aan iemand gehecht, verknocht, verbonden;* begort met ere dinc, *Disp.* 70, *bedekt, beladen met iets.* Verg. ZEVECOTE 26, waar van een neus gezegd wordt:

> Noch met eenig puyst *begort.*

Begoren, zw. ww. bedr., *M.* II, 164, *bezoedelen, bevlekken.* Verg. *X Plag.* 918:

> Hem es een mensche als een worm,
> Dien hi ter doot moert,
> Ende hem in dootsunden *goert*,
> Ende doet jeghen Goods woort.

Van *goor*, ohd. *gôr*, fimus, mest (GRAFF IV, 236, ETTM. 428); mnl. *goor*, slijk, *Limb.* VIII, 940, *Vad. Mus.* III, 271, 1084, *L. v. J.* bl. 164; verg. ook eng. *gore*, geronnen bloed.

Begripen, st. ww. bedr., *Ov.* 141, *aanvatten*, *beginnen*, *ondernemen.*
Behouden (behelt, behilt), st. ww. bedr., *Disp.* 191, *behouden.*
Behout, znw. onz., *M.* I, 775 v., *macht*, *bezit; M.* I, 969, *behoud*, *redding.*
Behuden, zw. ww. bedr., *M.* III, 184 v. *bedekken.* Zie de Aant. op bl. 153.
Beyerkijn, znw. onz. Zie Beerkijn.
Bejach, znw. onz., *Disp.* 374, *KCl.* 39, *voordeel*, *winst.*
Bejagen, zw. ww. bedr., *Disp.* 321, 324, *Cl.* 112, *KCl.* 161, 190, *verwerven*, *verkrijgen;* met den 3den nv., *Cl.* 316, *iemand iets doen verwerven*, *het hem schenken.*
Bekennen, bekinnen (becande, bekinde), zw. ww. bedr., *Disp.* 461, *KCl.* 229, *kennen*, *doorgronden; M.* III, 369, *opmerken*, *leeren kennen*; *VVr.* 23, *erkennen*, *aannemen.*
Becliven, st. ww. onz., met den 3den nv., *M.* III, 7, *iemand aankleven*, *op hem blijven rusten.* Zie *Lsp.* en HILD. Gloss., OUDEMANS, *Pr.* I, 455.
Becomen, st. ww. onz., *VVr.* 10, 45, *behagen*, *welbehaaglijk zijn.*
Becopen, zw. ww. bedr., *Ov.* 64, *boeten*, *ontgelden.*
Becoren, zw. ww. bedr., *M.* I, 150, 595, *in verzoeking brengen.*
Belenden, zw. ww. onz., *Disp.* 380, *belanden*, *blijven.* Vgl. *Taalk. Bijdr.* I, 63—66, vooral bl. 65.
Beluken, st. ww. bedr., *M.* III, 184, *besluiten.*
Bendich, bnw., *Disp.* 320, *behendig*, *slim.*
Benediën (benedide), zw. ww. bedr., *M.* I, 956, *Disp.* 192, *VVr.* 29, *Cl.* 377, 521, *zegenen*, *loven;* gebenedijt, als bnw., *Cl.* 285, *gezegend.*
Beneven, bijw., *Ov.* 129, *daarenboven;* met den 3den nv. enen — sijn, *Cl* 519, *iemand nabij zijn;* enen — varen, *Cl.* 503, *in iemands nabijheid komen*, *naar iemand toe gaan.*
Beniden, st. ww. bedr., *M.* I, 923, III, 329, *bestrijden*, *vijandig behandelen.*
Bequame, bnw., *Cl.* 325, *aangenaam*, *bevallig*, *welbehaaglijk.*
Beraden, st. ww. bedr., *M.* II, 178, *Cl.* 462, *bezorgen*, *verschaffen;* Hem beraden met enen, *KCl.* 134, *met iemand beraadslagen*, *overleggen.* Beraden sijn, met den 2den nv., *Disp.* 571, *tot iets besloten zijn.*
Beraet, znw. onz., *Disp.* 515 v., *bedrog*, hetzelfde als baraet.
Berechten, zw. ww. bedr., enen —, met den 2den nv., *M.* I, 131, III, 391, 392, *iemand over iets onderrichten*, *inlichten;* enen —, *M.* I, 132, *besturen*, *beheerschen;* iet —, *M.* I, 275, *rechtspreken over iets.*
Bernen, zw. ww. onz., *Cl.* 146, *branden.*
Beromen, zw. ww. bedr. Hem —, met den 2den nv., *Disp.* 77, *zich op iets beroemen.* Als znw., *M.* III, 280, *gesnoef*, *grootspraak.*
Bersen, zw. ww. onz., *Ov.* 223, *met stootvogels jagen;* mhd. *birsen* (BEN. I, 167). Vgl. *Parth.* 1115.
Besat, voor beset, *M.* I, 161. Zie Besetten.
Bescarmen, zw. ww. bedr., *KCl.* 154, *beschermen.*
Bescatten, zw. ww. bedr., *M.* I, 11 v., *beboeten*, *bestraffen door het opleggen van schattingen.* Zie *Sp.* III[4], 36, 123 en HILD. Gloss.
Besceden (besciet, besceden), st. ww. bedr., *M.* II, 245, *uitleggen*, *verklaren.*
Besceit, znw. onz., *M.* III, 321, *zeker bericht*, *zekerheid; M.* I, 731, *uitwijzing*, *beslissing.*
Besceren, st. ww. bedr., *KCl.* 119, *scheren*, *iem. de tonsuur geven.* Zie *Rose* 8697, 10385, *Rein.* Gloss.
Beseffen (besief, beseven), st. ww. bedr., *Ov.* 123, *gewaar worden*, *opmerken.*
Besetten, zw. ww. bedr., *M.* I, 161, *regelen*, *besturen; Ov.* 22, *in bezit nemen*, *bemachtigen.* Vgl. de Aant. bl. 187.

Besien (geb. wijs **besich**), st. onr. ww. bedr., *M.* I, 218, *bezien.*
Besluten, st. ww. bedr., *Cl.* 419, *in eenzaamheid afzonderen.*
Besniden, st. ww. bedr., *M.* I, 421, 919, *beperken*, *inkorten*, *in toom houden*, *beteugelen.* **Besneden**, verl. deelw., *beschaafd*, *fijn;* **besneden met dogeden**, *M.* I, 558, *gevormd met*, *voorzien van*, *begaafd met deugden.*
Besondich, bnw., *Disp.* 418, *zondig* Naast den ouderen vorm *besondich* komt ook dikwijls de vorm *besondicht* voor: zie OUDEMANS, *Bijdr.* I, 605. *Theoph.* 217 en 223.
Bespien, zw. ww. bedr., *M.* II, 239, *bespieden*, *speuren.*
Bespringen, zw. ww. bedr., *Cl.* 479, *besprenkelen*, *bespatten.*
Bestaen (**bestoet**), st. onreg. ww. bedr., *VM.* 2, *Disp.* 53, *ondernemen*, *wagen;* onz., met den 3den nv., *Ov.* 114, *KCl.* 156, *toebehooren*, *aangaan*, *raken*, *toekomen.*
Besteden, zw. ww. bedr., *M.* I, 857, *plaatsen.*
Besuren, zw. ww. bedr., *Ov.* 207, *lijden*, *met smart doorstaan.*
Beswiken, st. ww. onz., *M.* I, 818, *ontvallen*, *in den steek laten.*
Bet, bijw., *Disp.* 47, 453 v., *KCl.* 201, *beter;* — *meer;* **bet voert**, *M.* III. 233, *verder.*
Betalen, zw. ww. bedr., *M.* I, 130; **Enen betalen met**, *iemand overleveren aan* (eig. *iemand begiftigen*, *beschenken met*), *hem* (*den boosdoener*) *ter beschikking stellen van* (*den duivel*). Zie Dr. VERDAM, *Taalk. Bijdr.* I, 69—83 en vooral bl. 70 vg.
Betekenèn, zw. ww. bedr., *Cl.* 28, 184, *aanduiden.*
Beten, zw. ww. onz., *M.* I, 810, *nederdalen*, *zijn intrek nemen.* De gewone uitdrukking voor de ontvangenis van Jezus in den schoot der H. Maagd. Zoo b. v. VELTH. VIII, 34, 62; *Sp.* I[7], 96, 18, *Lsp.* I, 25, 53; *Franc.* 2801, 6359.
Bevaen (**bevinc**, **bevaen**), st. ww. bedr., *M.* I, 11 v., *vatten*, *gevangen nemen; M.* III, 24, *bevatten*, *begrijpen;* **bevaen in**, *M.* I, 44, *bevangen in* (*iets*); **bevaen met**, *Disp.* 56, *vervuld*, *versierd met.*
Bevelen, st. ww bedr., met den 3den nv., *Disp.* 172, 339, 351, *aanbevelen*, *toevertrouwen* (*aan iemand* of *iets*).
Bevellen, zw. ww. bedr., *M.* I, 729 v., *doen ophouden*, *ten einde brengen.* Zie OUDEM. I, 661.
Beven, zw. ww. onz., *M.* I, 412, II, 312 v., *Cl.* 520, *sidderen*, *huiveren*, inzonderheid van eerbied of heilig ontzag.
Bevinden, st. ww. bedr., *KCl.* 95, *door onderzoek uitvinden*, *te weten komen; OHW.* 100, *begrijpen*, *beseffen.*
Bevlechten, st. ww. bedr., *M.* I, 838, *omkronkelen*, *in zijne kronkels verwarren*, *omstrikken.*
Bevroeden, zw. ww. bedr. **Hem des** —, *M.* I, 779, *iets begrijpen.*
Bewant sijn, *M.* II, 80, *in eenigen toestand of gesteldheid zijn;* van **bewenden**, *wenden*, *keeren*, lat. *convertere*, *redigere*, dus: *eo redactum esse.* Zie OUDEM. I, 673.
Beweven, st. ww. bedr., *Ov.* 126, *verwerven*, *verkrijgen.* Zie *D. Cat.* 139.
Bewinden, st. ww. bedr **Hem** —, met den 2den nv., *M.* I, 933, II, 149, *Disp.* 534, *zich onderwinden*, *ondernemen.*
Bewisen, zw. ww. bedr., *KCl.* 45, *toonen*, *aanwijzen.*
Bewist, verl. deelw. van **bewisten**, **bewesten**, *Ov.* 152, *bekleed*, *voorzien*, *toegerust.* Zie *Cass.*, bl. 76, OUDEM. I, 678.
Bi, voorz., *M.* III, 398, *OHW.* 20, 58; *Cl.* 200, 397 enz., *door.*
Bidden, st. ww. bedr., met den 3den nv., *Disp.* 325, *afbidden* (*voor iemand*), *hem toewenschen.*
Biden, st. ww. bedr., *Disp.* 325 (naar onze verbetering) *wachten*, *verbeiden.*

Bie, znw. vr., *Disp.* 218, *KCl.* 12, *bij.*
Biechtinge, znw. vr., *M.* III, 23 v., *belijdenis.*
Bieden, st. ww. bedr., *M.* II, 111, eig. *aanbieden*, verv. *richten*, *uitstrekken.*
Bijt, znw. m. en onz., *bijt*, *opening in het ijs.* Helsce —, *M.* I, 605, *helsche afgrond*, *kolk*, evenals helsce bat, met het bijdenkbeeld van vreeselijke koude. Verg. Dante, *Inf.* XXXIV, 28:

Lo imperador del doloroso regno
Da mezzo il petto uscia fuor della ghiaccia.

Zie meer voorbeelden PRAET, *Spieg.* 1145, 1169, 3659, 4650 en verg. *Lucid.* 1915.
Binden, st. ww. bedr., *Disp.* 148, *gebonden maken.*
Bispel, znw. onz., *KCl.* 45, *voorbeeld.*
Bladen, zw. ww. bedr., *Ov.* 159, *KCl.* 138, *oogsten*, *plukken;* onz. op iets —, *KCl.* 36, *teren op iets*, *leven van iets.* Verg. KIL. Bladinghe, *Usus fructus bonorum*, *proventus*, *fructus agrorum*, *fruges.* Vulgo *bladum*, Ital. *brada.* Zie ook *IV Mart.* 794.
Blaer, bnw., *VM.* 75, *naakt*, *kaal.* Zie OUDEM. I, 713, *Lsp.* III, 15, 170 en Gloss.
Blame, znw. vr., *Cl.* 321, *schande*, *blaam; KCl.* 3, *blaam*, *hoon.*
Blat, znw. onz., *blad.* Niet een —, *M.* I, 239, *Disp.* 433, *volstrekt niets*, *geen zier.* Zie DE JAGER, *Lat. Versch.* 94.
Blau, bnw., *M.* I, 24, *blauw.* Zie de Aant. blz. 139.
Blecken, zw. ww. bedr., *M.* I, 485, *villen*, bij uitbreiding *iemand tot op het hemd toe uitkleeden*, *berooven;* KIL. decorticare, corium detrahere, excoriare. Mhd. *blicken*, *blecken* (BEN. I, 206—208), nhd. *blecken* (GRIMM, *D. Wtb.* i. v.). Zie *Rose* 10809 var. In dial. is ook nu nog bekend het adj. *blik*, d. i. *van vel ontbloot* (Van Dale, Wdb. i. v.), en in algemeen gebruik is het subst. *blikaars* of *blikgat.*
Blent, bnw., *Disp.* 462, *Cl.* 201, *blind.*
Bleten, zw. ww. onz., *Disp.* 309, *blaten*, bij uitbreiding *kermen*, *schreeuwen.*
Blide, bnw., *Cl.* 540, *gelukzalig.*
Bliven, st. ww. onz., *M.* I, 416, *worden met eene zekere duurzaamheid*, *zijn:* verg. STOKE III, 810, *Fl.* 1932, 3201 enz. In het Deensch wordt *at blive* voor *worden* als hulpww. bij den lijdenden vorm op dezelfde wijze gebruikt. Zie nog GRIMM., *D. Wtb.* II, 91—92.
Des — an enen, *M.* II, 29, *Disp.* 559, *het aan iemand laten verblijven*, *aan zijne beslissing overlaten.*
Blont (blonde), bnw., *Cl.* 527, *blond.* Meer gewoon is hiervoor in het Mnl. *gelu.* Zie *Segh. v. Jher.*, bl. 167 en 179 vg.
Bloet, bloot, bnw., *Ov.* 177, *ongewapend*, *onbeschut.*
Blouwen, st. ww. bedr., *M.* I, 800, II, 194, *slaan;* eng. *to blow.*
Bluwen, st. ww. bedr., *M.* I, 800 v., *slaan.* Wisselvorm van blouwen.
Boef, samengetr. uit behoef, znw. onz., *Disp.* 81, *behoefte*, *nut*, *voordeel.*
Boete, znw. vr., *OHW.* 76, *beterschap*, *genezing*, *redding.*
Boetoen, znw. m., *Ov.* 122, eigenlijk *knoop*, fr. *bouton;* bij uitbreiding *kleinigheid.* Zie DE JAGER, *Lat. Versch.* 79.
Bogen, zw. ww. bedr., *M.* I, 750, 865, *buigen*, *neigen;* onz., *Disp.* 312, *buigen*, *zwichten.*
Bone, znw. vr., *boon.* Niet ene —, *M.* III, 219, *Cl.* 140, *geen zier*, *volstrekt niets.* Zie DE JAGER, *Lat. Versch.* 96.

Bont, bnw., *Ov.* 241, *bont*, *veelkleurig*, bij uitbreiding *veelsoortig*.

Boert, boort, bort, znw. m. en onz., *M.* I., 258, *boord*, *rand*, *zoom*, KIL. *ora*, *margo;* in bijzondere toepassing *scheepsboord*, in de uitdrukkingen an iemans — sijn, *Disp.* 570, *aan iemands zijde zijn*, *zijne partij kiezen:* verg. STOKE IV, 830; aent lager — helden, *M.* I, 151, *overhellen naar de slechtste zijde*, *de slechtste partij kiezen:* verg. HILD. Gloss. en V. LENNEP, *Zeemans Wdb.* 39.

Boert, bort, znw. onz., *Disp.* 73, *plank*, *hout*, in bijzondere toepassing op het *kruis*. *Seilen* bet. hier *binden*. Zie Gloss.

Bordene, znw. vr., *KCl.* 193, *last;* eng. *burden*.

Boucraen, znw. onz., *Cl.* 353, *fijne linnen stof;* mlat. *boquerannus* (DU CANGE I, 727), fr. *bougran*, it. *bucherame* (DIEZ 92). Zie *Rose* 1150, *Rein.* II, 5499, RUUSBR. I, 63, IV, 10 enz.

Bout (boude), bnw., *M.* I, 775, 973, *Disp.* 100, 119, 579, *Cl.* 202, *Ov.* 199, *stout*, *moedig*, *onvervaard*, *gerust*.

Boven, voorz., *Cl.* 47, *tegen*, *in strijd met*.

Brake, znw. vr., *Cl.* 158, *gebrek*.

Brame, znw. vr., *Cl.* 152, *KCl.* 12, *braamstruik;* in figuurl. toepassing, *M.* III, 63, *doorn*.

Brant, znw. m., *M.* III, 364, *brand*, *vuur*. Helsce —, *KCl.* 175, *helsche vuur*, en evenzoo des duvels —, *M.* III, 337.

Brede, znw. vr., *Cl.* 443, *breedte*.

Breden, zw. ww. onz., *M.* III, 111, *zich uitbreiden*. Aldaar, in de var. A en D, als bedr. ww., *uitbreiden*. Verg. de Aant., bl. 150 en 152.

Breetheit, znw. vr., *Cl.* 459, *breedte*.

Breken, st. ww. bedr., die helle —, *OHW.* 23, *bedwingen*, *onderwerpen;* zoo ook *v. d. L. O. H.*, 425, 3144, 3929, *Bed. d. M.* 855; onz., *M.* I., 258, *ontbreken*.

Broeden, zw. ww. bedr., *M.* I, 307, *uitbroeden; Disp.* 491, *koesteren*, *verzorgen*.

Celle, znw. vr., *cel.* Die hoge —, *M.* III, 505, *de hooge verblijfplaats*, *de hemel*. Zie HILD. Gloss.

Civetein, znw. m., *Ov.* 224, *opperhoofd*, *bevelhebber;* eng. *chieftain*. Zie *Brab. Y.* V, 3647.

Daerneder, bijw., *Ov.* 11 v., *terneder*, dat, ook blijkens Hd. *danieder* eene verbastering is van *daarneder*.

Dagen, zw. ww. bedr., *KCl.* 157, *dagvaarden*, *voor den rechter roepen*.

Dagen, zw. ww. onz., *M.* III, 111, *vertoeven*, *verblijven*. Zie de Aant. bl. 152.

Dac, znw. onz., *dak*. Buten den dake, *Cl.* 160, *in de open lucht*.

Dal, znw. onz., *M.* II, 138, *dal*, *vallei*. Hier int dal, *M.* III, 78, *OHW.* 9, *hier op aarde;* in dit dal, *Disp.* 114, in denzelfden zin; in desen dale, *M.* III, 307, *in dit aardsch bestek:* verg. HILD. Gloss. Thelsce dal, *M.* I, 960, *Disp.* 108 v., *KCl.* 177, *de hel*. Verg. onze uitdrukkingen: *aardsch tranendal*, *dal der schaduwen des doods*, *doodsvallei* enz.

Dale. Te —, bijw., *M.* I, 126, *naar beneden*.

Dam, znw. m., *M.* I, 944, eigenlijk *aarden wal*, *dijk*, bij uitbreiding *weg*, *pad*. Zie HILD. Gloss.

Dan, znw. m., *M.* I, 56, *VM.* 59, *woud*, *bosch*, *verbanningsoord*. Verg. eng. *den*, hol van een wild dier, dal; ags. *dene*, *denn* (ETTM. 557); mhd. *tan* (BEN. III, 13) en zie OUDEM. II, 26.

Danken, zw. ww. bedr., *M.* I, 283, III, 400, *met dank beloonen, vergelden.*
Danne, bijw., *Ov.* 98, *vandaar.*
Dat, voegw., *Ov.* 123, *voor zoo ver,* lat. *quantum.*
Deel, znw. onz., *deel.* Een —, *Cl.* 529, *gedeeltelijk.*
Degen, znw. m., *Disp.* 454, *held.*
Delen, zw. ww. bedr., *M.* I, 741, *uitwijzen, beslechten door een vonnis.* Vgl. de uitdr. *recht versceden, Rein.* 262.
Delijt, znw. onz., *M.* I, 420, *Cl.* 264, *vermaak, genot, lust.* Dat hemelsce —, *M.* I, 603, *de hemel, de gewesten der zaligen.*
Derven, onreg. zw. ww. onz., *KCl.* 188, *behoeven, noodig hebben; M.* III, 215 v., *behoeven, missen, ontberen.*
Dieden, zw. ww. bedr., *M.* II, 153, 155, *beduiden, beteekenen, invloed hebben, uitwerken.*
Diën, (diët, diedde), zw. ww. onz., *M.* I, 239, *Disp.* 475, *baten, helpen, gedijen.*
Dienen, zw. ww onz., met den 3den nv., *M.* I, 380 v., *iemand of iets dienen.*
Diepe, bijw., *diep,* in de spreekw. diepe drinken, *KCl.* 200, *diep in het glas kijken, zwaar drinken;* eng. *to drink deep.* Belg. Mus. X, 51, 3 vindt men de tegenovergestelde uitdr. *hoghe drincken,* met dezelfde bet.
Diepheit, diephede, znw. vr., *Cl.* 444, 465, *diepte.*
Dier, bnw., *Disp.* 293, *OHW.* 5, *KCl.* 63, 73, 99, *duur, kostbaar; Ov.* 169, *kostbaar,* en bij uitbreiding *zeldzaam.* Diere copen, *VVr.* 47, *duur koopen.*
Diere, bijw., *Disp.* 300, *kostbaar, rijkelijk.*
Diet (diede), znw. onz., *M.* I, 958, II, 182, 241, *Disp.* 340, *Ov.* 10, *volk.*
Dietsc, bnw.. *M.* II, 237, *Nederlandsch.* Vgl. *Taalk. Bijdr.* I, 217—232.
Dicke, bijw., *Disp.* 294, *dikwijls.*
Dicwile, bijw., *Cl.* 441, *KCl.* 66, *dikwijls.*
Dilovie, znw. vr., *M.* I, 503, *zondvloed,* lat. *diluvium.* Vgl. Lovie.
Dingen, zw. ww. onz., *Cl.* 178, *pleiten, als voorspraak optreden.*
Dinken, zw. ww. onz., *Disp.* 336, 337, 515, 519, *dunken, voorkomen.*
Dinne, bnw., *M.* I, 337, 662, 711, II, 73, *Cl.* 400, *dun, schraal, gering.*
Diviniteit, znw. vr., *Ov.* 171, *godsvrucht.*
Dobbel, bnw., *M.* III, 411, *dubbel.*
Doec, znw. m., *doek.* Sonder valsc van doeken, *M.* III, 47, *zonder er doekjes om te winden, ronduit, onbewimpeld.*
Doen, st. ww. bedr., *Cl.* 364, *maken, bewerken;* te doene hebben, *Ov.* 94, *noodig hebben;* wat doen hebben van ere dinc, *Ov.* 153, *iets noodig hebben, iets te maken hebben met.*
Doen, znw. onz., *Ov.* 121, *behoefte, beschikking, gebruik.*
Dogen, onreg. zw ww. onz., *deugen, van waarde zijn, van nut zijn, baten, helpen;* 3e pers. enk. teg. t. aant. w. doech, *M.* I, 18, 862, *Disp.* 128, 168, 433; 3e pers. enk. teg. t. aanv. w. doge, *VM.* 38; verl. t. dochte, *M.* I, 42, 710.
Dogen, zw. ww. bedr., *Disp.* 306, *OHW.* 99, *Ov.* 4, 37, 134, 135, 186, *KCl.* 88, *dulden, lijden.*
Doget, znw. vr., *M.* I, 57, *VM.* 58, *KCl.* 2, *deugd.*
Domen, zw. ww. bedr., *Disp.* 78, *oordeelen, vonnissen.*
Dompelike, bijw., *M.* I, 922, *dom, op eene domme wijze.* Van *domp,* eng. *dumb* (verg *comb, lamb*). Zie nog *Grimb.* I, 5436, *Lanc.* III, 24086, *Brab. Y.* V, 477.
Doechdachticheit, — ede, znw. vr., *M.* I, 555, *deugdelijkheid, waarde.*

Doepsel, znw. onz., *doopsel*. Met het lidw. verscherpt tot toepsel, *Disp*. 226.
Doer, door, znw. m., *M*. I, 295, *KCl*. 49, *gek*, *dwaas*, hd. *thor*.
Doer, als bijw. in samenstelling met ww. Zie onder Dor.
Dor, doer, duer, voorz., *Disp*. 104, 194, 212, 224, *VVr*. 19, 42, *Cl*. 62, 132, 135, 171, 194, 402, 518, *Ov*. 207 enz., *om*, *wegens*, *ter wille van*.
Dorde, telw., *M*. I, 417 v., 473 v., *derde*.
Dordriven, st. ww. bedr., *VVr*. 71, *doordringen*.
Dorgaen, st. ww. bedr., *Disp*. 57, *OHW*. 107, *doordringen*, *doortrekken*, *doorboren*.
Dorlesen, st. ww. bedr., *OHW*. 107, *doorgroeven*. Hier wordt dit ww. sterk gebruikt, terwijl het als afgeleid van lese, *rimpel*, *voor*, *groeve*, zwak behoorde te zijn en dorleset zou moeten luiden. Ook elders komt het deelw. *gelesen*, met voren of rimpels voorzien, voor, als *Rose* 11786, *Lanc*. 18295. Doch de lezing *dorlesen* is hier bedorven. Zie de Aant., bl. 168.
Dornagelen, dornegelen, zw. ww. bedr., *Disp*. 230, *OHW*. 49, 52, 62, *doornagelen*, *met een nagel doorboren*.
Dorpassen. zw. ww. bedr., *Disp*. 86, *doorgaan*, *doorloopen*. Verg. mlat. *transpassare*.
Dorper, znw. m., *M*. I, 669, *KCl*. 120, *laag*, *verachtelijk mensch*, eig. *dorpsbewoner*. Verg. fr. *vilain*.
Dorper, bnw., *M*. I, 583, *KCl*. 20, *laag*, *slecht*, *gemeen*.
Dorperheit, — hede, znw. vr., *OHW*. 59, 65, *Cl*. 6, *laagheid*, *gemeenheid*.
Dorperlijc, bnw., *Cl*. 448, *laag*, *gemeen*.
Dorpernie, znw. vr., *M*. III, 257, *Cl*. 373, *laagheid*, *gemeenheid*.
Dorren, onreg. zw. ww., *durven*. Teg. tijd, aant. w. 1e pers. ic dar. *KC*. 192; 2e pers. du dorres, *Disp*. 37, 61, 228; 3e pers. hi dar, *Disp*. 60; 2e pers. mv. gi dort, dordi, *Ov*. 228, *durft gij*.
Dorspeten, zw. ww. bedr., *Disp*. 230, *doorspitten*, *doorsteken*.
Dorvliegen, st. ww. bedr., *M*. I, 688, *Ov*. 189, *doorvliegen*, *in vliegende vaart doorgaen*. Verg. *Vr. Heim*. 5:

> Hare minne heeft mi alsoe *doervloghen*
> Mijn herte ende minen zin,
> Dat ic en peyse meer no min
> Dan altoes te doene dat haer behaghe.

Dorwaden (dorwoet, dorwaden), st. ww. bedr., *Disp*. 86, 438, *Cl*. 465, *doorwaden*, en fig. *doorworstelen*, *doorzwoegen*.
Draf, drave, znw. onz., *M*. II, 142, *draf*, KIL. *excussum sedimentum*.
Dragen, st. ww. bedr., *VVr*. 14, *medebrengen*.
Drake, znw. m. Helsce —, *M*. III, 491, *KCl*. 66, benaming van den duivel. Zie de Aant. en verg. HILD. Gloss.
Drecht, znw. vr., *M*. I, 83, *VM*. 82, *gedraai*. Zie mijne vroegere Aant. op *Wap. Mart*., bl. 96.
Dregen, zw. ww. onz., *Disp*. 343, 446, *dreigen*.
Driegen, st. ww. bedr., *VM*. 23, *bedriegen*.
Driven, st. ww. bedr., *Disp*. 116, *bedrijven*, *verrichten*; einde — aen ere dinc, *M*. III, 197, *een einde maken aan iets*, in passieve opvatting voor: *er komt een einde aan*. Verg. HILD. Gloss.
Droeven, zw. ww. onz., *OHW*. 42 (naar onze verbetering), *zich bedroeven*, *bedroefd zijn*. Verg. vs. 11 vlg.

Dromen, zw. ww. bedr., *M.* III, 283, 487, *dringen*, KIL. *premere, protrudere* en OUDEM. II, 159.
Dropel, znw. m., *M.* I, 229, *drop.*
Dropelkijn, znw. onz., *M.* III, 425, *droppeltje.*
Druut, znw. m., *M.* I, 664, *gast, klant, snaak.* Zie *Wap. Mart.* Gloss. bl. 137.
Duchten, zw. ww. bedr., Hem —, *Disp.* 469, *beducht, bevreesd zijn.* Verg. hd. *sich fürchten* en het mnl. *hem vresen.*
Duere, dure, znw. vr., *M.* III, 411, *Disp.* 143, *deur, poort.*
Dunken, onreg. zw. ww., met den 3en nv. des persoons en den 2en der zaak: Mi dunket des, *Ov.* 13, 191, *ik bekommer mij daarover, ik geef er om.*
Durenagelen, zw. ww. bedr., *OHW.* 49, *doornagelen.* Zie Dornagelen.
Dusdaen, bnw., *Ov.* 111, *zoodanig.*
Dusentichst, telw., *Cl.* 104, *duizendst.*
Dwaen (dwoech, gedwegen), st. ww. bedr., *M.* I, 50, *Disp.* 60, 251, *Ov.* 19, *KCl.* 97, *wasschen, reinigen, zuiveren; M.* I, 8, *vleien, flikflooien.*
Dwellen, zw. ww. bedr., *M.* I, 739, *doen dwalen, bedwelmen, het spoor bijster maken.* Zie *Wal.* 5013 en vgl. het gewoner mnl. ww. *bedwellen*, OUDEM. I, 373.
Dwinen (dween), st. ww. bedr., *Disp.* 335, *wegkwijnen, vervallen.*

Echt, bijw., *M.* I, 452, *VM.* 86, *daarna; M.* I, 85, *geheel en al.*
Echte, znw. vr., *M.* I, 844, *ban*, KIL. *proscriptio hostilis.*
Edelheit, — ede, znw. vr., *M.* I, 67, 72, 98 v., 552, 556, 577, *adel, edele afkomst; M.* I, 89, 95, 561, 582, *hoedanigheid van een edelman, adeldom.*
Eenrehande, bnw., *M.* III, 159, *dergelijk, soortgelijk.*
Eescen, zw. ww. bedr., *Disp.* 121, *eischen, verlangen.*
Eygijn, bnw., ook als znw., *M.* I. 294, 473, 495, 518, 528, 616, *lijfeigen.*
Eygendoem, — me, znw. onz., *M.* I, 511, 523, *lijfeigenschap, slavernij.*
El, bnw., *ander;* iet el, *Disp.* 316, *iets anders;* bijw., *M.* I, 289, III, 434, *anders.*
Ellende, ellinde, znw. vr., *Disp.* 389, *KCl.* 232, *ballingschap*, bij uitbreiding *ellende.*
Els, bijw., *Disp.* 254, 266, *anders.*
Emmer, bijw., *M.* III, 406 enz., *altijd.*
Ende, voegw., *en; M.* I, 658, 909, in den zin van *zoo, indien; M.* I, 135, *terwijl; M.* I, 714 var., *dat.* Vgl. voor al deze beteekenissen van *ende*, *Taalk. Bijdr.* I, 129—136.
Engien, znw. onz., *M.* I. 799, *aandrift.* Dit woord, afgeleid van lat. *ingenium*, heeft bij onze mnl. schrijvers een aantal schijnbaar zeer uiteenloopende beteekenissen, als: *verstand, vernuft, scherpzinnigheid; geest;* in concrete opvatting: *list, streek*, en *oorlogswerktuig* (verg. eng. *engine, engineer*, fr. *ingénieur*). Zie DE JAGER, *Arch.* II, 89—96.
Entrouwen, bijw., *Disp.* 165, *in waarheid, ongetwijfeld, voorzeker.*
Erachtich, bnw. *M.* I, 564, *eerzaam, eervol, deugdzaam.*
Eren, zw. ww. bedr.; met den 3en nv., *M.* I, 855, *eeren*, evenals *onteren ere vrouwen* in *Ferg.* 4390.
Ersedie, znw. vr., *OHW.* 76, *artsenij.* Naar onze verbetering: zie de Aant. op bl. 168. Over het woord *ersedie, arsedie*, dat ook in het mhd. (*arzâdie*) en in het mnd. (*arsedie*) in gebruik was, vgl. OUDEM. I, 246.
Erve, arve, znw. vr., *VVr.* 53, *erfdeel, erfgoed.*

Ervelicheit, — ede, znw. vr., *Disp.* 341, *erfgoed.*
Evel, bnw. *M.* I, 891 v., III, 373, *boos*, *toornig.*
Evel, znw. onz., *Cl.* 292, *euvel*, *kwaal*, *ziekte.*
Evelmoet, znw. m., *M.* I, 891; III, 373 v., *toorn*, *gramschap.*
Even, bijw., *KCl.* 122, *altijd evenzeer*, en dus *gelijkmatig*, *voortdurend.* Zie de Aant., bl. 191.
Evengeweldich, bnw., met den 3den nv., *M.* I, 808, *even machtig als*, *gelijkmachtig met.*

Faelgieren, **faelieren**, zw. ww. onz., *Ov.* 110, *krachteloos zijn*, *wankelen*, *begeven* (*iemand*). Sonder —, *OHW.* 4, *zonder missen*, *ongetwijfeld.*
Feeste, znw. vr., *M.* III, 420, *vreugde*, *reden tot blijdschap.*
Fel, bnw., *Disp.* 319, *VVr.* 36, *Ov.* 247, *KCl.* 52, 58, *wreed*, *nijdig*, *boosaardig*, *vreeselijk.*
Fi, tusschenw., *M.* I, 475, *foei*, als teeken van sterke afkeuring.
Fier, bnw., *fier*, *trotsch.* Fieren moet tonen, *KCl.* 65, *zich trotsch aanstellen.*
Figure, znw. vr., *Cl.* 46, *gedaante*, *gestalte*, en fig. *wijze.*
Fijn, znw. m., *M.* I, 290, *einde*, *voleinding;* enes fijn maken, *KCl.* 78, *iemands rekening sluiten* of *afdoen en hem daardoor bevrijden van verdere verplichtingen;* in denzelfden zin als enen quiten. Vgl. OUDEM. III, 603 en *Rose* 12655.
Fijn, **fine**, bnw., *M.* I, 502, 615, III, 422, *Cl.* 287, 386, *voldoende aan de eischen zijner natuur*, *voortreffelijk*, *schoon*, *rein*, *edel.*
Fray, bnw., *Cl.* 21, 528, *schoon.*
Fruut, znw. vr., *M.* I, 667, *fruit*, *vrucht.*
Futselare, znw. m., *M.* I, 429, *beuzelaar*, *ijdel mensch*, KIL. *frivolus*, *nugator.* Zie DE JAGER, *Wdb. d. Freq.* I, 130—133.

Gaderen, zw. ww. bedr., *M.* I, 772 v., *KCl.* 159, *vergaderen.*
Gadergout, bnw., *M.* I, 772, *schraapzuchtig*, *inhalig.* Eene soortgelijke samenstelling als: *bemoeial*, *vraagal*, *doeniet*, *dwingeland*, *spilpenning*, *stokebrand* enz.
Gadsat, znw. m., *M.* I, 814 v. Zie Godsat.
Gaer, znw. m., *M.* I, 333, *begeerte.*
Gaerde, znw. vr., *Cl.* 235, *tak*, *rijsje;* ons gard, *roede.* Vgl. OUDEM. II, 339.
Gans, bnw., *Disp.* 556, *geheel*, *volkomen*, *vast*, *zeker.*
Gansen, zw. ww. bedr., *Cl.* 9, *heelen*, *genezen.*
Gast, znw. m., *M.* III, 119, *Disp.* 82, *Cl.* 279, *gast*, *vreemdeling.*
Gat, znw. onz., *M.* I, 407, II, 128, *gat*, *opening.* Die hant sonder gat hebben, *M.* I, 791, *KCl.* 162, *gierig zijn.* Verg. die hant int cromme houden, in denzelfden zin *Sp.* III[7], 17, 28; en een gat in die hant hebben, *Sp.* III[7], 8, 26, in den zin van *milddadig zijn.* Zie TUINMAN, *Spreekw.* I, 93.
Gebieden, st. ww. bedr., *M.* II, 106, *lusten*, *willen*, *goedvinden;* als elliptische uitdrukking, waaronder men te levene moet verstaan, *M.* I, 340, *scheppen*, *in het aanzijn roepen*, vooral gebruikelijk in de uitdrukking: *bi den Here die mi geboot!* Zie *Wal.* II, 292.
Gebijt, — ite, znw. onz., *Cl.* 271, *gekwel*, *gemartel.*
Gebreken, st. ww. onz., met den 3den nv., *Cl.* 162, *ontbreken.*
Gebringen, zw. ww. bedr., *M.* II, 335, *brengen.*

Geburen, zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* II, 299, *gebeuren, te beurt vallen.*
Gecessen, zw. ww. onz., naar eene voorgestelde lezing in *M.* II, 255 v., *stilhouden, bedaren, tot rust komen.* Zie de Aant., bl. 147.
Gede, znw. vr., *Cl.* 504. Bedorven lezing voor *gelede.* Zie de Aant., bl. 184.
Gederen, zw. ww. bedr., *M.* III, 174, *deren, schaden, benadeelen.*
Gedien, st. ww. onz., *M.* I, 19, III, 248, *VM.* 25, *gedijen, voorspoedig zijn.*
Gediet, znw. onz., *M.* I. 958 v., *volk, geslacht.* Verg. *Rijmb.* 1268.
Gedochte, znw. vr., *VVr.* 44, *gedachte, zin.*
Gedogen, zw. ww. bedr., *Ov.* 206, *lijden, dulden.*
Gedooch (gedoge), znw. onz., *Disp.* 494, *lijdzaamheid, geduld.*
Geduren, zw. ww. onz., *M.* II, 289, *duren, standhouden, in wezen blijven.*
Gedwas, znw. onz., *M.* I, 108, *dwaasheid, zottepraat.*
Geel, bnw., *VVr.* 51, *geheel, volkomen.*
Gegade, znw. m., *Cl.* 332, *wederga; KCl.* 140, *genoot, gezel.*
Gegare, znw. onz., *Cl.* 357, *uitrusting, kleeding, gewaad, dos.* Zie *Flandr.* I, 366, *Troyen* 125, 2345, 6605; *Rijmb.* 30870; *Brab. Y.* VII, 5150; *Sp.* IV[1], 20, 56; 69, 17; IV[2], 58, 105 enz. Over de overdrachtelijke toepassing, waarin het woord hier is gebezigd. Zie de Aant., bl. 180.
Gegripen, st. ww. bedr., *Ov.* 77, *grijpen, aanvatten.*
Gegronden, zw. ww. bedr., *M.* I, 182, 250, 261, III, 143, *Disp.* 403, *Cl.* 445, 530, *doorgronden.*
Gehamen, zw. ww. bedr., *M.* III, 60, *bevatten, begrijpen.* Zie mijne vroegere Aant. op *Wap. Mart.*, bl. 117.
Geharmen, zw. ww. onz., *KCl.* 153, *rusten.* Zie HILD. Gloss., *Taal- en Ltb.* IV, 97.
Gehelpen, st. ww. bedr., *M.* II, 114, *helpen.*
Gehende, gehinde, bijw., *Cl.* 207, 441, *nabij.*
Gehinge, bnw., *M.* 23 v., hetzelfde als ginge: zie ald.
Gehingen, zw. ww. bedr., *M.* I, 163, II, 113, *gehengen, toelaten.*
Gehinc, — inge, znw. m., *wil, vermogen;* bi eens gehinge, *M.* III, 21, *met iemands wil.*
Geclach, znw. onz., *Disp.* 196, *Ov.* 217, *geklag, gejammer.*
Geclagen, zw. ww. onz., *M.* III, 106 v., *klagen.*
Gecrac, znw. onz., *M.* 1, 712, *alarm, leven, drukte, rumoer.*
Gecri, znw. onz., *M.* I, 478, *geschreeuw,* in engere toepassing *toejuiching, lof.* Zie *Lanc.* III, 11690, 25862.
Gecrigen, st. ww. bedr., *Ov.* 122, *verkrijgen.*
Gelaet, znw. onz., *Disp.* 291, *vertooning, wijze van zich voor te doen.*
Gelaten, st. ww. bedr. Hem — ere dinc, *Disp.* 536, *zich iets veroorloven.*
Gelden (gout, gegouden), st. ww. bedr., *M.* I, 303, *betalen, vergelden; Disp.* 101, 217, 383, *betalen, boeten.*
Gelede, znw. vr., *M.* I, 740, *geleide, leiding;* in eens — sijn, *Cl.* 450, *deel uitmaken van iemands geleide, hem in bescherming, onder zijne hoede nemen.* Verg. enen in gelede hebben, *Rijmb.* 15554. Zie verder de Aant. op bl. 185 en vgl. *Rein* (ed. Martin) 3442 en Gloss. en *Theoph.* (ed. Blommaert) 1639.
Geleden, zw. ww. bedr., *Disp.* 310, *leiden, brengen.*
Geles, bnw., *M.* II, 258, *zeker, gewis.* Zie mijne vroegere Aant. op *Wap. Mart.* bl. 114.
Gelesen, st. ww. bedr., *Cl.* 103, *verhalen, zeggen, mededeelen.*

Geliden, st. ww. bedr., *M.* I., 916, *lijden*, *verdragen*, *doorstaan.*
Geliden, st. ww. onz., *M.* I, 426 v., *voorbijgaan.*
Geloven, zw. ww. bedr., *KCl.* 203, *beloven*, *toezeggen.*
Gelt, znw. onz., *Disp.* 360, *loon*, *vergelding.*
Gemanc, bnw., *Ov.* 234, *gemengd.*
Gemanc, bijw., *M.* III, 207, *te zamen*, *te gader.* Zie DE JAGER, *Arch.* I, 45—54.
Gematen, zw. ww. bedr. Hem —, *KCl.* 123, *zich matigen*, *zich in toom houden.*
Gemeen, gemein, bnw., *M.* I, 315, *algemeen*, *alom gebruikelijk;* met den 2den nv., *OHW.* 119, *deelachtig aan iets*, *deel uitmakend van iets.* Verg. *Sp* III[4], 5, 8; 30, 9. Int gemene, *KCl.* 7, *in het algemeen*, *in het wilde*, *door elkander.*
Gemene, gemeine, bijw., *Cl.* 225, 253, 408, *te zamen*, *bij elkander*, *te gader.*
Gemeren, zw. ww. onz., *M.* I, 373 v., *vermeerderen*, *toenemen.*
Gemerken, zw. ww. bedr., *M.* III, 79 v., *opmerken.*
Gemoet, znw. onz., *KCl.* 58, *ontmoeting*, *vijandige bejegening.*
Gemoeten, zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* II, 244, *vijandig ontmoeten*, *tegenstreven.*
Genade, znw. vr., *genade.* Genade bidden an ere dinc, *Cl.* 335, *zich verwonnen verklaren door iets*, *er voor wijken*, *er voor onderdoen.*
Genaken, zw. ww. onz., met den 2den nv., *M.* III, 160, *naderen*, *bereiken.*
Genenden, zw. ww. bedr. Hem des —, *M.* II, 45, *zich verstouten tot iets*, *het wagen.* Zie HUYD. op STOKE II, 328—36.
Generen, zw. ww. bedr. Hem —, *M.* III, 179, *Disp.* 377, *zich voeden*, *zich onderhouden*, in zijn onderhoud voorzien.
Genesen, st. ww. onz., met den 2den nv., *M.* I, 114, 299, II, 254, *Cl.* 97, *behouden blijven;* *M.* III, 251, *verlossen*, *bevallen*, gewoonlijk met toevoeging van *des kints* of *van enen kinde*, evenals nog in het hd. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* 58.
Genieten, st. ww. bedr., *Disp.* 164, *smaken*, *ondervinden;* *M.* II, 192, *lijden*, *te verduren hebben.*
Gepeinzen, zw. ww. bedr., *Cl.* 6, *bedenken*, *uitdenken.*
Geprijs, znw. onz., *M.* II, 69 v., *lof*, *prijs.*
Geraden, st. ww. bedr., *KCl.* 34, *raden*, *met raad bijstaan.*
Geraken, zw. ww. bedr., *KCl.* 81, *raken*, *treffen;* *M.* III, 161, *Cl.* 21, *ten uitvoer brengen*, *treffen*, *naar den eisch klaar krijgen.*
Geramen, zw. ww. bedr., *M.* III, 60 v., *beramen*, *ontwerpen.*
Gerat, bnw., *Disp.* 171, *verstoord*, *verbitterd*, *vertoornd;* verl. deelw. van *raten*, prikkelen, tot toorn aanzetten, onl. *ratôn;* verg. ohd. *râz*, *râzi*, rabidus, en *râzi*, rabida ira (GRAFF, II, 556 vlg.), mhd. *raeze*, heftig, *raeze*, verbittering, *raezen*, verbitteren (BEN. II[1], 584 vlg.). Een tweede voorbeeld van dit woord vindt men bij *Barth. den Engelschman*, B IX, C. 8 (354a). „Die scarpicheyt des winters maect die mensche traech ende onlustich te werken. Die zenen werden te zamen ghetoghen overmits der groter coutheyt, waer om dat die lichame niet lichtelic geslapt of *gerat* (d. i. *geprikkeld*, *geirriteerd*) werden en mogen om wat te doen." Vgl. *M.* II, 288: *gehat* van *haten.*
Gere, znw. m., *Cl.* 221, *begeerte.*
Gerede, bijw., *Cl.* 446, *terstond*, *dadelijk*, bij uitbreiding *vaardig*, *stellig*, *zonder zich veel te bedenken.*
Gereden, zw. ww. bedr., *M.* II, 26, *gereedmaken*, *ordenen*, *schikken.*

G e r e e t, bijw., *Disp.* 242, *vaardig*, *vlug*. Zie G e r e d e.
G e r e g n e r e n, zw. ww. onz., *Disp.* 377 v., *regeeren*, *den baas spelen.*
G e r e n, zw. ww. bedr., *OHW.* 114, *begeeren.*
G e r o e n, zw. ww. onz., *M.* I, 371, II, 49, 229, *rusten.*
G e r o v e n, zw. ww. bedr., met den 2den nv., *M.* I, 554, *berooven.*
G e s c a d e n, zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* I, 719, *benadeelen.* Zie HILD. Gloss.
G e s c a l, znw. onz., *M.* I, 872, 950; *Disp.* 111, 158, *rumoer*, *opkef*, *leven*, *lawaai.*
G e s c e e t, g e s c e i t, znw. onz., *M.* I, 731 v., *uitwijzing*, *beslissing;* d a t v r u c h t e l i k e —, *Cl.* 449, *het vreeselijk oordeel*, *het jongste gericht.*
G e s c e p p e n, st. ww. bedr., *M.* III, 268, *scheppen.*
G e s c e s s e n, zw. ww. onz., *M.* II, 255, *bedaren*, *tot rust komen.* Verg. de Aant. bl. 147.
G e s c o e t, bnw., *M.* I, 629, *geschoeid.*
G e s e t s i j n o p i e t, *KCl.* 136, *gekant zijn tegen iets.*
G e s i n d e, znw. onz., *Cl.* 442, *gezin*, *omgeving*, *kring van volgelingen.*
G e s o n d e, znw. vr., *OHW.* 94, *gezondheid.*
G e s p a n, znw. onz., *M.* I, 59, II, 193, *VM.* 57, *samenspanning*, *verbond*, *overeenkomst; Disp.* 420, *menigte volks*, *hoop*, *troep:* verg. vs. 457, waar *dat sondige convent* in denzelfden zin als benaming van het menschdom voorkomt.
G e s p i n, znw. onz., *M.* II, 206, *spinsel.*
G e s t a d e, bnw., *M.* II, 68, 204, III, 192, *standvastig*, *bestendig; Cl.* 333, *rustig*, *vriendelijk.* Zie *Lsp.* Gloss.
G e s t a e n, st. ww. onz., *Disp.* 37, *staan*, *stand houden.*
G e t a k e n, zw. ww. bedr., *M.* II, 150 v., *nemen*, *vatten*, *aanvatten.* De lezing van C. schijnt evenwel bedorven. Zie de Aant., bl. 145.
G e t a l, znw. onz., *getal.* S o n d e r —, *M.* I, 882, 954, II, 131, 137, *Disp.* 161, *OHW.* 6, *ontelbaar*, *onmetelijk*, *eindeloos*, *oneindig groot.*
G e t e l, znw. onz., in de uitdrukking s o n d e r —, *Disp.* 323, *ontelbaar.*
G e t e s e n, g e t e s s e n, zw. ww. onz., *M.* II, 255 v., *zich voegen*, *zich schikken*, *zich rustig houden.* Zie de Aant., bl. 148.
G e t e s. Zie de Aant., bl. 147—149.
G e t o g e n, zw. ww. bedr., *M.* I, 85, *toonen*, *vertoonen.*
G e t o n e n, zw. ww. bedr., *M.* I, 85 v., *toonen*, *vertoonen.*
G e t r a c, znw. onz., *M.* I, 712 v., *gevit.*
G e t r e c k e n, st. ww. bedr., *M.* I, 126, *trekken.*
G e t r o o s t e n, zw. ww. bedr. H e m —, *Cl.* 141, *zich bemoedigen*, *moed hebben*, *vertrouwen hebben.*
G e v a e r d e, znw. vr., *reisgezelschap*, *geleide.* I n e e n s — s i j n, *Cl.* 245, *iemand behoeden*, *hem onder zijne hoede nemen.* Verg. G e l e d e.
G e v a l, znw. onz., *M.* III, 438, *geluk*, *voorspoed.*
G e v a l l e n (g e v e l), st. ww. onz., met den 3den nv., *Disp.* 322, *gebeuren*, *overkomen.*
G e v e i n s t, bnw., *M.* I, 146, *verzonnen.* Lat. *fictus.*
G e v i s i e r e n, zw. ww. bedr., *Cl.* 74, 347, *bedenken*, *uitdenken*, *verzinnen.*
G e v o e c h, znw. onz., *Disp.* 255, *nooddruft*, *behoefte;* n a s i j n —, *Ov.* 204, *naar zijn welbehagen*, *naar zijn wil*, *zooals hem lust.*
G e v r e s e n, zw. ww. bedr., *M.* III, 129, 240, *bevreesd maken.* Zie HILD. Gloss.
G e v r o e d e n, zw. ww. bedr., *M.* I, 757, *begrijpen*, *bevatten*, *verstand hebben;* h e m —, *M.* I, 779, *begrijpen.*
G e w a d e, g e w a t, znw. onz., *M.* I, 893 v., *doorwaadbare plaats*, *ondiepte.*

Vgl. *Rijmb.* 7277, SCHUERMANS, *Vlaamsch Idiot.* en KIL. i. v. *ghewat.*

Gewant, znw. onz., *KCl.* 99, *gewaad.*

Gewepen, zw. ww. bedr., *Ov.* 68, *behoeden*, *beschermen.* Eigenlijk *met een krans of stroobundel dekken*, zooals men erven en huizen placht te doen, tot een teeken, dat men ze in bezit nam en tegen elken aanrander zijn recht dacht te verdedigen. Het woord is eene afleiding van goth. *vipja*, krans, van *veipan*, bekransen. De ohd. naam van zulk een strookrans was *wifa*, *wiffa* (GRAFF I, 784), vanwaar Mlat. *wifare* en *guiffare* (terram, domum enz.), vooral bekend in het Beiersche en Longobardische recht. Zie GRIMM, *DRA.* 941, en DU CANGE VI, 918, op *Wifa*, *Guifa*, en *Wifare*, *Guiffare.*

Gewerc, znw. onz., *M.* III, 72, 80, *werk*, *gewrocht.*

Geweten, onr. st. ww. bedr., *Disp.* 233, *weten.*

Gewout, znw. vr., *Disp.* 125, *macht; Disp.* 576, *kracht*, *geweld.* Bi Gods gewoude, *Cl.* 200, *door Gods macht.* Verg. met gewoude, *Lanc.* III, 18736, *Teest.* 1044.

Gien, zw. ww. bedr., met den 2den nv., *M.* I, 141, 752, 902, II, 115, 270, III, 221, 416, *Disp.* 213, 268, *KCl.* 118, *bekennen*, *erkennen;* aen enen —, *M.* II, 175, *Cl.* 70, *iemand* (*iets*) *belijden.* Zie DE JAGER, *Versch.* 280.

Gier, bnw., *KCl.* 37, *begeerig*, *inhalig*, *hebzuchtig.* Hetzelfde als

Gierich, bnw., *KCl.* 39, 52, 69, 98, 190.

Giericheit, — ede, znw. vr., *Ov.* 116, *inhaligheid*, *hebzucht.*

Ginge, bnw., *M.* III, 23, *gangbaar*, *deugdelijk.* Zie *Limb.* VI, 2416, en OUDEM. II, 504, i. v. *genge;* hd. *gang* und gabe; mhd. *genge* (BEN. I, 476).

Gissen, zw. ww. onz., om iet —, *OHW.* 113, *op iets bedacht zijn*, *op iets de zinnen zetten.*

Glint, znw. onz., *M.* II, 72 v., *schutting.* KIL. glend, glent, j. gelente *sepes*, *maceria.*

Gloede, znw. vr., *M.* I, 168, 766, *OHW.* 11, *Ov.* 166, *gloed.*

Godsat, znw. m., eigenlijk *Gods haat*, d. i. Gods vervolging of straf, in de gewone verwensching *Gods hat hebbe di!* zie *Ferg.* 2304, STOKE V, 26, *Rein.* 3198, *Segh.* Gloss. en verg. DE JAGER, *Versch.* 292 vlgg.; BEN. I, 641, GRIMM, *D. Myth.* 17. Van dit *Godsat* werd een ww. *godsatten*, vervloeken, verwenschen, gevormd, dat ook in den vorm *gadsatten* voorkomt (*Sp.* I[7], 55, 36), en kreeg het znw. *godsat* (*gadsat*) de beteekenis van *vloek*, *smaad*, *hoon*, als in de uitdrukking godsat gedogen, *M.* I, 814, *smaad lijden*, *gehoond*, *gevloekt worden.*

Godselp, znw., znw., *Gods hulp*, in den heilwensch: *Godselp si met di!* naar onze verbetering in *OHW.* 48. Zie de Aant., bl. 168. Het woord komt elders niet voor.

Goede, znw. vr., *M.* I, 162, *goedheid.*

Goet, bnw., *goed*, in de uitdrukking goet sijn, *behooren*, zooals: haer engeen es — versmaet, *Disp.* 553, *geen van hen is het goed te versmaden*, *behoort versmaad te worden.* Vgl. voor de constructie *Rein* I, 16; *Serv.* I, 20 en vooral GRIMM, *Gramm.* IV, 129 en HUYD. *Proeve* I, 183—185.

Gonnen (gonste), onr. zw. ww. bedr., *Cl.* 328, *gunnen.*

Goutdraet, goudraet, znw. m., *Cl.* 326, *gouddraad.* Verg. *Lanc.* III, 8825:

> haer hare, dat tien tiden
> Soe scone was ende soe claer,
> Datmen die *goutdrade* ende dat haer
> Met pinen mochte onderkinnen.

Gram, znw. m., *M.* I, 943, *toorn*, hd. *gram*.
Gramarien, voor **gramarijn**, znw. m., *M.* II, 261, *taalkundige*, *redekundige*, vooral met bijbegrip van de kennis der Rhetorica. Zie *Lsp.* Gloss.
Greine, znw. vr., *Cl.* 232, *Ov.* 230, *OHW.* 32, (naar onze verbetering; vgl. de noot en de Aant. op bl. 167), *scharlakenkleur*, *bloed*, aldus genoemd naar de scharlakenbes, *grana*, fr. *graine*, *coccus ilicis*. Zie DIEZ, *Etym. Wtb.* I, 223, BEN. I, 565, DU CANGE III, 551.
Grinen (**green**), st. ww. onz., *M.* I, 95, *glimlachen*, *lachen*. Zie *Sp.* III[7], 15, 13, 28; *Boerd.* 24, 25 enz.; *Disp.* 335 v., *weenen*, *weeklagen:* verg. hd. *greinen*, en ten onzent dialectisch *grinen*. Eigenlijk *den mond vertrekken*, dat zoowel zijn kan tot *lachen*, als tot *weenen;* ags. *grinan*, ringi, appetere, en *grinnan* (ETTM. 442 en 444); eng. *to grin*. Zie ook BEN. I, 576.
Groete, znw. vr., *groet*. **Die hoge —**, *OHW.* 77, *de hemelsche zaligheid*. Misschien eene vertaling van *suprema salus*, waarin *salus* zoowel *behoud*, *heil*, als *groet* kan beteekenen.
Gronden, zw. ww. bedr., *M.* III, 227, *doorgronden*. Hetzelfde als
Gronderen, zw. ww. bedr., *M.* III, 227 v.,
Grongieren, zw. ww. onz., *Cl.* 77, *brullen*, *woedend tieren*, fr. *grogner*.
Gront, znw. m., *Disp.* 190, *diepte*, *afgrond*.
Gruwen, zw. ww. onpers. **Mi gruwet des**, *Ov.* 246, *ik heb een afkeer*, *ik gruw van iets*.
Gulselike, bijw., *Ov.* 105, *gulzig*, *gretig*.
Gure, znw. vr., *M.* III, 412, *OHW.* 50, *geur*.

Haen, st. ww. onz., *Disp.* 33, *hangen*. Een mnl. niet zeer gewone vorm, doch veelvuldig voorkomende in het mhd. (LEXER I, 1144 *hâhen*.), got. *hahan*. Vgl. got. *fahan*, mnl. *vangen* en *vaen*.
Hac, znw. m. **Den — werpen op enen**, *M.* I, 713, *de schuld geven aan iemand*. Van *hakken*, houwen, evenals *een pik op iemand hebben*, gedurig op iemand pikken. Zie DE JAGER, *Versch.* 143—45.
Haken, zw. ww. onz., *M.* III, 167, *haken* (*naar iets*), *verlangen*.
Hale, znw. vr., *geheimhouding*. **Dies nes gene —**, *M.* III, 306, 473, *dat behoeft niet verzwegen te worden*, *ronduit gesproken;* **in stilre —**, *Cl.* 277, *in het geheim*, *in stilte*, *ongemerkt*.
Hals, znw. m., *hals*. **Enen te halse riden**, *Ov.* 37, *het op iemands hals gemunt hebben*, *iem. naar de keel varen*.
Handelen, zw. ww. bedr., *M.* III, 15, *behandelen*.
Hantgeslach, znw. onz., *Disp.* 206, *handenwringen*, *rouwmisbaar*, lat. *planctus*.
Harde, bijw., *Cl.* 406, 410, *zeer*.
Hare, bijw., *Cl.* 233, *hier*.
Hartvanc, znw. m., *VVr.* 59, *hartkramp*, *hartzeer*, *verdriet*. OUDEM. III, 44 en 107, en vgl. *Rincl.* 689, *hertontsinc*.
Hate, znw. vr., *OHW.* 89, *haat*, *vijandschap*. Zie *Sp.* II[1], 15, 34; II[2], 4, 92; II[4], 5, 94; II[6], 5, 91; *enz.*
Haten (**gehat**), zw. ww. bedr., *M.* II, 288, *haten*.
Hechte, znw. vr., *M.* I, 844 v., *hechtenis*, *gevangenschap*.
Heescen (**hiesch**), onreg. ww. bedr., *Ov.* 131, *eischen*, *vorderen*.
Heet, znw. onz., *OHW.* 105, *hitte*.
Heffen, zw. ww. bedr., *M.* II, 184 v., *VM.* 54, *verheffen;* onz., *M.* II, 184, *zich verheffen*.
Heiligeest, znw. m., *Cl.* 242, *heilige geest*. Vgl. *lievrouw* voor *lieve vrouw*, *idolatrie* voor *idololatrie*, *amphora* voor *amphiphora*.

Helden, zw. ww. onz., *M.* I, 151, *overhellen*. Oudere en zuivere vorm voor *hellen*.
Helen (hal), st. ww. bedr., *Disp.* 112, *verbergen*, *verhelen;* onz., *M.* I, 283, *verholen zijn*.
Helsen, zw. ww. bedr., *Disp.* 535, *omhelzen*.
Her, znw. m., *Cl.* 33, 53, *heer*.
Herde, heerde, znw. m., *M.* I, 789, *Disp.* 367, 382, *KCl.* 11, 49, 53, 224, *herder*, Mhd. *hirte*, got. *hairdeis*.
Heremite, znw. m., *Cl.* 268, *kluizenaar*.
Heresie, znw. vr. *M.* II, 272, *ketterij*.
Herken, zw. ww. onz., *M.* III, 83, *luisteren*, *hooren*.
Hinderwaert, bijw., *achterwaarts*, *achteruit*. In de uitdrukking hinderwaert varen, *M.* II, 98, *naar den duivel gaan*, *te gronde gaan*. Zie *Rein.* 2010, 2013, *Wal.* 1600, *Limb.* I, 1775.
Hinten (gehint), zw. ww. bedr., *M.* I, 440, *enten*. Zie Inten.
Hitten, zw. ww. onz., *M.* I, 21, *VM.* 20. *het doel treffen*, *slagen;* eng. *to hit*.
Hol, znw. onz., *hol*. Die helsce hole, *Disp.* 182, *de diepten der hel*.
Hone, znw. vr., *Cl.* 117, *bedrog*, *misleiding;* sonder —, *M.*, III, 216, 394, *zonder bedrog*, *waarachtig*.
Hont, znw. m., *M.* I, 259, 359, 594, *Disp.* 52, *OHW.* 95, *verachtelijk schepsel*, als scheldnaam, gelijk Gr. κύων. Die helsce —, *VVr.* 36, *de duivel:* zie HILD. Gloss.
Hooftcrone, znw. vr., *OHW.* 25, *kroon*.
Houde, znw. vr., *M.* I, 695, *Disp.* 104, *gunst*, *liefde*, *genegenheid*.
Hout, bnw., *M.* II, 324, *gunstig*, *genegen;* hd. *hold*. Zie HUYD. op STOKE I, 366—68, CLIGNETT, *Bijdr.* 147, enz.
Hoven, zw. ww. onz., *KCl.* 199, *feestvieren*.
Huer, vnw., pers. en bez., wisselvorm van *haer*, welke vooral in de Varr. voorkomt. Welc heur, *VM.* 63, *wie van hen*. Door OUDEM. *Bijdr.* III, 195, wordt *huer* t. d. p. verklaard door *loon*, *bate*, *voordeel!*

Idel, ijdel, bnw., *KCl.* 150, *ledig*.
Ie, ye, bijw., *M.* III, 457 enz., *ooit*, *immer*, Ie lanc so mere, *M.* I, 74 v., *VM.* 58, *Cl.* 381, *hoe langer zoo meer*. Oyt ende ie, *M.* III, 155, *altijd en immer*.
Iet, vnw., *M.* III, 157, *passim*, iets; — adv., iet lange, *M.* I, 2, *nog lang;* also vele alse iet, *Disp.* 102, *zooveel als iets*.
Iewaer, bijw., *Ov.* 97 (naar onze verbetering), *ergens*.
IJs, znw. onz., *ijs*, Helsce ijs, *Disp.* 596, *het eeuwige ijs der hel*, waarin de verdoemden gefolterd werden. In Dante's *Inf.* c. XXXII—IV is de negende en onderste afdeeling der hel (C. XXXII, vs. 23):

un lago, che per gielo
Avea di vetro e non d'acqua sembiante.

Zie dergelijke voorstellingen *Van den Lev ons Heren*, 3949 vlgg.
In, voorz., *in*. — In lanc so mere, *M.* I. 74, *hoe langer zoo meer*. Vgl. vooral MARTIN op *Rein.* I, 1216.
Inde, znw. onz., *einde*. Inde maken, met den 2den nv., *KCl.* 228, *een einde maken aan iets*.
Indoen, onreg. ww. bedr. *M.* I, 914, *inzwelgen*, *drinken*.
Ingaen, onreg. ww. onz., *M.* III, 136, *aanvangen*.
Ingieten, st. ww. onz., *Ov.* 63, *naar binnen stroomen*.
Inhebben, innehebben, onreg. ww. bedr., *M.* II, 199, *in bezit hebben*, *ingenomen hebben; VVr.* 19, *in zich hebben*, *gevoelen; Cl.* 392, *in zich hebben*, *bevatten*.

Inne, bijw., *binnen*. **In — maken**, *M.* I, 659, III, 225, 447, *doen weten*, *bekend maken*. Ook **Aen inne maken**. **An inne worden**, *Cl.* 394, *overtuigd zijn*, *zeker zijn* (*van iets*). Zie DE JAGER, *Vers ch.* 263—68.
Inscijn, bnw., *M.* I, 505 v., *duidelijk*, *blijkbaar*. Zie Aenscijn.
Instrument, znw. onz., *M.* I, 323, *werktuig*.
Inten, (**geïnt**, **gehint**), zw. ww. bedr., *Disp.* 520, *enten*; in figuurlijke toepassing *M.* I, 440, **in trouwen geïnt**, *getrouw in alle opzichten*, *geheel getrouw*, eig. *in trouw bevestigd*, *vast*. Zoo vindt men *Lsp.* I, 31, 52 *gheïnt in eren*.
Ypocrite, znw. m., *Disp.* 158, *huichelaar*.

Jagen, zw. ww. onz., met het voorz. **om**, *Disp.* 529, *jagen*, *streven* (*naar iets*). Als znw., *M.* III, 111 v., *snelle beweging*.
Jamer, znw. m., *M.* I, 591, *jammer*, *ellende*.
Jamerlijc, **jamerlike**, bijw., *M.* I, 611, *Ov.* 74, *jammerlijk*, *betreurenswaardig*.
Jane, bijw., samenkoppeling van **ja** en **en**, *M.* I, 342, *immers*, *toch*, doch bij een vragenden zin, terwijl *immers* bij een stelligen zin gebruikt wordt.
Jegen, voorz., *M.* III, 438, *in vergelijking van; Ov.* 177, *voor*, *tot ontvangst van; VVr.* 14, *in strijd met; Ov.* 214, *tegenover*, *met*.
Joget, znw. vr. *VVr.* 34, *jonkvrouw*, *maagd*. Zie OUDEM. III, 269.
Joye, znw. vr., *Cl.* 398, 432, *vreugde*.
Jolijt, znw. onz., *M.* I, 420 v., 603 v., *vreugde*.
Ju, bezitt. vnw., *VVr.* 52, *Ov.* 193, *uw*.

Caer, znw. m., *M.* III, 356, 465, *uitverkorene*, *dierbare*, *vriend*.
Caf, — **ve**, *M.* III, 437, *kaf*, *stofje*; **niet een —**, *M.* III, 35, *volstrekt niets*, *geen zier*. DE JAGER, *Lat. Versch.* 89—91.
Canosie, znw. vr., *Ov.* 145, *kapittel van kanunniken*, ofr. *canoisie*. Vgl. OUDEM. III, 310.
Caproen, znw. m., *M.* II, 46, *Ov.* 86, *muts*, *hoofddeksel*, bepaaldelijk voor mannen, en voorzien van lange neerhangende slippen, fr. *chaperon*.
Caritate, znw. vr., *M.* I, 329, 352, III, 444, *Disp.* 539, *hoogste liefde*, *christelijke liefde; Cl.* 360, *milddadigheid*. Lat. *caritas*, fr. *charité*.
Carmen, zw. ww. onz. *KCl.* 147, *kermen*.
Carnel, znw. onz., *KCl.* 42, *kern*, *pit*, eng. *kernel*. Vgl. vooral *Segh.* Gloss.
Castien, zw. ww. bedr. *VM.* 19, *Disp.* 298, *berispen*, *vermanen*, *terechtwijzen*.
Keer, — **ere**, znw. m, *M.* I, 78, *Cl.* 255; *terugkeer;* **telken kere**, *Cl.* 382, *telkens;* **in genen kere**, *Cl.* 396, *in geen opzicht;* **in allen keren**, *M.* III, 95, *in elk opzicht;* **buten kere**, *M.* III, 265, *buiten zich zelven*, *het spoor bijster*, *door hartstocht verblind*.
Keirke, znw. vr., *Ov.* 11, 14, 23, 111, 130, *kerk*. Zie de varianten.
Keitijf, **keijtijf**, znw. m., *M.* III, 342, *Disp.* 552, *VVr.* 67, *Cl.* 80, 464, 483, *KCl.* 227, een *rampzalige*, *ellendige; M.* III, 10, een *dwaas*, *nietswaardige*. Van lat. *captivus*, fr. *chétif*, dat thans echter eene aanmerkelijke wijziging van beteekenis heeft ondergaan.
Kempe, znw. m., *M.* I, 273, *Disp.* 100, *kampvechter*, Lat. *campio*.
Kennen (**cande**), zw. ww. bedr., *Cl.* 152, *kennen*.
Keren, zw. ww. bedr., *KCl.* 214, *te keer gaan*, *afwenden*.
Kerse, znw. vr., *kaars*. **Den dooden kersen setten**, *KCl.* 207, *kaarsen doen branden ter eere van een overledene*.
Kersten, **kerstijn**, znw. m., *Cl.* 425, *Ov.* 16, 67, *christen;* als bnw., *Ov.* 1, 57.

Kerstijnheit, — ede, znw. vr. *Disp.* 198, *Ov.* 73, 113, *christenheid; Ov.* 201, 228, *christelijk geloof.*
Keselsteen, znw. m., *VM.* 31, *kiezelsteen.*
Kies, znw. m., *M.* I, 134, *keus.* Den kies hebben, *zijn zin krijgen, voorspoed genieten.*
Kimmijn, znw. onz., *Ov.* 236, *gebit, stang.* In den *Teuth.* „Kymmel, kynrep," zonder nadere verklaring; doch met *kinreep* wordt kennelijk de *kinketting* aan het gebit van een paard bedoeld. In het Mnd. komt ook het woord *kimmel* voor, b.v.: „Unde (de landsknecht) krech dat kind vnde reet et entwei . . . unt bant er (*der Mutter*) ein *kimmel* in den munt, *Hamb. Chron.* 161, aangeh. bij Schiller en Lübben, *Mnd. Wtb.* II, 462. Doch al beteekenen *kimmijn* en *kimmel* beide den kinketting, of liever de stang van het gebit, de woorden zelve staan toch met *kin* in geenerlei verband. Het zijn afleidingen van een ouder woord, dat hetzelfde beteekende en Ohd. *chamo* luidde (GRAFF IV, 395), van Mlat. *chamus*, ontleend aan gr. κaμός of κημός. In Nederduitschen vorm heette het *kam;* verg. *kam*, zaum, gebiss," bij BEN. I, 782*a*. Door toevoeging der achtervoegsels —*iin* en —*ilo*, —*il*, ontstonden daaruit de deminutieven *kamijn* en *kamilo*, *kamil*, waarin de *i* de klankverandering der *a* bewerkte. Vandaar regelmatig *kemmijn*, *kemmel*, met de bijvormen *kimmijn*, *kimmel.*
Kinnen, zw. ww. bedr., *KCl.* 223, *kennen.*
Kint, bnw., *M.* I, 434, *onnoozel, dom.*
Kintscelike, bijw., *Disp.* 526, *kinderlijk, als een kind.*
Claer, bnw., *Cl.* 534, *zuiver, onbesmet.*
Claerheit, znw. vr., *M.* III, 151, *glans, luister, afschijnsel.*
Claersen, zw. ww. bedr., *M.* I, 490 v., 646 v., III, 254 v., *reinigen, zuiveren.*
Clagen, zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* I, 689, *aanklagen, beschuldigen;* geb. wijs clach, *Ov.* 173, *weeklagen.*
Claren, zw. ww. bedr., *M.* I, 490, 646, III, 254, *reinigen, zuiveren.*
Cleden, zw. ww. bedr., *Disp.* 300, *KCl.* 84, *van kleederen voorzien; M.* I, 206 v., *inkleeden.*
Cleen, clene, bnw., *KCl.* 146, *gering, weinig;* clene, bijw., *Disp.* 428, *weinig;* clein no groet, *Cl.* 51, *in het geheel niet;* vgl. verder Gloss. op Clesen.
Clemmen, climmen, st. ww. onz., *M.* I, 73, 560, *VM.* 32, *VVr.* 39, *KCl.*, 85, 137, *klimmen.*
Clergie, znw. vr., *Disp.* 292, *geestelijkheid.*
Clesen, zw. ww. bedr., *OHW.* 107 (naar onze verbetering), *zuiveren, reinigen*, bijvorm van *clensen*, *claensen*, thans *kleinzen*, Ags. *clænsian*, Eng. *to cleanse*, eene afleiding van *cleine*, *clene* in de oude beteekenis van *zuiver*, *rein*, Ags. *clæn*, Eng. *clean.* De bijvorm *kleesen* in den zin van *colare* staat bij KIL. als Zeeuwsche vorm opgeteekend, en een voorbeeld daarvan vindt men aangehaald bij DE JAGER, *Freq.* II, 1025. Het woord werd oudtijds juist bijzonder in toepassing op *geestelijke* reiniging gebezigd, evenals Ags. *clænsian* en Friesch *klinsgjen* bij GIJSBERT JAPICX (EPKEMA, II, 245). Zoo leest men bij A. BIJNS, I, 11*b*:

Waer om wildij nu ander lien gebreken *cleesen?*

En duidelijk vooral spreekt de plaats in III, 38*g*:

Mijn lichamelijcke gaven die heb ic meest
Tegen God gebruyct en deerlijk verquist,
Mijn *onreyn* conscientie niet nauwe *gecleest;*
Dus hangen de sonden daer ane gesneest,
Met grooten hoopen, seer vaste gheclist.

Men ziet, het *clesen* van het hart of de conscientie was een ouderwetsche vrome term, die hier juist in de woorden van onzen dichter te pas komt. Maar een afschrijver, die het woord niet verstond of verkeerd gelezen had, bracht het vers zoo schromelijk in de war. Verg. de Aant., bl. 168 vlg.

Ziehier nog eene aanhaling, ten bewijze dat *clein* in den zin van *rein* reeds in 't Mnl. gebezigd werd in bijzondere toepassing op de conscientie. *Lanc.* III, 3132:

> Bedie in en gere maniere
> Mach tfier vanden *heiligen geest* vinden
> Stede, noch mede comen binden
> Vate dat vol es van *vulen* sonden;
> Want dat ne mach te genen stonden
> Des *heiligs geests gratie* ontfaen,
> Die nieuweren wille, sonder waen,
> Herbergen daer sijn viant es,
> Maer in steden, des sijt gewes,
> Die *suver* ende c l e i n l ij c si.

Om dus de *gratie* te ontvangen, moet het hart *cleinlijc* gemaakt, d. i. *gecleest* worden.

Nog zij even aangemerkt, dat de dichter wellicht niet het ww. *clesen*, maar het subst. *clese*, reiniging, in den 3den nv. bedoeld heeft. Dit laat zich niet met zekerheid beslissen. Voor den zin komt het op 'tzelfde uit.

C l e v e n, st. ww. onz., *M.* III, 302, *vastkleven*, *verbonden zijn; Disp.* 481, bet. *pliet te clevene* hetzelfde als *clevet.* Vgl. vs. 477 en *T. en Lettb.* VI, 8.

C l o v e, znw. vr., *M.* I, 12, *klem*, *knip om vogels te vangen;* eigenlijk *een gespleten hout*, van *clieven.* Zie BEN. I, 846 op *klobe*, en vgl. *Rein* I, 651 vgg.

C n a k e n, zw. ww. bedr., *M.* III, 166 v., *stukbreken* (met het bijdenkbeeld van *geraas*), *knakken*, Mnd. *knaken* (SCHILLER en LÜBBEN II, 496). Mnd. *knacken* (LEXER I, 1642: k n a c k e n, *krachen*, *knacken*).

C n a u w e n, zw. ww. bedr., *M.* I, 102, *afkluiven.*

C n o p e n (c n o c h t e), onreg. zw. ww. bedr., *M.* I, 100, *knoopen*, *losmaken*, in figuurlijke toepassing *halen.* Nog heden in denzelfden zin in dial., o.a. op de Veluwe, in gebruik. Vgl. ook *iets in zijn oor knoopen* (V. Dale: *„iets onthouden*, *in zijn binnenbeursje bewaren*").

C o e, znw. vr., mv. *coen*, *M.* II, 43, *koe.*

C o e n l i k e, bijw., *Cl.* 494, *koen*, *boud*, *onbeschroomd.*

C o k e n e, znw. vr., *KCl.* 198, *keuken.*

C o m p a e n, znw. m., *M.* I, 40, *VM.* 40, *gezel*, *makker*, *vriend;* it. *compagno*, ofr. *compaign*, gesproten uit het mlat. *companium*, een aan het krijgsleven ontleend woord. Evenals de soldaat een *contubernium* had: met een *contubernalis*, tentgenoot, leefde, zoo had hij ook met zijn tentgenoot een *companium*, d. i. een gemeenschappelijk rantsoen brood. Zie DU CANGE i. v. *companium;* DIEZ, *Etym. Wtb.* I 135, en verg. got. *gahlaiba* en ons *maat*, d. i. *gemaat* = *eetgenoot.*

C o m p a e n g i e, znw. vr., *Disp.* 299, *maatschappij*, *samenleving.*

C o n f e s s o o r, znw. m. *KCl.* 113. C o n f e s s o r, in de oude Katholieke kerk de benaming van een vroom christen, wiens geheele leven eene belijdenis des geloofs was, die voor het geloof streed en leed, maar zonder het voorrecht deelachtig te worden van de martelaarskroon (de *corona martyrii*) te verwerven. Zie DU CANGE II, 530. Bij UTENBROEKE

in de 2de Partie van den *Sp. Hist.* wordt de naam meermalen zóó, in tegenstelling van *martelaar*, gebezigd.

Cont, bnw., *VVr.* 33, *bekend;* — maken, *Disp.* 189, *bekend maken, verkondigen.*

Coppe, znw. vr., *KCl.* 13, *spinnekop.* OUDEM. III, 494 en vg.

Coren, zw. ww. bedr., *M.* I, 248, *keuren, onderzoeken.*

Coude, znw. v., *koude.* Helsce —. *Cl.* 101, *helsche koude.* Zie bij IJs.

Cout, bnw. onz., *OHW.* 105, *koude.* Helsce cout, *M.* I, 972, *helsche koude.*

Covent, znw. onz., *Disp.* 457, *bijeenkomst, hoop, troep; M.* II, 177, *overeenkomst, voorwaarde.*

Cranc, bnw., *M.* I, 3, 725, *zwak, gering, slecht.*

Cronen, zw. ww. onz., *M.* III, 209, *kreunen, klagen.*

Crucen, zw. ww. bedr., *Disp.* 129, 229, *Cl.* 434, *Ov.* 5, *kruisigen, aan het kruis nagelen.*

Crûne, znw. vr., *KCl.* 30, 36, *kruin,* als den geestelijken stand vertegenwoordigende.

Cume, bijw., *M.* I, 247, *VM.* 18, *Ov.* 182, *nauwelijks;* hd. *kaum. Taalk. Bijdr.* I, 69.

Cure, znw. vr., *keus, wensch.* Ter —, *VM.* 91, *Cl.* 340, *naar wensch, naar behooren; Ov.* 204, *terdeeg, volop.*

Curen, zw. ww. bedr., *M.* I, 136, *keuren.*

Cuwen, zw. ww. onz., — an ere dinc, *Ov.* 237, *kauwen op iets, bijten op iets.* Zie ook *Rijmb.* 32431; *Nat. Bl.* IX, 175, 303, 457 enz.

Lachen (loech), st. ww. onz., *Disp.* 252, *Cl.* 92, *lachen.*

Lachter, znw. m., *Ov.* 42, 52, *schande, oneer.*

Lacy, tusschenw., *Ov.* 9, *helaas.*

Laden (loet, geladen), st. ww. bedr., *M.* III, 293, *Disp.* 435, *KCl.* 195, *beladen, belasten; Ov.* 164, *oppakken, medevoeren;* enen die crune —, *KCl.* 31, *iemands kruin kaalscheren,* ten teeken van schande, eig. *hem de tonsuur als schandmerk opleggen.* Zie de Aant. bl. 190 vg.

Lagen, zw. ww. bedr., *KCl.* 166, *verlagen, vernederen.*

Lam (lame), bnw., *M.* III, 62, *zwak.*

Lange, znw. vr., *Cl.* 443, *lengte.*

Langen, zw. ww. onpers., met den 3den nv., *Disp.* 9, *verlangen.*

Lanke, znw. vr., *Disp.* 250, *zijde, lende, schoot.*

Lancheit, znw vr., *Cl.* 456, *lengte.*

Lappen, zw. ww. bedr., *M.* I, 251 v., zal wel eene bedorven lezing zijn.

Lastren, zw. ww. bedr., *VM.* 61, *smaden.*

Lasuur, znw. onz., *Ov.* 198, *lazuur,* benaming van de blauwe kleur in de heraldiek.

Lat, bnw., *M.* I, 787, *Disp.* 283, 440, *traag.*

Laten, st. ww. bedr., met den 3den nv., *M.* II, 49, *VM.* 75, *laten;* lat. *sinere;* trane —, *Ov.* 72, *tranen storten.*

Leden, zw. ww. bedr., *M.* I, 206, *regelen, besturen.*

Ledre, znw. vr, *Cl.* 105, *ladder.*

Leen, znw. onz., *VM.* 34, 102, *Disp.* 327, 504, *Ov.* 14, *leengoed, bezitting, goed.* In *Cl.* 410 (naar onze verbetering), in den zin van *bediening, ambt, bestemming.* Zie de Aant., bl. 182.

Leet, bnw., *gehaat;* enen — hebben, *M.* II, 301, *iemand haten.*

Legen, zw. ww. bedr., *Cl.* 296, *leggen, vestigen.*

Legen (leechde), zw. ww. bedr., *M.* III, 339 v., *opwekken, wekken?*

Leken (lac), st. ww. onz., *M.* I, 707, *vloeien.*

Lecker, bnw., *KCl.* 178, *lekker, kieskeurig.*

Lesen, st. ww. bedr., *M.* I, 295, II, 257, *zeggen;* lesen ende singhen, *M.* III, 20, epische formule in den zin van *zeggen*, *spreken*. Zie *Wal.* II, 279—80.
Lesen ende spellen, *M.* III, 498, *voorlezen en articulatim* (*voor zich zelven*) *lezen*.
Lest, bnw., *Cl.* 451, 538, *Ov.* 245, *laatst*, *jongst*. — in den lesten, *Cl.* 455, *ten laatste*.
Let, znw. onz., *M.* I, 829, *VVr.* 54, *KCl.* 143, *lid*.
Lettel, bijw., *KCl.* 90, *nauwelijks*.
Leven, znw. onz., *leven*. Dat lange leven, *M.* I, 822, II, 302, *Disp.* 107, *de hemelsche zaligheid*, *het eeuwig leven*.
Lide, znw. vr., *gang*, *tocht*, fr. *passage* (OUDEM. IV, 133); Ter lide laten, *Ov.* 33, (*iets*) *ter loops laten*, *het laten loopen*, *laten gaan*, *toelaten*.
Liden, st. ww. onz., *Cl.* 278, *gaan;* *M.* I, 684, *voorbijgaan*.
Liegen, st. ww. bedr., *VM.* 23, *bedriegen*.
Lien, lyen, zw. ww. bedr., ook met den 2den nv., *M.* I, 752, II, 263, III, 251, *Disp.* 72, 92, 119, 459, *VVr.* 28, *Cl.* 209, *Ov.* 227, *bekennen*, *belijden;*
lien op enen, *Cl.* 376, 507, *Ov.* 65, *iemand bekennen*, *belijden*, *in hem gelooven;* lien met enen, *M.* II, 132, 168, *het met iemand eens zijn*, *zich bij zijne partij voegen;* lien an enen of an iet, *VM.* 26, *het met iemand*, of *iets eens zijn*.
Lier, onz. vr., *Cl.* 336, *wang*.
Lijf, znw. onz., *Cl.* 458, *leven;* opstaen te live, *VVr.* 27, *opstaan ten leven*, *verrijzen uit het graf*.
Lijfnere, znw. vr., *Disp.* 544, *leeftocht*, *levensonderhoud*, *voedsel*.
Lodder, znw. m., *M.* I, 397, *tafelschuimer*, *vleier*. OUDEM. IV, 160, en vgl. *lodderlijck*, ald. 162.
Loeder, znw. m., *M.* II, 126, *aanlokker*, *verleider*.
Loeken, zw. ww. onz., *M.* III, 44, *zien*, *speuren;* eng. *to look*.
Lof, znw. onz.; mv. love, *VVr.* 62, *loftuitingen*, *eerbewijzen*.
Loy, znw. vr., *M.* I, 521, 624, *wet*, *verzameling van wetten*. Zie HILD. Gloss.
Loon, znw. m. en onz., *loon*. Van hogen lone sijn, *Cl.* 113, *van hooge waarde zijn*. Verg. de uitdrukking *van prise sijn*.
Loopt, loept, znw. vr., *OHW.* 79, *loop*, *strooming*. Ohd. *louft*, *loufti* (GRAFF IV, 1119); mhd. *louft* m. en vr. (BEN. I, 1046, LEXER I, 1968). Verg. ons *bruiloft*, mhd. *brûtlouft*, dus ook *bruidloopt*.
Loos, loes, bnw., *M.* I, 930, III, 91, *Disp.* 140, *bedrieglijk*, *valsch*.
Loossen, loessen, zw. ww. bedr., *Cl.* 297, *Ov.* 232, *verlossen*.
Lossen, zw. ww. bedr., *M.* II, 101, *verlossen*, *bevrijden*.
Lovie, znw. vr., *M.* I, 503 v., *zondvloed*. Eene verbastering van *dilovie*, waarbij de eerste lettergreep als het lidw. werd beschouwd. Zie *Alex.* VII, 1322, *Sp.* I[1], 13, 21, enz. Meer voorbeelden van het wegvallen der eerste lettergreep vindt men *Mor.* Gloss. op *Rasteren*.
Luttel, bijw., *Cl.* 239, *weinig*, *geenszins*.
Luxurie, znw. vr., *Disp.* 291, *weelderigheid*, *onkuischheid*.

Maechscap, znw. vr., *M.* I, 589, *maagschap*, *bloedverwantschap*.
Mael (male), znw. m., *M.* I, 129, *oordeel*, *gericht*. Zie *L. o. H.* 4784; HILD 64, 264. Ohd. *mahal* (GRAFF II, 650, GRIMM, RA. 746, NOORDEWIER, RO. 332), vanwaar mlat. *mallum*, benaming van den rechtsdag der Frankische koningen.
Maer dat, voegw., *Cl.* 154, *tenzij*, *zoo niet*, eig. ne ware dat, *ware het niet dat*.

Maergin, znw. m., *Disp.* 285 v., *morgen*.
Maertelare, znw. m., *KCl.* 112, *martelaar*.
Maisniede, znw. vr., *M.* 1, 962, *gevolg*, *huis-* en *hofhouding*. Mlat. *mansionada* ofr. *maisnie*.
Maken, zw. ww. bedr., *M.* III, 489, *dichten*, *schrijven;* M. I, 149, *voorstellen*, *nabootsen*, *zich aanstellen als*.
Mammorie, znw. vr., *Ov.* 21, *Mohammedaansche godsdienst*, en in het algemeen *afgoderij*. Doch zie de Aant., bl. 187.
Mare, znw. vr., *Cl.* 423, *mare*, *tijding*, *boodschap*.
Mare, bnw., *OHW.* 19, *Cl.* 224, *vermaard*, *beroemd;* enen — hebben, *M.* I, 422, *iemand achten*, *in eere houden*, *liefhebben*. Zie *Heim.* 1818, *Sp.* I[3], 34, 19 enz.
Martelie, znw. vr., *M.* III, 400, *martelaarschap*.
Masseren, zw. ww. bedr., *Ov.* 242, *vergaderen*, *opeenhoopen;* van fr. *amasser*.
Mast, znw. m., *Disp.* 79, *Cl.* 286, *hout*, *kruishout*. Zie ook HILD 57, 107:

Sijn handen gherect an scruces *mast*.

Mat, bnw., *M.* I, 157, 238, II, 127, 291, *Disp.* 284, 439, *Ov.* 143. *verslagen*, *overwonnen*, *machteloos;* met den 2den nv., *Disp.* 173, *vermoeid van iets*.
Maten, Te —, bijw., *Cl.* 331, 354, *naar behooren*, *naar den eisch*.
Matten, zw. ww. bedr., *M.*, I, 386, *ten onder brengen*.
Meer (**meerre**), bnw., *Disp.* 210, 423, *grooter*.
Meien, zw. ww. bedr. Hem —, *M.* II, 33, *Cl.* 136, *zich verlustigen*.
Mecken, zw. ww. onz., *M.* I, 483, 513, *zijne gedachten vestigen*, *achtslaan*.
Menestraudie, znw. vr., *M.* I, 388, *het minnezangersgild*, verachtelijk gesproken. Over den slechten roep van *menestreelen* en *yraude* (verg. *hyraudie*, wulpsche levenswijze), zie men de plaatsen in *Wap. Mart.* Gloss. op *Menestraudie*, *Nat. Bl.* III, 2134, en Dr. JONCKBLOET, *Gesch. d. Mnl. Dichtk.* III, 134—37.
Menige, znw. vr., *menigte*. Die —, *M.* I, 313, 794, *KCl.* 211, *menigeen*.
Mensceliicheit, — **ede**, znw. vr., *Disp.* 204, *menschelijke natuur*.
Mere, znw. vr., *Cl.* 214, *zee*.
Meren, zw. ww. onz., *M.* III, 177, *vermeerderen*, *grooter worden*.
Meren, zw. ww. bedr., *M.* I, 193, *KCl.* 176, *vastmaken*, *binden*. Inzonderheid van schepen gebruikt, die aan den wal worden vastgemaakt: zie HUYD. *Pr.* III, 245—47, V. LENNEP, *Zeemanswdb.* op **maren** en **meeren**.
Merc, — **ke**, znw. m., *M.* III, 88, *grenspaal*, *mark*, bij uitbreiding *gebied*.
Merre, znw., vr., *vertoef*. **Sonder** —, *M.* I, 487, *onverwijld*, *aanstonds*.
Mesbaer, znw. onz., *Disp.* 7, *rouwbetoon*, *gejammer*.
Mesbaren (**misbaren**), zw. ww. onz., *M.* I, 177, III, 460, *Cl.* 169, 427, 433, *jammeren*, *weeklagen*.
Mescomen (**mesquam**), st. ww. onz., *M.* I, 512, *overkomen* (van kwaad).
Mesraect, bnw., *Disp.* 353, *onvolmaakt*, *gebrekkig*.
Messcien, zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* I, 806, 908, II, 181, 264, *Disp.* 98, *slecht uitkomen*, *kwaad ondervinden*, KIL. *male evenire*, *sinistre accidere*.
Messelijc, — **ike**, bnw., *M.* III, 15, *verschillend*, *onderscheiden*.
Mesvaren (**misvaren**), st. ww. onz., als znw. onz., *Cl.* 518, *kwalijk varen*, *ellendig zijn*, als znw. *ellende*, *lijden*, *ongeluk*. Zoo ook *Cl.* 427, naar onze verbetering.
Met, voorz., *Cl.* 540, *Ov.* 41, *bij*. Verg. *Rijmb.* 2525, *Lanc.* IV, 3504, *Heim.* 1604, *Nat. Bl.* III, 1158 enz.

Middenwaert, znw. vr., *Ov.* 96, *hetmidden.* Vgl. *Rijmb.* Gloss. *Daer* l. *ter.*
Mids, voorz., *Ov.* 116, *door, door middel van.*
Miede, znw. vr., *Cl.* 75, *loon.*
Mieden, zw. ww. onz., *Disp.* 343, *door geven van loon omkoopen.*
Micken, zw. ww. bedr., *M*, III, 438, *afmeten* (*naar iets*), *rekenen* (*tegen iets*); onz., — op iet, *Disp.* 91, *letten op iets, er om geven.*
Min, bijw., *minder.* Te —, *Ov.* 246, *des te minder;* min no mere, *Ov.* 13, *volstrekt niets.*
Mingen, zw. ww. bedr., *vermengen.* Sonder —, *M.* II, 110, *onvermengd, klaar, duidelijk.*
Minne, znw. vr., *Cl.* 397, *zoen.*
Minnen, zw. ww. onz., *mennen*, Met valen —, *KCl.* 222, *met vale paarden mennen*, in figuurlijke toepassing *op slinksche wegen gaan, van den goeden weg afdwalen.* Zie tal van voorbeelden HILD. Gloss., en mijne verklaring der uitdrukking *Taalg.* IV, 121 vlgg.; verg. Vael.
Minren, zw. ww. onz., *M.* III, 177, *verminderen.*
Misbaren. Zie Mesbaren.
Moet, znw. m., *Disp.* 225, 244, *KCl.* 65, *gemoed, hart, zin;* énen in den moede bringen, *Cl.* 193, *iemand tot iets brengen, tot iets overhalen.*
Moet, znw. m. In sinen —, *M.* I, 375, *hem te gemoet.* Vgl. *Theoph.* 739 en *Bloeml.* II², bl. 219.
Mogendelike, bijw., *M.* III, 96, *met macht, met mogendheid.*
Mogentheit, — ede, znw. vr., *M.* III, 186, 386, *Cl.* 60, *vermogen, macht.*
Moyen, zw. ww. bedr., *M.* III, 109, *vermoeien, bezwaren.*
Momborie, znw. vr. *Ov.* 21, *voogdij, landvoogdij.* Zie de Aant., bl. 187.
Mont, znw. m., *M.* III, 145, *mond.* Met monde danken, *Disp.* 220, *openlijk danken.*
Moort, moért, znw. vr., *M.* I, 104, *halsmisdaad, schanddaad, gruweldaad;* die helsce —, *M.* III, 481, *de helsche jammer, hellepijn.*
Moude, znw. vr., *M.* I, 701, *Cl.* 99, 206, *stof, aarde, slijk.*
Mouwe, znw. vr., *vooruitgestoken onderlip*, KIL. *pulpa, torus;* hd. *mauwe* (FRISCH I, 651); eng. *mowe*, a wry mouth, a scornful grin; fr. *moue*, in de uitdrukking *faire la moue* (DIEZ, *Etym. Wtb.* II, 382). In de uitdrukking die mouwe maken, *M.* I, 455, *den gek steken, scheeve gezichten trekken.* Zie *Rose* 7560, *Vad. Mus.* I, 84, 77, HILD. Gloss.
Zie ook Shakespeare's *Hamlet*, A. II, sc. 2: „mine uncle is King of Denmark; and those that would *make mowes* at him while my father lived, give twenty, forty, an hundred ducats a-piece, for his picture in little."

Na, voorz., *Disp.* 204, *naar, overeenkomstig.*
Naect, bnw., *Disp.* 299, *naakt, bloot;* — van lettren, *Disp.* 352, *ontbloot van kennis, ongeletterd.*
Naen, znw. m., *M.* I, 271, *dwerg*, lat. *nanus*, fr. *nain.*
Naerechtich, bnw., *M.* I, 563 v., *nijver.* Zie Nerachtich.
Naergaen, st. ww. onz., met den 3den nv., *Disp.* 446, *achtervolgen.*
Naerliggen (leget), zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* I, 232, *achtervolgen.* Zie HILD. 90, 32.
Naertrecken, st. ww. onz., met den 3den nv., *M.* I, 69, 332, 852, *zich aangetrokken gevoelen* (*tot*), *zich overgeven, toewijden* (*aan*), *de partij omhelzen* (*van*).
Naertrucken, zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* I, 332 v., hetzelfde als *naertrecken.* Zie Trucken.
Naest, neest, bnw., *M.* III, 243, 426, *meest nabij, naast;* bijw., *M.* III, 385, *zoo nabij mogelijk, zoo nauwkeurig mogelijk.*

Nagaen, st. ww. onz., met den 3den nv., *Ov.* 16, *na aan het hart liggen, treffen, leed doen.* Vgl. *Segh.* Gloss. op Naergaen.
Nap, nappe, znw. m., *VM.* 35, *Disp.* 305, *beker, drinkschaal.*
Naren, bijw., *Cl.* 515, in de uitdrukking van naren niet (naar onze verbetering), *op verre na niet, bij lange na niet.* Zie de Aant. bl. 185 vlg.
Nat (nate), bnw., *Disp.* 12, *nat, vochtig.* Evenals *lam* in verbogen vorm *lame* wordt, zoo ook *nat* — *naten*, gelijk werkelijk het Hs. heeft. Vgl. *vaten* = ons *vatten*, *jamer* = *jammer* en ons adj. *grove*, waar de korte vocaal in de open lettergreep in de uitspraak is bewaard gebleven.
Nau, bijw., *M.* I, 247 v., *nauwelijks;* naust, *M.* III, 385 v., *zoo nauwkeurig mogelijk, met de meeste nauwlettendheid.*
Neder, bijw., *naar beneden;* wel —, *Ov.* 167, *geheel naar beneden, in de diepte.*
Nedergaen, st. ww. onz., *M.* I, 585, *dalen, ondergaan.*
Nemen, st. ww. bedr., *VVr.* 42, *ontvangen.*
Nemmere, bijw. *Cl.* 251, *niet meer.*
Nerachtich, bnw., *M.* I, 536, *zorgdragende voor de* nere *of* nering, *ijverig, naarstig in zijn beroep.* Zie KIL. „Neerigh, neerachtigh, *alumnus, almus, quaestuosus.*
Nese, znw. vr. *Cl.* 340, *neus.*
Ny, bijw., *Disp.* 24. Var *ni, niet.* Vgl. mnl. *niene*, *OHW.* 81, d. i. *nie* (niet) *ne* en Mnd. *niene* (LEXER II, 77).
Nie, bijw., *OHW.* 45, *Cl.* 323 enz., *nooit;* als ontkenning waar thans het bevestigende *ooit* wordt gebezigd, *OHW.* 69.
Niet, vnw., *niets.* Omme —, *M.* II, 208, *om niets, te vergeefs.*
Niewer, nieweren, niewaer, bijw., *M.* I, 289, *Ov.* 175, *nergens.*
Nijt (nide), znw. m., *Ov.* 28, *haat, verbittering.*
Nipen, st. ww. bedr., *Ov.* 74, *knijpen.*
Nochte, voegw., *Disp.* 476 enz., *noch.*
Node, bijw., *Cl.* 369, 388, 415, *Ov.* 220, *KCl.* 137, *ongaarne.*
Noene, znw. vr., *Ov.* 210, *namiddag*, eng. *noon*, van lat. (*hora*) *nona.*
Noot, noet, znw. vr., *VVr.* 66, *nood, behoefte;* ter —, *VVr.* 23, 35, *in den nood, waar het noodig is.*
Noweder — no, voegw., *Disp.* 300, *noch — noch.* Eng. *neither — nor*, die eig. hetzelfde woord zijn.
Numeer, bijw., *Disp.* 173, *van nu voortaan*, hd. *nunmehr.* Vgl. *Segh.* Gloss. op Hedenmeer.
Nutten, zw. ww. bedr., *M.* I, 835, *benuttigen, gebruiken.*
Nuw, bnw., *KCl.* 213, *nieuw; KCl.* 60, *nieuwerwetsch, naar den laatsten smaak.*

Ocht, voegw., *KCl.* 17, 98, *of, zoo, indien.*
Ocht, voegw., gelijk ofte, *KCl.* 137, *of.*
Of, voegw., *Ov.* 226, *zoo, indien.*
Ogenwinc, znw. vr., *M.* I, 398, *oogwenk.*
Ogesien, bnw., *M.* I, 76, *duidelijk, blijkbaar.* Zie HILD. Gloss., OUDEM. V, 399.
Oyr, znw. onz., *M.* I., 541, II, 178, *nakroost.*
Oit, oyt, bijw., *M.* I, 456, 519, II, 40, *Disp.* 386, *altijd, steeds.*
Ombe —, zie bij Onbe —.
Omberen, voor ontberen, zw. ww. onz., met den 2den nv., *Disp.* 584, *Cl.* 388, *missen.*
Ombinden. Zie Ontbinden.
Omdat, voegw., *M.* III, 268, *opdat.*
Ommare. Zie Onmaer.
Ommate, voor onmate, znw. vr., *Cl.* 363, *slechtheid, boosheid.*

O m m e g a n c, znw. m., *M.* III, 201, *uitgestrektheid*, *omvang.*
O m m e s i e n, st. ww. bedr., *Ov.* 140, *omzichtig nagaan.*
O m o e d i c h, o e t m o e d i c h, bnw., *Disp.* 90, *ootmoedig*, *nederig.*
O m t r e n t, bijw. Al —, *M.* I, 218, *overal rondom*, *aan alle kanten*, *geheel en al*; 322 bet. het wel *overal.*
O n b e h o e t, bnw., *M.* I, 365, *onbehoedzaam*, *roekeloos*, *onnadenkend.*
O n b e c a n t, o n b e k e n t, bnw., *Disp.* 401, *woest*, *barbaarsch; M.* II, 48, *onwetend*, *dom.* Vgl. *C. en El.* Gloss. en *Segh.* Gloss. op *bekent.*
O n b e q u a m e, bnw., *KCl.* 13, *onvoegzaam*, *ongeschikt*, *ondoenlijk.*
O n b e r a d e n, bnw., *Disp.* 441, *besluiteloos*, *tot geen besluit gekomen.*
O n b e s c e d e n, bnw., *M.* I, 297, *onverstandig*, *onzedelijk*, *onbeschoft.*
O n b e s c e l d i c h, bnw., *M.* I, 297 v., Bedorven lezing voor *onbesceedich*, dat men ook leest *OVl. Lied en Ged.* 307. Met *onbesceedichen* (= onbesceden) overmoede.
O n b e s l e t, bnw., *Disp.* 50, *vrij* (*van*), *onbelemmerd* (*door*), *onbezoedeld* (*met*). In het Hs. staat *onbesmet*, dat reeds eenige regels eerder in dezelfde strophe voorkomt. Zie *Sp.* I[7], 66, 43: „Omme dat soe was *ombeslet*, bij VINC. „soluta a lege viri", voorts III[8], 8, 18: „Ende late di bliven *onbeslet* Dlant, dat di dijn vader liet". Zonder de ontkenning komt *beslet* voor *Sp.* III[8], 14, 22: „Aldaer so vant hi Mahumet metten afgoden *beslet*". Zoo ook *Keurb. v. Leiden*, 51: „Tot allen vijf cramen...sel een open bliven, een roede breet, *onbeslet*"; ald. 113, § 2: „updat hoir voirdoren onbegrepen ende *onbeslet* bliven"; MIERIS II, 295*b*: „ende gheloven...alsulc goed als hem elc van ons beyden bewijst hevet, ...vol ende goet te doene toter waerde voerseyd, ende ontcommert ende *onbeslet* te sien van allen segghen, eysken enz."
O n b e s n e d e n, bnw., *M.* I, 297 v., *onbeschaafd*, *ruw.*
O n d a n c, znw. m., T e o n d a n k e, *Disp.* 253, *tegen iemands wil.*
O n d e r s p i t, znw. onz., *onderspit*, in de uitdrukking o n d e r s p i t d e l v e n, *M.* I, 20, *het onderspit delven*, *de verliezende partij zijn.* Verg. de Aant. op bl. 189, en *Scalc e. Cl.* 17:

Want spraecstu hem die waerheit, wit,
Sine *groeven* dicwijl geen *onderspit*,
Ende hem soude haer ere meeren.

O n d e r v i n d e n, st. ww. bedr., *M.* I, 597, II, 103, 334, III, 385, *bevinden*, *vernemen*, *leeren kennen.*
O n d i e r e, bijw., *M*, I, 929, *niet duur*, *goedkoop.*
O n d o e n. Zie O n t d o e n.
O n g a v e, o n g e v e, bnw., *M.* I, 515, *niet gaaf*, *slecht*, *zwak.*
O n g e d o u t, znw. onz., *M.* I, 966, *droefheid*, *verdriet;* — d r i v e n, *Disp.* 580, *droefheid toonen*, *jammeren.* Zie Dr. DE VRIES, *Taalz.* 127 vlg.
O n g e d w e g e n, bnw., *Disp.* 273, *ongewasschen*, in figuurlijke toepassing *onzuiver*, *onrein.*
O n g e h o e r t, bnw., *ongehoord.* O n g e h o e r t z i j n m e t e n e n, *Ov.* 41, *niet geacht worden*, *niet in tel zijn bij.* Vgl. OUDEM. V, 130 en *Segh.* Gloss. op *ghehoert.*
O n g e c l e e t, bnw., *M.* II, 307, eigenlijk *niet van kleederen voorzien*, bij uitbreiding *armoedig*, *gering.* In den 1sten uitg. twijfelde ik aan de juistheid der lezing, doch ten onrechte. KAUSLER merkt zeer juist op, dat de uitdrukking: *sine hovessceit ware ongecleet* niets anders is dan eene dichterlijke metonymia voor: *hine ware met hovessceit niet gecleet.*
O n g e m a c, znw. onz., *Cl.* 164, *KCl.* 76, *smart*, *verdriet*, *pijn*, *schade.*
O n g e r a s t, bnw., *ongerust.* O n g e r a s t s i j n, *M.* II, 116, *verontrust worden.*

Ongereit, bnw., *M.* III, 455, *niet voorhanden, niet te verkrijgen.*
Ongespaert, bijw., *Ov.* 99, *zonder dralen, onverwijld.*
Ongetellet, — de, bnw., *M.* II, 290, *ontelbaar.*
Ongevreest, bnw., *M.* III, 403, *onbevreesd, onbeschroomd, onbezorgd.*
Ongewade, znw. onz., *M.* I, 893, *ondoorwaadbare plaats, diepte.*
Onkeren. Zie Ontkeren.
Onlanc, — lange, bnw., *Cl.* 409 (naar onze verbetering), *kort.* Verg. *onlangs.*
Onlede, znw. vr., *M.* III, 193 v., *arbeid, moeite.*
Onledicheit, — ede, znw. vr., *M.* III, 190, *moeite, onrust, kwelling.*
Onmare, ommare, ommaer, bnw., *verachtelijk, hatelijk.* Iet — hebben, *M.* I, 73, 231, II, 333, *Disp.* 450, *Cl.* 542, *verachten, verafschuwen;* iet — maken, *M.* I, 761, *verachtelijk maken, in minachting brengen.*
Onnen, jonnen, onreg. zw. ww. bedr., *gunnen;* 3 pers. enk. teg. tijd aant. wijs, an (jan), *M.* I, 551, II, 201; 3 pers. enk. teg. tijd aanv. wijs, onne, *OHW.* 58; verl. tijd, onde, *Cl.* I, 524.
Onnere, znw. vr., *Cl.* 26, *Ov.* 12, *schande.*
Onrene, bnw., *Ov.* 62, *onrein, vuil.*
Onsaken. Zie Ontsaken.
Onscone, bijw., *OHW.* 28 (naar de voorgestelde verbetering), *schandelijk, smadelijk,* in sterke opvatting. Zie de Aant., bl. 166. Vooral bij MAERLANT zeer gewoon. Verg. *Rijmb.* Gloss., *Sp.* I[6], 22, 45; III[8], 30, 55; 65, 1 en 34; 66, 32, IV[2], 3, 10; 5, 12. Met het ww. *scoren* verbonden bezigt hij het III[8], 44, 49, en elders in toepassing op het lijden van Christus, in deze woorden, die zeer tot bevestiging dienen van de hier voorgestelde lezing (I[7], 29, 1):

> Pylatus ridders, diene namen,
> Daden hem an altesamen
> Eenen roc ende eene dornine crone,
> Ende bespottene *onscone,*
> Ende spuweden op hem.

Onsculde, znw. vr., *Disp.* 316, *verontschuldiging.*
Onsuveren. Zie Ontsuveren.
Ontame, bnw., *M.* I, 481, *onbetamelijk.*
Ontbeiden, zw. ww. onz., *M.* II, 30, *wachten, afwachten.*
Ontbenden, ontbinden, ombinden, st. ww. bedr., *M.* I, 640, II, 52, 94, *OHW.* 101, *Cl.* 7, 301, 528, *uitleggen, ontvouwen, verklaren;* — van ere dinc, *Cl.* 454, *losmaken, vrijmaken, ontlasten van iets.*
Ontbiden, st. ww. bedr., *M.* I, 418, *verwachten, verbeiden, afwachten.*
Ontbieden, st. ww. bedr., *M.* III, 292, *laten weten, boodschappen.* De tegenwoordige beteekenis van *ontbieden,* = mnl. *enen ontbieden, dat hi come; Rein* I, 2257 staat *ontbieden* reeds elliptisch in onze beteekenis.
Ontbinden. Zie Ontbenden.
Ontdoen, ondoen, ontoen, st. ww. bedr., *M.* II, 231, *Disp.* 388, 414, 527, *OHW.* 16, *Cl.* 360, *Ov.* 30, 176, *openen, ontsluiten; Ov.* 67, *verslaan.* Vgl. ons adj. *ontdaan* = *verslagen.*
Ontekenen, voor onttekenen, zw. ww. bedr., *Disp.* 385, *van zijn kenteeken berooven, onkenbaar maken, vermommen.* Zie *Sp.* III[8], 76, 54; *Lanc.* III, 13402, 14219, IV, 1470 enz.
Onteren, zw. ww. bedr., *Cl.* 65, *onteeren, te schande brengen.*
Onterven, zw. ww. bedr. *Ov.* 15, *berooven.*
Ontflien (ontflo, ontfloen), st. ww. onz., *M.* II, 232 v., *Cl.* 69,

ontvlieden, *ontvluchten;* met den 2den nv., *M.* II, 44, *ontkomen aan iets*, *boven iets verheven zijn.*

Ontfrien, zw. ww. bedr., *Cl.* 216, *van de vrijheid berooven*, *overwinnen*, *overweldigen.*

Ontgangen, st. ww. onz., *VVr* 58, *ontgaan*, *ontkomen*, *vrijkomen.*

Onthoden, zw. ww. bedr., *Ov.* 86 (naar de voorgestelde verbetering), *ontmannen*, *lubben.* Zie de Aant. bl. 189.

Ontien, voor onttien, st. ww. bedr., *M.* I, 899, *onttrekken*, *ontrooven.*

Ontijt, znw. vr., *ongeschikte tijd;* te sire —, *M.* I, 602, *op een voor hem ongeschikte tijd*, bij gevolg *tot zijn schade.*

Ontkeren, onkeren, zw. ww. bedr., *Ov.* 117, 193, *afkeeren* (*van iets*), *afwenden; Ov.* 107, *in de war brengen*, *van bezinning berooven.* Vgl. *Lsp.* II, 36, 866, en de uitdr. *buten kere.*

Ontcnopen (cnocht), zw. ww. bedr., *M.* II, 148, *ontknoopen*, *losmaken.*

Ontladen, st. ww. bedr., *Disp.* 597, *Cl.* 460, *ontlasten*, *bevrijden.*

Ontliven, zw. ww. bedr., *M.* III, 11, *dooden*, *om het leven brengen;* onz., *Cl.* 489, *uit het leven scheiden*, *sterven.*

Ontoen. Zie Ontdoen.

Ontpecken, zw. ww. bedr., *M.* I, 486, *op eene slinksche*, *onbehoorlijke wijze ontnemen*, *afpikken*, *afhalen.* Zoo ook VELTH. I, 31, 35:

> Fi, gi persemare, wat pensdi?
> Dat gi aldus waent leven, ghi,
> Enten lieden thare *ontpicken.*

Ontraect, bnw., *Disp.* 353 v., *verdwaasd*, *onverstandig.*

Ontsaken, onsaken, zw. ww. onz., met den 2den nv., *Disp.* 356, *Cl.* 24, *verloochenen*, *verstooten.*

Ontsien, st. ww. bedr., *Cl.* 225, *ontzien*, *vreezen.*

Ontsienen, zw. ww. onz., met den 3den nv., *Cl.* 269, *tegenvallen*, *tot iemands schade uitkomen.* Zie *Denkm.* III, 209, 151; *Vad. Mus.* V, 320, 7, 10; *Lucid.* 3282.

Ontsinnen, zw. ww. bedr., Hem —, *M.* II, 233, *buiten zijn zin geraken*, *krankzinnig worden.*

Ontspanen (spoen), st. ww. bedr., *M.* II, 228, *verlokken*, *vervoeren.* Zie Spanen.

Ontspringen, st. ww. onz., *OHW.* 69, *ontspringen*, *zich openen; Ov.* 71, *ontkomen*, *ontvluchten.*

Ontstaen, st. ww. onz., *Ov.* 70, *bestand zijn.*

Ontsuveren, onsuveren, zw. ww. bedr., *Ov.* 81, *verontreinigen*, *onteeren.*

Ontucht, znw. vr., *Disp.* 472, *bandeloosheid*, *ongehoorzaamheid.*

Ontvallen, st. ww. onz., *VM.* 45, *afvallig worden*, *ontrouw worden.*

Ontvinden, st. ww. bedr., *Disp.* 51, *door een vonnis vrij verklaren*, *bevrijden*, *vrijspreken.*

Ontwaden, st. ww. onz., *Disp.* 565, *ontkomen*, *ontsnappen*, eig. *wegvloeien.*

Ontwegen, zw. ww. bedr., *Disp.* 272, *van den rechten weg afbrengen*, *doen verdolen;* onz., *Disp.* 455, *van den rechten weg afdwalen*, *verdolen.*

Ontwenden, zw. ww. onz., *M.* II, 51, *ontkomen*, *M.* III, 286, *Disp.* 463, *zich afkeeren*, *afvallig worden.*

Onverseert, bnw., *KCl.* 174, *ongedeerd.*

Onververvaert, bnw., *KCl.* 57, 191, *onbevreesd*, *moedig.*

Onverwinlijc, bnw., *Cl.* 536, *onverkrijgbaar*, *onbereikbaar.*

Onvrede, znw. m., *M.* III, 189, *Disp.* 344, *Cl.* 56, *tweedracht*, *twist*, *vijandschap*, *oneenigheid; M.* I, 728, *kwelling*, *bekommering.*

Onvroet, bnw., *KCl.* 79, *dwaas*, *onzinnig.*

Onvrome, znw. vr., *M.* I, 583 v., *nadeel*, *schade*.
Onwaerde, bijw., *Cl.* 434, *smadelijk*, *verachtelijk*.
Onwaert, onwert, bnw., *Disp.* 61, *verachtelijk*.
Onwijs, bnw., *OHW.* 64, *verdwaasd*, *zinneloos*.
Onwise, znw. vr., *Cl.* 33, *dwaasheid*.
Oochscijn, oeghscijn, bnw., *M.* I, 76 v., *duidelijk*, *blijkbaar*.
Oort, oert, ort, znw. onz., *vierde deel*, *oort*, bij uitbr. *kleinigheid*. Niet een —, *M.* I, 154, 254, *Disp.* 67, *geen zier*, *volstrekt niets;* van enen oerde, *M.* II, 256, *een zier*, *het minste of geringste*.
Op, voorz., *Disp.* 432, *op voorwaarde van*, *in de hoop van*.
Opdat, voegw., *M.* III, 309, 502, *mids*, *indien*.
Openbaren (berde), zw. ww. onz., *M.* I, 351, *zich openbaren*.
Opgaen, st. ww. onz., *Disp.* 288, *opkomen*, *voortkomen*.
Ophouden, uphouden (hilt), st. ww. bedr., *M.* I, 971, *opvoeden*, *opkweeken*.
Opcliven, st. ww. onz., *Cl.* 486, *opklimmen*, *opvaren*.
Oprennen, uprennen (uprande), zw. ww. onz., *M.* III, 365, *opstijgen*, *ten hemel varen*. Naast *rinnen*, *ran*, *geronnen*, stond *rennen*, *rende* of *rande*, *gerent* of *gerant*.
Optien, st. ww. bedr., met eene bepaling met het voorz. in, *Disp.* 345, *opbrengen*, *opkweeken*, *opleiden tot iets*.
Opvaert, znw. vr., *VVr.* 43, 55, *Cl.* 469, *hemelvaart*.
Orbaerlijc, bnw , *Disp.* 145, *nuttig*.
Ordine, znw. vr., *Disp.* 313, *kloosterorde*.
Ordineren, zw. ww. bedr., *Disp.* 40, *verordenen*, *aanstellen*.
Orconde, znw. vr., *M.* III, 151, *getuigenis*.
Orconden, zw. ww. bedr., *M.* I, 649, III, 387, *getuigen; Disp.* 184, *Cl.* 529, *verkondigen*, *berichten*.
Ort, Zie Oort.
Oude, znw. vr., *Cl.* 93, 263, *ouderdom*.
Over, voorz., *over*. Over een spreken, *M.* I, 27, *VM.* 27, *met elkander*, *samen spreken;* over een dragen, *M.* I, 92, *overeenkomen*.
Overdaet, znw. vr., *M.* III, 288, *wanbedrijf*, *euveldaad*.

Paijen, znw. m., *M.* II, 271, *heiden*,
Pays, znw. m., *vrede*. Jemens pays maken, *KCl.* 87, *den zoen voor iemand treffen*.
Palen, znw. ww. onz., *Ov* 35, *de landpalen uitstrekken*.
Panden, zw. ww. bedr., *M.* I, 181, *in beslag nemen;* — op enen, *Disp.* 412, *Ov.* 51, *van iemand verkrijgen*. Vgl. OUDEM. V, 554.
Pant, znw. m., *pand*, in de uitdr. des — setten, *Disp.* 398, *voor iets een pand zetten*, *er borg voor blijven; M.* I, 700, II, 85, *bezitting*, *schat*, oorspronkelijk *het te pand gegevene:* verg. *onze dierste panden*.
Pant, znw. onz., *M.* II, 284, *overlast*, *schade;* — doen, *KCl.* 93, *schade toebrengen*, *overlast aandoen*.
Parant, znw. m., *M.* III, 364 v.
Parlement, znw. onz., *Disp* 456, *gesprek*, *redetwist*.
Parlementen, zw. ww. onz., *M.* I, 313, *redetwisten*.
Passie, znw. vr., *M.* I, 861, *Disp.* 93, *lijden*.
Passien, zw. ww. bedr., *Disp.* 229, *martelen*, *folteren*.
Pat, znw. m., *M.* I, 241, 816, *pad*, *weg*.
Peisen, zw. ww. bedr., *KCl.* 66, *denken*. Van fr. *penser*, met wegvalling der *n:* verg. *deizen* en *deinzen*.
Persemier, znw. m., *M.* I, 485, *woekeraar*. Van *persemen*, woekeren,

in de MB. veelvuldig in gebruik en nog bij KIL. voorkomende. Reeds in het Ohd. en Onl. bekend, als ohd. *prasmo*, usura, *prasemere*, usurarius (GRAFF III, 369); onl. *prisma* (HEYNE, *Kl. Altnd. Denkm.* Gloss.). De eerste oorsprong van het woord is te zoeken in het Latijn, daar den Germanen ook de zaak zelve onbekend was. Van *praestare* (fr. *prêter*) kwam het mlat. *praesta*, *praestamarius*, waaruit *prasemere*, en met omzetting van den medeklinker *persemere*, *persemier*, en daaruit weder *prasmo*, usura en mnl. *perseme*.

Persen, zw. ww. bedr., *Disp.* 148, 152, 156, *persen*, *uitpersen*.

Persoer, znw. onz., *Disp.* 146, 154, *wijnpers*. Met metathesis der *r* voor *pressoir*, lat. *pressorium*.

Pine, znw. vr., *Disp.* 29, *Cl.* 290, *pijn*, *smart*, *ongemak*.

Pinen, zw. ww. onz., *M.* I, 68, *moeite doen*, *zich moeite geven*, *zwoegen*.

Piscine, znw. vr., *vijver*, *waterkom;* probatica —, *Cl.* 288, eig. *de schapenbron* (προβατική), andere naam voor *Bethesda*. Zie *Joh.* 2, 5.

Pit, znw. m., *put.* Helsce —, *M.* I, 23, *helsche put*, *helsche afgrond.* Zie ook HILD. 106, 116.

Plade, znw. m., *Cl.* 329, *ahornhout*, *hout van den eschdoorn*, Acer pseudoplatanus. Dit hout is zeer hard en glanzend, en werd daarom bij voorkeur gebezigd tot het vervaardigen van kostbare drinkbrekers, die met zilver werden gemonteerd. Dergelijke *nappen van pladen* worden o.a. vermeld in *Belg. Mus.* II, 238, 58, HEELU, Bijl. bl. 346 vlgg., en in de *Cron. v. Vlaend.* I. 223, waar zij *pladene nappen* worden genoemd. In een Latijnschen inventaris van 1377, bij WILLEMS, *Meng.* 362 en 364, vinden wij de volgende posten: „Item unum scyphum, vulgariter dictum *plaen*, cum pede argenteo...." „Item unum scyphum matherinum (d. i. houten), dictum vulgariter *pladen*, valoris duorum solidorum grossorum flandrensium.... Item duos alios scyphos *de eadem materia factos*, quorum quilibet valet duodecim grossos flandrenses." Verg. SCHILLER en LÜBBEN III, 335, i. v. pladeren. Nog heet bij KIL. de plataan *pledenerboom*, en wordt hij in een der Gloss. van de *Hor. Belg.* VII, genoemd: „pladerboom, *platanus*." De kostbare ahornhouten bekers worden ook vermeld door Venantius Fortunatus in zijn brief aan Paus Gregorius vóór het eerste Boek: „poema non canerem, sed garrirem quo residentes auditores inter *acernea pocula* salutem bibentes insana Baccho judice debaccharent."

Plage, znw. vr., *Disp.* 325, *onheil*, *ramp*.

Plat, znw. m., *M.* I, 167, *slag. Platten* is slaan, *plat*, een slag, klap, het bnw. *plat* hetgeen door slaan, *pletten*, *glad* en *effen* is geworden. Wanneer iets valt, geeft het een *plat*, een slag, en wordt lichtelijk ver*plet*terd.

Plegen, st. ww. onz., met den 2den nv., *Disp.* 263, *omgaan met iemand* of *iets*, *gebruiken*.

Plein, bnw., *openbaar;* int pleine, *Ov.* 227, *in het openbaar.*

Pleit, znw. onz., *M.* III, 325, *rechtsgeding*, *vonnis.*

Plecken, zw. ww. bedr., *M.* I, 485 v., *villen*, hetzelfde als *blecken.* Zie KIL. op *pleken*, Fland. Gand. *decorticare.* Zie ook *Rose* 10809, 12081.

Pletten, zw. ww. bedr., *KCl.* 208, *verpletteren.*

Plien, st. ww. onz., *M.* I, 748, 904, II, 244, *Disp.* 477, *Ov.* 141, *plegen*, *gewoon zijn; Disp.* 481.

Plucken, zw. ww. bedr., *plukken*, in de uitdr. — van den stove, *M.* I, 9, *iemand van het stof reinigen door het weg te plukken*, in figuurlijke toepassing *pluimstrijken*, *vleien.* Zoo zeide men vroeger ook enen striken van den plumen, *hem de pluimen of pluizen van de kleederen afstrijken:* zie HILD. Gloss. op *plume; Belg. Mus.* IX, 195.

Plucker, znw. m., — van den stove, *VM.* 9, *pluimstrijker.*
Poetrie, znw. vr., II, 159, *verdichtsel*, *verzinsel.*
Pogen, zw. ww. onz., *KCl.* 159, *streven;* — om iet, *M.* I, 863, *KCl.* 93, *streven naar iets*, *er naar trachten.*
Point, znw. onz., *punt*, *zaak.* Sonder — van scade, *M.* III, 294, *zonder de minste schade;* in de bijw. uitdrukking te pointe, *M.* I, 21, *VM.* 20, *op een prik*, *juist*, *naar behooren.*
Pont, znw. onz., *M.* I, 657, *Ov.* 242, *pond*, als geldswaarde; in het algemeen, *M.* I, 181, 361, *schat*, *bezitting;* minre van den ponden, *M.* I, 650, *minnaar van het geld*, *vrek.* Zie HILD. Gloss.
Poor, znw. m., *M.* III, 194: verg. Aant., bl. 153. De variant *uut sinen wille* doet vermoeden, dat *poor* of *poer* ongeveer hetzelfde als *wil* zal beteekenen. Vermoedelijk is het woord de stam van het gewone *porren*, waarvan de verl. tijd ook *poerde* geschreven werd (*Theoph.* 1836). *Poor* of *poer* zal dan zooveel zijn als *porringe* (des gemoeds), t. w. *gemoedsbeweging*, *aandrift*, *drang*, en dus *neiging*, *begeerte*, *wil.* Elders gebruikt MAERLANT het in gewijzigde opvatting. *Sp.* I[8], 26, 33:

Doch daden si nu ende daer te voren
Menegen *poor* om sinen toren.

Doch ook daar is de samenhang met *porren* zeer aannemelijk: zij deden menige beweging, menige poging om hem kwaad te doen. Verg. de uitdrukking *naer kommer poren* bij STALPAERT V. D. WIELE, aang. bij OUDEMANS, *Bijdr.* V, 683, waar *poren* (blijkens het verband) insgelijks *pogen*, *trachten* beteekent. In den *Langen Adieu* van ED. DE DENE, vs. 61 (*Messager des sciences etc.*, 1838, bl. 21, *Belg. Mus.* III, 103) vindt men de uitdrukking *zonder poer:*

Roometers van Moorbeke, ghy *zonder poer.*

Doch wat dat beteekenen moet, is uit die woorden alleen niet op te maken. — Aan gr. *πόρος*, dat voor de beteekenis vrij goed passen zou, valt ter verklaring van *poor* niet te denken, want een Mlat. *porus* komt nergens voor.
Poort, poert, znw. vr., *Ov.* 44, *stad;* hemelsce —, *M.* III, 230, *de hemelsche stad*, *de hemel;* helsce —, *M.* III, 481 v., *de hel.*
Pore. Zie Poor.
Porren, zw. ww. bedr., *M.* III, 433, *aandrijven*, *opwekken;* als znw., *M.* III, 175, *bewegen.*
Porringe, znw. vr., *M.* II, 242, *beweging*, *aandoening.* Vgl. *Segh.* Gloss. op *poringe.*
Porte, znw. vr., *Disp.* 143, *Cl.* 276, *Ov.* 54, 59, *poort.*
Portenare, znw. m., *OHW.* 22, *portier.*
Porter, znw. m., *M.* I, 244 v., *portier.*
Predicare, znw. m., *Ov.* 76, *predikheer*, *Dominicaan.*
Preit, znw. onz., *M.* II, 37, *weide*, *vlakte*, lat. *pratum.*
Prelatie, znw vr., *Disp.* 295, *Ov.* 144, *prelaatschap*, *waardigheid van prelaat of kerkvoogd.*
Prence, prinche, znw. m., *Disp.* 394, *Ov.* 215, *vorst.*
Prijs, znw. m., *waarde.* Van prise, *OHW.* 38, *Cl.* 28, *van waarde*, *schoon*, *voortreffelijk.*
Prinden (prant), st. ww. bedr., *M.* III, 338, *wegnemen*, *ontvoeren;* van fr. *prendre.*
Prisen, zw. ww. bedr., *waardeeren.* Geprijst sijn, *M.* II, 69, *van waarde zijn*, *in achting zijn.* Verg. Prijs.

Proeven, zw. ww. bedr., *M.* I, 327, 675, II, 257, *Disp.* 213, *opmerken, overwegen, onderzoeken, nagaan; M.* I, 649, *bewijzen; Ov.* 36, *op de proef stellen; M.* III, 327, *in verzoeking brengen.*
Provende, znw. vr., *Ov.* 170, *kerkelijke inkomst, prebende*, van lat. *praebenda.*
Putertiere, bnw., *Ov.* 168, *gemeen, liederlijk.* Van *pute*, mlat. *puta, hoer*, vanwaar fr. *putain.*
Puur, bnw., *Cl.* 44, *zuiver, rein.*

Qualike, bijw., *Ov.* 101, *op eene verkeerde wijze, slecht.*
Queken, zw. ww. bedr., *Ov.* 158, *verplegen.*
Quelen (qual), st. ww. bedr., *Disp.* 166, *lijden, verduren.*
Quijt, quite, bnw., *Disp.* 415, *bevrijd, vrij;* sijns lives —, *Cl.* 265, *vrij van zijn lichaam, ongerept; VM.* 76, *bevrijd, beroofd.*
Quiste. Te — gaen, *M.* I, 194, *Ov.* 8, *verloren gaan, te gronde gaan.*
Quite. Zie Quijt.
Quiten, st. ww. bedr., *Cl.* 101, 403, 531, 541, *verlossen, bevrijden.*

Raet, znw. m., *raad.* In rade vinden, *Cl.* 327, *goedvinden, besluiten.* Met den 3den nv. Enen te rade gaen, *KCl.* 100, *iemand raadplegen.*
Rasten, zw. ww. onz., *M.* III, 109 v., *Disp.* 85, *Cl.* 282, *rusten, vertoeven.*
Rebel, bnw., *KCl.* 51, *wederspannig.*
Recht, bnw., *Disp.* 56, *rechtvaardig; Disp.* 40, *rechtmatig.*
Recht, bijw., *juist.* Recht als, *Cl.* 152, *even als.*
Rede, znw. m., *Disp.* 351 v., *koorts*, ags. *hridhe* (ETTM. 501). Verg. Aant. bl. 156 vlg.
Redene, znw. vr., M. II, 187, 190, 333, III, 215, 228, *KCl.* 130, 131, 134, *rede, redelijkheid.*
Ree, znw. vr., *Disp.* 332, *ree, hinde.*
Reen, rein, bnw., *Disp.* 281, *rein, onbevlekt.*
Reinardie, znw. vr., *Ov.* 151, *sluwheid, listige vond, vossenstreek.* Vgl. MARTIN op *Rein.* 2036.
Rec, recke, znw. onz., *Disp.* 300, *KCl.* 84, 158, *kleederenrek, kapstok voor het ophangen van kleederen, garderobe.* Verg. *Rose* 223.
Religioen, znw. m., *Ov.* 79, *geestelijke stand.* Verg. *Melib.* 3243: Liede van *religioene.*
Rent, znw. onz., *M.* I, 212, 316, 842, *rund, os*, als zinnebeeld van domheid.
Rente, znw. vr., *Ov.* 177, *inkomst, rijkdom.*
Reren, zw. ww. onz., *KCl.* 177, *loeien, brullen;* vgl. eng. *to roar*, hd. *röhren* Zie ook *Vad. Mus.* I, 70, 19.
Rete, znw. vr., *Ov.* 39, *honigraat.*
Ribaudie, znw. vr., *M.* II, 165, *schurkerij, schelmstuk.*
Ries, bnw., *KCl.* 122, *zot, gek, dwaas.* — als znw. m., *M.* I, 137; *VM* 17.
Rijc, — ike, bnw., *M.* III, 238, *sterk, krachtig.*
Rijcheit, — ede, znw. vr., *M.* I, 833, 839, *rijkdom.*
Rijs, znw. onz., *Cl.* 34, *tak, boom;* — der Crucen, *Disp.* 587, *kruishout*, eig. *boom van het kruis.*
Rinc, znw. m., *kring, afgeperkte ruimte;* der hellen —, *Disp.* 141, *het helsche gebied.*
Rinnen (ran), st. ww. onz., *Disp.* 369, *loopen; Disp.* 153, 538, *OHW.* 93, *Cl.* 220, *vloeien; M.* I, 550, *Disp.* 421, *komen, voortkomen, afkomstig zijn.*
Risekijn, znw. onz., *Disp.* 38, *takje.*
Roeder, znw. m., *M.* II, 129, *roer.* Zie *Ferg.* 3267, *Sp.* I[8], 70, 32.

Roekeloos, bnw., *OHW.* 34, *zorgeloos*, *onnadenkend*.
Roeken (**rochte**), zw. ww. onz., *M.* I, 177, *zich bekommeren;* onpers. met den 3den nv., mi roect, *M.* I, 547, *Disp.* 369, 373, *er ligt mij aan gelegen*, *het gaat mij aan*.
Roem, znw. m., *roem;* stout van roeme, *Disp.* 124, *roemzuchtig*, *grootsprekend*.
Roeren, zw. ww. bedr., *Disp.* 141, *aanraken*, *in beweging brengen*, *schokken*.
Rollen, zw. ww. onz., *M.* I, 438. Zie op Bane.
Rosine, znw. vr., *Disp.* 120, *druif*.
Rudarijs, — ise, znw. m., *M.* I, 516, *stommerik*, *domoor;* lat. *rudarius*, afgeleid van *rudis*, en met den deftigen Latijnschen uitgang voorzien, om het woord eene hekelende bespottelijkheid te geven. Zie ook *Sp.* III[8], 93, 185:

Die dese rude boerde vant
Was emmer ute Vrieselant,
Een *rudaris* ende was bedroghen.

Zoo ook *Wap. Rog.* 50: „Een leec, *rudaris* onbescoren", en *OVl. Lied. en Ged.* 518. Nog bij HOUWAERT, *Handel d. Am.* 246 komt *ruydaris* in den zin van *lomperd* voor (zie OUDEMANS, *Bijdr.* V, 905). KAUSLER, *Denkm.* III, 365, wil het woord afleiden van mlat. *ruptuarius;* ofr. *routurier*, doch ten onrechte. Dit gevoelen wordt weersproken door de plaats uit den *Sp.* en door de *d*, die eer op *rudis*, dan op *ruptuarius* wijst.
Rumen, zw. ww. bedr., *KCl.* 92, *ontruimen*.
Ruut, — ude, bnw., *M.* I, 665, II, 261, 262, *ruw*, *dom*, *onwetend*, *onbeschaafd*.
Ruw, bnw., *Ov.* 247, *ruig*, *behaard*, als benaming van Satan gebruikt, die *die felle ruwe* genoemd wordt.

Sabel, znw. onz., *Ov.* 197, *zwart*, als benaming dier kleur in de heraldiek.
Saechte, bijw., *KCl.* 195, *zacht; licht*.
Saet, znw. onz., *zaadkorrel*. Niet een —, *KCl.* 25, *geen zier*, *volstrekt niets*.
Sac, znw. m., *M.* I, 170, *lichaam*, met minachting gesproken.
Sacriste, znw. m., *OHW.* 110, *bewaarder van gewijde zaken*, *sacristein* fr. als eigenn. *Sécrétan*.
Sale, znw. vr., *Cl.* 275, *zaal*, *paleis;* der herten —, *M.* III, 479, *de binnenkameren des harten*, *het diepste van het hart; M.* III, 301 v., *VVr.* 17, *moederschoot;* zie ook *Sp.* I[7], 30, 11: „Die edele *zale* daer God in lach", *Teest.* 2833 enz., en verg. de uitdrukking *moederzalig alleen*, ook verbasterd tot *moederziel alleen;* met de gewone verandering van *a* in *ie:* verg. *schraal* en *schriel*, *straam* en *striem*, enz.
Salich, bnw., *VVr.* 16, *zalig*. *Cl.* 136, *heilbrengend*.
Sant, znw. onz., *M.* I, 697, II, 153, *zandkorrel*.
Sas, znw. m., *M.* I, 109, *Saks*. Nog overig in de eigennamen *Sassenheim*, de *Sassenstraat* te Deventer en Zwolle, enz. Saksen en Friezen waren in de ME. voor Hollanders en Vlamingen een geliefkoosd beeld van ruwheid en domheid. Zie o. a. HILD 3, 180:

Soe ben ic dommer dan een *Sas*
Of een Vriese ruut van aerde,

en ald. 125, 174: „dommer dan een *Sas*".
Sat, bnw., ook met den 2den nv., *Disp.* 177, 280, *verzadigd* (*van iets*).
Scaden, zw. ww. onz., *M.* I, 285, *schade lijden*, *te kort komen*.
Scaert, znw. m., *Ov.* 95, *schaarde*, *kerf* in een snijdend werktuig.
Scalc, znw. m., *M.* I, 529, *dienstknecht*, *slaaf*. Nog over in *maarschalk*

d. i. *paardenknecht*, *seneschalk* d. i. *de oudste bediende*, *intendant*, in den eigennaam *Godschalk* enz. Vandaar, *M.* I, 69, 86, 91, 92, 115, 122, 125, 130, *deugniet*, *bedrieger*.

Scalc, bnw., *KCl.* 20, *bedrieglijk*, *loos*, *doortrapt*.

Scalkernie, znw. vr., *Ov.* 154, *bedriegerij*, *looze streek*.

Scalcheit, znw. vr., *Ov.* 170, *boosheid*, *doortrapte slechtheid*.

Scame, znw. vr., *Cl.* 52, *schande*.

Scamelheit, znw. vr., *M* I, 421, *zedigheid*, *eerbaarheid*.

Scarp, bnw., *Cl.* 148, *scherp*, *boosaardig*.

Sceden (sciet), st. ww. bedr., *M.* I, 55, 720, *scheiden*, *verwijderen;* bloet —, *Ov.* 7, *bloed storten;* onz., *M.* III, 12, *Cl.* 73, *scheiden*.

Scelden, st. ww. bedr., *M.* 1, 71, 732, *VM.* 13, *Disp.* 357, *KCl.* 202, *berispen*, *bestraffen*.

Scende, znw. vr., *Disp.* 383, *schade*, *schande*.

Scenden (gescent, gescant), zw. ww. bedr., *M.* III, 279, *Disp.* 465, *Cl.* 204, *KCl.* 101, *in het ongeluk storten*, *verderven*, *verslaan*, *verdoemen*. Een kerkwoord, als vertaling van *scandalisare*, σκανδαλίζειν.

Scent, znw. m., *M.* I, 843, *ellende*, *rampzaligheid*.

Sceren, znw. onz., *Disp.* 243, *Cl.* 422, *scherts*, *spot*.

Scinken, zw. ww. bedr., *KCl.* 77, *schenken*.

Scoe, znw. vr., *M.* II, 50, *handschoen*.

Scoren, zw. ww. bedr., *M.* I, 125 v., *VVr.* 24, *OHW.* 28, *scheuren*, *verscheuren; Ov.* 46, *te gronde richten*, *verbreken*.

Scoude, znw. vr., *Disp.* 103, *Cl.* 98, 205, *schuld*, *toedoen*.

Scouden, zw. ww. bedr., *Ov.* 87, *door heet water schroeien*, *broeien*, als de varkens, om hun de borstels af te schrapen; eng. *to scald*.

Scout, znw. vr., *Disp.* 121, *schuld*.

Scouwen, zw. ww. bedr., *VVr.* 41, *Cl.* 390, *aanschouwen*, *beschouwen*.

Scriven, st. ww. bedr., *KCl.* 224, *beschrijven*, *afbeelden;* bij uitbreiding *noemen*.

Scuren, zw. ww. onz., *Disp.* 502, *scheuren*, *vaneensplijten*.

Seer (sere), znw. onz., *Cl.* 403, *smart*, *verdriet*, *leed*.

Seil, znw. onz., *Cl.* 286, *zeil*.

Seilen, zw. ww. bedr., *Disp.* 73, *binden*, van *seil*, nl. *zeel*, hd. *seil*. Vgl. WEIGAND II, 683.

Seinden, zw. ww. bedr., *Cl.* 233, *zenden*.

Seinen, zw. ww. bedr., *OHW.* 47, *zegenen*. Naar onze verbetering: zie de Aant., bl. 168.

Secte, znw. vr., *M.* I, 516, *KCl.* 197, *wangeloof*, *ketterij*, *valsche waan*, mlat. *secta* (DU CANGE VI, 151, 1).

Selsien, bnw., *M.* I, 796, 946, *zeldzaam*, *ongehoord*. Zie *Lsp.* Gloss. over de afleiding.

Selve, vnw., *zelf*. Die —, ook gevolgd door een bijzin met *die*, *Disp.* 443, 537, *hij — die*, lat. *is — qui*. Zie ook *Alex.* III, 1008:

> Ende keerde weder over side
> Met*tien selven die* ontfaren
> Uten heten lande waren.

Rijmb. 32674:

> Dus quamen die dieve ende traken hem ave
> *Tselve dat* si hadden ane.

Seriant, znw. m., *M.* II, 144, *knecht*, *knaap*, bij uitbreiding *kerel*, *baas*, *snuiter*.

Sermoen, znw. onz., *M.* II, 41, 226, *rede*, *gesprek*.

Setten, zw. ww. bedr. Hem — in dien, *Disp.* 267, *daarnaar streven*, *daarop uit zijn*.

Sye, znw. vr., *M.* I, 25, *zeef.* Teuth. *syke*, cola, hd. *seihe.* Zie MEYER, *Spreuk.* 71: „Dat vrouwen weten blijft ghesloten, gelijc melc in *dsye* ghegoten." Bij KIL. sijghe: sax. *sye*, colum" ohd. *sîha*, colare (GRAFF VI, 133); hd. *seigen* en *seihen*, mnl. *zyen:* zie Afsyen.

Sien, st. ww. bedr., *zien;* geb. wijs sich, *KCl* 85.

Sijs, znw. onz., *de zes op de dobbelsteen, de hoogste worp.* In de uitdrukking Enen te sise gevallen, *Cl.* 36, *iemand op een zesje, een gansje loopen, te pas komen, voordeelig zijn.* Zie ook *Sp.* I[7], 76, 3; IV[2], 46, 29, en verg. HILD. Gloss.

Sijtwonde, znw. vr., *OHW.* 43, *wonde in de zijde.*

Sin, znw. m., *M.* I, 704, *verstand;* bi sinne, *M.* I, 338, II, 315, *met verstand;* elc sins, *Disp.* 49, *in elk opzicht.*

Sint dat, voegw., *Cl.* 378, *sedert.*

Slach, znw. m., *slag.* Den — geven, *OHW.* 117, *kloppen.*, doch hier in de versterkte bet. van *hartkloppingen hebben.*

Slachten, znw. ww. onz, *M.* I, 912, II, 216, *gelijken.*

Slaen, st. ww. bedr. Te samen —, *M.* I, 265, *bij elkander voegen ter vergelijking, tegen elkander houden;* onz., *Cl.* 107, *zich verheffen, zich richten; Disp.* 531, *komen, geraken.*

Slecht, bnw., *Cl.* 329, *effen, glad; VM.* 89, *eenvoudig, oprecht.*

Slijc (slike), znw. onz., *M.* III, 244, *leem.*

Sliten, st. ww. bedr. Dat haer —, *Disp.* 11, *het haar uittrekken;* onz., *M.* I, 606, *te gronde gaan.*

Smaken, zw. ww. bedr., *M.* I, 362, *KCl.* 90, *proeven, genieten; M.* III, 158, *proeven, opmerken; M.* I, 152, *de lucht krijgen van iets, achter iets komen; M.* II, 252, 323, III, 486, *ondervinden, lijden.*

Smal, bnw., *M.* I, 280, III, 74, 435, *klein, gering, schaarsch;* groet ende —, *Disp.* 160, *groot en klein.*

Smale, znw. vr., *kleine, lieve*, als vleinaam, in de uitdrukking scone —, *VVr.* 8, *Cl.* 280, *schoone maagd.* Verg. fr. *belle mignonne.*

Smalen, zw. ww. bedr., *M.* I, 123, *verkleinen.*

Smeken, zw. ww. bedr., *VM.* 8, 24, 46, *Ov.* 147, *KCl.* 109, *vleien.* Hd. *schmeicheln.*

Smeker, znw. m., *VM.* 34, *vleier.*

Smelten, st. ww. onz., *M.* I, 530 v., *smelten, afnemen.*

Smolen, zw. ww. onz., *Disp.* 175, *smeulen, branden*, bij uitbreiding *gloeien*, van wonden.

Smout, znw. onz., *M.* I, 777, *vet*, van *smelten*, dus *het gesmoltene.*

Snede, znw. m., *OHW.* 62, *Ov.* 100, *snede.*

Sneeclat, znw. vr., *M.* I, 390, *sneeuwklomp, sneeuwbal.* Clatte bij KIL. „kladde, klisse, lappa"; hd. *klette*, ohd. *kletta* en *kledda* (GRAFF IV, 554). Eene *sneeclat* is eene als een *klis* samengepakte sneeuwbal.

Sneven, st. ww. onz., *Disp.* 474, *Cl.* 507, *vallen, bezwijken, te gronde gaan;* sonder —, *Cl.* 312, *zonder aarzelen, onbeschroomd, onwankelbaar;* als znw. onz., *Disp.* 113, *val, ellende.*

Snodel, snoedel, bnw., *VM.* 17, *zot, dom, dwaas, verachtelijk;* als znw., *VM.* 95, 102, *gek, zot*, ook *slechtaard.*

So, bijw., *Cl.* 315, *zeer, uiterst.* Zie de Aant., bl. 179.

Soch (soges), znw. onz., *M.* I, 813, 917, *zog.*

Sochte, bnw., *VVr.* 46, *zacht, goedgunstig.*

Sonderlanc, sonderlinc (—lange, —linge), bnw., *VVr.* 55, *Disp.* 71, *Cl.* 75, *bijzonder, buitengewoon.*

Sottie, znw. vr., *M.* II, 162, *zotternij, dwaasheid.*

Sout, znw. onz., *Disp.* 127, 583, *loon.*

Spade, bijw., *Cl.* 336 (naar onze verbetering), *laat*, *nooit:* het ware spade, *het zou nooit gebeuren*, *het zou lang duren voordat.* Zie de Aant. bl. 179 vlg. en vlg. vooral *Rein.* 1474:

Dat si *spade* selen verwinnen
Also vele eren van mi;

Spaen, znw. onz., *spaander.* Niet een —, *M.* II, 60, *VM.* 47, *geen zier.*
Spanen (spoen), st. ww. bedr., *M.* II, 47, 228 v, *Ov.* 127, *verleiden*, *verlokken.* Ook ontspanen en verspanen (zie die woorden). Ohd. *spanan* (GRAFF VI, 339), mhd. *spanen* (LEXER II, 1067), gr. σπάειν. Zie vooral over dit woord Dr. DE VRIES in DE JAGER's *Arch.* IV, 223—233.
Spannen, st. ww. bedr., *spannen;* crone —, *M.* III, 395 v., *de kroon spannen*, *de zege behalen.*
Sparen, zw. ww. bedr., *Cl.* 239, *dralen*, *vermijden*, *nalaten; KCl.* 56, *inhouden*, *verzwijgen.*
Spel, znw. onz., *Disp.* 317, *vreugde*, *genot.*
Spellen, zw. ww. bedr., *M.* I, 506, 735, *verklaren*, *noemen*, *duidelijk aanwijzen;* lesen ende —, *M.* III, 498, zie Lesen. Verg. HUYD. *Pr.* I, 361 vlgg.
Spi, tusschenw., *M.* I, 485 v., *foei*, *ba.* Zie *Wal.* 6216, 6284.
Spien, zw. ww. onz., *M.* I, 746, 905, *Disp.* 215, *spieden*, *loeren*, *nauwkeurig letten.*
Spiet, znw. m., *Ov.* 11, *speer*, *lans*, in figuurlijke toepassing *bedwang.*
Spit, znw. m., *spade.* Sonder — delven, *M.* I, 20 v., *zonder spade delven*, bij uitbreiding *vergeefsche moeite doen.*
Spise, znw. vr., *OHW.* 41, *voedsel*, t. d. p. *de zielen der tot de hellestraf veroordeelden;* in de uitdrukking: der engele spise, *Cl.* 31, de vertaling van lat. *panis Angelorum*, van Christus gezegd. Verg. de Aant., bl. 171.
Spletten, zw. ww. bedr., *M.* I, 824, *splijten*, *doorboren.* Vgl. *Taalk. Bijdr.* II, 218 vg. en *Rijmb.* 5338.
Spoet, znw. vr., *M.* I, 920, *Disp.* 485, *voorspoed*, *zegen;* met spoede, *Cl.* 476, *met spoed*, *spoedig*, en in denzelfden zin metter spoet, *Disp.* 229, 387.
Spoor (sporen), znw. vr., *Cl.* 148, *spoor*, *prikkel.*
Sprake, znw. vr., *spraak.* Met luder —, *KCl.* 72, *luidkeels.*
Stade, znw. vr., *plaats;* in de uitdrukking enen in (an) staden staen, *M.* III, 290, *Disp.* 442, 591 v., *Cl.* 457, *KCl.* 27, *helpen*, *bijstaan;* te staden staen, *VVr.* 68, *te stade komen*, *helpen.*
Staen (stoet, stoede), st. ww. onz., *Cl.* 192, *staan*, *gelegen zijn;* staen an ere dinc, *Disp.* 509, *gelegen zijn aan iets*, *van iets afhangen;* staen om iet, *M.* I, 366, 379, *staan naar iets*, *er naar streven;* gestaen sijn, *Disp.* 521, *staan:* verg. *liggen* en *gelegen zijn.*
Stake, znw. m., *KCl.* 75, *staak*, *hout.*
Staken, zw. ww. bedr., *Disp.* 362, *vaststellen*, *bepalen*, in de uitdrukking tenen sekeren dage gestaect, *op een zekeren bepaalden dag.* Verg. op een gestaecte ure, *Vad. Mus.* III, 126; gestaecte prijs, *vastgestelde prijs*, JANSSEN en VAN DALE, *Zeeuwsch-Vlaamsche Bijdr.* IV, 371, 372, enz. Over *Staken* zie verder Dr. VERDAM in *Taal- en Ltb.* VI, 13.
Stal, znw. onz., *Disp.* 163, *standplaats*, *rustplaats.*
Stanc, znw. m., *Disp.* 256, *OHW.* 66, *pestwalm*, *pestlucht.*
Starken, zw. ww. bedr., *M.* II, 157, *versterken*, *bevestigen.*
Stat, znw. vr., *OHW.* 28, *plaats;* nu ter stat, *Disp.* 174, verg. 201, *nu*, *op dit oogenblik*, als eenvoudige versterking van *nu.*

Stede, znw. vr., *plaats; die leste —*, *Cl.* 12, *het jongste gericht*, eig. *de laatste plaats* of *gelegenheid;* tallen steden, *KCl.* 135, *overal;* nu ter stede, *Disp.* 201, *nu:* verg. Stat.

Steec, znw. m., *Cl.* 490, *slag*, *stoot.*

Steen, znw. m., *M.* I, 636, *burcht*, *kasteel*, nog over in de eigennamen uitgaande op *steen*, *stein.*

Steken, st. ww. bedr., *Disp.* 574, *steken*, *stooten;* — in den brant, *M.* III, 485, *op den brandstapel werpen.*

Stelen, st. ww. onz., *M.* I, 284, *slecht handelen*, *misdoen* in 't algemeen. Vgl. mnl. *dief* = *misdadiger*, *schavuit.*

Stenen, zw. ww. bedr., *M* III, 42, *steenigen.*

Sterke, bijw., *M.* III, 83, *vast.*

Sterre, znw. *M.*, I, 490 v., *staar*, bij KIL. *suffusio oculorum*, vulgo *cataracta.*

Sterveliсheit, —ede, znw. vr., *Disp.* 516, *sterfelijkheid*, in de uitdrukking hout sonder —, *het levengevend hout*, *het hout dat den dood wegneemt.*

Stillekine, bijw., *Cl.* 294, *in stille*, *in het geheim.*

Storen, zw. ww. bedr., *KCl.* 4, *kwellen*, *hinderen;* hem —, met den 2den nv., *KCl.* 127, *zich verstoren*, *zich boos maken.*

Storte, znw. vr., *Disp.* 307, *strot.*

Stotel, bnw., *M.* II, 23, *stootsch*, *geneigd tot stooten.* Evenals andere bnw. met den uitgang *el* gevormd van een ww., als *aenhangel*, *behagel.* Vgl. *Taal- en Lettb.* IV, 192.

Stoven, zw. ww. onz., *KCl.* 200, *dampen*, *zweeten*, eig. *een dampbad nemen in de badstoof.* Zie HILD 170, 91.

Strael, znw. onz., *KCl.* 80, *pijl.*

Stranc, bnw., *M.* III, 204, *sterk*, *machtig; OHW.* 72, *hard*, *zwaar*, *moeilijk;* eng. *strong* van *stringen*, lat. *stringere*, hd. *(an)strengen.*

Strate, znw. vr., *KCl.* 126, *weg.*

Strecken, zw. ww. onz., — na iet, *Ov.* 104, *zich uitstrekken naar iets*, *er naar streven*, *er moeite om doen.*

Striken, st. ww. bedr., *VM.* 24, *strijken*, *pluimstrijken*, *vleien;* onz., *trekken;* te campe —, *M.* I, 272, *ten strijde trekken.*

Stuer, bnw., *Cl.* 247, *grimmig*, *fel.* Verg. *stuursch* en *stoer.*

Subtijl, bnw., *M.* III, 24, 223, *vernuftig*, *schrander.*

Sueken, zw. ww. bedr., *KCl.* 111, 196, *zoeken.*

Sulc, vnw., *M.* I, 117, 495, 508, *de zoodanige*, *deze en gene*, *menigeen*, fr. *un tel.* Vgl. OUDEM. VI, 66 en *Rein.* 722—724 en 1103.

Suer (sure), bnw., *M.* I, 91, *OHW.* 52, *onaangenaam*, *hard;* suer werden, met den 3en nv., *Cl.* 435, *zuur worden*, *slecht opbreken*; *smart veroorzaken;* te sure worden, *Cl.* 50, 349, *bezwaren.*

Suverheit, znw. vr., *Cl.* 174, *reinheid.*

Sweet, znw. onz., *Disp.* 236, 577, *zweet.* Verg. HILD. 141, 227:

> Hoer siele blijft in anxteu groot,
> Daer God om storte zijn heilich *zweyt.*

Swelten, st. ww. onz., *M.* I, 531, *wegsterven*, *verkwijnen*, *verminderen.* Goth. *sviltan*, Ags. *sveltan*, enz. Zie DIEFENBACH, *Vergl. Wörterb.* II, 366 en *T. en Lettb.* IV, 48—51.

Swere, znw. vr., *Cl.* 490, *pijn*, *smart.*

Sweren, st. ww. onz., *Disp.* 253, *vloeken*, *ijdellijk den naam Gods*, *van Maria enz. misbruiken.*

Swerc, znw. onz., *M.* I, 82, III, 89, *VM.* 82, *zwerk*, *wolkendrift.* Verg. ohd. *svuercan*, obscurari (GRAFF VI, 897).

S w e t e n, zw. ww. onz., *Disp.* 307, *zweeten van overmatige inspanning*, in fig. toepassing *pijn doen.*

S w i n, znw. onz., *M.* II, 7, *Zwin:* de benaming van een water in Vlaanderen, ook het *Sincfal* genoemd, de oude grensscheiding van Friesland, dat tusschen Weser en Sincfal was gelegen: zie *Sp.* III[8], 93, 4 vlgg. *Zwin* beteekent in Noord-Holland nog een kreek of doorvaart tusschen twee banken. Zie Mr. VAN DEN BERG, *MNl. Geogr.* 85—88; HUYD. op ST. II, 536, 588.

T a e l m a n, znw. m., *VVr.* 40, *pleitbezorger*, *voorspraak.*

T a c, znw. onz., *M.* I, 315 v., Bedorven lezing?

T a l e, znw. vr., *Cl.* 191, *gesprek*, *spreken; Cl.* 274, *verhaal*, *geschrift;* t a l e m a k e n, *VM.* 60, *spreken*, *een tafereel ophangen* (*van iets*).

T a l e n, zw. ww. onz.; — t o t i e t, *M.* I, 903, *het woord voeren over iets*, rechtsterm.

T a l i e, znw. vr., *M.* I, 22 v., *rechtsgebied* ofr. *taille*, mlat. *tallia* (DU CANGE VI, 495).

T a m, bnw., *M.* I, 947, II, 24, *goedertieren*, *zachtmoedig;* ohd. *zam*, mansuetus, mitis (GRAFF V, 661).

T a m e l i k e, bijw., *M.* I, 405, *betamelijk*, *naar behooren.*

T e b l o u w e n, st. ww. bedr., *Disp.* 169, *verslaan.*

T e b r e k e n, st. ww. bedr., *M.* I, 113, *verbreken*, *breken*, hd. *zerbrechen.*

T e g l i d e n, st. ww. onz., *M.* I, 426, *verloren gaan*, *vervallen.*

T e k i j n, znw. onz., *Disp.* 398, 411, *teeken.*

T e l c h, znw. m., *Disp.* 70, *Cl.* 84, *tak.*

T e l l e n, zw. ww. bedr., *rekenen*, *rangschikken;* — m e t e n e n, *M.* III, 49, *rekenen onder*, *iemand rangschikken onder;* — m e t t e n k i n d e n, *M.* II, 152, *als kinderachtig beschouwen.*

T e l t, znw. m., *M.* I, 530, *gang.*

T e m p e e s t, znw. onz., *M.* III, 427, *storm*, *onweder.*

T e n d e n, voorz., met den 3den nv., *VVr.* 68, *aan het einde van*, *na afloop van.*

T e r i t e n, st. ww. bedr., *M.* I, 311 v., *aan stukken scheuren*, *verscheuren*, hd. *zerreiszen.* Ook in de Aiol-fragm. komt het woord voor.

T e r r e, znw. onz., *M.* I, 490, *teer*, eng. *tar*, doch hier overdrachtelijk voor *vuil*, *smet* in 't algemeen.

T e s l i t e n, st. ww. bedr., *M.* I, 311, *vernielen*, *te gronde richten.*

T e s t o r e n, zw. ww. bedr., *M.* III, 140, *Cl.* 128, 154, *Ov.* 47, *verwoesten*, *vernietigen*, *te gronde richten*, hd. *zerstören.*

T e w a r e n, bijw., *Cl.* 162, *in waarheid*, *waarlijk*, *zeker.*

T i d e n (t i j t), zw. ww. onz., *M* I, 687, 922, III, 332, *gaan*, *zich begeven.* Zie Dr. FRANCK in *Taalk. Bijdr.* II, 168 vlgg.

T i e g e n, voorz., *OHW.* 47, *tegen*, eig. *tjegen*, *te jegen.*

T i e n, t y e n, t y e t, (t e e c h, g e t e g e n), st. ww. bedr., met den 3den nv., *M.* I, 706, 740, 873, 881, 886, 898, III, 258, *aantijgen*, *te laste leggen;* ohd. *zîhen*, *zêh*, (*ga*)*zigan* (GRAFF V, 585), got. ga-*teihan.*, hd. *zeihen.*

T i e n, t y e n (t y e t, t o o c h, g e t o g e n), st. ww. bedr., *M.* I, 723, 743, II, 265, *trekken*, *aantrekken*, *aanhalen;* h e m — m e t e r e d i n c, *Disp.* 265, *zich inlaten met iets*, Got. *tiuhan;* ohd. *ziuhan*, hd. *ziehen.*

T i e r a n t, znw. m., *KCl.* 98, *tiran.*

T i l i k e, bijw, *Cl.* 406, *vroegtijdig.*

T o e b e h o r e n, znw. onz., *KCl.* 5, *hetgeen iemand toekomt*, *loon*, *verdienste.*

T o e b e s t a e n, st. ww. onz., met den 3den nv., *Ov.* 22, *toekomen aan iemand*, *hem behooren.*

Toebringen (-**brochte**), zw. ww. bedr., *M.* I, 220, *aanvoeren.*
Toegaen, st. ww. onz., met den 3den nv., *Ov.* 25, *toekomen aan iemand.*
Toesinden, zw. ww. bedr., *KCl.* 231, *toezenden*, *schenken.*
Toewassen, st. ww. onz., met den 3den nv., *KCl.* 125, *voor iemand wassen*, *groeien*, *hem toevloeien.*
Togen, zw. ww. bedr., *Disp.* 225, 490, *Ov.* 149, 190, 198, *KCl.* 82, *toonen.*
Tone, znw. vr., *OHW.* 29 (naar onze verbetering), *aangezicht*, *gelaat:* in al der tone, *in het geheele aangezicht.* Bij KIL.: Toon, Toone, niet alleen *demonstratio*, *ostentio* (in welken zin *toon* in 't Mnl. meermalen voorkomt), maar ook *conspectus*, de passieve opvatting: datgene wat gezien wordt, het uiterlijk, het aangezicht. VAN HASSELT haalt daarbij uit een oud getijdenboek de woorden aan: „*sette ic voer dinen toene*", voor uw aangezicht. Evenzoo leest men bij VAN MANDER, *Schilder-consten Grondt*, Cap. 6, coupl. 38:

Een openbare lichte vrouwpersoone,
Lachende vriendelijck met blijden *toone.*

Op beide deze plaatsen is *toon* manlijk, doch uit de opgave van KIL. blijkt, dat ook *toone* in gebruik was, en dat moet vr. geweest zijn. Het min gewone woord werd vermoedelijk door den afschrijver niet verstaan, die *in al der tone* misschreef, zoodat het ten laatste tot *in dat dorboerne* verbasterde. Verg. de Aant. bl. 166.
Tone, *M.* III, 219 v. Waarschijnlijk bedorven lezing.
Toort, **toirt**, znw. o., *drek*, *keutel.* (KIL.: toort, j. tort, *stercus*). Niet een —, *M.* I, 154 v., *niet het minste*, *niets hoegenaamd.*
Toren, znw. m., *Cl.* 125, 151, *smart*, *pijn.*
Torment, znw. onz., *M.* I, 210, 319, II, 179, *Disp.* 41, *Ov.* 84, *kwelling*, *pijniging*, *foltering.*
Tormenten, zw. ww. bedr., *M.* I, 204, *kwellen*, *pijnigen*, *folteren.*
Tormenteren, zw. ww. bedr., *M.* I, 801, *kwellen*, *pijnigen*, *folteren.*
Tornich, bnw., *OHW.* 35, *toornig*, *boos.*
Traen, znw. m., *M.* I, 49, 582, *VM.* 10, 49, *Disp.* 525, *vocht* in 't algemeen; *M.* I, 452, *droppel;* niet een —, *Disp.* 34, *geen droppel*, *geen zier.*
Tragen, zw. ww. bedr., *Cl.* 322, *vertragen*, *verzuimen.*
Treec, znw. vr., *streek.* Sonder valsche treken, *Cl.* 493, *zonder valsche streken*, *waarachtig*, *oprecht.*
Trecken (trecte, getrect), zw. ww. bedr., *M.* I, 488, *trekken*, *rekenen;* onz., met het voorz. te, *M.* I, 519, *zich overgeven*, *zich toewijden aan iets.* Verg. Naertrecken.
Troon, **troen**, znw. m., *M.* III, 79, 171, 401, *OHW.* 16, *Cl.* 107, 134, *uitspansel*, *hemel.*
Troosten, **troesten**, zw. ww. bedr., *Cl.* 85, *KCl.* 232, *bemoedigen.*
Truffe, znw. vr., *M.* II, 159, *beuzeling*, eng. *trifle*, in deminutiefvorm.
Trucken, zw. ww. bedr., *M.* III, 229 v., *trekken.*
Truwant, znw. m., *M.* II, 88, *Disp.* 309, *bedelaar*, *landlooper*, *vagebond;* fr. *truand*, eng. *truant.*
Tsegen, voorz., *M* I, 82 v., *tegen.*
Tusscen, zw. ww. bedr., *VM.* 18, *onderscheiden.* Zie de vroegere uitg. van den *Wap. Mart.* bl. 123.
Twaren, bijw., *Cl.* 512, *in waarheid*, *ongetwijfeld.*
Twi, voegw., *M.* I, 204, *Disp.* 15, 43, 376, *Ov.* 49, 193, 202, *waarom.* Eigenlijk *twie*, uit *te* en *wie*, instrum. van het vragend vnw. *wie*, evenals *bedi*, voer *bedie*, van *be*, *bi*, en den instr. van het aanw. vnw. *die.*

Twint, znw. onz., *kleinigheid*; Een —, *Disp.* 145, *iets;* niet een —, *VVr.* 6, *volstrekt niet, hoogenaamd niet.* Zie DE JAGER, *Lat. Versch.* 149.
Twist, znw. m., *M.* I, 188, *tweestrijd;* in twiste houden, *OHW.* 112, *in tweestrijd houden, verdeeld maken.* Van *twien*, twisten, waarvan ook *sonder twi.*

Up, met de samenstellingen zie bij Op.
Uut ende uut, bijw., *M.* I, 668, *op en uit, volkomen, in alle opzichten.*
Uutbrecken, zw. ww. bedr., *Ov.* 60 (naar onze verbetering), versterkte vorm van *uutbreken*, en dus *met geweld uitbreken.* Verg. de Aant. bl. 188.
Uutsinden, utesinden, zw. ww. bedr., *Disp.* 543, *uitzenden, schenken.*
Uutslaen, st. ww. bedr., *VM.* 5, *verdrijven, verbannen.*
Uuttrecken, zw. ww. bedr., *Ov.* 60, *uittrekken, met geweld uitrukken.* Doch verg. de Aant. bl. 188.
Uutwinnen, st. ww. bedr., *Disp.* 147, *uitkrijgen, uitpersen, verzamelen.*

Vaen (vinc, gevaen), st. ww. bedr., *Disp.* 28, *Ov.* 76, *vatten, gevangen nemen; Ov.* 108, *aanvatten, grijpen;* vele jagen ende clene —, *M.* I, 264, *veel jagen maar weinig vangen, onnutte moeite doen:* ook veel jagen sonder vaen: zie HILD. Gloss.; onz., — aen enen, *Disp.* 557, *iemand aanvatten, zijne toevlucht nemen tot iemand.*
Vaer, znw. m., *Disp.* 5, 443, *Cl.* 230, 541, *vrees.*
Vaerde, znw. vr., *weg, vaert.* Sire — varen, *Cl.* 439, *zijns weegs gaan, weggaan, verdwijnen.*
Vaert, znw. vr., *vaart, tocht.* Metter —, *Ov.* 98, 146, *dadelijk, terstond.*
Vagen, zw. ww. bedr., *M.* I, 466, *Cl.* 320, *afvegen, wegvegen, reinigen.*
Vaken, zw. ww. onpers., met den 3den nv. Mi vaect, *Cl.* 17, *ik ben door den slaap bevangen, ik ben vakerig, ik ben loom, vadsig.* Vgl. *C. en El.* 85.
Val, znw. m., *val.* Enen den — geven, *Disp.* 105, *iemand in het verderf storten.*
Vale, bnw., *vaal, dof;* — maken, *Cl.* 283, *bezoedelen, bevlekken.* In de uitdrukking minnen met valen, *KCl.* 222, *met vale paarden mennen, op slinksche wegen gaan, van den rechten weg afdwalen.* Zie mijne verklaring der uitdrukking *Taalg.* IV, 121 vlg.
Vallen, st. ww. onz., *Ov.* 144, *openvallen.*
Valsc, znw. onz, *M.* III, 47, *valschheid.* Zie Doec en vgl. hd. *ohne Falsch.*
Vanden, zw. ww. bedr., *zoeken;* doch veelvuldig in de geb. wijs gebezigd bij een ww. in de onbep. wijs, omschrijving van dat ww. in de geb. wijs, in den zin van *willen*, of gelijk wij *gaan* gebruiken, *Ov.* 237, 240. Zoo *Bouc v. Sed.* 702:

> Stant tiliken up ende *vant* bejaghen
> Herbergh, bi sconen daghe;

Rein I, 1446:

> Grimbeert, nu hoort haerwaert,
> Ende *vandet* mi gheraden.

Vgl. *Segh.* Gloss. op Vanden en Wanen.
Varwen, zw. ww. bedr., *OHW.* 32, *verven, kleuren.*
Vast, bnw., *Disp.* 89, *krachtig, sterk.*
Vat, znw. onz., *M.* I, 811, *Disp.* 281, *lichaam*, het N. Testamentische σκεῦος, met eerbied van het lichaam des Heeren of der H. Maagd. Helsce —, *M.* I, 414, *hel.*
Vechten, st. ww. bedr., *Ov.* 212, *strijden;* onz., — op enen, *VM.* 80, *strijden tegen iemand, met hem in strijd zijn.*

Vede, veede, znw. vr., *M.* I, 741, *Cl.* 447, *twist*, *veete.*
Vedelen, zw. ww. onz., *VM.* 12, *op de vedel of viool spelen*, *vedelen*, in het spreekw. vedelen vor die dove, *aan een doovemans deur kloppen:* verg. *KCl.* 206: singen den doven.
Vel, znw. m., *M.* I, 125, *val.*
Vellen, zw. ww. bedr., *M.* I, 525 v., *vellen*, *verslaan; M.* I, 729, *beslechten*, *vereffenen.*
Venijn, znw. onz., *M.* I, 609, 621, *vergif.*
Vensen, zw. ww. onz., *VM.* 30, *veinzen.*
Ver, znw. vr., *M.* I, 5, 55, *Disp.* 422, *vrouw*, vóór een eigennaam of een naam bij persoonsverbeelding. Vooral de namen der deugden en ondeugden werden bij allegorische voorstelling vrouwelijk genomen en door *Vrouwe* of *Ver* vooraf gegaan. Zoo passim in *die Rose: Ver Jalousie*, *Ver Scamelheit*, mijn *Vrouwe Ver Hovesscede*, enz. In den *Rein.* 4014 wordt het paard als *ver merrie* aangesproken. Zie HALBERTSMA, *Aantt.* 20, 377, 475; HUYD. op ST. II, 149.
Verbaren, zw. ww. bedr., *M.* III, 358, *openbaren*, *vertoonen.*
Verbenen, zw. ww. bedr., *M.* III, 52, 125 v., *beschimpen*, *verlakken*, *verschalken*, *voor den gek houden.* Eigenlijk met een *beentje* of vogelfluitje in het net lokken; mhd. *erbeinen*, locken mit dem *wahtelbeine* (BEN. I, 102, LEXER I, 610). Zie ook VELTH. IV, 49, 28; 62, 83; *Yst. Bl.* 3470; *Seg. v. Jer.* 9518, en vooral *Taalg.* III, 269 vlgg.
Verbidden, st. ww. bedr., *Disp.* 582, *Cl.* 344, *door bidden vergiffenis verkrijgen voor iets.*
Verbinden, st. ww. bedr., Hem —, *M.* II, 73, *zich verbinden*, *zich verplichten.*
Verbiten, st. ww. bedr., *M.* I, 312, *Ov.* 48, *doodbijten*, *met de tanden verscheuren.*
Verblenden, zw. ww. bedr., *KCl.* 89, *verblinden.*
Verboren, zw. ww. bedr., *M.* III, 234, *KCl.* 10, *verbeuren.*
Verburen, verbueren, zw. ww. bedr., *Disp.* 24, 34, *verbeuren*, *verdienen; Ov.* 201, *verbeuren*, *boeten.*
Verchieren, zw. ww. bedr., *Disp.* 57, 70, *versieren.*
Verdagen, zw. ww. bedr., *Cl.* 323, *aan den dag brengen*, *te voorschijn brengen*, in pass. *verschijnen*, *het licht zien.*
Verdinc, znw. onz., *Ov.* 213, *vrijpleiting*, *verlossing.*
Verdoen, znw. onz., *Ov.* 128, *gebruik.*
Verdomen, zw. ww. bedr., *M.* I, 526, *veroordeelen.*
Verdoren, zw. ww. onz., *M.* I, 144, II, 3, 167, *Disp.* 564, *Cl.* 368, *Ov.* 50, *verdwazen*, *gek*, *dwaas worden;* bedr. *Disp.* 19, *verdwazen*, *gek maken.*
Verdouwen, zw. ww. onz., *M.* I, 454 v., *verkwijnen.* Zie Bedouwen.
Verdrach, znw. onz., *nalating.* Sonder —, *Disp.* 206, *zonder ophouden.*
Verdragen, st. ww. bedr., *M.* I, 457, 464, *verschoonen*, *ten goede duiden.*
Verdriven, st. ww. bedr., *dwingen.* Verdreven sijn, *M.* II, 87, *gedwongen zijn*, *in nooddwang gebracht zijn*, *genoodzaakt zijn.*
Verduwen, zw. ww. bedr., *Ov.* 243, *van zich stooten*, *verstooten.*
Vereescen, verheescen, zw. ww. bedr., *M.* III, 399, *vernemen; M.* III, 126, 423, *bespeuren.*
Vergaen (verginc, vergangen), onr. st. ww. onz., *Disp.* 6, 502 v., *verdwijnen*, *zich niet meer vertoonen.*
Vergeten (verget), st. ww. onz., met den 2den nv., *Disp.* 46, 227, *vergeten.*
Vergramen, zw. ww. bedr., Hem —, *M.* I, 480, *zich vertoornen*, *kwaad worden.*

Verheffen, st. ww. bedr., *M.* III, 203, *aanheffen.*
Verhogen, zw. ww. bedr., *VVr.* 32, *verheugen, verblijden.*
Verkeren, zw. ww. onz., *M.* I, 143, *omkeeren, veranderen.*
Verkies, znw. onz., *KCl.* 121, *keus.*
Verclaren, zw. ww. bedr., *OHW.* 34, *verhelderen, zuiver maken; Cl.* 436, *helder maken, bekend maken; Cl.* 514, *in klaarheid, in helderheid overtreffen.*
Verladen, st. ww. bedr., *M.* I, 897, III, 287, *bezwaren, belasten.*
Verlasten, zw. ww. bedr., *M.* III, 107, *door een last drukken, bezwaren.*
Verlaten, st. ww. bedr., *Disp.* 545, *kwijtschelden, vergeven.*
Verleden, zw. ww. bedr., *M.* II, 22, *een tegenzin in iets krijgen, het land aan iets krijgen.* Vgl. de Mnl. uitdr. *enen leet gewinnen,* OUDEM. IV, 66.
Verlenen, zw. ww. bedr., *M.* III, 52 var., 125, *in leen geven.*
Verloossen, verloessen, zw. ww. bedr., *OHW.* 120, *Cl.* 234, 466, *verlossen.*
Vermaledien, zw. ww. bedr., *Cl.* 210, *vervloeken;* deelw. vermaledijt, —dide, *Ov.* 34, 55, *vervloekt.*
Vermaren, zw. ww. bedr., *Cl.* 244, *bekend maken.*
Vermiden, st. ww. bedr., ook met den 2den nv., *M.* I, 681, *ontzien, sparen.*
Vermoeden, zw. ww. bedr., *M.* I, 763 v., *in zijn gemoed opvatten, wanen, meenen;* hem —, *M.* I, 763, *in den waan verkeeren, wanen.*
Vermoenen, zw. ww. bedr., versterkte vorm nevens vermanen. Verg. Ags. *monigan, mynegjan* (ETTM. 218, 220); Ohd. (*bi*) *munigon* (GRAFF II, 779); Mhd. *münjan* (BEN. II, 54*b*). Enen des vermoenen, *Ov.* 119, *iemand aan iets manend herinneren, het hem onder de oogen brengen.* Hem vermoenen, *Ov.* 89, *zich zelven iets manend te binnen brengen, zich zelven er toe aansporen, er toe besluiten.* Vgl. Dr. FRANCK op *Flandrijs* bl. 151.
Vernachten, zw. ww. onz., *M.* II, 218 v. In twee teksten staat *vernacht,* waarschijnlijk een schrijffout voor *veruacht, vervacht:* zie Vervechten.
Verniden, zw. ww. onz., met den 2den nv., *M.* I, 681 v. *een afkeer hebben.*
Verplechten, zw. ww. bedr., *M.* I, 89, 447, *verbinden, verstrikken.* Vgl. HILD. Gloss. i. v. en *Lsp.* Gloss. op Plechten.
Verpletten, zw. ww. bedr., *KCl.* 133, *verpletteren.*
Versaden, zw. ww. bedr., *M.* III, 297, *Disp.* 279, 551, *KCl.* 37, *verzadigen.*
Versagen, zw. ww. bedr., *Cl.* 314, *KCl.* 215, *versagen, bevreesd maken, verschrikken.*
Versceden (versciet, versceden), st. ww. onz., *M.* III, 409, *zich scheiden;* deelw. versceden, *M.* II, 16, III, 408, *gescheiden;* als znw. onz., *VVr.* 52, *verscheiden, heengaan, uiteinde.*
Versceet, znw. onz., *M.* I, 205, III, 97, *einde, uiteinde, ophouden.*
Verscoven, bnw., *KCl.* 205, *ellendig, rampzalig;* eigenlijk deelw. van verscuven, *verstooten.*
Verscruven, st. ww. bedr., *M.* I, 13, *verstooten, verwerpen.* In beteekenis volkomen gelijk aan Verscuven, waarmede het dan ook herhaaldelijk wordt verwisseld.
Verscuven, st. ww. bedr., *M.* I, 13 v., *verstooten, verwerpen.*
Verseren, zw. ww. bedr., *M.* I, 187, *bedroeven;* onz. *Disp.* 578, *droevig zijn, ineenkrimpen van smart.*
Versetten, zw. ww. bedr., *Ov.* 109, *verzetten, verplaatsen.*
Versiken, st. ww. onz. (*verseec, *verseken*), *OHW.* 56 (naar onze verbetering), *zwaar zuchten, verzuchten.* Ags. *sîcan,* Eng. *to sigh.* Zie het Gloss. op mijne *Bloemlezing* en *Segh.* Gloss. i. v.
Versinnen, st. ww. bedr., Hem —, *Disp.* 464, *zich bedenken, te rade gaan.*
Versliten, st. ww. bedr., *M.* I, 312 v., *Disp.* 464, *verspillen, verderven*

Versmaden, deelw. **versmaden**, st. ww. bedr., *KCl.* 30, *verwerpen, smadelijk bejegenen.*
Versmalen, zw. ww. bedr., *M.* I, 123 v., *verkleinen.*
Versmoren, zw. ww. bedr., *M.* I, 700, II, 6, 161, III, 480, *Disp.* 596, *KCl.* 50, 188, *verstikken, ombrengen;* versmoort, *Ov.* 40, *verstikt, geheel aan iets overgegeven;* — van sinnen, *Disp.* 286, *beneveld van zin, bevangen:* verg. *smoordronken, smoorlijk verliefd.*
Versnellen, zw. ww. bedr., Hem —, *M.* III, 502, *zich haasten, zich beijveren.*
Versniden, st. ww. bedr., *Ov.* 97, *door snijden stomp maken.*
Versoenen, zw. ww. bedr., *Disp.* 138, *in genade doen aannemen.*
Verspanen, st. ww. bedr., *M.* I, 435, *verlokken, vervoeren.* Verg. Spanen.
Verspuwen, st. ww. bedr., *Ov.* 240, *uitspuwen, versmaden.*
Verstaen, st. ww. bedr., *verstaan;* geb. wijs verstant, *Disp.* 275.
Versuchten, zw. ww. onz., *Disp.* 479, *verzuchten.*
Verswaren, zw. ww. bedr., *M.* I, 174, III, 463, *bezwaren, beladen, belasten.*
Versweren, st. ww. bedr., *Disp.* 238, *bezweren; M.* II, 13, *afzweren;* deelw. versworen, *KCl.* 20, *meineedig.*
Vertaren, zw. ww. bedr., *M.* I, 179, *verteren, vernielen.*
Verteren (verterde), zw. ww. bedr., *Disp.* 370, *verteren, vernielen.*
Vertien, vertyen, st. ww. onz., met den 2den nv., *Cl.* 218, *afzien van iets, verzaken,* hd. *verzichten.*
Vertogen, verl. deelw. van vertien. In de uitdrukking int —, *M.* I, 754, *in het geheim.* Zie *Mloep* en *Lsp.* Gloss.
Veruwen, zw. ww. bedr., *Ov.* 230, *verven.*
Vervagen, zw. ww. bedr., *M.* I, 466 v., *schoonvegen, reinigen.*
Vervaren, st. ww. onz., *Disp.* 502, *verdwijnen.*
Vervechten (vervacht), st. ww. onz., *M.* II, 218, *de overwinning bevechten, zegepralen.*
Vervogeden, zw. ww. onz., *onder landvoogdij stellen;* als znw., *M.* III, 125, *landvoogdij.*
Verwagen (verwoech), st. ww. bedr., *Disp.* 258, *omdraaien.*
Verwaren, zw. ww. bedr., *M.* I, 347 v., *bewaren, bezorgen, besturen.*
Verwaten, st. ww. bedr., *Disp.* 545, *in den ban doen, vervloeken.*
Verweert, bnw., *KCl.* 179, *verdorven.* Verg *Theoph.* 736. Eig. verl. deelw. van het zw. ww. *verwerden*, Mhd. (zw.) *verwerten*, goth. *fravardjan*, in vorm en beteekenis geheel één met Lat. *pervertere.* Verg. BEN. III, 608, SCHULZE 414.
Verwerren, zw. ww. bedr., *Disp.* 45, *verwarren.*
Verwijt, — ite, znw. onz., *Cl.* 270, *aanklacht, beschuldiging.*
Verwoet, bnw., *M.* I, 895, 921, *woedend, razend.*
Viant, znw. m., *Disp.* 19, 257, *VVr.* 12, *OHW.* 40, 71, *duivel;* die oude —, *M.* III, 328, *de booze, de duivel.* Zie de Aant. bl. 154.
Vier, znw. onz., *Cl.* 152, *vuur.*
Vinden, st. ww. bedr., *M.* II, 155, *uitdenken, verdichten.*
Virtuut, znw. vr., *M.* I, 673, *kracht, vermogen.*
Visike, znw. vr., *OHW.* 56, *geneesmiddel.* Doch de lezing is bedorven: zie de Noot.
Vlaen, st. ww. bedr., *M.* I, 648, *Disp.* 30, *villen.* Vgl. *Segh.* Gloss.
Vlaken, zw. ww. onz., *Disp.* 361, *blaken.* Zoo ook *Vl Rijmk.* 7931 en verg. *vlacken* (Kil. *spargere flamman*) en ons *flakkeren* (DE JAGER, *Freq.* II, 686).
Vleen, vleeuwen, fleuwen, zw. ww. bedr., *M.* I, 17, 33, III, 19, *Disp.* 505, *smeeken*, hd. *flehen.* De wisselvorm *vleeuwen* is hierdoor ontstaan, dat de *h* in versterkten vorm dikwijls *w* wordt, evenals van *schreien*, eig. *schreihen: schreeuwen.*

Vlegge, znw. vr., *Ov.* 95, *scheur*, *barst*. Zie *Eleg.* 411, *Lane* II, 45059.
Vlien, st. ww. onz., *M.* I, 726, *Cl.* 273, *vluchten*.
Vlies, znw. onz., *KCl.* 119, *vacht*, bij uitbreiding van de *geschoren kruin* gezegd. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* 27.
Vlijt, znw. m., *vlijt*, *ijver;* met vlite, *Cl.* 267, *ijverig; M.* I, 609, *naijver*, *ijver*, *zucht*.
Vlint, znw. onz., *M.* II, 72, *steen*, *kei*, gr. πλίνθος. Zie *D. War.* VIII, 84, 43: Haer hert is harder dan een *vlint*. In Groningen en Drenthe nog in gebruik, vooral als benaming der groote steenen van de Hunebedden. Verg. hd. *flinte*, aldus genoemd naar de *vlint* of *vuursteen*, ter onderscheiding van andere vuurroeren, waarbij men zich van de lont bediende.
Vlooch, vloge, znw. m., *M.* III, 28, *KCl.* 30, *vlucht*.
Voet, znw. m., *voet*. Onder voet werpen, *Disp.* 226, *onder den voet werpen*, *verwerpen*, *versmaden;* onder voet trecken, *KCl.* 61, *onder den voet halen*, *versmaden;* onder voet liggen, *OHW.* 57, *ter aarde liggen*, *te gronde gericht zijn*.
Vogedie, znw. vr., *VM.* 16, *voogdij*, *beheer*, *heerschappij*.
Voget, znw. m., *M.* III, 113, *landvoogd*, *heer*.
Volen, verl. deelw. van velen, val, st. ww. bedr., *Disp.* 339 v., *bevelen*, *aanbevelen*, inzonderheid gebruikelijk in de uitdrukking *den duvel volen*, vervloekt. Zie *Lsp.* Gloss.
Volgen, zw. ww. onz., met den 3den nv., *M.* I, 338, *volgen*. Zoo ook *Wal.* 251, 708, *Ferg.* 63, 4465, *Limb.* XI, 1063 enz.
Volleren, zw. ww. bedr., *Cl.* 257, *ten volle leeren*, *ten volle beseffen*.
Volprisen, zw. ww. bedr., *Cl.* 396, *volprijzen*, *naar waarde loven*.
Vont, znw. m., *M.* I, 358, *Disp.* 193, *vonst; Ov.* 235, *vinding*, *M.* I, 654, *list*, *kunstgreep*.
Vonte, znw. vr., *Ov.* 19, *doopvont*.
Voorgegare, znw. onz., *Cl.* 357, naar de gissing vermeld in de Aant. bl. 180 vlg. Zie aldaar.
Voorttien, vorttien, st. ww. bedr., *Disp.* 305, *voor den dag halen*.
Voorttrecken, voerttrecken, st. ww. onz., *Ov.* 49, *optrekken*, *ten strijde trekken*.
Vorders, znw. m. mv., *M.* III, 278, *voorouders*.
Voren, bijw., *KCl.* 116, *vooraan;* enen — leven, *KCl.* 44, *iemand door een goed leven voorgaan;* te — bringen, *VVr.* 4, *openbaren*, *verkondigen*.
Vorengaen, st. ww. onz., *Disp.* 547, *voorgaan*, *de eerste plaats bekleeden*.
Vorencraken, zw. ww. bedr., met den 3den nv., *KCl.* 41, *iemand iets voorkraken*.
Vorensetten, zw. ww. bedr., *M.* III, 131, *KCl.* 1, *vooropzetten*' *bovenaan plaatsen*.
Vorspreken, voerspreken, st. ww. bedr., *Disp.* 139, *Ov.* 56, *voorzeggen*, *voorspellen*.
Vrede, znw. m., *vrede*, in de uitdrukking enen den — bevelen, *Disp.* 351, zie de Aant. bl. 157, *Cl.* 292, *kalmte*, *rust*.
Vri, bnw., *Disp.* 17, *VVr.* 26, *edel*, *vrijheerlijk*, *vrijmachtig;* sijns selves vri, *M.* III, 178, *vrijmachtig*.
Vrien, zw. ww. onz., *Ov.* 147, *vleiend smeeken*. Verg. de uitdrukking *om iets vrijen*.
Vro, bnw., *VVr.* 8, 25, 49, *blijde*, *vroolijk*, *verheugd*, hd. *froh*.
Vro, bijw., *M.* II, 201, *vroeg;* hd. *früh*.
Vrocht, znw. vr., *KCl.* 9, *vrucht*.

Vroeden, zw. ww. onz., *wijs zijn;* als znw. onz., *M.* II, 325, *wijsheid.*
Vroedom, znw. onz., *M.* II, 325 v., *wijsheid.*
Vroet, bnw., *Disp.* 384, *Cl.* 129, 187, *KCl.* 25, 26, *wijs*, *verstandig;* enen vroet maken ere dinc, *Disp.* 488, *iemand in iets onderrichten*, *hem iets mededeelen.*
Vroetscap, znw. vr., *M.* II, 151, *wijsheid*, *knapheid.*
Vroheit, —ede, znw. vr., *Cl.* 502, *vreugde*, *blijdschap.*
Vrome, znw. vr., *M* I, 36, 887, *Disp.* 74, *voordeel.*
Vromich, —ech, bnw. *M.* I, 385, *kloek*, *dapper.*
Vrone, znw. m., *M.* III, 400, *heer.* Naast *vrouwe*, domina, bestond in het Ohd. *fro*, goth. *frauja*, dominus (GRAFF III, 804), waarvan de een of andere vorm, waarsch. gen. plur, voortleeft in het hd. *frohn.* (vgl. GRIMM *Wtb* op Frohn), nl. *vroon*, bij ons nog over in *vroondienst*, *vroonlanden*. *Vroonen*, een dorp in Noord-Holland, *Vronle*, *Franlo* (Mr. VAN DEN BERGH, *Mnl. Geogr.* 149): *Vronanstat* (ald. 162).
Vroom, vrome, bnw. *M.* I, 385 v., *kloek*, *dapper.*
Vroude, znw. vr., *VVr.* 9, 63, *Cl.* 95, 203, *Ov.* 202, *vreugde*, *blijdschap.*
Vrouwe, znw. vr., *Disp.* 39, *meesteres*, *gebiedster.*
Vrucht, znw. m., *OHW.* 5, *vrucht.*
Vrucht, znw. vr., *Disp.* 475, *vrees.*
Vruchtelijc, bnw., *Cl.* 449, *vreeselijk*, *verschrikkelijk.*
Vucht, bnw., *Disp.* 478, *vochtig*, *nat.*
Vullen, vollen, Te —, bijw., *M.* III, 31, 36, *Disp.* 590, *ten volle*, *volkomen.*
Vulleest, znw. m., *M.* III, 424, *volmaaktheid;* — geven, *M.* III, 246, 402, *volbrenging geven*, bij uitbreiding *bijstaan*, van *vul*, *vol* en *leesten*, ohd. *folleistjan*, osaks. *fullestian* (GRAFF II, 252, HEYNE, *Hél.* Gloss. 196), van ohd. *leistjan*, nhd. *leisten;* verg. mnl. *geleesten.*
Vure, znw. vr., *Cl.* 43, *vore*, *ploegsnede.*

Wach, tusschenw., *M.* I, 693 v., *Disp.* 202, *wee*, *ach.*
Wachten, zw. ww. onz., met den 2den nv., *KCl.* 157, *afwachten.*
Waden (woet), st. ww. onz., *M.* III, 377, *Disp.* 232, *vloeien.*
Waen, znw. m., Sonder —, *Ov.* 73, *waarlijk*, *waarachtig*, *ongetwijfeld*, veelal bloote bevestigingsformule.
Waer, znw. onz., *Disp.* 184, *waarheid.*
Waer, znw. vr., *borg.* In de uitdrukking — spreken, *Disp.* 453, *borg staan*, *zich borg stellen.* Van ware, *borg*, nog over in *waarborgen.* Zie HILD. Gloss. op Waer segghen, eene uitdrukking die men ook aantreft in de *Enqueste* van 1494: zie het Gloss ald.
Waer, bijw., *M.* I, 145 var., III, 475, *Disp.* 495, *maar*, *slechts.*
Waerheit, znw. vr., *M.* I, 573, 638 v., II, 326, eene verkorting van *in waerheit*, *en waerheit*, *ewaerheit*, evenals *trouwen* voor *in trouwen*, *en trouwen.*
Waersager, znw. m., *VM.* 35, *waarheidspreker*, *waarheidlievend mensch.*
Waert, —rde, bnw., *M.* I, 344 v., 399, *edel.* Zie HILD. Gloss.
Wage, znw. vr., *weegschaal.* In der wagen setten, *KCl.* 216, *in de waagschaal stellen.*
Wagen, zw. ww. onz., *M.* III, 108, *waggelen*, *wankelen.* Vgl. *Rijmb.* 31862 en Gloss.
Wagescale, znw. vr., *Cl.* 195, *weegschaal*, bij uitbreiding *oordeel*, *gericht*, in de uitdrukking die leste —, *het jongste gericht.*
Waken, zw. ww. onz., *Disp.* 358, *waken;* — om iet, *Cl.* 14, *zich inspannen op iets*, *er moeite voor doen;* — op iet, *KCl.* 91, *letten op iets.*

Wal, znw. m., *afgrond;* die helsce —, *Disp.* 108, *de helsche afgrond.* Zie *Lsp.* Gloss.

Wale, bijw., *Cl.* 281, *Ov.* 109, *wel.*

Wane, wanen, bijw., *Disp.* 36, *OHW.* 76, *KCl.* 161, *van waar.*

Wandel, bnw., *M.* I, 120, 437, 626, 654, *wuft*, *veranderlijk.*

Wankel, bnw., *M.* I, 120 v., 437 v., 626 v., 654 v., *veranderlijk, wisselvallig.*

Want, voegw., *M.* I, 510, 875, *Cl.* 401, *omdat*, *dewijl.*

Wapene, tusschenw., *M.* I, 1 enz. passim, *wee;* ook wapene van, *M.* I, 259, *wee over.* Het geroep van den klager voor het gevecht, dat gewoonlijk drie malen plaats had. Zie GRIMM, *RA.* 634, NOORDEWIER, *R. O.* 414.

Warande, znw. vr., *KCl.* 182, *jachtperk*, KIL. locus septus ubi ferae inclusae custodiuntur et asservantur. Zie DUCANGE VI, 911 op Warenna. Verkeerdelijk wordt *Moriaen* Gloss. dit woord verward met het uit het Oosten afkomstige woord *veranda.* Zie SCHELER, E. MÜLLER, LITTRÉ, WEIGAND, i. v. Bij DOZY. *Oosterl.* ontbreekt het woord.

Ware, znw. onz., *OHW.* 23, (naar de verbetering voorgesteld in de Aant., bl. 165), *afsluiting*, *slagboom*, Hd. *das wehr*, weermiddel, afsluiting. Van eene versperring tot verdediging tegen den vijand, een fort, eene schans, vindt men *were* gebezigd in *Brab. Y.* I, 1449. Verg. Ags. *vær*, septum, munimentum (ETTM. 95), Deensch *værn*, bolwerk. *Ware*, *war*, voor eene afsluiting in een water, bij SCHILLER en LÜBBEN, *Mnd. Wtb.* V, 602. Wat de woorden van onzen dichter betreft, zij hier nog even opgemerkt, dat het vers:

Brac der helledore iserijn ware,

wel wat lang is. Misschien schreef de dichter alleen:

Brac der hellen yserijn ware.

In *daer*, als *d'* geschreven, school wellicht de y van *yserijn* (∂'ſi iu-yſ'iu).

Wasdom, znw. m., *M.* I, 96, *winst*, *voordeel.*

Wassen, st.ww. onz., *groeien, ontstaan, geboren worden.* Die niene wies, *M.* I, 132, *die nooit geboren werd*, dus *de ongeborene*, *de in alle eeuwigheid bestaande.*

Weder, voegw., gevolgd door so of door of, *M.* I, 743, 769, *of — of*, lat. *utrum — an;* gevolgd door no of noch, *Cl.* 273, *noch — noch.*

Weder ende voert, bijw., *M.* I, 592, *aan alle kanten*, *alom.*

Wederstaen, st. ww. bedr., *M.* I, 78, *verhinderen*, *beletten.* Zie bij Kere.

Wederstoot, —stoet, znw. m., *M.* II, 319, III, 273, *VVr.* 69, *Ov.* 174, *onheil*, *tegenspoed*, *tegenstand.*

Weeldich, bnw., *M.* I, 820, *Disp.* 283, *weelderig*, *overdadig.*

Weeldicheit, weldicheit, —ede, znw. vr., *M.* I, 854, *weelderigheid*, *overdaad.*

Ween (wene), znw. m., *M.* I, 30, 101, 325, 637, III, 22, *VM.* 31, 101, *Disp.* 88, 329, 425, 501, *Ov.* 23, 56, *droefheid*, *rouw*, *ellende;* ook onz., dat aersce wene, *Cl.* 411, *het aardsche tranendal.* Ook in den vorm

Wein (weine), znw. m., *Cl.* 35, 228, *Ov.* 234, *ellende.*

Weldaet, znw. vr., *M.* I, 278, 302, 571, *de goede werken*, volgens het kerkelijk begrip.

Welde, znw. vr., *KCl.* 89, 152, *weelde*, *overdaad.*

Welstaen, znw. onz., *welstand*, *welvoeglijkheid;* na den welstane, *Cl.* 358, *overeenkomstig den welstand*, *naar behooren.*

Werachtich, bnw., *M.* I, 566 v. (*weerachtig*), *geschikt om tegenweer te bieden*, *dapper*, *flink.* Vgl. *Parth.* 5950, waar ten onrechte *waerachtich* staat, *Wal.* 10806, *Troyen* 2212; *Grimb. O.* II, 216, 479, en *Moriaen* Gloss.

Werde, znw. vr., *KCl.* 54, *waarde.*
Were, znw. vr., *M.* III, 98, *Ov.* 9, *verdediging, tegenweer, hoede*, **die helsce** —, *Cl.* 217, *de helsche tegenweer*, bij uitbreiding *het hellerot, de duivelenschaar.*
Weren, zw. ww. bedr., *OHW.* 17, *afweren;* onz., *Cl.* 273, *zich verweren.*
Werre, znw. vr., *M.* I, 494, *verwarring, ongelegenheid.*
Wers, bijw., *Disp.* 47, *slechter, minder*, eng. *worse.*
Wesen, st. ww. onz., *OHW.* 33, *bestaan.*
Wet, znw. vr., *M.* I, 826, *Disp.* 40, *geloof, godsdienst.*
Wien, wyen, zw. ww. bedr., *M.* III, 254, *Cl.* 219, *wijden, heiligen.*
Wies, betr. vnw., 2de nv. enkv. onz., *M.* III, 379, zonder op geslacht of getal te letten, geheel gebruikt als ons *waarvan*, fr. *dont.* Vgl. *Segh.* bl. 183; *D. Lucid.* 4007 en STARTER 14: Goddinne *wiens* minne, en bl. 150 en 151, waar men dezelfde eigenaardigheid 13 malen vindt.
Wijch, znw. m., *M.* I, 524, *OHW.* 72, *strijd.* Nog overig in de eigennamen *Wichbold*, boud ten strijde, en *Lodewijk*, eigenlijk *Hludwig*, beroemd in den strijd, gelijk het zeer juist door een schrijver uit de XIde eeuw wordt verklaard:

Nempe sonat HLUTHO *praeclarum*, VVICH quoque *Mars* est.

HLUD beantwoordt volkomen aan gr. κλυτός, lat. (*in*)*clytus.*
Wijgaert, znw. m., *Disp.* 144 v., *wijngaard, wijnstok.*
Wijnbrauwe, znw. vr., *Cl.* 332, *wenkbrauw.*
Wijsman, znw. m., *VM.* 98, 103, *de verstandige, knappe man.*
Wilen, bijw., *Cl.* 40, 133, 170, 262, 478, *Ov.* 180, *weleer, eertijds.*
Willens, bijw., *M.* I, 889, 895, *vrijwillig, uit eigen wil.*
Winc, znw. m., *M.* III, 91, 256, *wankelmoedigheid.*
Winnen, st. ww. bedr., *M.* I, 547, *Disp.* 120, 219, 255, *voortbrengen.*
Wint, znw. m., *wind.* **Te winde hangen**, *OHW.* 98, *in den wind hangen.* Vgl. *windewaien*, *C. en El.* 802.
Wisen, zw. ww. bedr., *M.* I, 184, *onderwijzen, onderrichten; M.* I, 545, 766, *veroordeelen, verwijzen.* Vroeger zwak, als afgeleid van mlat. *visare* (DUCANGE i. v.), gelijk nog blijkt uit het znw. *gewijsde*, vonnis.
Wissel, znw. m., *VVr.* 53, *verwisseling.*
Wit, znw. onz., *Disp.* 376 (naar onze verbetering), *wit, oogmerk, doel;* doch hier met eene woordspeling door de bijgedachte aan *wit*, als het gewone epitheton van *zilver* en bepaaldelijk van *zilvergeld.* Verg. *Sp.* IV[1], 41, 71, *Rijmb.* 15195, HALBERTSMA op *Sp.*, bl. 269, enz. Dat *wit*, dat zilvergeld, is het eigenlijke *wit* van den ontrouwen herder.
Woekenere, znw. m., *M.* I, 370, *woekeraar.* Verg. *toovenaar*, mnl. *toverare; kamenier*, lat. *cameraria.*
Wort, znw. onz., *woord*, des Vader —, *VVr.* 18, *het woord des Vaders*, als benaming van Gods zoon.
Wrake, znw. vr., *Cl.* 166, *wraak, vergelding;* **die leste** —, *Cl.* 23, *het laatste oordeel, het jongste gericht;* **die ewelike** —, *M.* III, 492, *de hellepijn, de eeuwige straf.*
Wreet, bnw., *M.* II, 303, *scherp, fel, gebeten.*
Wreken, st. ww. bedr., *KCl.* 214, *wreken, straffen;* met den 2den nv., *Ov.* 200, *wreken, wraak oefenen voor iemand;* — **aen ere dinc**, *Cl.* 487, *wraak oefenen aan iets, zijn moed koelen aan iets.*
Wrecken, zw. ww. bedr., *M.* I, 491 v., II, 23 v., *wekken.* Zie HILD. Gloss. op **Wrecken** en **Verwrecken**, OUDEMANS, *Wdb. op Bred.*, op die woorden.
Wulf, znw. m., *Disp.* 367, 381, *wolf.*
Wulle, znw. vr., *Disp.* 348, *wol.*

BIJLAGEN.

A. VARIANTEN VAN HET I^e EN IIe BOEK VAN DEN WAPENE MARTIJN, UIT EEN HS., GEVONDEN IN HET ARCHIEF TE BRUGGE.

I.

1 Merten h. saelt. — 2 dese w. — 3 gelove. — 4 van eeren. — 6 der heeren. — 7 scalken. — 10 Ic zye d. gherechten. — 11 Beyde bescatten; — 13 often.

16 zijne heerscappie. — 17 Dattie g. vleeut. — 18 Hem en d. dat no d. — 19 Datti ye. — 20 Al gaet in den helschen pit. — 21 Eest grau blau zwert oft wit. — 22 Hets ghetrouwe als die zie. — 23 Recht man delvet sonder spit. — 24 Hine heeft te poynte niet gehit. — 25 In gheene baelgye.

27 Merten. — 30 W. quam ons desen w. — 31 Dat *ontbr.* — 32 Ende nu s. dus h. — 34 Antwoirt mi ja oft n. — 36 Ledicheyt — gheen. 37 Arbeyt. — 39 spreect e. ict.

43 verclaren. — 44 es b. — 45 niet en. — 46 wilics n. ontgaen. — 47 Ic — 48 zochte. — 49 seynde — 50 zinnen. — 52 gheerne volbr. 53 Merten doen. — 54 verheffen. — 55 Doen. — 56 Van den d. e. wijsde hem. — 58 zij. — 61 E. en w. n. d. zij k. — 62 Zeght mi w. dit fenijn. — 63 Toecht. — 64 ict gheerne. — 65 scult dat het. — 66 dunct. — 68 pinen. — 69 zij. — 71 niet en. — 72 es del herte. — 73 sij te clymmen. — 74 int l. zo meer. — 76 E. oic zietment wel o.

79 licht. — 80 oge bericht. — 81 hare e. nature. — 82 Als. — 84 sij te diere u. — 85 ghetonen h. scone lecht. — 86 Dus. — 87 Die e. — 88 Als. — 89 haer. — 90 zij l. — 91 haer.

92 S. dat. — 93 wart ja e. ja n. — 95 om. — 96 Want d. w. uut. — 97 W. soet. — 99 Dat h. ontfermde d. negheen. — 100 uut. — 102 knaghen.

106 Off brieve. — 108 H. el n. dan g. — 109 Alzo l. had mi een S. — 112 D. wilen eer. — 113 Es nu te nieute b. — 114 waens n. heere g. — 116 eynde. — 117 sulke es slans.

118 Merten (*en zoo overal later*). — 121 Ic en w. toe. — 122 scalke h. loesheit. — 123 versmale. — 125 Dus smeect die sinen here wel. — 126 treet. — 128 Hem b. datti. — 129 lesten. — 130 scalken. — 132 B. oft e. G. d. nye en w. — 133 Maecte a. cr. — 136 voir r. — 137 zeyt mi als. — 138 dlijf. — 140 Heeft b. merct. — 141 Dese d. eest w. — 142 blynder.

144 zegt bistu. — 145 en es. — 146 ghevensder. — 150 Wat. — 151 hels ant dlegher b. — 152 selent. — 153 wortstu v. ende. — 154 En g. om dijn.

157 noyt. — 158 es l. — 159 sijnre hoeden. — 162 hoeden. — 163 ghebinct. — 164 wint. — 165 men. — 166 hoger. — 167 zo meerder. 168 gloeden. — 169 duvelen roeden.

170 Den rechten w. — 171 alder. — 174 e. wert bezwaert. — 175 D. z. met sonden g. — 176 datmen begheert. — 177 E. niet en r. wie dat mesvaert. — 179 Dan comt d. d. die niet en spaert. — 180 want *ontbr*. — 181 Om te p. — 182 niemant.

185 V. dat. — 189 heefti. — 190 ghewint. — 191 scalcheden. — 194 kinder.

197 Een d. dat. — 198 gheerne. — 200 Datti — wreet. — 202 in sonden st. — 203. Langher. — 205 Eeuwelijc. — 207 Dordeel. — 208 weet is wien. — 209 Jacob die alle h. k. — 212 Om d. hij wille als. — 213 A. l. onghekent. — 214 Opdat. — 216 eeuwelic wert. — 218 dijn h. — 219 Duncti. — 220 voort brochte.

222 segghes. — 223 die *ontbr*. — 227 den h. — 228 lover. — 229 Dropel waters en. — 230 tellenne te bestane. — 231 heeft. — 234 Pl. mede om.

235 Suete Merten m. leest. — 236 gaef ic w. goet e. s. — 238 Waer. — 239 En holpe mi. — 240 Spreckt d. n. w. — 242 hemel. — 243 dat God. — 246 houden. — 247 yement in comen s.

258. becoirt. — 249 heiliger. — 250 wanense. — 251 Dan clappen zijt. — 252 gheerne n. dingen. — 254 een woirt. — 255 meerder mesdaet. — 258 brect. — 259 over dese h.

264. Sij jagen v. mer cl. — 265 Dan w. zij te gader. — 266 Ghelijc. — 268 Het dunct mi best g. — 270 vele in eenen d. w. — 271 Beter es d. ic vlye die naem. — 272 ic te kempe.

274 Oft. — 275 Ghepens en w. berichten. — 276 oyt in. — 277 als een onweert. — 279 waer. — 280 ne es. — 281 al *ontbr*. — 282 Ende wort — graden. — 283 nie en. — 285 Gherechticheyt.

287 zeyt tgheloeve. — 289 niewers. — 290 gherechtich ende f. — 291 ghenadich. — 292 Hy es alleen. — 293 water. — 294 Hine es s. selfs. — 295 Soe wat. — 296 tgheloeve mijn. — 298 priesterscape. — 299 Dies n. en kan g.

300 Merten dire antwoirde. — 301 bin. — 302 en wert. — 304 redenen. — 306 maecte e. behoet. — 307 Ghelijc d. h. die kieken. — 308 hij. — 310 behoet. — 311 en w. verbeten. — 312 dage no doirgheten. — 313 Merten menich perkement. — 314 Men seit dat d. m. — 315 eest. — 316 Om — bin. — 317 Maict mi d. woirde b. — 318 En es niet wijsheyt cl. — 319 dit. — 320 Die haer volghede waer g. — 322 seit. — 323 zuete.

326 vrage. — 327 D. pr. openbaer. — 329 Die ierste. — 334 Dat es e. bastaertdinne. — 335 D. d. minne eyschen die j. — 336 Als bij n. elc sijn p. — 337 Al doch. — 338 met z.

340 alleene dat. — 341 En volprijsde n. h. weerde. — 342 Ja sij tr. themels b. — 345 die m. — 346 mochten anders. — 347 verneerde. 348 selven *ontbr*. — 349 Die doer minne. — 350 hier neder op deerde. — 351 in minne openbaerde

352 sulke. — 353 Als karitate — 354 mach hem n. verblinden. — 356 Waer hij. — 357 waer. — 359 no g. h. — 360 Nemmermeer. — 361 gave. — 362 Smaecte alleen d. vrienden m.

366 sij s. na deertsche. — 367 Ende na. — 368 Dits m. — 370

wokenneere. — 371 niet en ghedoet. — 373 Opdat. — 374 waer al g. een v. — 375 vloeyde in den m. — 376 zoe z.

379 na die. — 380 Ende om der werelt sc. — 382 laten. — 383 P. te doene d. — 384 es lief. — 385 vrome e. doget zweet. — 386 Wacht d. m. dy niet en m. — 388 menich met om gheet. — 389 haer. — 390 Smeltet.

391 minnen es een d. — 392 met omginc. — 393 Sine. — 385 Doet a. wel e. dwinc. — 396 hoveerde. — 398 Was n. weert een oge w. — 399 weerde. — 400 Onweerden l. vliet e. onsprinc. — 401 meneghe. 404 hebben. — 405 tamelic te nutten. — 407 gods m. — 409 Al w. m. al hier g. — 410 gode. — 412 enghele beven. — 413 scuwen. — 414 sij moeten i. h. bat. — 416 Want ten es n. arghers.

417 eyscht den tijt. — 418 Als. — 420 Dats dat dedelste. — 421 Als haer. — 424 sij talder. — 425 Ghelijc oft al haer w. — 426 Maer h. n. ghelijdt. — 428 ziele. — 429 Ende en es.

432 eenen reynen wane. — 433 Dat die. — 434 Comt d. die menighe. — 435 Datti. — 437 als. — 438 buten. — 439 wane men zoe. — 441 Alst. — 443 Merten du heves mi b. — 444 seit al h. ende k. — 449 dunct al. — 450 reynder. — 451 der o. — 452 zeyt. — 453 is aen u. — 454 Soe zeere ic w. b. — 455 Maer a maken zij d. m.

456 heves mi g. — 457 Ic antwoirde. — 458 Nu wil ict Merten al verdragen. — 460 heves dus. — 461 wistic. — 462 hulpt. — 463 Vraecht d. wilt ic waecht. — 465 hulpe mi w. hijt v. — 468 wil.

469 Lieve *ontbr.*, nu b. — 470 Oft tfolck. — 471 iersten. — 474 ons desen n. — 475 seitmen toten dorper tfi. — 479 seyt. — 480 Dit doet dat ic. — 481 Want het dunct.

482 Merten die menich is. — 483 dinct daer zijn sin op. — 485 Al heeft e. persenier gheplect. — 486 ontrect. — 487 Soe wilt. — 489 dusenfout. — 490 claret. — 491 D. dinc dien de lieden. — 492 Dat menich tsine te winnen trect.

495 Selc w. dat dat volc. — 496 Caym. — 498 Entie. — 499 Dits n. w. Mertijn. — 500 redene. — 501 W. ons scrijft die bybel fijn. — 502 Dat al dat gheslachte sijn. — 503 die diluvie. — 504 tvalsche. — 505 Caym d. es n. a. — 506 telle.

508 Selc w. d. volc. — 509 Dies. — 510 Om dat. — 511 Dat eyghen volc. — 512 des tsvaders. — 513 op. — 518 eyghen v. alsic. — 519 Dat noyt. — 520 niet en.

521 Merten dat Duytsche. — 522 gherechter. — 524 Als — optfelt. 426 Dedemen verdoemen. — 527 om. — 528 noch *ontbr.* — 529 noemen. — 531 smelt. — 532 Den m.

534 doir ons misdaet. — 535 gheslecte. — 538 weet wien. — 540 meeste. — 541 seyt. — 542 rijset. — 545 Wordet. — 546 niemant. — 547 roec wien. — 548 ende eere. — 550 Noch u. w. l. hi r. — 551 die. — 552 Van der e. — 553 vercoeptmen sulken. — 554 Niemant en es die hem beroven c. — 555 Synre doechdachticheden. — 566 dunc. — 557 Unt reynder.

561 poenten. — 563 neerachtich menichfout. — 564 W. e. minne niet tgout. — 565 Dese II. — 567 poynten h. — 568 Want sij sijn vol e. — 569 So en iemant. — 570 scalc dunken. — 571 S. hem d. — 573 Marten ic h. wel v. — 574 Woirden uut d. m. g. — 575 Vol. — 576 sprect in s. bouc. — 579 Dese e. — 580 Wortmen erm so eist. — 581 stede. — 583 dorpers h. niet en can. — 584 gheeft. — 585 door sine milthede.

589 Twi es d. m. dus verstoort. — 590 anderen. — 591 jammer. —

593 Meest opt dlant e. in de p. — 595 vraghenne. — 596 Berecht my als — 597 E. gheerne o. — 598 ten g.

599 Merten hoverde. — 600 E. alder ierste. — 601 Beghan. — 602 Als. — 604 Wildy. 605 int helsche. — 606 n. verlijt. — 607 Ende b. — 608 dor de. — 609 sijn nijt. — 610 dat het. — 611. jammerlike. — 613 alleen. — 615 bleven. — 616 waer al v. niemens e. — 617 Mannen. — 618 ghemeen. — 619 O. die zee ende opten R. — 620 Men soude oic niemant o. — 621 beneemt. — 622 dit *ontbr.*, Mertijn.

625 redenne. — 626 eertsche. — 628 Datter m. waer. — 632 set. — 633 Om te hebben a. — 634 Hierom s. smenschen. — 635 Hierom. — 637 Den m. — 639. Dat dit w. — 643 arme — 644 So viel al. — 625 Soe. — 647 hair. — 650 winners.

651 een d. maect. — 652 Als d. m. wert. — 653 minnen. — 655 comt. — 656 ten b. — 658 waer ter. — 659 Maect m. des een i. — 660 Mijn herte. — 661 My en. — 662 Want en es niet w. d. — 663 Na dat. — 664 Merten — vremt. — 665 sprekes als. — 667 Alderhande edel. — 669 Dat — *Vs.* 670 *en* 671 *in omgekeerde volgorde.* — 670 oft. — 671 H. en mach hulpen. — 672 D. die h. devel. — 674 haer m. — 675 Proeft hoe. — 676 ondervinde.

677 E. z. o. een zwaer s. — 678 eeuwegelijk. — 679 therte enten o. — 680 oghen. — 681 bist d. m. niet en v. — 682 Bedi bin ic doirvloghen. — 683 bist — 684 Elke sonde. — 685 hetes v. hets g. — 686 dijn d. — 687 voirlijt. — 688 Bedy ben ic bedroghen. — 689 Dat cl. d. oghen.

691 pant. — 693 W. dat n. di v. — 697 waer ic. — 699 bat ute. — 700 sulken d. — — 702 Op dat.

703 zwech doge s. — 704 Ic wane d. u. s. ontbrac. — 706 tijt. — 707 W. mi n. tuwaert en l. — 709 Alsmen s. mi uutstac. — 711 Ende w. — 713 worpt op. — 715 Over m. g.

717 Wat. — 718 Als o. al u l. — 789 Men. — 720. W. dat ghij v. u stiet. — 722 als. — 723 Dinghen. — 724 Volghics. — 725 Ghij s. als dat crancke r. — 726 waeyt. — 727 Van ghestadichede.

729 heeft bevelt. — 730 Alsmen haer. — 732 Beide g. — 733 deilt zij. — 734 Maer n. — 735 zij therte. — 736 Als. — 738 Mer dies ghevals. — 750 Tijt sijt. — 741 deilt sij.

742 Merten h. machtu. — 743 antien. — 745 Als dat herte willet. — 746 Om n. eest dat d. o. — 747 D. en niet dan doghen. — 748 Mer h. der h. — 750 poghen. — 751 alle. — 752 Doghen moeten. — 753 Daert.

756 dunct sij. — 757 luttel. — 758 dat *ontbr.* — 759 Die der sielen hadde vaer. — 760 Ende hem wilde h. — 761 Ende sijn h m. o. — 762 haer dogen s. vaer. — 763 Hine dorste hem niet v. — 764 Datti. 767 D. haer.

769 Welc s. es in b. — 770 oft armoede. — 771 E. clerc l. j. oft o. — 772 Al duncket mi gaderen gout. — 773 Ende s. al na d. g. — 774 Armoedè prijs ic. — 775 Want sij es sekerst e. b. — 777 voir water. — 779 Eest so ic mi vermoede.

781 Merten — dijn v. — 782 Opten. — 783 Sitten nu d. g. — 784 doet. — 785 u. — 786 Wel diere. — 787 weldoen. 789 volgt n. s. herde. — 792 N. en was v. op deerde. — 793 scats.

794 meeste menichte es dusgedaen. — 797 eertschen. — 798 Ende armoede. — 800 lieten. — 801 Tormenten e. vlaen. — 803 tsekerst te volstaen. — 806 misschiene.

809 in den r. — 810 die arme. — 811 Hier neder in der reinder maget v. — 812 Herde oetm. — 813 Cume ye was s. — 814 doghede

m. gods hat. — 816 Armoede es een p. — 818 Datti hem niet en b. — 819 D. hem m. herten w.

820 Merten w. ende v. — 821 Chierlic g. — 822 Ende v. — 823 met bloede. — 824 zijn r. — 825 Aent cruce. — 826 Op d. hoot. — 827 scerpen doornen. — 828 Alsoet noch is b. — 829 Maer w. sijn Gods l. — 830 Magherlijc. — 831 Leer. — 832 zwairlic.

834 in dat t. — 835 Opdat men n. te r. — 836 eest. — 837 Dan te. — 838 Datti n. en bevlecte. — 839 Maer r. m. eenen so b. — 840 Datti G. niet en k. — 841 lichte. — 842 wort v. leven. — 843 Ende valt int helsche torment. — 844 brincti in d. hechte. — 845 sinen k.

846 seges. — 847 Maer *ontbr.* — 849 armoede climmen. — 852 Merten trect die arme n. — 853 Deilt. — 854 dijnre rijcheden. — 855 Eert die kerke. — 856 wort t. lesten d.

859 Es die w. n. — 860 hemel. — 861 armoede. — 862 heves. — 863 hulde. — 864 Deyle. — 865 poech. — 866 Den armen lieden. — 869 No den m. en b. — 870 sijnre hoeden. — 871 roeden.

873 tyent. — 875 Eva v. d. iersten. — 876 wij al o. i. helsche. — 878 Ja zij z. g. e. s. — 879 sij. — 880 van haer. — 881 Segt mi wient. — 883 selen b. — 884 Als eynden.

885 Merten, harde *ontbr.* — 886 D. eenen tijt. — 887 hine v. oft. — 889 zette. — 891 evelen moet. — 892 Oft. — 893 ghewade. — 895 venseo. — 896 sael.

898 Selc tyen den v. opsien. — 899 D. sy den mans therte o. — 900 Als. — 901 dunct mi misdoen. — 902 lyen. — 903 Van dat. — 904 mogen vr. d. mans. — 906 Wie was dieser toe h. — 907 clager. — 908 mochte hem.

912 slechten d. wijn. — 914 D. te vele wijns i. — 915 Ende te na. — 917 W. mannen soe b. — 918 o. hert s. — 919 Conden. — 920 vrouwe. — 921 worden. — 922 domlike.

924 luttel trouwen vint. — 925 Aen vr. dat cl. tw. — 926 eenre manieren. — 927 W. wes men. 928 Es onweert. — 932 goedertieren. — 933 Grote sonde. — 934 woort. — 935 moeten.

937 W. m. Eva. — 939 noch alle b. — 940 waender o. v. af q. — 940 Hier om wert mensche themels l. — 942 Tonser alre b. — 946 Selsender. — 947 Dat een m. — 948 hi hem eenwerven. — 949 Doer ons liet bederven.

951 bij na. — 952 D. dit w. — 953 oft w. — 954 ye was. — 955 Enghele. — 956 benedien. — 957 Marien. — 959 Sij es. — 960 ziele. — 962 Dit was meyseniede.

964 mans als die s. — 967 Alle. — 968 Om. — 969 ons b. — 970 G. zij zij menichfout. — 971 sine ophielt. — 972 thelsche. — 973 haer bin. — 975 En.

Hier begint den anderen boek.

II.

1 Slaepstu Merten. — 2 Sprect hebdi. — 3 dunckes mi v. — 5 D. op w. e. g. — 7 Al w. — Zwijn. — 8 silver loot. — 9 Nochtan. — 10 Hadstu der d. — 11 Heft op d. hoot e. dijn k. — 12 Tontide. — 13 Hebdi.

14 wones. — 15 des ben. — 17 Wetti watter mi ane m. — 18 Dat ic noyt b. en v. — 20 mijn sin. — 21 aen q. — 22 doet. — 23 als. — 24 Al *ontbr.*, worts. — 25 woirde. — 26 Soetelijc.

28 bins te beteren bereit. — 29 Is w. al op. — 31 Een, opt. — 33 D. hier. — 34 waer l. — Ende *ontbr.* — 36 Al dat is. — 37 Stede bossche borghe pr. — 39 Woudemen.

41 Dat v. vr. d. s. — 42 Beghinnen meest oft eynden. — 43 sprakes. — 44 dijn h. dus. — 46 off. — 49 Merten niet en laet g. — 50 aen t. yseren. — 51 En mocht. — 52 Nu vraecht ende.

55 Heeft nu bevaen m. minnen. — 57 L. om haren wille g. — 59 ly ic. — 60 Sine acht mijns niet e. sp. — 61 M. sin. — 62 s. die w. om v. — 63 Sine soude mi niet o. — 64 haer. 65 en es.

66 Een. — 67 sij. — 69 D. in mi g. es tw. — 70 Sij es d. s. — 71 spiegel. — 72 soe verblint. — 73 D. sij haer d. niet v. — 74 sijse yet w. — 75 opsien zij. — 76 dunct mijnre herte zijn w. — 77 Sij liet h. eer te stucken houwen.

79 Merten h. — 81 der eenre. — 82 die m. in mijn h. — 83 wil brekic. — 84 macht haer. — 85 Deen m. emmeer biten den cant. — 88 Liecht, als. — 89 zeght mi aen welken. — 91 welker.

92 dits. — 93 niet en. — 94 Heeft. — 95 Hets. — 96 zij derwaert. — 97 haer. — 98 ghinderwaert. — 99 Al dat. — 101 verloste, bezwaert. — 102 haer laten s. tzweert. — 104 Meerder.

105 liecht. — 106 Soe wat therte. — 107 Dat wiltmen volbringhen. — 108 Narsisus. — 109 liet. — 111 derwaert. — 112 hij claecht. — 113 wils niet g. — 114 Datti. — 115 Hine d. als hijt s. siet. — 116 const hem. — 117 sterf.

118 toont. — 119 vaders. 121 Naersoen. — 122 scat. — 123 V. ende s. — 124 sij. — 126 zij. — 127 hair. — 129 hielt.

132 lyen souden. — 133 haer dleven. — 135 maect g. — 138. Int lant op b. e. int d. — 139 Coninc hertoghe ofte g. — 140 waer. — 141 En s. dij n. weert. — 142 Ghevult m. cave. — 143 hulpe mi sinte. 144 Merten. — 145 ende bant. — 146 niement en can. — 147 Den knoop d. A bant. — 148 Ontknocht zijn zweert. — 149 Als. — 150 dinen kant. — 151 noch *ontbr.* — 154 Casselberch.

157 stercken. — 158 ghij met fabulen brinct v. — 159 Off met poeterijen. — 160 Oft M. dede m. — 161 Narsisus. — 163 Minne e. d. toebehoort. — 164 Was m. s. niet becoort. — 165 Oft m. — 166 Wie zo. — 167 Hi ne. — 168 selen.

170 douwe e. dnieuwe. — 171 wel *ontbr.* — 173 ye g. — 174. wie m. ye. — 175 aen. — 177 Scoen e. wijs op s. covent. — 178 eer b. — 179 om sulc t. — 180 als m. d. j. sent. — 181 was d. off.

183 vrou Zaren. — 184 Die zijn a. verheffen. — 185 zijnre. — 186 en es. — 187 Hij de w. w. reden. — 188 Ende volghede der ontrouwen. — 189 G. heilich m. no wijf. — 192 minners gevic. — 194 Dits minne vol rouwen. — 195 Sulke minners willic blouwen.

196 Oft. — 198 Aen w. dan s. — 199 een ander h. in. — 200 Die haer. — 201 ant vroech. — 202 dunct. — 203 Haer. — 204 aen mi blijft. — 205 haer d. fierlijc. — 206 mi wert. — 207 elwaert draecht te sade. — 208 dier ic om n. en b.

210 ic h. voortghebracht. — 211 willic t. bibelen. — 212 op Adeem. — 213 Sij. — 214 van allen h. — 216 Hets r. d. h. elc slecht. — 217 Elc — 218 vermacht. 219 Wier om w. oft l. — 220 Eva moeste hem. — 221 willens.

222 machte hadde. — 223 David ofte s. — 225 Daer en was j.

gheen d. — 228 Soe wie vrouwe m. spoen. — 229 mocht niet g. — 230 sijn herte. — 231 Hij moest alle zijn zinne ontdoen. — 232 E. v. die hem ontvloen. — 233 Oft. — 234 H. toe en s.

235 zegt verstaetstu. 237 Duutsche. — 239 H. e. w. in ende b. — 241 ontband dLatijnsche. — 242 wechtiet. — 243 Die dat zeere trect t. b. — 244 Die de redene ghenieten p. — 245 Dus. — 246 ic. — 247 Oft.

248 alst. — 249 Dies zijt s. — 250 volchs m. iersten. — 251 ware. — 252 Sine smaecter om zweert. — 254 Therte. — 255 gherust. — 256 Lieghe ic. — 257 Jacob proeft d. w. e. l. — 258 Des es wel mijn h. ghewes.

262 vele liede. — 263 dwaze n. en l. — 264 Misdaden, ghescien. — 265 exempel. — 268 op. — 269 Ic zweere bij dij M. — 270 lyen. — 271 Oftu bist. — 272 Oft een h. — 273 partijen.

274 Merten nu. — 275 ierst. — 277 ye m. sijn h. — 278 sijnre. — 279 ghestaden. — 281 En. — 283 Datti s. i. den helschen. — 284 doet d. hoverden. — 286 blijft.

287 proeft. — 288 Waer — ghehaet. — 289 Dat en mocht. — 290 Den onghetelden. — 291 Was n. tontfermen lat. — 292 Sinen. — 293 Omdat. — 296 fierder. — 297 Nemmermeer wort. — 298 D. en. —

300 Oftmen. — 301 niemant en h. — 302 gheeft hij dlanghe. — 303 is. — 304 met sinne. — 306 derre w. s. op. — 307 waer. — 308 Liet hij d. ghenen. — 309 tsinen. — 310 Dies ghelijc wil ic bereet. — 311 haer. — 312 te leven.

313 clein. — 315 met s. — 316 om ons. — 317 Hij gheeft. — 318 Opdat. — 319. Om. — 320 D. o. ye sonde. — 321 En. — 322 thooft in sinen sc. — 323 sij.

327 was. — 328 D. mi h. heves o. — 330 der *ontbr.* — 332 daer ane. — 333 mijn w. — 334 Dat. — 335 moet o. G. bringhen. — 337 Nu e. lesten s.

B. VARIANTEN OP DEN „DERDEN MARTIJN" NAAR HET HS. DER 2de PARTIE VAN DEN SP. HIST., TE WEENEN.

Zie de Inleiding der uitgave van de 2de Partie, bl. VIII, onder N°. XV. Het (niet zeer betrouwbare) afschrift is vervaardigd door een der beambten van de K.K. Bibliotheek.

Jacob van Maerlant: Derde Martijn. Van der drievoudichede.

2 Die det (l. dit) gedichte l. ende s. — 4 D. sijt reene l. b. — 5 Ende siere n. — 6 Woert, lettere. — 7 oechen (l. oec hen). — 8 si en selenne afwriven. — 9 N. gemogen. — 10 katijven. — 11 Het es daer ic mi liever om liete o. — 12 icher (l. icker) schiede v. — 13 hore. — 15 messeleke. — 16 antwerdt. — 17 Ende leert mi — outspringe (l. onts.). — 19 kinnenne — bleen (l. vleen). — 20 ende singe. — 21 Dat G. te kinnenne. — 23 Dit es. — 25 hoeger — negeen. — 26 antwerdt mi tusschen o. t. — 27 Merten du vraeche (l. vraechs) te hoege. — 28 At (l. Al) — ingele. — 30 weetic. — 31 vollen. — 32

niet hier af. — 33 droege. — 34 hoement poeghe. — 35 met (l. niet). 36 haerre e. te vollen doghe (l. toghe). — 37 verscerp. — 38 Nun (l. nu) hore w. m. s. gaf. — 39 Houdet. — 40 sprect. — 41 Beesten. — 44 om de G. — 45 Het es. — 47 sonder vlas van d. — 49 tels. — 40 Waert goet, ic s. om v. — 52 heefs. — 53 souts. — 54 Ic souts m. in mijn herte s. — 55 ye. — 59 dinge. — 60 *ontbr.* — 61 elken a. — 62 Maer l. — 63 Ghewondt metten. — 64 Merten nu merc in. — 67 vor allen. — 68 Dedelste. — 69 also ic. — 70 Doverste g. doverste m. — 71 Dat es oft. — 72 menne kint. — 74 kinnen. — 77 alrehande g. — 79 ende den throen merke. — 80 alle sine. — 81 alle. — 82 buten alle dinc mehrke (!). — 83 b. alle dinc dit houde. — 84 uut niet en. — 85 seggen ons. — 86 Hi en es n. gedeilt i. p. — 87 Hier in dijn h. d. — 88 M. geheel i. e. werc. — 90 Hierin dijn. — 91 S. enegen l. w. — 92 B. al. — *Vs.* 94 *en* 95 *in één regel geschreven.* — 95 Onder al als. — 96 De d. houdt mogendelec ende sere. — *Vs.* 97 *en* 98 *in één regel.* — 97 alle. — 98 als. — 99 behuedt. — 100 noch. — 101 als. — 102 selker eere. — *Vs.* 103 *en* 104 *in één regel en zoo ook elders.* 103 stet. — 105 Boven al. — 106 Eegeen d. en m. h. b. — 108 o. al. — 109 moyet rusten no iagen. — 111 B. al ende enbreidt niewerinc s. d. — 112 al s. — 113 Wert. — 114 B. al ende vervullet iegen p. — 115 geenen. — 116 si. — 117 So (l. No). — 119 meenen. — 120 negeenen. — 121 Soe groeten n. no so c. — 122 reenen. — 123 vervoecht no verleenen. — 124 En e. a. vervrescht. — 127 versteenen. — 121 hi des — weenen. — 133 vor. — 135 also. — 136 uoyt (l. noyt). — 137 leeren wi — 138 desen tween c. onttoe dijn o. — 139 Ele (l. elc). — 141 hads. — 142 Si en consten. — 144 oft — ofte. — 145 uut m. m. — 146 En was. — 147 Der v. sette wi. — 148 ute. — 149 verstaet oft. — 150 als — 151 waerheit. — 154 Harre beider m. hire in v. — 155 D. drie w. o. e. ge (l. ie) — 156 E. goddes (l. god des) gheloeft m. — 157 en es, wille. — 159 Eenrande t. — 160 moet mogen der dinc g. — 161 ter dinc. — 162 Ofte het es. — 163 moet hi bi wilen d. w. — 167 derf b. 20 h. — 169 persone. — 170 leeren. — 171 Doet sterren ende sonne k. (*aldus met opengelaten ruimte*). — 173 Sohta (l. Nochta) s. r. es so vol eeren. — 175 ofte bi. — 176 dans gheen scheren. — 177 mach mindren. — 179 hare. — 180 en can n. v. — 181 A. dinc vervult hi. — 183 en beslut. — 184 stede beslut. — 185 godlecheit. — 186 De iare kert sijn m. — 187 en es dat hem. — 189 Cracht noet noch geen o. — 190 En — onledechede. — 191 H. det (l. dat). — 192 in den sede. — 193 Datten c. no g. b. — 194 poere. 196 gisteren. — 197 deer es endde. — 198 Het si c. ochte l. — 199 alsmen van G. vint. — 200 wort h. esser ane b. — 201 ewelec. — 202 negeen inde ane en m. c. — 203 Noch beginen werter v. — 205 siere jeghenwerdecheit. — 206 Dat es ende was d. eest b. — 208 stranc. 209 Merten — croene. — 210 Dit es. — 212 Es even g. ende e. s. — 213 throne. — 215 R. drecht hier met (l. niet) die c. — 216 tgeloeve s. hoenne. — 217 t. hier. — 218 eeren hadde wijs oft w. l. — 219 niet en d. ene boenne. — 220 Geloefde det e. s. — 221 antwordt. — 223 dinc van s. — 224 Niet. — 225 maecs hier. — 226 Doch p. w. e. bekinne. — 228 Daer es onser. — 230 Opwert. — 231 al *ontbr.* — 233 antwordt mi bat v. — 234 Op dat ics niet en h. v. — 236 ane. — 237 ane — gheist. — 238 Es m. g. — 239 dien ic wike. — 240 det (l. dat). — 241 sech mi soe c. dat het b. — 243 alre meest. — 245 D. d. de gene niene b. — 246 doe voll. — 247 werdt. — 248 omdat ic det (l. dat) m. gebien. — 249 soe biddic. — 250 Dienne maecht o. —

251 E. m. bleef dies wi alle l. — 252 noch *ontbr.* — 253 gestercke. — 255 Dinen. — 257 alre d. — 258 Ende du en moet. — 260 volbrinc. — 261 Merten — Lufere (!). — 262 hoverden. — 263 also. — 264 ingle. — 265 uten. — 266 de doet. — 258 sciep op det hi leere. — 269 gebot. — 276 E. besitten dan ennimere (!). — 271 ingelé s. ende vort meere. — 272 Nutten. — 274 de d. — 277 heeft. — 278 O. v. den verdemen (!) — 280 beroemen. — 281 hen soemen. — 282 Dat volc heeft v. — 283 wilde — droemen. — 284 Omdat ons die h. bloemen. — 285 Niet ende (l. en) souden worden b. — 287 De G. s. — verraden. — 288 Ende den v. vol o. — 289 soe g. — 290 wilde hem. — 293 D. saen met hem w. g. — 294 oft poent. — 295 enege. — 296 sine soegen. — 299 niet ende (l. en). — 301 Rusten in. — 302 G. sone ende G. kint. — 303 Ende *ontbr.* — 304 vaders. — 305 M. h. een, in t. t. — 307 Ende (l. En) b. n. desen d. — 310 Maer m. ont finc hi tale. — 311 Ontfinc *ontbr.* — 312 der eest. — 314 Was — ennimere (!). — 315 De V. in der godheit. — 317 minder vele s. — 318 Na de menschelecheit. — 319 Na d. godheit sprect mijn leere. — 320 onsterflijc. — 321 was. — 322 doechde vele meere. — 323 ende tspere. — 324 De. — 329 Si. — 330 ende siden. — 331 Si — eist b. — 333 si. — 336 De heilegen. — 338 geprant. — 339 De — doede te l. — 341 Vrouwen M. — 342 cative. — 344 hi den (!) quam. — 345 also ic. — 346 de man b. — 347 Hier in. — 348 enech man. — 353 de sine sagen te waren. — 354 Te des v. rechter h. — 356 vore. — 358 hem oppenbaren. — 359 De w. doemen. — 360 Ende den. — 363 Socht (l. Locht). — 364 puergeven. — 365 waest — uprande. — 367 sijn heilech bloet. — 368 Te consacreerne. — 369 es die selke. — 370 Ocht betere ocht a. g. — 375 moeten s. s. — 376 D. v. ende dijn heilech b. — 377 dijnre. — 378 U desen sone. — 379 n. ende (l. en) can. — 380 Noch w. menschelecheit. — 381 Soe vloyen ende b. — 382 De s. die stonden. — 383 salecheit. — 384 hebbic u tgeloeve o. — 387 vaste. — 390 Opdat men daer in volsteit. — 391 Jacob. — 392 Berecht van den p. — 394 geloeve — hoenc. — 395 gewinne. — 397 ende van den soene. — 398 dat u. — 399 vervreescht. — 400 di die martielie vrone. — 402 volleest. — 403 D. moet comen o. — 404 Merten — screfture. — 405 een natuere. — 407 E. en v. te negeenre u. — 411 desen dobbelen. — 413 Comt — guere. — 414 reene G. ende die puere. — 415 Hierop. — 418 Hen die arm. — 422 Suver wesen e. f. — 423 Wapen G. d. det verheeste. — 424 voll. — 425 Ghesmaecte. — 426 Die w. G. dalre n. — 427 Negeene. — 428 negeen. — 430 svader e. tsoens. — 431 alle. — 433 Wie dat geport. — 434 rijcheiden, men h. g. — 435 souden hem duncken s. — 437 En es. — 438 Gheprijst iegen d. g. — 439 Jhesus die ruste. — 441 alsmen. — 442 erdsche. — 443 svaders. — 445 de. — 446 Dits die. — 448 menschelecheit. — 449 En es. — 450 emmermeer. — 451 siere. — 452 enen t. al ware hi d. — 453 tsinen b. — 455 sijn o. — 456 te waren. — 457 A. tougen (l. tongen). — 458 In de w. breyt. — 459 uitelaren (! l. martelaren). — 461 Doegen lief ende l. — 462 de. — 463 D. hen m. s. vervaren. — 464 heit. — 466 Deilt h. s. enechs. — 467 D. godleke cleit. — 468 D. nemmermer en vergeit. — 469 hulpt Merten. — 473 Es selve G. sonder h. — 474 af hoert *ontbr.* 475 D. en eest mer d. b. e., dale *ontbr.* — 476 Ghesciep daer bi groet ende s. — 477 Tellen hier af ende a. w. — 478 Aeganc (l. Ne ganc). — 479 Houdt — dijnre. — 480 So en. — 481 I. de h. poert. — 484 eweleke. — 485 datmenne. — 486 E. int h. vier daer na rake. — 487 den duvel. — 488 Helpt mi G. — 489 Daer ic sie ende daer ic smake. —

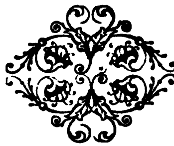
491 niet *ontbr*. — 492 Met hem *oningevuld*. — 493 en coemt. — 494 W. dat scaedt ofte v. — 495 Jacob. — 496 u. — 497 D. al des haddic n. — 499 Mag ic leeren, als ict v. — 501 scumen (l. scuwen). — 502 Opdat. — 504 Die de doet. — 505 Moet ons bringen ter hoeghen c. — 507 Na d. c. doet. Amen.

INHOUD.

	Bladz.
Voorbericht	I.
Van Jacob ende van Martine	1.
I. Eerste Martijn	1.
II. Dander Martijn	41.
III. Van der drievoudichede	56.
Verkeerde Martijn	77.
Ene disputacie van onser Vrouwen ende van den heiligen Cruce	80.
Van den vijf vrouden	100.
Van ons Heren wonden	103.
Die clausule van der bible	107.
Van den lande van Oversee	124.
Der kerken clage	132.
Aanteekeningen	
Eerste Martijn	139.
Tweede Martijn	143.
Derde Martijn	150.
Disputacie van den Cruce	155.
Vijf vrouden	158.
Van ons Heren wonden	162.
Clausule van der bible	170.
Van den lande van Oversee	187.
Kerken Clage	190.
Glossarium	193.
Bijlagen	240.

DRUKFOUTEN.

Bl. 36, vs. 863 staat *hulpe*, lees *hulde*.
„ 37, vs. 905 „ *plien*, „ *spien*.
„ 73, vs. 433 „ 2) „ 1).
„ 104, boven strophe 5 staat 6.
„ 117, vs. 357 staat 4), lees 2).
„ 120, vs. 472 „ *en*, „ *ende*.
„ 131, staat 3) bij vs. 240, in plaats van 243.
„ 181, r. 3 v. o. staat *aertsoe*, lees *aertsce*.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

Dit Werk bevat aflev. 24, 25 en 26 der Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

